

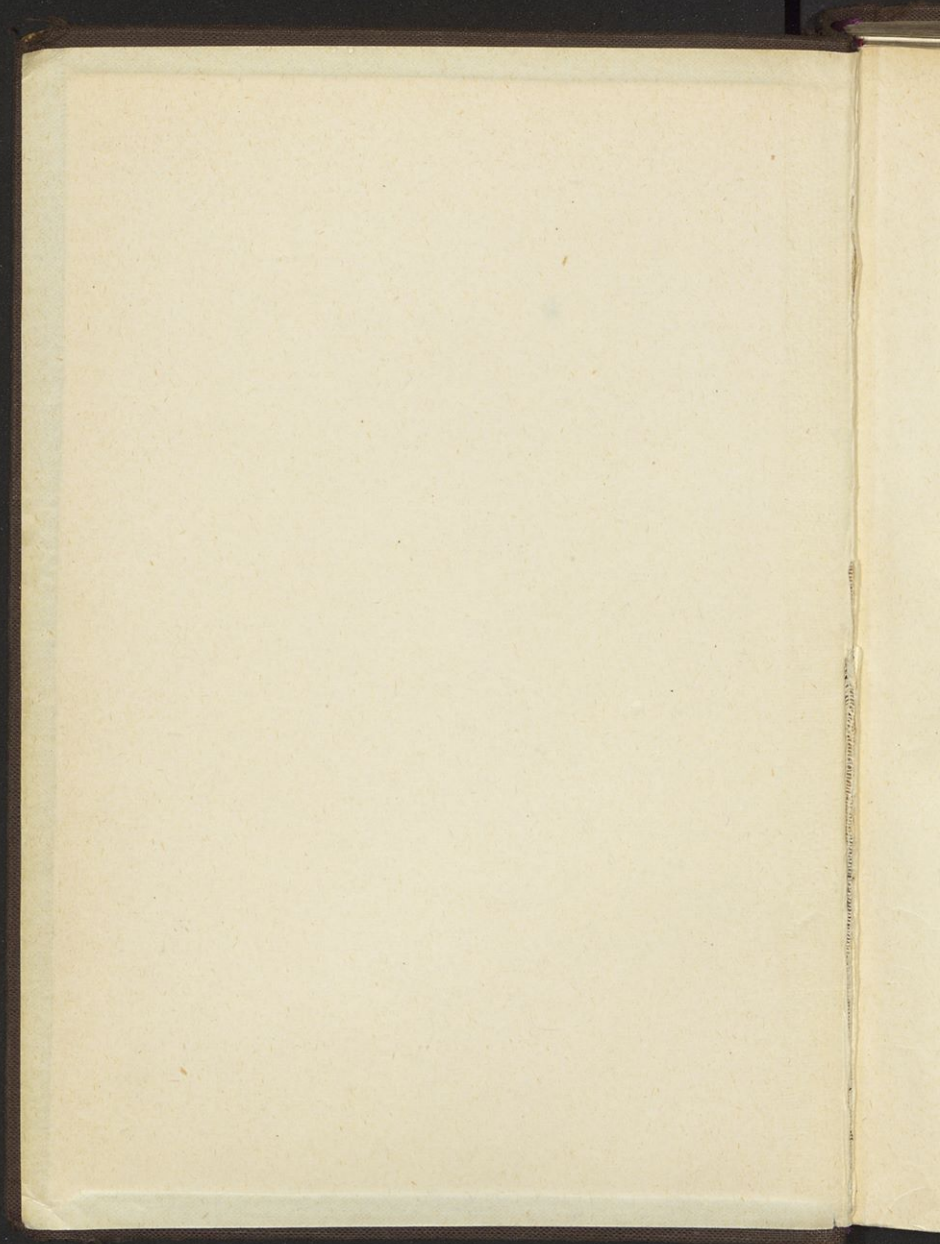
Knjižnica pravne fakultete, Ljubljana

PH

47333

Korošci

1/2

DR. VIKTOR KOROŠEC / DR. GREGOR KREK
ZGODOVINA IN SISTEM RIMSKEGA
ZASEBNEGA PRAVA

ZGODOVINA IN SISTEM RIMSKEGA ZASEBNEGA PRAVA

SPISALA

DR. VIKTOR KOROŠEC IN DR. GREGOR KREK

PRVI ZVEZEK

2. SNOPIČ

RODBINSKO, DEDNO IN
CIVILNO PRAVDNO PRAVO

SPISAL

DR. VIKTOR KOROŠEC

ZALOŽILA DRUŽBA SV. MOHORJA
V CELJU

47.333
ga

RODBINSKO, DEDNO IN CIVILNO PRAVDNO PRAVO

SPISAL

DR. VIKTOR KOROŠEC

REDNI UNIVERZITETNI PROFESOR
LJUBLJANA

27. 4. 1957
Dor. prof. Mare

1941

ZALOŽILA DRUŽBA SV. MOHORJA
V CELJU

IZDANO KOT DEVETA KNJIGA
ZNANSTVENE KNJIŽNICE

VSE PRAVICE PRIDRŽANE
NATISNILA MOHORJEVA TISKARNA (FRAN MILAVEC) V CELJU

Predgovor

(k drugemu snopiču).

Z navzočim drugim snopičem je zaključen moj prvi zvezek učbenika. Ker je g. univ. profesor dr. Gregor K r e k že l. 1937 objavil svoj drugi zvezek, je s tem dovršen celotni učbenik.

Smernic, ki so me vodile pri prvem snopiču, sem se držal tudi pri drugem. Marsikatero koristno pobudo kritike, zlasti gospoda univerzitetnega profesorja dr. Bertolda Eisnerja, bom skušal uresničiti v morebitni drugi izdaji; v drugem snopiču to ni bilo izvedljivo, če naj je celotni zvezek ostal enoten.

Bog in Marija, ki naj jima velja ob dovršitvi dela moja prva zahvala, naj mi naklonita zdravja in moči, da bi mogel drugo izdajo podati v popolnejši obliki!

Naj bi bil tudi drugi snopič vsaj preskromen dokaz moje najiskrenejše hvaležnosti do plemenitega moža, ki mu je posvečen prvi zvezek, do nepozabnega očetovskega prijatelja gospoda univ. profesorja dr. Pavla K o s c h a k e r j a !

Najprisrčneje se tudi tokrat zahvaljujem svojemu očetovskemu prijatelju gospodu generalnemu tajniku Akademije znanosti in umetnosti, profesorju dr. Gregorju K r e k u. Z njemu lastno ljubeznivo požrtvovalnostjo je vkljub svoji veliki preobloženosti bral obe prvi korekturi in mi dal mnogo dragocenih nasvetov, zlasti glede modernega prava.

Za požrtvovalno pomoč pri korekturi se najlepše zahvaljujem tudi prijateljema gospodu hon. predavatelju dr. Cirilu K r ž i š n i k u in gospodu Jakobu O b l a k u.

Založnici Družbi sv. Mohorja se za vso skrb in ves trud pri tisku in opremi knjige iskreno zahvaljujem.

V Ljubljani dne 2. februarja 1941.

Dr. Viktor Korošec.

Vsebina.

Predgovor k drugemu snopiču	V
Vsebina	VI

Č. Rodbinsko pravo.

79. Rodbinsko pravo	267
-------------------------------	-----

Prvi oddelek: Pravo zakoncev.

80. Zgodovina in bistvo rimskega zakona	269
81. Sklenitev zakona. — Splošni predpogoji	274
82. Osebnopravne posledice zakona	278
83. Imovinskopravne posledice zakona. — Splošno	279
84. Dota	282
85. Donatio ante (ali propter) nuptias	288
86. Razveza zakona	290

Drugi oddelek: Pravno razmerje med starši in otroki.

87. Patria potestas. — Osebnopravne posledice	295
88. Patria potestas. — Imovinskopravne posledice	296
89. Nastanek očetovske oblasti	298
90. Prenehanje očetovske oblasti	304
91. Mancipium	306

Tretji oddelek: Varuštvo in skrbništvo.

92. Varuštvo (tutela). — Pojem in vrste	307
93. Tutela impuberum	309
94. Tutela mulierum	315
95. Skrbništvo (cura)	315

D. Dedno pravo.

Prvi oddelek: Uvod.

96. Dedno pravo	319
97. Zgodovina rimskega dednega prava	323

Drugi oddelek: Intestatno dedovanje.

98. Intestatno dedovanje. — Splošno	327
99. Intestatno dedovanje po civilnem pravu	327
100. Intestatno dedovanje po pretorskem pravu	330
101. Poznejše zakonodajne reforme	334
102. Intestatno dedovanje po Justinijanovih novelah	336

Tretji oddelek: Oporočno dedovanje.

103. Pojem oporoke	341
104. Testamenti factio	342
105. Vsebina oporoke	348
106. Substitucija	354
107. Oblika oporoke	357
108. Neučinkovitost oporoke	366

Četrti oddelek: Nujno dedovanje.

109. Formalno nujno dedovanje	370
110. Materialno nujno dedovanje	374
111. Nujno dedovanje po 115. noveli	377

Peti oddelek: Pridobitev dediščine.

112. Pridobitev dediščine po civilnem pravu	380
113. Pridobitev dediščine po honorarnem in po postklasičnem pravu	384
114. Odklonitev dediščine	385
115. Transmisija	386
116. Akrescenca	388
117. Collatio	390
118. Pravne posledice pridobitve dediščine	392
119. Omejitve dedičeve odgovornosti za dolgove	395

Šesti oddelek: Pravdna zaščita dediča.

120. Hereditatis petitio	400
121. Pravdna zaščita pretorskega dediča	405

Sedmi oddelek: Bona vacantia — bona ereptoria.

122. Bona vacantia — bona ereptoria	407
---	-----

Osmi oddelek: Legati in fideikomisi.

123. Legati	410
124. Omejitve veljavnosti legatov	417
125. Pridobitev legatov	420
126. Fideikomisi. — Zgodovina	421
127. Izenačenje legatov in fideikomisov	424
128. Vesoljni fideikomisi	425

Deveti oddelek: *Mortis causa donatio* —
mortis causa capio.

129. <i>Mortis causa donatio</i>	429
130. <i>Mortis causa capio</i>	450

E. Civilno pravdno pravo.

131. Od samopomoči do civilnega pravnega prava	432
132. <i>Actio</i>	435
133. Pregled zgodovine rimskega civilnega pravnega prava . . .	439
134. Sodni ustroj	442
135. Legisakcijsko postopanje	447
136. Formularno postopanje	452
137. Litiskontestacija v formularnem postopanju	457
138. Pravdno namestovanje	459
139. Postopanje <i>apud iudicem</i> . — Sodba	462
140. Izvršilno postopanje	468
141. Začetki kognicijskega postopanja pri pretorju	472
142. <i>Extraordinaria cognitio</i>	477
Pregled najvažnejše literature	483
Stvarno kazalo	489
Popravki	529

Č. Rodbinsko pravo.

§ 79. Rodbinsko pravo.

I. P o j e m.

Rodbinsko pravo imenujemo pravna pravila, ki urejajo odnose med člani iste rodbine (*familia*), to je med zakoncema, med starši in otroki in končno tudi med varuhom in varovancem, odn. skrbnikom in oskrbovancem. Ti odnosi so pretežno osebnega, oblastnega značaja (moževa oblast nad ženo, očetova oblast nad otroki), (rodbinsko osebno pravo), deloma so pa tudi imovinski (rodbinsko imovinsko pravo).

Rimsko rodbinsko pravo je bilo večinoma urejeno v običajnem pravu. Nekoliko ga je reformirala Avgustova zakonodaja, v postklasični dobi se polagoma pojavljajo krščanski vplivi. Splošno je bilo zelo konservativno.

Civilno rodbinsko pravo je veljalo samo za Rimljane. Veljaven rimski zakon (*iustae nuptiae*) je mogel skleniti le rimski državljani in redno tudi le z rimsko državljanko; le on je mogel imeti rimsko očetovsko oblast (*patria potestas*) ali moževo oblast (*manus*).

Kakor smo že omenili (str. 130), je civilno pravo zgradilo svoje rodbinsko pravo na agnatskem načelu. Za rodbinsko pripadnost je bila odločilna podrejenost pod določeno očetovsko oblast, ne pa rojstvo in krvno sorodstvo, kakor velja to po modernem pravu.

Rimska rodbina je bila patriarhalna. Žena, ki je postala članica moževe agnatske rodbine, je prišla tudi pod moževo oblast (*manus*). Nad otroki, rojenimi v veljavnem rimskem zakonu (*iustae nuptiae*), je imel Rimljan očetovsko oblast (*patria potestas*), ki je redno prenehala šele ob očetovi smrti.

Matriarhalnih potez rimsko pravo nima. Mati ni mogla imeti očetovske oblasti, zato je veljalo o njej: *mulier familiae suae et caput et finis est* (D. 50, 16, 195, 5). Zato niti nezakonski otrok ni spadal v civilno agnatsko rodbino svoje matere. Nezakonski sin je bil kot *pater familias* začetnik nove rodbine, ki pa ni imela nobene agnatske zveze ne z materino ne z očetovo agnatsko rodbino.

Omenili smo že (§ 34, I), da je kognatsko načelo v klasični in postklasični dobi vedno bolj izpodrivalo agnatsko. Justinijan je končno leta 543 v 118. noveli za intestatno dedovanje popolnoma uveljavil kognatsko načelo. Rodbinska pripadnost se posledaj presoja po rojstvu, ne več po očetovski oblasti.

Za pripadnike drugih mestnih občin je veljalo njihovo domače rodbinsko pravo. Ravno tako ni bilo rimsko rodbinsko pravo uporabno glede rimskih sužnjev. Pač pa so Rimljani upoštevali po osvoboditvah krvno sorodstvo med osvobojenecema (n. pr. kot zakonski zadržek, za določitev alimentacijske dolžnosti), čeprav je bilo tako razmerje nastalo še v suženjstvu, ko pravno še ni bilo upoštevno (*cognatio servilis*).

II. *Familia*.

Izraz *familia* se v rimskih pravnih virih uporablja za različne pojme. *Familia* lahko pomeni stvarnopravno imovino določene osebe, bodisi vso (*a^o familiae erciscundae* [prim. § 56, str. 199]), bodisi le njen najvažnejši del, *res mancipi* (prim. izraz za celotno imovino: *familia pecuniaque*). Lahko pa pomeni *familia* tudi skupino oseb, ki tvorijo neko rodbinsko skupnost (D. 50, 16, 195, 1: *familiae appellatio varie accepta est: nam et in res et in personas deducitur*).

V osebnem pogledu pomeni navadno *familia* skupino oseb, ki so pod isto očetovsko oblastjo (*familia proprio iure*); včasih pomeni *familia* vse agnate določenega prednika, to je vse osebe, ki bi bile pod isto očetovsko oblastjo, če bi skupni prednik še živel (*familia communi iure*) (prim. § 31, str. 130). Redkeje pomeni *familia* sužnje določenega gospodarja, bodisi vse (D. 32, 79 pr.: *Si ... familia legetur, perinde est quasi singuli homines legati sint*), bodisi njih posamezne skupine (*familia rustica — urbana*).

Pri Justinijanu označuje *familia* razen staršev in otrok tudi še osebe, ki jih veže krvno sorodstvo, svaštvo, osvoboditev (patron — osvobojenec); dalje pomeni *familia* tudi sužnje in drugo imovino (*substantia*) (C. 6, 38, 5).

V naslednjih izvajanjih bomo uporabljali izraz *familia* vobče v pomenu *familia proprio iure*.

III. Razporeditev snovi.

V prvem oddelku bomo razpravljali o pravnih normah, ki urejajo odnose med zakoncema, v drugem med starši in otroki, v tretjem pa med varuhom in varovancem, odn. skrbnikom in oskrbovancem.

Prvi oddelek: Pravo zakoncev.

§ 80. Zgodovina in bistvo rimskega zakona.

I. Splošno.

Po rimskem pojmovanju je zakon (*matrimonium*) najpopolnejša življenjska skupnost med možem in ženo. Modestin ga opredeljuje takole: *Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio* (D. 23, 2, 1). Justinijan pa podaja v svojih institucijah zanj tole opredelbo: *Nuptiae autem sive matrimonium est viri et mulieris coniunctio, individuum consuetudinem vitae continens* (I. 1, 9, 1).

Rimski zakon je bil vedno monogamen: istočasno je mogel biti mož oženjen le z eno ženo in žena le z enim možem. Pri Rimljanih ni nobenih sledov ne o poligamiji ne o poliandriji.

Za sklenitev zakona ni bila predpisana nobena določena oblika; vendar ni bilo glede pravnih posledic brez pomena, če je bil zakon sklenjen v določeni obliki (*confarreatio, coemptio*). Odločilen je bil namreč le namen zaročencev, da ustanovita zakonsko skupnost (*affectio maritalis*), ki naj se iz nje rodi potomstvo (*liberum quaerendum gratia*; Gellius, *Noctes Atticae*, 4, 3, 2, cf. 17, 21, 44). Bistvo zakona je po rimskem pojmovanju bilo v soglasju med možem in ženo, da skleneta zakon (*consensus facit nuptias*; prim. D. 35, 1, 15; D. 50, 17, 30).

V zvezi s strogo narodnim značajem civilnega prava je razumljivo, da je bil po rimskem pravu veljaven zakon (*iustae nuptiae, legitimum matrimonium*) mogoč le med Rimljanom in Rimljanko ali med Rimljanom in ženo, ki je imela vsaj *conubium*.

II. Oblike sklenitve zakona.

Že v najstarejši zgodovinski dobi je bilo mogoče skleniti veljaven rimski zakon na različne načine.

Najslovesnejša oblika je bila *confarreatio*, ki je bila najbrž v rabi pri patricijih. Svoje ime je imela po darovanju hlebčka iz pire (*panis farreus*), ki sta ga poročenca darovala Jupitru. Sodelovala sta dva svečenika (*pontifex maximus* in

flamen Dialis) in deset prič. Medtem ko je ta oblika poroke imela sakralen značaj, tega ni več pri drugih porokah. V Gajevi dobi je konfareacija že skoro popolnoma izginila. Izjemno se je ohranila le še zato, ker so mogli nekatera svečeniška dostojanstva (*Diales, Martiales, Quirinales, rex sacrorum*; Gai. 1, 112) doseči samo možje, ki so bili rojeni in tudi sami živeli v konfareacijskem zakonu.

Druga oblika, *per coemptionem*, spominja na sklenitev zakona, ko ženin kupi nevesto. Namenjena je bila plebejcem. Z mancipacijo pred petimi pričami in tehtničarjem je ženin nevesto navidezno kupil. Vprašal jo je, ali mu hoče postati družinska mati (*an sibi mater familias esse vellet*); nevesta je pritrdila (*velle*). Nato je nevesta vprašala ženina, ali ji hoče biti družinski oče (*an vir sibi pater familias esse vellet*). Ko je mož pritrdil (*velle*), je bil zakon sklenjen.¹

Če je bil zakon sklenjen s konfareacijo ali s koempcijo, je prišla žena takoj ob sklenitvi pod moževo oblast (*manus*) in tako prestopila v njegovo agnatsko rodbino; pri tem jo je zadela *capitis deminutio minima*.

Zakon je bilo mogoče veljavno skleniti tudi brez konfareacije ali koempcije. Pri brezoblični sklenitvi zakona so predvsem tradicionalne poročne šege in običaji (ženin je odpeljal nevesto na svoj dom, *deductio in domum mariti*, potem ko jo je iztrgal njeni materi iz rok, itd.) kazali na to, da gre za sklenitev veljavnega zakona. Vendar je mož v tem primeru zadobil oblast (*manus*) nad ženo šele, ko je zakon trajal neprekinjeno leto dni. Podobno kakor je priposestvovalec po enem letu postal lastnik premičnine (*usucapio*), je nastala tudi moževa oblast (*manus*) po enem letu zaradi dejanskega njenega izvrševanja (*usus*).

Če je žena zapustila moža, preden je minulo leto dni, nad njo ni nastala moževa oblast. Kadar se je žena pozneje zopet vrnila k svojemu možu, se je enoletna doba pričela znova. Takó je žena lahko trajno preprečevala, da bi prišla pod moževo oblast (*manus*). To ravnanje je bilo znano že decemvirom, ki so ga celó favorizirali. Določili so namreč, da *usu* ne nastane moževa oblast, če žena vsako leto zapusti za vsaj tri noči možev dom (*quotannis trinoctio abesset atque eo modo usum cuiusque anni interrumperet*; Gai. 1, 111). Čeprav je taka žena živela v veljavnem zakonu (*iustae nuptiae*), vendar ni postala agnatinja v moževi rodbini, ampak je še naprej

¹ Fragment Ulpijanovih institucij, Girard, Textes⁵, str. 493.

pripadala k agnatski rodbini svojega očeta. Njeni otroci so prišli pod moževo očetovsko oblast (odn. pod oblast njegovega rodbinskega poglavarja) in so bili agnati v njegovi rodbini. V takem zakonu je bila po agnatskem načelu mati tujka nasproti lastnim otrokom. Praktično se je to pokazalo pri intestatnem dedovanju.

Decemviralna določba o trinočju pripoznava tako poleg zakona, v katerem je imel mož nad ženo oblast (*manus*), tudi zakon, v katerem je mož ostal trajno brez take oblasti (*sine manu*). Pozneje je bilo takih zakonov vedno več. V klasični dobi je bila že pretežna večina zakonov *sine manu*. Zato je razumljivo, da v klasični dobi ni bilo niti potrebno, da bi bila žena vsako leto za tri noči zapustila možev dom *usurpandi causa* (Gell. 3, 2, 13): pri brezoblično sklenjenem zakonu *manus* ni več nastajala *usu*.

S tem, da so taki prosti zakoni postali vsesplošni, so se hkrati znatno zrahljali tudi odnošaji med možem in ženo. Odkar se je zelo razširila razporoka, si je tudi žena lastila pravico, da enostransko razdre zakonsko zvezo. Ker je žena ostala še pod oblastjo svojega očeta, jo je le-tà lahko zahteval nazaj z interdiktom *de liberis exhibendis, item ducendis* in je mogel samovoljno razdreti najboljši zakon. Mož je v obrambo zakona sicer lahko nastopil zoper druge osebe (*interdictum de uxore exhibenda*) z zahtevo, da mu žene ne zadržujejo. Zoper ženinega očeta je uspel šele, odkar je Antonin Pij prepovedal, da bi smel oče razdreti složen zakon (*bene concordans matrimonium*, Paul. 5, 6, 15).

Stare oblike sklepanja zakonov so v klasični dobi polagoma popolnoma izginile. Konfareacijsko obliko, ki je bila potrebna zaradi zasedbe nekaterih svečeniških mest, je neki senatov sklep skušal l. 23 po Kr. umetno poživiti in olajšati tako, da je določil, da pridejo žene takih svečenicov pod moževo oblast samo v sakralnem pogledu.

Nekoliko dalj se je ohranila koempcijska oblika, ki je izginila šele v četrtem stoletju po Kr. Tudi njo so uporabljali pogosto kot sredstvo za druge namene. Tako je n. pr. sklenila žena tak zakon večkrat samo navidezno, in sicer zato, da se je rešila kakega neljubega agnatskega varuha (*tutela evitandae causa*), zlasti, da je lahko napravila oporoko (prim. § 94).

III. Avgustova reformna zakonodaja.

Hudi nravni propad, ki je po državljanskih vojnah zajel rimsko družbo, je skušal Avgust zajezi z več zakoni. Z njimi

je radikalno posegel v zasebno in rodbinsko življenje. Dva zakona je predlagal sam na podstavi tribunske oblasti ljudskim skupščinam: to sta *lex Iulia de maritandis ordinibus* (18 pr. Kr.) in *lex Iulia de adulteriis* (18 pr. Kr.). Tretji zakon sta po njegovem naročilu predlagala l. 9 po Kr. konzula *M. Papius Mutilus* in *C. Poppaeus Sabinus*; po njih se zakon imenuje *lex Papia Poppaea*. Zaradi notranje zveze se *lex Iulia de maritandis ordinibus* in *lex Papia Poppaea* navajata kot *lex Iulia et Papia Poppaea*. Besedilo nam ni ohranjeno; iz digest povzamemo le nekaj posameznih določb.

Lex Iulia de adulteriis je določila, da sta prešuštvovanje (*adulterium*) z omoženo žensko in nečistovanje (*stuprum*) z neomoženo žensko kaznivi. Prešuštnico in zapeljivca je smel ženin oče ubiti, ako ju je zalotil pri prešuštvovanju v svoji ali v zetovi hiši. Žaljeni soprog ju je smel ubiti le v nekaterih primerih (kadar je bil zapeljivec njegov suženj ali osvobojenec ali osvobojenec njegovega očeta ali pa kaka *persona infamis*).

Zakona *lex Iulia de maritandis ordinibus* in *lex Papia Poppaea* sta skušala pospeševati sklepanje zakonov in favorizirati zakonce, ki so imeli otroke. Vsak Rimljan med 25. in 60. letom, vsaka Rimljanka med 20. in 50. letom starosti naj bi živela v veljavnem zakonu. Vdovci, vdove in razporočeni naj bi se vnovič poročili; za ženo so pri tem veljali določeni čakalni roki (šest mesecev po divorciju,¹ poldrugo leto po repudiju,¹ dve leti po moževi smrti; *Ulp.* 14), tekom katerih ni bila dolžna skleniti novega zakona. Dalje je Avgust prepovedal, da bi se državljani, ki so bili rojeni kot prosti (*ingenui*), ženili z oporečnimi ženskami (vlačugami, zvodnicami). Senatorjem in njihovim potomcem je do pravnukov prepovedal ženitev z osvobojenkami, igralkami in hčarami igralcev.

Izpolnitev svojih določb je skušal Avgust zagotoviti posredno tako, da je poročenim, zlasti zakoncem z večjim številom otrok, pripoznal različne pravne ugodnosti. Druge, ki niso ustrezali njegovim zahtevam, pa je skušal zadeti pri oporočnem dedovanju.

Konzul, ki je bil oženjen, je imel prednost pred neoženjenim; oni, ki je imel otroke, pred drugim, ki jih ni imel. Naturalnih osebnih dajatev (*munera personalia*) za občino in državo je bil oproščen, kdor je imel v Rimu tri, v Italiji štiri, v provinci pet otrok. Varuštva je postala prosta *ingenua*, ki je

¹ O obeh pojmi prim. str. 291, op. 1.

rodila tri, osvobojenka pa, če je rodila štiri otroke. Osvobojenec, ki je imel dva otroka, ni bil dolžan opravljati patronu obljubljenih služb (*operae*); če je imel osvobojenec tri otroke in preko 100.000 sestercijev imovine, ni imel patron več dedne pravice po njem.

Najvažnejše pa so bile dednopravne posledice. Avgustova zakonodaja je odrekla osebam, ki niso ustrezale njenim zahtevam, sposobnost (*capacitas*), da bi kot dediči ali kot volilnojemniki pridobili to, kar jim je bilo v oporoki naklonjeno, razen če je šlo za najbližje sorodnike ali za oporočiteljevega zakonskega druga. Obveljalo je, da neporočeni sploh niso mogli pridobiti naklonitev (*coelebs nihil capit*), poročeni brez otrok pa so pridobili le polovico naklonitve (*orbis dimidium capit*). Nepridobljena naklonitev je pripadla tistim oporočnim dedičem, ki so imeli vsaj enega otroka; če teh ni bilo, takim legatarjem; če tudi teh ni bilo, fiskusu. Podrobneje bomo o tem razpravljali v dednem pravu (prim. §§ 112, I; 116, III).

IV. Poznejši razvoj.

V postklasični dobi se polagoma kažejo že krščanski vplivi. Krščanstvo skuša notranje prenoviti družbo. Drugače kakor Avgustova zakonodaja stavi visoko ideal devištva. Zakonodaja vedno bolj opušča osnovno Avgustovo zamisel, da je treba z imovinskopravnimi posledicami pospeševati sklepanje zakonov. Polagoma je bila odpravljena večina določb Avgustove zakonodaje. Vendar tudi postklasična doba z Justinijanom vred ni popolnoma prekvasila dotedanjega rimskega zakonskega prava s krščanskim pojmovanjem. To je storilo šele kanonsko pravo.

Tudi ni bila uvedena nobena enotna, splošno obvezna oblika za sklenitev zakona.¹

V. Z a r o k a.

Navadno se je pred poroko sklenila zaroka, s katero se je obljubila sklenitev zakona (*sponsalia sunt mentio et re promissio nuptiarum futurarum*, D. 23, 1, 1). Tak dogovor sta prvotno sklenila očeta ženina in neveste navadno s *sponsio*. V latinskih mestih, v katerih do zavezniške vojne (90 pr. Kr.) še ni veljalo rimsko pravo, je bil ta dogovor iztožljiv. Klasično rimsko pravo, ki je poudarjalo načelo prostosti pri sklepanju zakonov, tudi pri zarokah ni dopuščalo iztožljivosti zaročne

¹ To je storil šele tridentinski cerkveni zbor l. 1563 z dekretom *Tametsi*; prim. R. Kušej, *Cerkveno pravo*, 2. izd., str. 475 ss.

obljube. Ničen je bil celo dogovor, da mora plačati pogodbeno kazen (*poena*) zaročenec, ki bi neupravičeno prelomil zaročno obljubo. — Pod vplivom vzhodnega pravnega pojmovanja je zaroča imela večji pomen v postklasični dobi. Ženin je dal nevestinemu očetu (ali materi), varuhu ali njej sami ob zaroči znatnejše darilo kot nekako zaročno aro (*arrha sponsalicia*); v nekem papiru se poroča, da je znašala 14 solidov. Če brez ženinove krivde pozneje ni bil zakon sklenjen, je moral prejemnik aro vrniti, in sicer redno v dvojnem znesku (C. 5, 1, 5). — Cesarska zakonodaja ureja tudi vprašanje, v koliki meri je treba vrniti druga darila, če ni prišlo do zakona (prim. II. zv., str. 409).¹

VI. Konkubināt.

Avgustova zakonodaja, ki je prepovedala zakone z nekaterimi vrstami žensk, je nehote pospeševala konkubināt (priležništvo). Konkubināt je trajna, monogamna zveza moža z določeno žensko, posebno s táko, ki je mož ne more vzeti za ženo zaradi kake ovire (n. pr. zaradi prepovedi zakonov senatorjev z osvobojenkami). Priležništvu manjka *affectio maritalis*. Iz take zveze rojeni otroci so *liberi naturales*.

Zakonodaja krščanskih vladarjev je sicer načelno odklanjala konkubināt. Vendar je zagotovila takim otrokom pravico do vzdrževanja in jim je vsaj v majhnem obsegu omogočila dedovanje po očetu. Odpravljen je bil konkubināt na Vzhodu šele v devetem stoletju (Leon Modri), na Zapadu pa ga zasledujemo do dvanajstega stoletja.

§ 81. Sklenitev zakona. — Splošni predpogoji.

O oblikah, ki so jih uporabljali za sklenitev zakona, smo že govorili. Tu se omejimo na splošne predpogoje, ki morajo biti izpolnjeni, da pride do veljavnega zakona.² Pri tem je

¹ Po modernem pravu zaroča vobče nima velikega pomena. Odz. (§ 45) določa, da »ne povzroča nobene pravne obveznosti, niti da se sklene zakon sam, niti da se izpolni, kar se je pogodilo za primer odstopa« (prim. § 1297 BGB. in čl. 91 ZGB.). CC. je ne omenja.

Pravne posledice zaroke se pokažejo ob neupravičenem razdoru zaroke; nedolžni del sme zahtevati povračilo resnične škode, ki jo ima zaradi razdora (§ 46 Odz.; prim. čl. 92 ss. ZGB., §§ 1298 ss. BGB.). Posebno strogo stališče zavzema angleško pravo, ki daje posebno tožbo: *action for breach of promise of marriage*.

² Lepo jih povzame Ulpijan (*Reg.* 5, 2); *Iustum matrimonium est, si inter eos, qui nuptias contrahunt, conubium sit, et tam masculus pubes*

brez pomena, ali gre za zakon, v katerem je žena *in manu*, ali za zakon *sine manu*.

I. Starost.

Po namenu, ki ga ima zakon, se zahteva, da sta zaročenca že dorasla (*puberes*). Pri deklicah je že zgodaj obveljala kot meja izpolnjeno dvanajsto leto, pri dečkih je končno obveljalo po zaslugi prokulijancev štirinajsto leto, medtem ko so bili sabinijanci za individualno presojo, kjer naj odloča očetova volja, da sin obleče moško togo¹.

II. Consensus.

Rimski zakon temelji na prosti privolitvi obeh zaročencev.²

Kadar je ženin ali nevesta še pod očetovsko oblastjo, je treba, da privoli tudi *pater familias*.³ Če je *pater familias* nevestin ded, zadošča njegovo privoljenje. Pri ženinu mora v takem primeru privoliti tudi ženinov oče, čeprav je sam še *filius familias*; kajti otroci iz bodočega zakona bodo njegovi *sui heredes*. Za nevesto *sui iuris* je bila varuhova *auctoritatis interpositio* potrebna vsaj za zakon, v katerem je prišla pod moževo oblast (*manus*) in zato možu prepustila vso svojo imovino. Avgust je dovolil, da je za nevesto pretor lahko nadomestil očetovo privoljenje, če ga je oče neupravičeno odrekal; za sina je bilo to mogoče šele po Justinijanovem pravu. — V postklasični dobi ni treba več očetovega privoljenja, če je hči stara več kakor 25 let. Do te starosti je

quam femina potens sit, et utrique consentiant, si sui iuris sunt, aut etiam parentes eorum, si in potestate sunt.

¹ Po Odz. (§ 48) je starostna meja dospelost. Nemško pravo določa kot mejo za moške polnoletnost, za ženske dovršeno 16. leto; pri tem dovoljuje zakon izpregled za ženske (§ 1505 BGB.). Za moške prihaja v poštev morebitna prejšnja proglasitev polnoletnim. Švicarsko pravo določa kot redno starostno mejo za moškega izpolnjeno 20., za žensko pa 18. leto; izpregled je mogoč po 18., odn. 17. letu (čl. 96 ZGB.). Francosko pravo določa za moškega dovršeno 18., za žensko pa 15. leto; predsedniku republike pridržuje dovoljevanje izpregledov (čl. 144 s. CC.).

² Privoljenje obeh strank je bistveni predpogoj za veljaven zakon (prim. § 44 Odz., § 1518 BGB., čl. 117 ZGB.), izrečno ugotavlja to čl. 146 CC.: Il n'y a pas de mariage lorsqu'il n'y a point de consentement. — Privoljenje pa mora biti izraženo v slovesni, zakonito določeni obliki.

³ Moderno pravo zahteva samo pri nedoletnih osebah ter pri polnoletnih, katerih poslovna sposobnost je omejena, da privoli njihov oče ali varuštveno sodišče, ki zasliši varuha; sodišče sme celo suprirati manjkajoče očetovo privoljenje, če ga oče neupravičeno odreka (§§ 49 ss. Odz.). Švicarski (čl. 98) in francoski (čl. 148) zakonik zahtevata privoljenje staršev, nemški daje to pravico materi, kadar je oče ne more izvrševati (§ 1505).

potrebno očetovo privoljenje tudi takrat, kadar je bil oče hčer emancipiral; če ni bilo več očeta, je privolila mati ali drug bližnji sorodnik.

III. *Conubium*.

Kakor smo že omenili, more Rimljan skleniti po civilnem pravu veljaven zakon (*iustae nuptiae*) z Rimljanko ali pa z ženo, ki ima *conubium*. Konubij z Rimljani so imeli pripadniki starih latinskih občin (*Latini veteres*), ker jim je bil zagotovljen v meddržavni pogodbi. Individualno so ga cesarji podeljevali doslužnim veteranom, ki so jim večkrat tudi dovolili, da so se prvič smeli civilnopravno veljavno oženiti s kako peregrinko;¹ redno je bila to dotedanja priležnica. — Podobno tudi Rimljanka ni mogla z Nerimljanom skleniti veljavnega zakona. — Suženj ni imel konubija z nikomer.

Beseda *conubium* se uporablja tudi v ožjem smislu; pomeni, da je med dvema določenima osebama zakon mogoč.

Zadržki, ki zakon preprečujejo, so različni.

1. Sorodstvo in svaštvo.

Zakon ni dovoljen med najbližjimi (kognatskimi) sorodniki. Vedno je veljala ta prepoved glede sorodnikov v ravni črti med predniki in potomci, in sicer brez omejitve. V stranski črti je zadržek prvotno segal do šestega kolena. Po klasičnem pravu je bil zakon prepovedan le v drugem in v tretjem kolenu. Izjemoma je senat l. 49 po Kr. zaradi cesarja Klavdija ukinil prepoved celo za zakone med stricem po očetu in nečakinjo; Konstantin je to izjemo zopet odpravil l. 342 (C. Th. 3, 12, 1).

Svaštvo ni bilo zadržek v republikanski dobi. Po klasičnem pravu je zadržek svaštva obstajal v ravni črti med tastom in snaho, med taščo in zetom, med očimom in pastorko ter med mačeho in pastorkom. V postklasični dobi se je zadržek razširil tudi na svaka in svakinjo.²

Zakon, ki bi bil v nasprotju s temi prepovedmi, bi bil ničen in krvoskrunski (*incestae nuptiae*, Gai. 1, 64).

¹ Prim. Brun s⁷, I, str. 276, No. 99, v. 7 ss.: ... quibus ... ius tribuo conubi, dum taxat cum singulis et primis uxoribus, ut etiamsi peregrini iuris feminas matrimonio suo iunxerint, proinde liberos tollant, ac si ex duobus civibus Romanis natos.

² Po Odz. (§ 65) sega zadržek sorodstva v ravni črti neomejeno daleč, v stranski črti pa do četrtega kolena (med brati in sestrami,

2. Socialne razlike.

Po zakonu XII plošč so bili še prepovedani zakoni med patriciji in plebejci. Kmalu nato je bila ta prepoved odpravljena z *lex Canuleia* (445 pr. Kr.). Nove zadržke je uvedla Avgustova zakonodaja, ki je svobodno rojenim (*ingenui*) prepovedala zakone z zloglasnimi ženskami (prešušnicami, zvodnicami in igralkami), osebam senatorskega stanu pa zakone z osvobojenkami. Pod Justinijanovim vplivom je ukinil te omejitve cesar Justin, da je tako omogočil svojemu nečaku zakon s Teodoro, bivšo igralko. Zakon, ki je bil sklenjen v nasprotju z Avgustovimi prepovedmi, ni bil sicer ničn, vendar ni štel za veljaven zakon v smislu Avgustove zakonodaje, zlasti ne v dednopravnem pogledu. Dalje je šel Mark Avrelij, ki je določil, da je tak zakon ničn.

Po cesarskih konstitucijah ni bil dovoljen zakon med osvobojencem in patrono ali njeno hčerjo, enako tudi ne zakon svobodne žene s tujim kolonom.

3. Posebni zadržki.

Prešušnica se ni smela omožiti s sokrivcem. — Varuh in skrbnik se ni mogel oženiti z varovanko, odn. oskrbovanko, preden ni položil računan in preden ni nevesta postala 25 let stara. — Prepovedan je bil zakon provincialnega namestnika z ženo, ki je bila rojena v tisti provinci ali imela tam domovališče. — V prvih dveh stoletjih po Kristusu je bilo prepovedano aktivnim vojakom, da bi se oženili. — Po zakonu Valentinijana, Teodozija I. in Arkadija (C. 1, 9, 6 iz l. 388) so bili prepovedani zakoni med židi in kristjani.

bratrance in sestričnami, z brati in sestrami roditeljev); vendar se dovoljuje izpregled zadržka, razen v ravni črti ter med brati in sestrami. Ravno tako daleč sega zadržek svaštva (§ 66).

Francosko pravo določa zadržek sorodstva in svaštva v ravni črti neomejeno (čl. 161 CC.); v stranski črti med brati in sestrami, svaštvo v istem kolenu pa le, če je bil zakon, s katerim je svaštvo nastalo, razvezan z razporoko (čl. 162 CC.). Končno je prepovedan zakon med stricem in nečakinjo, teto in nečakom (čl. 163). Predsednik republike ima pravico dispenze v poslednjem primeru kakor tudi glede zakona med svakom in svakinjo.

Nemški BGB. omejuje zadržek na sorodstvo in svaštvo v ravni črti ter na brate in sestre (§ 1510).

Švicarski ZGB. določa, da obstaja zadržek sorodstva v ravni črti, med brati in sestrami, stricem in nečakinjo, teto in nečakom (čl. 100, št. 1); zadržek svaštva pa obstaja med tastom (taščo) in snaho (zetom) ter med očimom (mačeho) in pastorko(m) (čl. 100, št. 2).

Zlasti se tudi ni mogel vnovič oženiti, kdor je živel v veljavnem zakonu, dokler je zakon trajal.

Vdova je morala čakati devet mesecev, v krščanski dobi eno leto, da se je preprečil morebitni dvom glede očetovstva (*ne turbatio sanguinis fiat*).¹

§ 82. Osebnopravne posledice zakona.

Najvažnejša osebnopravna posledica veljavnega zakona (*iustae nuptiae*) je v tem, da pridejo otroci pod moževo očetovsko oblast, odn. pod oblast njegovega očeta ali deda, kadar je mož sam še *filius familias*. Ta posledica nastopi ne glede na to, ali je žena pod moževo oblastjo (*in manu*) ali ne.

V vsakem zakonu je žena dolžna možu zakonsko zvestobo; nezvestoba je kazniva po zakonu *lex Iulia de adulteriis*.

Drugače pa so pravni učinki različni z ozirom na to, ali ima mož nad ženo oblast ali ne.

I. *Manus*.

Kadar je prišla žena pod moževo oblast in tako vstopila v moževo agnatsko rodbino, je bila pod načelno enako oblastjo, kakor so bili otroci pod očetovsko oblastjo. Nasproti možu je bila pravno *filiae loco*; če je bil mož sam še pod očetovsko oblastjo, je bila nasproti rodbinskemu poglavarju *neptis loco*. Tudi ob intestatnem dedovanju je bila v enakem položaju kakor njeni lastni otroci.

Dejansko je bil njen osebni položaj znatno ugodnejši, kakor je bil položaj otrok, in tudi mnogo boljši od položaja grške žene. Kot *mater familias* je žena zavzemala odlično mesto v svoji rodbini. Romulu je tradicija pripisovala strogo prepoved, da mož ni smel prodati žene. Že v najstarejši dobi je bila tudi moževa pravica nad ženinim življenjem (*ius vitae ac necis*) omejena na redke primere (predvsem prešuštvovanje). Toda celo v teh primerih je moral mož prej zaslišati mnenje domačega sodišča (*iudicium domesticum*), v katerem so sodelovali tudi ženini kognati. Čeprav moža ni vezalo mnenje domačega sodišča, ga je le-to s svojo avtoriteto vendar marsikdaj obvarovalo pred prenačlenjenim ravnanjem.

II. *Zakon sine manu*.

Kadar žena ni prišla pod moževo oblast, se v njenem osebnem pravnem položaju načelno ni nič izpremenilo. Ostala

¹ Prim. § 120 Odz., § 1313 BGB., čl. 103 ZGB., čl. 228 CC.

je še naprej agnatinja v rodbini svojega očeta. Dokler je njen oče živel, je bila pod očetovsko oblastjo, po njegovi smrti je imela varuha (*tutor mulieris*). Z interdiktom *de liberis exhibendis, item ducendis*¹ je oče lahko vsak čas zahteval hčer nazaj in s tem razdril zakon. Šele od Antonina Pija dalje je mož zoper ta interdikt lahko ugovarjal, da je zakon *matrimonium bene concordans*, in tako rešil zakon. Najbrž šele v postklasični dobi so možu pripoznali *interdictum de uxore exhibenda ac ducenda*, s katerim je mož lahko zahteval svojo ženo nazaj tudi od njenega očeta.

Dejansko je tudi ta zakon imel pomembne posledice. Iz njega je nastala *societas vitae* med zakoncema. Žena je dolgovala možu zvestobo; sledila je njegovemu domicilu in delila z njim njegov družabni položaj. Mož je bil dolžan, da jo brani in da uveljavlja *actio iniuriarum*, če je bila žaljena. Med njima tudi niso bile mogoče penalne tožbe (n. pr. *actio furti*).²

§ 83. Imovinskopravne posledice zakona. — Splošno.

Imovinskopravne posledice zakona so bile drugačne v zakonu *cum manu* kakor v zakonu *sine manu*.

I. *Manus*.

Ko je prišla žena pod moževo oblast, je bil njen imovinski pravni položaj popolnoma enak položaju otroka, ki je bil pod

¹ *Qui quaeve in potestate Lucii Titii est, si is eave apud te est dolove malo tuo factum est, quo minus apud te esset, ita eum eamve exhibeas.* (Lenel, EP³, str. 488.)

² Po Odz. sta oba zakonca enako zavezana k zakonski dolžnosti, zvestobi in medsebojnemu dostojnemu vedenju (§ 90) ter medsebojni pomoči (§ 44). Prim. § 1553 BGB., čl. 159 ZGB., čl. 205, 212 CC.

Mož je po § 91 Odz. glava rodbine (po čl. 160 ZGB. glava [poglavar] skupnosti). Mož vidi hišno gospodarstvo; ženo mora dostojno vzdrževati in jo zastopati (§ 91).

Žena dobi moževo ime in uživa pravice njegovega stanu. Iti mora za možem v njegovo domovališče, podpirati ga v pridobivanju in se držati njegovih naredb glede domačega reda (§ 92). Nedoletna hči, ki se omoži, pride v osebem pogledu pod moževo oblast, oče pa obdrži glede imovine položaj skrbnika (§ 175). Če se omoži nedoletna nevesta, ki ima varuha, odloči sodišče, ali se varuštvo prepusti možu (§ 260).

Francoski zakonik nalaga možu dolžnost varstva, ženi pa dolžnost pokorščine (čl. 215: *Le mari doit protection à sa femme, la femme obéissance à son mari*). Žena ne dobi moževega imena, lahko ga pa privzame. Splošno pa CC. zelo omejuje ženino poslovno sposobnost v prid možu (prim. čl. 215, 217 CC.).

Prim. §§ 1553 ss. BGB.; čl. 159 ss. ZGB.

očetovsko oblastjo: žena je bila imovinsko popolnoma nesposobna. Ako je bila dotlej imovinsko sposobna, je pridobil vso njeno aktivno imovino mož (odn. njegov *pater familias*), pasiva pa so po civilnem pravu ugasnila. Pretor je pozneje pomagal oškodovanim upnikom, da so smeli z izvršbo poseči na prejšnjo ženino imovino (prim. § 35, str. 134).

Ob intestatnem dedovanju je žena dobila enak del kakor vsak izmed otrok.

II. *Sine manu*.

Kadar je žena ostala prosta močeve oblasti, se vsled sklenitve zakona ni zanjo imovinskopravno načelno nič izpremenilo.¹ Če je bila namreč takrat še pod očetovsko oblastjo, je ostala imovinsko nesposobna do očetove smrti. Če je bila že *sui iuris*, je tudi v zakonu obdržala svojo imovino in z njo po splošnih načelih sama razpolagala. Po svojem preudarku je lahko s posebnim mandatom prepustila možu upravo svoje imovine; mandat je lahko preklicala, kadar je hotela.²

Vendar je življenjska skupnost zakoncev v zakonu *sine manu* z neko notranjo silo vplivala tudi na imovinskopravno ureditev. Nastajali so novi pravni liki in posebni pravni predpisi. Največ zaslug za ta razvoj ima običajno pravo.

1. *Dota (dos)*.

Ker je bil mož dolžan skrbeti za vzdrževanje rodbine, je bilo pravično, da je tudi žena prispevala *ad onera matrimonii ferenda*. Imovina, ki jo je žena ali zanjo kdo drug v ta namen prepustil možu, se je imenovala dota (*dos*, grško *τρεῖς*). Ostala imovina, ki je žena ni prepustila za doto, ampak jo je še naprej sama obdržala, se je imenovala paraferalna.

¹ Podobno velja po § 1237 Odz., da obdrži vsak zakonec svojo prejšnjo imovino, če se o uporabi imovine nista posebej dogovorila. Vse pridobitve med zakonom ostanejo zakoncu, ki jih je pridobil. V dvomu se domneva, da je pridobil mož.

Po francoskem pravu pa velja brez posebnega dogovora v dvomu sistem imovinske skupnosti (*communauté légale*, čl. 1393, 1400 ss. CC.).

Po nemškem pravu (§ 1363 BGB.) dobi mož s sklenitvijo zakona na ženini imovini upravo in užitek, razen na pridržani imovini (§ 1365 ss.).

Po švicarskem pravu velja v dvomu redno sistem spojitve imovine (*Güterverbindung*) (čl. 178, 194 ss. ZGB.).

² Po § 1238 Odz. ima mož na ženini prosti imovini upravo, dokler žena ne ugovarja. O užitkih redno ni dolžan polagati račun (§ 1239).

2. Parafernalna imovina.

Kadar je žena poverila njeno upravo možu, je bil le-tà odgovoren za isto skrbnost, kakor jo je kazal v lastnih zadevah (*diligentia quam suis*, prim. II. zv., str. 78). Zaradi zahtevkov iz parafernalne imovine (n. pr. žena je možu odstopila parafernalne terjatve), je Justinijan pripoznal ženi vesoljno zastavno pravico na moževi imovini (C. 5, 14, 11; leta 530).

3. Prepoved daritev med zakoncema.

V zvezi z Avgustovo reformno zakonodajo je nastala koncem zadnjega stoletja pred Kristusom (pred l. 8 pr. Kr.) najbrž običajnopravna norma, da so daritve med zakoncema prepovedane in nične.¹ Namen prepovedi je bil, da prepreči sebično izrabljanje in izsiljevanje, kar je bilo nevarno zlasti spričo velikega števila razporok. — Ta norma je tembolj presenetljiva, ker je še *lex Cincia* izvzela daritve med zakoncema od splošnih daritvenih omejitev (prim. II. zv., str. 410).

Senatov sklep, ki je bil sprejet l. 206 na Severovo in Karakalovo pobudo (*oratio Severi et Antonini*), je uveljavil načelo, da dariteljevi dediči ne morejo izpodbijati daritve, če je daritelj umrl, ne da bi jo bil sam izpodbijal (D. 24, 1, 32, 2: *Fas esse eum quidem qui donavit paenitere: heredem vero eripere forsitan adversus voluntatem supremam eius qui donaverit durum et avarum esse*. — Prim. II. zv., str. 413).

4. Praesumptio Muciana.

Po predklasičnem pravniku Q. Muciju Scevoli se imenuje posebna pravna domneva glede imovine, ki je v ženini posesti. Če žena ne more dokazati, kje je to imovino pridobila, se domneva, da jo je dobila od moža ali od osebe, ki je bila pod moževo oblastjo.² Odkar je veljala prepoved daritev med zakoncema, so potem sklepali naprej, da je taka imovina moževa last, razen če more žena dokazati kaj drugega.³

¹ Veljavnost daritev med zakoncema se presoja po splošnih načelih (§ 1246 Odz.). Francoski zakonik jih načeloma dovoljuje, postavlja pa zanje posebne predpise (preklicljivost čl. 1096) (čl. 1094—1100).

² D. 24, 1, 51, Pomp.: *Quintus Mucius ait, cum in controversiam venit, unde ad mulierem quid pervenerit, et verius et honestius est quod non demonstratur unde habeat existimari a viro aut qui in potestate eius esset ad eam pervenisse*.

³ Po § 1237 Odz. se domneva, da je pridobitev imovine med zakonom moževa.

Po § 1362 BGB. velja domneva glede premoženja, zlasti tudi imetniških papirjev in papirjev na ukaz, opremljenih s slepim indosamen-

5. Kakor smo že omenili (§ 82), med zakoncema niso uporabne penalne tožbe kakor tudi ne one odškodninske tožbe, v katerih je obsodba povzročala infamijo. Pri odškodninskih tožbah se je formula tako izpremenila, da ni bilo infamije (*actio in factum*; C. 5, 21, 2). Včasih so namesto penalne tožbe uvedli posebno nepenalno tožbo. Zaradi tatvin, izvršenih glede na bližnjo razporoko, je imel okradeni zakonec nepenalno *a° rerum amotarum*, ne pa *a° furti* (prim. II. zv., str. 452).

6. Pri vseh medsebojnih tožbah je toženi zakonec smel uveljavljati *beneficium competentiae*; varovan mu je moral ostati potrebni eksistenčni minimum (prim. II. zv., str. 210 ss.).

7. *Donatio ante (propter) nuptias*.

Od daritvene prepovedi so bile izvzete nekatere daritve, med njimi tudi *donatio ante* (pozneje *propter*) *nuptias*.

O njej in o doti bomo razpravljali v naslednjih paragrafih.

§ 84. Dota.

I. Pojem in vrste.

Pojem dote že poznamo. Gre za imovino, ki jo — zlasti v prostem zakonu — prepusti žena, ali zanjo kdo drug, možu v lastnino kot prispevek za vzdrževanje rodbine.

Predpogoj za doto je, da pride do veljavnega zakona. Če ni zakona, ni dote (*neque enim dos sine matrimonio esse potest*; D. 23, 3, 3). Pravi pomen je imela dota v zakonu, v katerem žena ni prišla pod moževo oblast in je zato ohranila svojo imovino, če je bila *sui iuris*, medtem ko je v zakonu *cum manu* itak pripadla vsa imovina možu.

Doto je bil dolžan ustanoviti *pater familias* neveste. Zahtevati je mogla izpolnitev te dolžnosti samo hči, ne tudi zet. Od Karakala naprej je hči lahko iztožila svojo zahtevo od očeta v ekstraordinarnem postopanju¹ (D. 23, 2, 19). Nasproti

tom, v prid možu; v prid ženi pa velja domneva glede stvari za njeno osebno uporabo.

Francosko pravo te domneve ne pozna.

¹ Kolikšna naj bi bila dota, je sodnik presojal po očetovi imovini, po številu otrok *in potestate* in po družabnem položaju (*dignitas*) bodočega moža. Po poznejšem pravu (C. 5, 12, 14) je izjemno morala doto ustanoviti mati; v tem se zopet pokaže napredovanje kognatskega načela.

možu je bila samo žena dolžna dati doto, pa tudi ona le naravno.¹

Če je nevestin *pater familias* ustanovil doto, se je imenovala *dos profecticia*; če jo je ustanovila žena sama ali kdo drug razen očeta, je bila to *dos adventicia*. *Dos recepticia* se je imenovala dota, če je mož ob ustanovitvi obljubil s stipulacijo ustanovitelju, da mu bo doto vrnil, ko bo zakonska vez prenehala.

II. Ustanovitev dote.

Doto je bilo predvsem mogoče takoj dati (*datio dotis*). Ustanovitelj je prepustil možu dotalne stvari v lastnino (z manipulacijo, *in iure cessio*, izročitvijo), ustanovil zanj užitek, mu cediral terjatev in podobno.

Pogosto so doto samo obljubili in jo tako ustanovili. Predmet dote je bila v tem primeru terjatev, ki jo je ženin pridobil iz dotalne obljube. Doto so lahko obljubili na tri načine:

a) z *dictio dotis*. S tem verbalnim kontraktom je mogel ustanoviti doto le nevestin oče ali očetov prednik, nevesta sama ali njen dolžnik. Tako je bilo moči ustanoviti doto le pred sklenitvijo zakona. Nevestin oče je izjavil ženinu n. pr.: *dotis filiae meae tibi erunt sestertium milia centum* (prim. D. 50, 16, 125). Navzoči ženin je molče izrazil svoje soglasje. — Justinijanovo pravo ne pozna več *dictio dotis*.

b) s stipulacijo (*promissio dotis*). Mož si je dal od ustanovitelja obljubiti doto s stipulacijo. To se je lahko zgodilo pred zakonom ali pa po sklenitvi zakona. Kadar je bila s stipulacijo kot dota obljubljena količina nadomestnih stvari, je ustanovitelj lahko izročil obljubljeni v treh enakih zaporednih letnih obrokih (*annua, bima, trima die*).

¹ Odz. prepušča predvsem ženinu in polnoletni nevesti, ki ima lastno imovino, kako se sporazumeta glede dote (§ 1219). Če nevesta nima zadostne lastne imovine, so dolžni dati svojemu stanu in imovini primerno doto nevestini predniki, in sicer v onem redu, kakor so dolžni preskrbovati in preživljati otroke. Nezakonska hči sme zahtevati doto samo od svoje matere (§ 1220 Odz.).

Po nemškem pravu je dolžan oče, da hčeri, ki nima zadostne imovine, oskrbi za možitev primerno balo (Aussteuer). Kadar oče tega ne more ali če je umrl, zadene ta dolžnost mater (§ 1620 BGB.). Nemški zakonik pa ne pozna dolžnosti dotiranja (prim. § 1624 BGB: Ausstattung).

c) s *pollicitatio*. Brezoblična obljuba dote (prim. II. zv., str. 404) je bila od Teodozija II. naprej iztožljiva, in sicer z *aº praescriptis verbis*.

III. Pravni položaj dotalne imovine.

Po rimskem pravu je dota moževa last.¹ Po civilnem pravu mož ni bil omejen v razpolaganju z dotalnimi predmeti; smel jih je porabiti, odsvojiti, uničiti itd. Ako je zakonska skupnost pozneje prenehala, ni bil dolžan ničesar vrniti. Ščasoma so Rimljani občutili, da je taka ureditev preveč enostranska; posebno je postalo to vprašanje pereče, odkar so bile razporeke vedno bolj pogostne. Mož je ženo lahko odslovil (*repudium*) in je obdržal vso dotalno imovino. To je nasprotovalo zdravemu pravnemu čutu Rimljanov, ki so se zavedali, da gre pri doti vendarle za imovino, ustanovljeno v ženinem interesu; na to kaže okolnost, da so jo označevali kot *res uxoria* (*quampus in bonis mariti dos sit, mulieris tamen est*; D. 23, 3, 75). Zato so z reformami skušali doseči dvoje:

a) omejiti moževo razpolaganje z zemljišči kot najvažnejšimi dotalnimi predmeti, da se tako varuje dotalna substanca;

b) vsaj za nekatere primere zagotoviti vrnitev dote, potem ko bi zakonska skupnost prenehala.

IV. Omejitev v razpolaganju z dotalnimi zemljišči.

Avgustov zakon *lex Iulia de adulteriis* (18 pr. Kr.) je v posebnem poglavju, ki se navadno imenuje *lex Iulia de fundo dotali*, prepovedal, da bi mož brez ženinega dovoljenja odsvojil kako italško zemljišče, ki ga je bil dobil za doto (*ne dotale praedium maritus invita uxore alienet*; Paul. 2, 21 b, 2). Zastaviti ni smel dotalnega zemljišča niti z ženinim dovoljenjem (prepoved intercesije). Justinijan je l. 530 (C. 5, 13, 1 § 15) razširil prepoved na vsa zemljišča; tudi ni več dovolil od-

¹ Po §§ 1227 s. Odz. je dota v dvomu ženina last. Mož ima na njej užitek, dokler traja zakonska skupnost. Kadar so predmet dote: gotovina, odstopljene terjatve ali potrošne stvari, ima mož na njih lastnino. Mož postane lastnik tudi tedaj, če je prevzel dotalno imovino, obstoječo iz nepotrošnih stvari, za določeno ceno in se zavezal, da bo vrnil ustrezní denarní znesek (§ 1228 Odz.). Vselej pa mora svojčas vrniti vrednost.

Po moževi smrti pripade doto ženi, če ona prej umrje, pa njenim dedičem; vse to velja, kolikor ni bilo drugače dogovorjeno (§ 1229).

svojitve z ženinim privoljenjem. V 61. noveli (l. 537) je dovolil odsvojitve z ženinim privoljenjem, če žena dve leti pozneje pismeno ponovi svoje privoljenje.

V. Vrnitev dote.

Čim pogostejše so postajale razporoke, tem bolj potrebno je postalo, zagotoviti si vrnitev dote, če bi zakonska skupnost prenehala.

Včasih si je ustanovitelj dal obljubiti vrnitev dote s stipulacijo. Tedaj je smel s stipulacijsko tožbo zahtevati (sam ali njegovi dediči) vrnitev dote od moža ali od njegovih dedičev. Kot *actio stricti iuris*, pri kateri ni bilo mogoče upoštevati posebnih okolišnosti, ni bila *actio ex stipulatu* kaj primerna za rodbinsko pravo.

Nekako od drugega stoletja pr. Kr. naprej je ženin navadno obljubil ustanovitelju s posebnim paktom (*cautio rei uxoriae*), da bo doto vrnil. Pretor je ta dogovor ščitil s tožbo *actio rei uxoriae*. Zaradi svoje primernosti se je *cautio rei uxoriae* kmalu tako razširila, da je pretor dovoljeval tožbo *actio rei uxoriae* tudi, kadar dogovor ni bil izrečno sklenjen. Tako je prešla *actio rei uxoriae* v običajno in s tem v civilno pravo.¹ Tako je bilo izpremenjeno staro civilno pojmovanje, da dote nikoli ni treba vrniti.

Formula tožbe se je najbrž glasila (L e n e l, EP³, str. 305):

S. p. N^m N^m A^{ae} A^{ae} dotem partemve eius reddere oportere, quod eius melius aequius erit, eius iudex N^m N^m A^{ae} A^{ae} condemna S. n. p. a.

Iz besedila formule se vidi, da predmet vrnitve ni bila vsa dota, ampak le *quod eius melius aequius erit*. Pri določitvi obsega vrnitvene dolžnosti so Rimljani upoštevali, kako je prenehal zakon, ali je bilo kaj otrok in za kakšno doto je šlo.

1. Kadar je zakon prenehal, ker je žena umrla, je *dos adventicia* ostala možu. *Dos profecticia* mu je ostala le takrat, če tudi ustanovitelj ni več živel. Drugače pa je moral to doto vrniti ustanovitelju (*dos a patre profecta ad patrem revertitur*; Ulp. 6, 4), pri čemer si je smel za vsakega otroka pridržati petino dote.

2. Če je zakon prenehal zaradi razporoke, je bilo ženi sami do vrnitve. Ako je bila žena *sui iuris*, je lahko sama to-

¹ Postanek tožbe *actio rei uxoriae* ni podrobneje znan. V izvajanjih se držimo domneve, ki jo je postavil Mitteis, *Römisches Privatrecht*, I., str. 53, op. 31.

žila, drugače je uveljavljal *a° rei uxoriae* njen oče z njenim privoljenjem (*adiuncta filiae persona*). — V tem primeru je bilo treba vrniti vsako doto: adventicijsko in profekticijsko. Mož si je smel iz različnih razlogov pridržati dele dote. — Ako je žena po razporoki umrla, je dota ostala možu, razen če je bil z vrnitvijo že v zamudi. Tedaj so namreč ženini dediči lahko zahtevali vrnitev dote.

Pridržati je smel mož za vsakega otroka po šestino dote, toda največ tri šestine; vse to je smel samo tedaj, če je razporoko zakrivila žena ali njen *pater familias*. — Ako je prišlo do razporoke zaradi ženinega zelo nenavnega življenja (*mores graves*; *adulterium*), je mož smel pridržati šestino dote, zaradi manjših njenih nerednosti (*mores leviores*) pa osmino. — Mož si je smel pridržati tudi toliko, kolikor je bil za dotalno imovino potrošil (*propter impensas*); dalje, kolikor je bil ženi podaril (ničnost daril med zakoncema!) (*propter res donatas*) in končno toliko, kolikor mu je bila žena odnesla njegovih stvari (*propter res amotas*).

3. Kadar je zakon prenehal zaradi moževe smrti, je žena (odnosno zanjo oče *adiuncta filiae persona*) smela zahtevati nazaj vsako doto. O pridržanju tu ni govora.

Če je mož v oporoki volil ženi kot volilo njeno doto (*legatum dotis* ali *legatum pro dote*), je pretor z ediktom *de alterutro* ženi dal na izbiro, da zahteva volilo, ali pa da toži z *actio rei uxoriae* na vrnitev dote; obojega žena ni mogla zahtevati. Justinijan je edikt *de alterutro* odpravil. Žena je smela terjati razen dote tudi oporočno naklonitev, razen če je mož drugače določil. Kadar je bila vrnitev dote obljubljena s stipulacijo, je že po klasičnem pravu žena lahko terjala oboje.

Vrniti je bilo treba nenadomestne dotalne predmete (n. pr. zemljišča) takoj po razvezi zakona, pri nadomestnih stvareh pa stvari iste vrste in količine v treh enakih letnih obrokih (*annua, bima, trima die*). Če je prišlo do razporoke po moževi krivdi, je zaradi *mores graves* (prešuštvovanje) moral mož vrniti tudi nadomestne stvari takoj, zaradi *mores leviores* pa so se vrnitveni roki skrajšali na polovico.

Mož je moral vrniti le dotalne stvari, ne tudi donosov; le-ti so bili uporabljeni za vzdrževanje rodbine. To je veljalo pri stipulacijski tožbi in pri *actio rei uxoriae*.

Radi uničenja in izgube dotalnih stvari je mož že po predklasičnem pravu odgovarjal pri *a° rei uxoriae*, če je ravnal

dolozno ali pa vsaj kulpozno. Mož, ki je bil z *a° rei uxoriae* tožen, da vrne doto, je imel *beneficium competentiae*.

Actio rei uxoriae je tako skušala v mnogih pogledih upoštevati posebne konkretne razmere; zato je bila primernejša kakor pa stipulacijska tožba. Pozneje si je ustanovitelj včasih zagotovil vrnitev dote s stipulacijo tako, da je ženin obljubil vrniti toliko, kolikor bi žena dosegla z *actio rei uxoriae* (*quod iudicio rei uxoriae mulier consecutura fuerit*).

Včasih so ob ustanovitvi doto ocenili (*dos aestimata*). Tedaj je ustanovitev dote obstajala iz dveh pravnih poslov: ustanovitelj je dotalne stvari ženinu prodal in mu je obenem prepustil kupnino za doto (*aestimatio venditionis causa*). V tem primeru so glede odgovornosti za uničenje stvari veljala načela o kupni pogodbi. Ob ocenitvi so lahko sklenili tudi različne pakte, n. pr. da je treba vrniti stvari ali pa vrednost (*ut aut aestimatio aut res praestentur*, D. 23, 3, 10, 6). Včasih se je ocenitev dote izvršila le, da se je v naprej določila odškodnina, če dotalnih stvari ne bi bilo več takrat, ko bi jih bilo treba vrniti (*aestimatio taxationis causa*).

VI. Justinijanove reforme.

Justinijan je dotalno pravo reformiral l. 530 v obsežni konstituciji (C. 5, 13, 1). Mož je ostal sicer formalno še vedno lastnik dotalnih stvari, dejansko pa je postal njegov pravni položaj tako omejen, da ima na dotalni imovini prav za prav le užitek, dokler zakon obstoji.

Vrnitev dote je poslej načelno mogoče vedno zahtevati. Od obeh klasičnih tožb je Justinijan obdržal le *actio ex stipulatu*, ki se pa v marsičem razlikuje od istoimenske klasične tožbe. Ta tožba je namreč uporabna tudi tedaj, če stipulacija glede vrnitve dote sploh ni bila sklenjena. Justinijanova *actio ex stipulatu* je tudi *actio bonae fidei*. Z njo so lahko zahtevali vrnitev dote ne le žena, ampak tudi njen *pater familias* (*adiuncta filiae persona*) in ženini dediči. Možu je ostala pravna dobrota *beneficium competentiae*, ni pa imel več retenijskih pravic.

Nepremičnine je bilo treba vrniti takoj, premičnine pa v enem letu. Za čas, dokler je zakon trajal, so plodovi in drugi donosi dotalnih stvari ostali možu; donosi iz onega leta, ko je zakonska skupnost prenehala, so se sorazmerno delili med obe stranki.

S posebnim dogovorom (*pactum de reddenda dote*) sta se stranki glede povračila dote tudi lahko drugače dogovorili.

Omenili smo že, da je Justinijan odpravil edikt *de alterutro* ter da je postrožil Avgustovo prepoved glede odsvojitve dotalnih zemljišč.

Vrnitev dote je skušal Justinijan zavarovati s tem, da je za to terjatev ženi pripoznal zakonito zastavno pravico na vsej moževi imovini. Ta vesoljna hipoteka je imela celo prednost pred starejšimi, razen pred fiskusovo, kadar je žena sama zahtevala vrnitev dote.

Izpremenjeno pojmovanje dote se kaže posebno v določbi, da sme žena z *rei vindicatio* zahtevati dotalne stvari, ki še obstajajo, kakor tudi stvari, ki so bile kupljene za dotalni denar. Misel, da je dota po svojem bistvu ženina imovina, se tu že očitno pokaže, čeprav je zakonodavec izrečno še ne pripozna.

Možu je pripoznal Justinijan vesoljno zastavno pravico na imovini ustanovitelja dote, in sicer zaradi izročitve obljubljene dote, razen tega pa tudi zaradi evikcije stvari, ki so predmet dote.

§ 85. *Donatio ante* (ali *propter*) *nuptias*.

Medtem ko je dotalno pravo čist rimski pravni lik, je drugi pravni lik *donatio ante (propter) nuptias* nastajal šele v postklasični dobi pod vzhodnimi vplivi.

Darila med zaročencema so bila tudi med Rimljani v navadi (*sponsalicia largitas*). *Lex Cincia* jih je prištevala med privilegirane daritve, za katere niso veljale njene omejitve (*Fragm. Vat.* 302: *Excipiuntur ... sponsus sponsa*. Prim. II. zv., str. 410 s.). Drugače kakor daritve med zakoncema, so ostale dovoljene tudi po klasičnem pravu. Pravno so bile to daritve (*res simpliciter donatae*). Darilo je lahko dal zaročenec ali zaročenka. Če pozneje ni prišlo do zakona, kljub temu ni mogel daritelj zahtevati darila nazaj, razen če si je bil to izrečno izgovoril. Takim daritvam namreč niso Rimljani pripisovali večjega pomena, ker so bile njihov predmet navadno le stvari majhne vrednosti.

Na Vzhodu pa je bilo že tisočletja v navadi, da je ženin, navadno ob zaroki, podaril nevesti kako gospodarsko pomembno darilo, ki ji je pozneje lahko služilo za preživetje, če je postala vdova. Ta darila so zato imela tudi velik pravni pomen.

Koncem klasične dobe in v postklasični so se take daritve zelo razširile. Imenovali so jih *donatio ante nuptias*. Temu pravnemu institutu se pozna, da ga je oblikovala samo cesarska zakonodaja in da ni bilo več klasične jurisprudence, ki bi ga bila obdelovala in notranje razvila. Od mnogoštevilnih postklasičnih zakonodajnih reform naj omenimo le najvažnejše.

Konstantin je l. 319 (C. Th. 3, 5, 2) določil, da take daritve veljajo že *ex lege* samo pod pogojem (*tacita condicio*), da bo zakon sklenjen. Če pozneje ni prišlo do zakona, je bilo važno, po čigavi krivdi se to ni zgodilo. Kadar je bil kriv ženin, ni mogel ničesar zahtevati nazaj. Kadar pa zakon ni bil sklenjen po krivdi neveste, njenega rodbinskega poglavarja ali zato, ker je eden od zaročencev umrl, tedaj so zaročenec ali njegovi najbližji dediči (le oče, mati in sinovi) lahko zahtevali vrnitev daril. Konstantinova konstitucija iz l. 336 (C. Th. 3, 5, 6) je dodala še določbo, da se sme ob nevestini ali ženinovi smrti zahtevati nazaj le polovica daril, kadar je bila zaroka že potrjena s poljubom (*osculo interveniente*). V nadaljnji zakonodaji se je *donatio ante nuptias* v mnogih pogledih vzporredila z doto.

Justinijan je skušal ta institut enotno urediti. Že njegov prednik Justin je dovolil, da se sme ta daritev še med zakonom povečati (C. 5, 3, 19). Justinijan pa je določil, da se sme celo ustanoviti med zakonom vkljub prepovedi daritev med zakoncema. Zato jo odslej imenuje *donatio propter* (namesto *ante*) *nuptias*. Za take daritve niso veljali predpisi glede sodne insinuacije (prim. II. zv., str. 412).

Mož je daritev ženi navadno le obljubil; stvari so ostale še naprej v njegovi lastnini in užitku. Vendar ni smel nepremičnin, ki so bile podarjene, prodati ali zastaviti. *Donatio propter nuptias* ni smela biti večja kakor je bila dota (*antidos*). Ženi je dal Justinijan vesoljno zastavno pravico na moževi imovini, ki pa ni bila privilegirana. Za hčer je bil oče dolžan ustanoviti doto, za sina pa *donatio propter nuptias*. Po moževi smrti je žena dobila darilo v lastnino le, če ni bilo otrok, drugače samo v užitek. Kadar pa je žena umrla pred možem, je daritev ostala možu v lastnini ali vsaj v užitku.¹

¹ Odz. pozna podoben pravni lik v zaženilu (§§ 1230 s.). Nemški državljanski zakonik ni prevzel donacije *propter nuptias*.

§ 86. Razveza zakona.

Razloge, zaradi katerih se rimski zakon razveže, našteva *Paulus* (D. 24, 2, 1): *Dirimitur matrimonium divortio morte captivitatis vel alia contingente servitute utrius eorum*.

I. Smrt.

Po smrti enega zakonca postane preživeči prost zakonske vezi in lahko sklene nov zakon. Za moža pri tem ni nobenih časovnih omejitev. Vdova pa je morala čakati določeno dobo, da se je izkazalo, če ni bila morda noseča od pokojnega moža (*ne turbatio sanguinis fiat*). Ta doba je znašala po civilnem in po klasičnem pravu devet mesecev, po postklasičnem pa eno leto. Ker je znašala žalovalna doba po prednikih in potomcih devet mesecev, so tudi ženino čakalno dobo imenovali *annus lugendi*. Da ni bil ta naziv popolnoma upravičen, dokazuje dvoje okoliščin: Vdova je namreč morala čakati omenjeno dobo po moževi smrti tudi takrat, ko bi ji za njim ne bilo treba žalovati (n. pr. ker je bil kot zločinec obsojen na smrt). Ni pa ji bilo treba več čakati, potem ko je rodila, čeprav čakalna doba še ni minula.

Če se je vdova sicer poročila še pred koncem omenjenega roka, njen zakon zato ni bil ničn (*lex minus quam perfecta*). Po civilnem pravu je morala taka žena manom pokojnega moža darovati spraven dar (*bovem fetam immolare*). Po pretorskem pravu je postala *infamis*, če je bila že *sui iuris*; drugače je kazni zadela njenega očeta. Postklasična zakonodaja je skušala vdovo kaznovati z različnimi imovinskimi neugodnostmi: vdova je izgubila vse, kar je bila pridobila iz pokojnikove imovine; tudi ni mogla poljubno razpolagati v prid drugemu možu.

Avgustova zakonodaja je vdove naravnost silila, da so se vnovič omožile. Morale so to storiti vsaj v dveh letih po moževi smrti.

II. *Capitis deminutio*.

Vsaka zakonska zveza preneha, če zadene enega zakonca *capitis deminutio maxima*. *Capitis deminutio media* razdere zakon kot *matrimonium iustum*; *minima* razveže le zakon, v katerem živi žena pod moževo oblastjo.

III. *Divortium* — *repudium*.¹

Zakonska zveza je po rimskem pravu lahko prenehala z razporoko. Ali je bilo od vsega početka to mogoče, je negotovo. Zdi se, da najstarejše običajno pravo razporoke še ni poznalo. Kajti l. 235 (ali 231) pr. Kr. se je neki *Spurius Carvilius Ruga* ločil od svoje žene zaradi njene sterilnosti; dogodek je vzbudil veliko pozornost, kakor izpričuje to *A. Gellius*, ki ga uvršča med znamenite zgodovinske dogodke (*Noctes Atticae* 17, 21, 44).² Čeprav morda to res ni bil prvi primer, je bila pa razporoka sredi tretjega stoletja pr. Kr. gotovo še zelo redek pojav. V naslednjih stoletjih je zlasti v Rimu obenem s propadanjem morale število razporok vedno bolj naraščalo. Pesniki se norčujejo iz žen, češ da štejejo leta po možeh mesto po konzulih; govore o ženah, ki imajo v petih jesenih osem mož.

Po rimskem pravu je bila razveza zakona, prav tako kakor njegova sklenitev, popolnoma prepuščena zakoncema; država pri tem ni sodelovala. Vsaj po predklasičnem in po klasičnem pravu ni bilo za razporoko treba nobenih določenih razlogov. Šele v postklasični dobi se je pod krščanskim vplivom to vsaj nekoliko izpremenilo.

Zakon, v katerem je mož imel oblast (*manus*) nad svojo ženo, je mogel iz početka razdreti samo mož. Pri tem je moral izvršiti dejanje, ki je bilo nasprotno onemu, ki je bila z njim *manus* ustanovljena. Če je bil zakon sklenjen s konfariacijo, se je razporoka izvršila z *diffareatio*. Če je *manus* nastala s koempcijo ali s priposestvovanjem, je bila za razvezo potrebna ponovna navidezna prodaja žene (*remancipatio*).

Zakon *sine manu* je lahko razdril vsak zakonec, tudi žena. Z interdiktom *de liberis exhibendis, item ducendis* ga je tja do Antonina Pija mogel razdreti tudi ženin oče.

Ko je pri prostem zakonu postala enostranska razporoka (*repudium*) splošno mogoča, so kmalu pripoznavali enako pravico obema zakoncema tudi v zakonu *cum manu*. Pač pa je

¹ Izrazov *divortium* in *repudium* rimski pravni viri ne razlikujejo strogo dosledno. *Repudium* pomeni prav za prav enostransko odslovitev žene, ki jo ukrene mož. *Divortium* (razhod, ločitev) kaže bolj na dogovorjeno razporoko.

² Prim. tudi *Gellius, Noctes Atticae* 4, 3, 1—3: *Memoriae traditum est, quingentis fere annis post Romam conditam... nullis etiam tunc matrimoniis divertentibus.*

moral mož v tem primeru izpustiti ženo iz svoje oblasti; k temu ga je bilo mogoče tudi prisiliti.

Avgust je najbrž samó določil obliko za razporoko (*lex Iulia de adulteriis*). Zakonec, ki se je hotel razporočiti, je moral svojo voljo ustno izjaviti pred sedmimi pričami in pred svojim osvobodjencem, ki je nato kot sel (*nuntius*) sporočil to drugemu zakoncu. Fraza *nuntium remittere* je zato postala tehnični izraz za razporoko.

V postklasični dobi se je pod vzhodnim vplivom razvila druga oblika. Zakonec, ki se je hotel razporočiti, je poslal drugemu odslovljivo pismo (*libellus repudii*). Cesarja Teodozija II. in Valentinijan III. sta l. 449 določila, da se mora razporoka izvršiti *misso repudio* (C. 5, 17, 8 pr.). Justinijan je obdržal razen te oblike tudi razporoko z izjavo pred sedmimi pričami.

Reforme postklasične dobe so pod krščanskim vplivom vsaj nekoliko skušale omejiti najbolj samovoljne razporoke. Konstantin (C. Th. 3, 16, 1) je dovolil razporoko le iz treh — za moža in ženo deloma različnih — razlogov. Teodozij II. in Valentinijan III. sta l. 449 povečala število razporočnih razlogov; drugačna razporoka je bila kazniva. Sporazumna razporoka je ostala popolnoma prosta. V njuni konstituciji se izrečno naglašja potreba, da razporoka mora biti otežkočena v interesu otrok (C. 5, 17, 8: *Solutionem etenim matrimonii difficiliorum debere esse favor imperat liberorum*).

Justinijan je najprej uredil to vprašanje v kodifikaciji, nato ga je še enkrat obravnaval v 117. noveli. Razporoka je mogoča po njegovem pravu:

a) *ex iusta causa*. Justinijan našteva v 117. noveli (cc. 8 in 9) razloge, zbog katerih sme mož ali pa žena razdreti zakon, ker zadeva drugega zakonca neka krivda (veleizdaja, prešuštvo, streženje po življenju i. dr.);

b) *bona gratia*. Gre za razporoko, ki jo zahteva eden zakonec iz razlogov, ki so podani pri drugem zakoncu, čeprav brez njegove krivde (n. pr. mož zaradi ženine nerodovitnosti);

c) *communi consensu*. Sporazumno razporoko je Justinijan v 117. noveli prepovedal, razen če storita to zakonca *castitatis concupiscentia* (c. 10). Njegov naslednik Justin II. je s 140. novelo l. 565 Justinijanovo prepoved zopet odpravil;

d) *sine iusta causa*. Brez upravičenega razloga izvršena razporoka je kazniva, ni pa nična.

Drugi oddelek:

Pravno razmerje med starši in otroki.

§ 87. *Patria potestas*. — Osebnopravne posledice.

I. P o j e m.

Rimska *patria potestas*, lik civilnega prava, je pravno neomejena oblast rodbinskega očeta (*pater familias*) nad otroki, ki se mu rodijo v veljavnem zakonu (*iustae nuptiae*), ter nad njihovimi agnatskimi potomci in nad osebami, nad katerimi je nastala s posinovitvijo (*arrogatio, adoptio*) ali s pozakonitvijo (*legitimatio*).

Ker je očetovska oblast načelno neomejena, se po svoji pravni vsebini komaj razlikuje od gospodarjeve oblasti nad sužnji. Glavna razlika je v tem, da imajo otroci (*liberi!*) upanje, da postanejo po očetovi smrti svojepravni. Vsak sin postane takrat *pater familias*, njegovi otroci, vnuki in pravnuki pridejo s tem pod njegovo oblast.

Očetovska oblast je imela različne osebnopravne in imovinskopravne posledice. Med osebnopravnimi so bile najvažnejše naslednje.

II. *Ius vitae ac necis*.

Civilno pravo je pripoznavalo očetu pravico, odločati o življenju in smrti svojih otrok. Pri tem je očitno pričakovalo, da oče že iz verskih in nravnih razlogov ne bo zlorabljal tolikšne pravice.

Oče je že ob otrokovem rojstvu odločil, ali hoče novorojenčka sprejeti v svojo družino ali ne. Babica (*obstetrix*) je položila novorojenčka predenj na tla, *ut aspiceretur, num rectus esset*. Če ga je oče pobral (*tollere, suscipere*), ga je s tem sprejel v družino; drugače so ga izpostavili na posebnem foru (*forum olitorium*), pohabljenje pa so vtopili. Romulu pripisuje tradicija predpis, da oče ni smel zavreči sinov in prve hčere.

Oče je smel obsoditi sina na smrt. Običaj je zahteval, da je prej zaslišal domače sodišče (*iudicium domesticum*), čigar mnenje pa za očeta ni bilo obvezno.

Pravico nad življenjem in smrtjo otrok pripoznava očetu še Konstantin (C. Th. 4, 8 [Krüger 9], 6 iz l. 323). Valentinian I. je okoli l. 365 odvzel očetu tolikšno oblast in je najstrožje kazni pridržal državnemu sodnemu kaznovanju. Očetu je poslej ostala samo kaznovalna oblast (*correctionis medicina*) glede manjših prestopkov (C. 9, 15, 1). Usmrtitev otroka se kaznuje kot sorodstveni umor (*parricidium*); usmrtitev novorojenčka pa smatra Valentinian I. l. 374 za navadni umor.

III. *Ius vendendi*.

Praktično važnejša je bila očetova pravica, da je smel otroke prodati. Po tradiciji je kralj Numa prepovedal, da bi oče prodal sina, ki mu je bil že dovolil, da se oženi. Zakon XII plošč je določil, da oče izgubi očetovsko oblast nad sinom, če ga je trikrat prodal; glede drugih potomcev se je interpretacija zadovoljevala z enkratno prodajo. Vendar so pozneje uporabljali to prvotno kazensko določilo za to, da so omogočili prenehanje očetovske oblasti (*adoptio, emancipatio*) po volji dosedanjega rodbinskega poglavarja. Da se je sčasoma mišljenje glede te očetove pravice popolnoma izpremenilo, dokazuje Karakala, ki imenuje prodajo otrok *rem illicitam et inhonestam* (C. 7, 16, 1).

Spričo težkih gospodarskih razmer tretjega in četrtega stoletja po Kr. so najprej dovoljevali prodajanje otrok v hudi stiski (*Paul., Sent. 5, 1, 1: contemplatione extremae necessitatis aut alimentorum gratia*). Pavel skuša varovati takim otrokom ingenuiteto. Konstantin je l. 329 omejil očetovo pravico na prodajo novorojenčkov in to le v skrajni bedi (C. 4, 44, 2 pr.: *propter nimiam paupertatem egestatemque victus causa*). Vendar odloča sedaj kupec, ali bo imel otroka za posinovljenca ali za sužnja. V istem obsegu dovoljuje prodajo otrok tudi Justinijanovo pravo. Vendar se sedaj pripoznava staršem, otrokom samim in vsakemu tretjemu pravica, da odkupi otroka ali za enako kupnino, ali pa da zanj dá enakovrednega sužnja; otroku ostane varovana tudi ingenuiteta.

IV. *Noxae datio*.

Zaradi sinovih deliktov je bil oče dolžan plačati penalni znesek oškodovancu (prim. II. zv. § 93, str. 480 ss.). Če ni hotel plačati, je lahko izročil krivca oškodovancu, pri katerem je ostal *in mancipio*, dokler ni s svojim delom odslužil škode. — Justinijan je prepovedal noksalno izročanje otrok.

V. Privolitev očeta v sklenitev zakona.

Kakor smo že omenili, je bilo za zakon sina ali hčere treba tudi očetovega privoljenja. Kadar je bil *pater familias* ženinov ded, je moral privoliti tudi ženinov rodni oče.

Pod vplivom Avgustove zakonodaje je postalo mogoče, da je oblastvo supliralo vsaj privoljenje za nevesto, če ga je njen *pater familias* neupravičeno odrekal. Po Justinijanovem pravu je oblastvo lahko izdalo manjkajoče očetovo privoljenje tudi za ženina.

VI. Sankcije.

Nasproti otrokom je oče uveljavil svojo oblast z neposredno silo. Če se mu je zdelo potrebno, se je lahko obrnil na oblastvo s prošnjo za pomoč (*extraordinaria cognitio*).

Svojo oblast je mogel nasproti tretjim osebam uveljavljati z *vindicatio filii*, podobno kakor lastninsko pravico. Če je bilo roditeljsko razmerje samo sporno, se je to vprašanje najprej rešilo s posebno ugotovitveno tožbo (*praeiudicium*).

Pretorsko pravo je dajalo očetu *interdictum de liberis exhibendis, item ducendis*. Oče je smel zahtevati, da mu tretji, pri komer se je otrok nahajal, pripelje otroka in ne ovira očeta, da ne bi odpeljal otroka s seboj.

VII. Druge omejitve.

Potomci smejo tožiti svoje prednike samo z magistratovim dovoljenjem. Onečašujočih tožb (*actiones famosae*) sploh ne smejo naperiti zoper nje.

VIII. Očetovske dolžnosti.

V skladu s preponderantnim pravnim položajem rodbinskega poglavarja je razumljivo, da so njegove dolžnosti mnogo manj normirane in poudarjene kakor pa pravice.

Ulpijan ugotavlja, da obstaja med predniki in potomci ne glede na oblastveno razmerje, alimentacijska dolžnost (D. 25, 3, 5, 1: *Et magis puto, etiamsi non sunt liberi in potestate, alendos a parentibus et vice mutua alere parentes debere*).

Pater familias je moral ustanoviti doto za hčer ali vnukinjo, ki je bila v njegovi oblasti. K temu ga je hči (ozir. vnukinja) mogla prisiliti v ekstraordinarnem postopanju.¹

¹ Očetovska oblast je po modernem pravu zelo različna od rimske. Oblast je zaradi otroka; zato so pri njej bolj poudarjene očetove dolžnosti kakor pravice. Iz istega razloga je njeno trajanje redno omejeno na dobo nedoletnosti (§ 172 Odz.). Izvrševanje očetovske oblasti v znatni meri nadzira država.

§ 88. *Patria potestas*. — Imovinskopravne posledice.

I. Splošno.

Otroci pod očetovsko oblastjo so bili po rimskem pravu aktivno imovinsko nesposobni; niso mogli biti ne lastniki ne upniki. Vse, kar je otrok *in potestate* pridobil, je pridobil nujno za očeta. Oče mu niti ni mogel podeliti imovinske sposobnosti. Če mu je prepustil del svoje imovine, da je sin z njo gospodaril, se je ta imovina imenovala pekulij (*peculium*). Pekulij je ostal še naprej očetova lastnina, po njegovi smrti je bil del očetove zapuščine.

V zvezi s pekuliarno imovino je pretor z adjektivijskimi tožbami ustanovil — vsaj v določenem obsegu — akcesorno soodgovornost očeta za nekatere sinove pogodbene obveznosti (prim. II. zv. §§ 34 s.). Za sinove delikte je oče odgovarjal noksalno (prim. II. zv. § 93); po klasičnem pravu se je lahko rešil odgovornosti, če je krivca prepustil oškodovancu v mancipij.

Dorasi *filius familias* se je mogel veljavno zavezovati; po klasičnem pravu pa se ni mogla zavezati *filia familias*. Singularnopravna je določba, ki jo je pod Vespazijanom uvedel *SC. Macedonianum*. Denarnih posojil, ki jih je bil najel *filius familias*, ni bilo mogoče od njega izterjati tudi takrat ne, ko je bil že *sui iuris*; ostal pa je *naturaliter* zavezan (prim. II. zv., str. 14 in 281 ss.).

Dosledno bi bilo, da bi sin ne bil smel tožiti. Vendar je že po klasičnem pravu sin lahko tožil z analogno tožbo (*actio utilis*), če je bil oče ali njegov prokurator odsoten ali če prokurator ni hotel tožiti. Tožiti je smela tudi hči.

Od popolne imovinske nesposobnosti otrok je cesarsko pravo polagoma pripoznalo različne izjeme.

Poleg očetovske oblasti poznajo moderni zakoniki roditeljsko oblast, ki pristoji očetu in materi skupno (§ 139 ss. Odz., § 1626 ss. BGB., čl. 273 ss. ZGB.). Ta obsega skrb za vzgojo in vzrejo otrok (§ 139 Odz.), vodstvo otrok (§ 144 Odz.), skrb za pogošane in pobege otroke ter nepretirano, zdravju neškodljivo kaznovanje (§ 145 Odz.).

Francoski CC. dovoljuje očetu, da predlaga za otroka, ki se je hudo pregrešil (čl. 375: *Le père qui aura des sujets de mécontentement très graves sur la conduite d'un enfant*), sodni zapor do enega meseca, če otrok še ni stopil v 16. leto, do šestih mesecev pa za otroka od začetega 16. leta do polnoletnosti (čl. 375 ss. CC.).

Otrok dobi ime svojega očeta (§ 146 Odz.), staršem dolguje spoštovanje in pokorščino (§ 144 Odz., čl. 371 CC.; čl. 275 ZGB.). Po Odz. izbere oče poklic nedoraslemu otroku; dorasli sme ev. s posredovanjem sodišča doseči drugačno odločitev (§ 148 Odz.).

II. *Peculium castrense, quasi castrense.*

Cesar Avgust je pripoznal sinu *in potestate* pravico, da je smel z oporoko razpolagati glede imovine, ki jo je pridobil kot vojak, kakor tudi glede predmetov, ki jih je prejel od svojcev, ko je odhajal k vojakom (*occasione militiae*). To imovino so imenovali *peculium castrense* (Paul. 3, 4a, 3: *Castrense autem peculium est, quod in castris adquiritur vel quod proficiscenti ad militiam datur*). Kmalu so pripoznali sinu pravico, da je tudi med živimi lahko razpolagal s to imovino. Kadar *filius familias* o tej imovini ni napravil oporoke, je imovina pripadla očetu *iure peculii*; zaradi tega oče za sinove dolgove ni bil odgovoren neomejeno kakor dedič, ampak le za toliko, kolikor je bil vreden pekulij. Po 118. noveli je obveljalo tudi v tem primeru redno zakonito dedovanje. — *Filius familias* je obdržal ugodnosti glede kastrenzijskega pekulija tudi še potem, ko ni bil več vojak.

Enak položaj so od Dioklecijana naprej pripoznavali imovini, ki jo je *filius familias* pridobil v civilni uradniški službi, v dvorni službi, kot duhovnik, advokat, ali ki jo je prejel kot cesarjevo ali cesaričino darilo (*peculium quasi castrense*).

III. *Peculium adventicium.*

Načelo, da otrok nujno pridobiva za očeta, je Konstantin omejil glede dediščine, ki je pripadla otroku po materi. Oče je sicer tudi poslej upravljal to imovino, ni je pa smel odsvojiti; po očetovi smrti ni spadala v njegovo zapuščino, ampak je bila sinova last. Kmalu je obveljalo mnenje, da otrok sam pridobi lastnino na vsaki imovini, ki mu neodplatno pripade od matere (*bona materna*) ali od materinih sorodnikov (*bona materni generis*). Vendar ni smel otrok do očetove smrti s tako imovino razpolagati ne med živimi, ne *mortis causa*; upravo in užitek na njej je imel namreč oče. Če je otrok umrl pred očetom, tedaj je pripadla ta imovina očetu *iure peculii*, po Justinijanovem pravu *iure hereditario*.

Načela, ki so veljala za *bona materna*, je Justinijan razširil na vsako imovino, ki je sin ni pridobil iz očetove imovine. Obče pravo je tako imovino imenovalo *bona adventicia* ali *peculium adventicium*. Semkaj je spadalo vse, kar je *filius familias* pridobil od tretjih oseb ali s svojim lastnim delom. Pri tem je ta imovina ali *bona adventicia regularia*, kadar ima oče na njej upravo in užitek, ali pa *bona adventicia ir-*

regularia, kadar je naklonitelj določil, da oče nima uprave in užitka na imovini.

Tako je po Justinijanovem pravu veljalo civilno pravo le še glede imovine, ki jo je otrok pridobil od očeta (*peculium profecticum*). Ta imovina je ostala očetova; kar je otrok z njo pridobil, je *ipso iure* pridobil za očeta.

Tudi po Justinijanovem pravu niso bila mogoča obli-gacijska razmerja med očetom in otroci, razen kolikor bi šlo za *peculium castrense*, *quasi castrense* ali *bona adventicia irregularia*. Daritve med očetom in otrokom, ki je bil v njegovi oblasti, so bile nične; konvalescirale so pa že po postklasičnem pravu, če je oče umrl, ne da bi jih bil preklical.¹

§ 89. Nastanek očetovske oblasti.

I. Rojstvo.

Pater familias je zadobil očetovsko oblast nad otrokom, ko je bil le-ta rojen v veljavnem zakonu (*iustae nuptiae*) ne glede na to, ali je bila otrokova mati *in manu* ali ne. Rodbinski poglavar je zadobil oblast ne le nad lastnimi otroki, ampak tudi nad agnatskimi potomci svojih sinov ali vnukov.

Za zakonskega je veljal otrok, ki je bil rojen najprej 182. dan po sklenitvi zakona, kakor tudi oni, ki se je rodil najkasneje 300. dan po razvezi zakona.² Klasiki se pri določitvi

¹ Po modernem pravu tudi otroci pod očetovsko oblastjo niso več imovinsko nesposobni.

Kar otrok kakor koli zakonito pridobi, je njegova last (§ 149 Odz.). Dokler je otrok pod očetovsko oblastjo, je oče njegov zakoniti zastopnik (§ 152 Odz.) in upravlja njegovo imovino (§ 150 Odz.). Donose imovine mora uporabljati za otrokovo vzdrževanje. Morebitni prebitek mora naložiti in o tem letno dajati račun; le malenkostne prebitke sme varuštveno sodišče brez obračunavanja prepuščati očetu (§ 150). Oče pa ne upravlja otrokove proste imovine; semkaj spadajo stvari, ki se derašlemu nedoletniku prepusté v uporabo kakor tudi to, kar pridobi s svojo marljivostjo nedoletnik, ki ni v oskrbi staršev (§ 151 Odz.). Otroci pod očetovsko oblastjo se morejo veljavno zavezati samo z očetovim privoljenjem. Le otroci, ki niso v oskrbi staršev, se lahko sami s pogodbo zavežejo za službene posle (§§ 152, 246 Odz.).

Dokler traja očetovska oblast, ima po mnogih pravih oče na otrokovi imovini pravico užitka (§§ 1649, 1652 BGB., čl. 584 CC. [do 18. leta], čl. 292 ZGB.); po Odz. redno te pravice nima (prim. § 150). — Dolžnost vzdrževanja obstoji med potomci in predniki (§§ 143, 154 Odz.).

² Ustrezna doba obsega po Odz. (§ 158) čas od (všetega) 181. (180. po čl. 254 ZGB. in čl. 312 CC.) dne po sklenitvi zakona do 300. dne (čl. 252 ZGB.) po razvezi zakona; po § 1592 BGB. pa od 181. do 302. dne.

teh rokov sklicujejo na Hipokratovo mnenje. — Kot zakonski oče otroka je veljal mož otrokove matere, kar so izražali s pravilom: *pater is est quem nuptiae demonstrant* (D. 2, 4, 5).

Izjemno je v klasični dobi lahko nastala včasih očetovska oblast, čeprav eden zakonec ob sklenitvi zakona ni bil rimski državljani.¹

II. Posinovitev (posvojitev).

Nad tujimi potomci je očetovska oblast lahko nastala tudi s posebnim pravnim poslom: s posinovitvijo. Rimsko pravo je razlikovalo posinovitev svojepravne osebe od posinovitve osebe *alieni iuris*; prvo je imenovalo *arrogatio*, drugo pa *adoptio*.

1. *Arrogatio*.

Arrogatio je imela za posledico, da je posinovljenčeva rodbina pravno ugasnila. Zato je bila mnogo važnejša kakor *adoptio*. Zanj je bilo namreč treba sklepa kuriatnih komicijev. Potem ko je pontifikalni kolegij zadevo proučil (*causa cognita*), je pred zbranimi komiciji *pontifex maximus* vprašal posinovitelja, ali hoče, da mu bo navzoči posinovljenec zakoniti sin (*an velit eum quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse*); za njim je vprašal posinovljenega, ali mu je to prav (*an id fieri patiatur*). Nato se je obrnil do komicijev in jih je — podobno kakor magistrat glede takega zakonskega predloga — slovesno vprašal: *Velitis iubeatis, Quirites, uti L. Valerius L^o Titio tam iure legeque filius siet, quam si ex eo patre matreque familias eius natus esset, utique ei vitae necisque in eum potestas siet, uti patri endo filio est. Haec ita, uti dixi, ita vos Quirites rogo* (Gell. 5, 19, 9).² Ko so komiciji to odobrili, je *arrogator* zadobil očetovsko oblast nad arogiranim in nad osebami, ki so bile dotlej v oblasti arogiranega. Pridobil je tudi vsa njegova aktiva, medtem ko so dolgovi po civilnem pravu ugasnili (*capitis deminutio*; prim. § 35).

¹ To je veljalo v cesarski dobi za Latinca, ki se je oženil z Rimljanko, da bi pridobil rimsko državljanstvo in očetovsko oblast; oboje je dosegel, potem ko sta zakonca mogla dokazati pred oblastvom (*causae probatio*), da imata iz tega zakona eno leto starega otroka (*anniculus*). — Podobno je bilo, če se je Rimljan oženil z Nerimljanko, ki jo je imel za Rimljanko. Če je pozneje lahko pokazal oblastvu enoletnega otroka in dokazal svojo zmoto, je žena pridobila rimsko državljanstvo, on sam pa očetovsko oblast nad otrokom (*erroris causae probatio*). — Tudi veteranom so cesarji včasih podeljevali očetovsko oblast nad otroci, katere so jim bile priležnice dotlej rodile.

² Prim. Gai. 1, 99: *Et populus rogatur, an id fieri iubeat*.

Šele pretor se je zavzel za posinovljenčeve upnike in jim je dovolil izvršbo na ono imovino, ki bi jo imel arogirani, če ga ne bi bila zadela *capitis deminutio minima*.

Ker so kuriatni komicii že kmalu izgubili svoj pomen, je pozneje 30 liktorjev predstavljalo narod. Arogacijsko slovesnost so odslej opravili pred njimi. V postklasični dobi se je arogacija izvršila s cesarjevim reskriptom. V tej obliki je ostala tudi v Justinijanovem pravu.

Dokler se je arogacija vršila v komicijih, jo je bilo mogoče opraviti samo v Rimu. Ker ženske in nedorasli niso imeli dostopa v komicije, niso mogli biti arogirani. Antonin Pij je dovolil arogirati nedoraslega, kadar je bil za to kak važen razlog (*si iusta causa adoptionis esse videbitur*, Gai. 1, 102). Še pozneje je postalo mogoče arogirati tudi ženske (Gai epit. 1, 5, 2). Izjemno je Dioklecijan dovolil neki ženski, da je posinovila svojega pastorka (*in solacium amissorum liberorum*); pri tem je izrečno poudaril: *a muliere ... adrogare non posse certum est* (C. 8, 47, 5).

Za nedoraslega, ki se je dal arogirati, je bilo nevarno, da ne bi njegov posinovitelj zlorabil svoje oblasti s tem, da bi ga zopet emancipiral, sam pa obdržal njegovo imovino. Zato se je *arrogator* moral zavezati s stipulacijo, ki jo je sklenil z državnim sužnjem (*servus publicus*), odn. v postklasični dobi s tabularijem (*tabularius*)¹, da bo povrnil vso posinovljenčevo imovino, če bi le-ta umrl pred doraslostjo. Imovino je moral povrniti osebam, ki bi dedovale, če bi arogacije ne bilo. *Arrogator* ni smel emancipirati posinovljenca, razen če je ta kaj zakrivil. Tudi v tem primeru mu je moral vrniti vso njegovo bivšo imovino. Če ga je neupravičeno emancipiral ali razdedinil, je arogirani imel pravico do četrtnine posinoviteljeve zapuščine (*quarta diti Pii*); razen tega je smel zahtevati še vso imovino, ki jo je bil ob posinovitvi prepustil ustanovitelju, ali pa mu jo je pozneje pridobil.

Po Justinijanovem pravu se je arogacija izvršila s cesarjevim reskriptom (*imperatoris auctoritate*). Arogirati je smela sedaj le moška oseba, ki je bila vsaj 60 let stara ali pa hudo bolna. Skopljenci (*castrati*) niso smeli arogirati. Posinovljeni je moral biti vsaj za 18 let (*plena pubertas*) mlajši

¹ Gre za osebe javnega zaupanja, ki morajo včasih sodelovati pri sestavljanju listin (prim. notarje). Gl. članek E. Sachers, *tabularius*, v Pauly-Wissowa, Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft, s. v.

kakor posinovitelj. Posinovljenec je obdržal svojo imovino, posinovitelj pa je dobil na njej užitek in upravo (*bona adventicia*).

2. Adoptio.

Posinovitev osebe *alieni iuris* se je izvršila z zasebnim pravnim poslom. Za podlago je služila norma XII plošč, da oče izgubi očetovsko oblast nad sinom, potem ko ga je tretjič prodal. Prodaje so bile navidezne. Po prvih dveh je vsakokrat sledila manumisija, na kar je očetovska oblast zopet oživila. Po tretji prodaji je *patria potestas* prenehala. Tedaj je nastopil posinovitelj in je — seveda dogovorno z očetom in kupcem — naperil zoper kupca tožbo *vindicatio in patriam potestatem*. Z njo je dosegel, da mu je pretor otroka addiciral, podobno kakor je pri *in iure* cesiji pridobitelju addiciral stvar (prim. § 54). Z magistratovim sodelovanjem je tako nastala očetovska oblast nad posinovljencem. — Za hčere, ki jih je bilo tudi mogoče adoptirati, je zadoščala enkratna prodaja. Posinovljenca samega iz početka ni nihče vprašal; pozneje adopcija ni bila mogoča, če je ugovarjal.

Po Justinijanovem pravu se je adopcija izvršila tako, da je rodni oče izjavil pred sodiščem vpričo posinovitelja in svojega otroka, da daje le-tega v adopcijo (*datio in adoptio-nem*). Zadoščalo je, da adoptant in adoptirani nista ugovarjala. Posinovitelj je moral biti vsaj 18 let starejši kakor posinovljenec (*adoptio imitatur naturam*); ni pa bilo treba, da bi bil star že 60 let kakor pri arogaciji. Nezakonski oče ni smel posinoviti svojega nezakonskega otroka. Adoptirati je smel tudi oče, ki je imel zakonske otroke. Ženske in *impuberes* je bilo od vsega početka mogoče adoptirati. Ženske so smele adoptirati *ex indulgentia principis ad solacium liberorum amissorum* (I. 1, 11, 10). Nezakonskega otroka ne more oče posinoviti, pač pa ga lahko pozakoni.

Po Justinijanovem pravu nima vsaka adopcija enakih učinkov. Vse civilne učinke ima namreč posinovitev samo tedaj, če ascendent (očetov ali materin) posinovi svojega posrednega potomca (*adoptio plena*). Vsaka druga adopcija daje posinovljencu le intestatno dedno pravico, posinovljenec pa ostane še naprej v rodbini svojega rodnega očeta in pod njegovo oblastjo.¹

¹ Moderna prava ne razlikujejo več med arogacijo, *adoptio plena* in *minus plena*.

III. *Legitimatio*.

Pozakonitev (*legitimatio*) zagotovi nezakonskim otrokom položaj zakonskih; s tem ustanavlja tudi očetovsko oblast. Pri tem gre predvsem za izboljšanje pravnega položaja otrok, rojenih v konkubinatu. Pozakonitev se je razvila šele v postklasični dobi. Mogoča je bila v treh oblikah.

1. *per subsequens matrimonium*.

Konstantin je dovolil, da so nezakonski otroci, ki so bili rojeni dotlej (*ante hanc legem*), postali *legitimi*, če se je njihov nezakonski oče oženil z materjo. Zeno je l. 477 ponovil, zopet samo *pro praeterito*, isto dovoljenje (C. 5, 27, 5). Anastazij je zahteval, da mora biti sklenitev zakona izpričana z dotalno listino. Justinijan je končno to pozakonitev splošno dovolil brez časovne omejitve, in sicer celo takrat, kadar je oče že imel zakonske otroke iz kaknega prejšnjega zakona. Ni pa bilo mogoče pozakoniti na ta način otrok, katerih roditelja se ne bi mogla poročiti takrat, ko so bili otroci zarojeni; izvzeti so bili tako otroci, zarojeni v prešuštvovanju, v krvostrunstvu ali s sužnjo. Učinki pozakonitve nastopijo v trenutku poroke; dotlej nezakonski otroci pridejo takoj pod očetovo oblast. Sklenitev zakona je morala biti izpričana z listino (C. 5, 27, 11 pr.: *nuptialia instrumenta*). Otrok lahko prepreči pozakonitev, če zoper njo ugovarja.

2. *per rescriptum principis*.

Justinijan je v novelah (74, 89) dovolil pozakonitev s posebnim cesarskim reskriptom. Ta je bila uporabna, kadar se oče ni mogel poročiti z nezakonsko materjo, ker je že umrla

Posvojitelj, ki ne sme imeti lastnih zakonskih potomcev, mora imeti določeno starost (40 let po § 180 Odz., čl. 344 CC., čl. 264 ZGB.; 50 let po § 1744 BGB., pri čemer je mogoč izpregled, § 1745) in mora biti za vsaj 18 let (15 let po čl. 344 CC.) starejši od posvojenca. Francosko pravo izrečno zahteva, da mora biti adopcija koristna za posinovljenca (čl. 343 CC.).

Posvojitveno pogodbo sklene posvojitelj s posvojencem ali njegovim zakonitim zastopnikom; treba je, da privoli tudi posvojencev zakonski oče, ev. mati, varuh in sodišče (§ 181 Odz.). Končno mora pogodbo potrditi okrožno sodišče (§ 212 nepravd.post.).

Bistveni učinek posvojitve je, da dobi adoptirani adoptantovo rodbinsko ime (§ 182 Odz.). Redno pa ustanavlja posvojitve — kolikor ni s pogodbo drugače določeno (§ 184 Odz.) — med posvojiteljem (ne pa tudi njegovimi sorodniki) in posinovljencem ter njegovimi potomci enako pravno razmerje, kakor je med zakonskimi roditelji in otroki. Posvojenec obdrži tudi pravice v svoji lastni rodbini (§ 183 Odz.).

ali ker je npravno grdo živela. Ta pozakonitev je bila dovoljena le, če oče ni imel zakonskih otrok. Pozakonjeni otrok je prišel pod očetovsko oblast, ko je bil reskript izdan.

Za reskript je zaprosil navadno oče. Ako je oče v oporoki odredil glede nezakonskih otrok: *velle sibi eos legitimos esse filios successores* (nov. 74, 2, 1; nov. 89, 10), je za pozakonitev smel zaprositi sin. Včasih so imenovali tako pozakonitev *legitimatio per testamentum*.

3. *per oblationem curiae*.

Dekurioni, člani občinskih svetov (*curia*), so bili v postklasični dobi odgovorni za vzdrževanje javnih naprav in za izterjanje davkov. Zato se je marsikdo želel izogniti dekurionatske časti. Razumljivo pa je, da se je cesarska zakonodaja trudila, da bi z različnimi ugodnostmi pridobila nove imovite kandidate za dekurionat. Cesar Teodozij II. je l. 443 (C. 5, 27, 3) določil, da deduje intestatno po očetu nezakonski otrok obenem z zakonskimi, če je oče nezakonskega sina določil za dekuriona, ali pa nezakonsko hčer omožil z dekurionom. V obeh primerih je bilo treba, da je oče prepustil primerno imovino bodisi sinu, da je dosegel potrebni cenzus, bodisi hčeri za doto. Vendar očetovska oblast s tem še ni nastala. Justinijan je dovolil, da pridobi oče nad dekurionom očetovsko oblast; dekurion pa ne pride v očetovo rodbino in ne stopi v noben pravni odnošaj do očetovih sorodnikov. Taka pozakonitev je mogoča, čeprav ima nezakonski oče tudi zakonske otroke. Vendar ne sme v oporoki zapustiti pozakonjenemu otroku več, kakor je zapustil onemu zakonskemu, ki je dobil najmanj (C. 5, 27, 9, 8). Kadar oče ni imel zakonskih otrok, so nezakonski lahko dosegli pozakonitev, če so se sami ponudili za kurijo.¹

¹ Odz. pozna pozakonitev vsled odprave zakonskega zadržka (§ 160), dalje pri neveljavnih zakonih, kjer je vsaj na strani enega zakonca oprostljivo neznanje zakonskega zadržka (§ 160). Po švicarskem pravu so v zadnjem primeru otroci zakonski ne glede na dobro ali zlo vero staršev (čl. 133 ZGB); po nemškem (§ 1699) samo tedaj niso zakonski, kadar sta ob sklenitvi zakona oba zakonca vedela za ničnost.

Legitimacijo *per subsequens matrimonium* poznajo Odz. (§ 161), CC. (čl. 331), BGB. (§§ 1719 ss.) in ZGB. (čl. 258 s.).

Legitimacijo *per rescriptum principis* ima Odz. (§ 162); nemški BGB. (§ 1723 ss.) prepušča to zvezni državi ali državnemu kanclerju; švicarski ZGB. (čl. 260 s.) pa sodniku. Francosko pravo je ne pozna.

§ 90. Prenehanje očetovske oblasti.

I. Splošno.

Po rimskem pravu je očetovska oblast trajala redno do očetove smrti ne glede na otrokovo starost. Polnoletnosti v modernem smislu rimsko pravo ni poznalo.

Ko je *pater familias* umrl, je postal vsak njegov sin ter vnuk po že umrlem sinu *pater familias*. Vnuki, katerih očetje so še živeli, so prešli iz dedove oblasti pod oblast svojega očeta.

Enako kakor ob očetovi smrti je očetovska oblast prenehala tudi ob sinovi smrti.

Tudi vsaka *capitis deminutio (maxima, media, minima)*, ki je zadela očeta ali otroka, je imela za posledico, da je očetovska oblast prenehala. Tako je prenehala očetovska oblast nad hčerjo, ki je v zakonu prišla pod moževo oblast (*manus*), enako nad sinom, ki je zaradi adopcije prišel pod posinoviteljevo očetovsko oblast (*capitis deminutio minima*). Brez *capitis deminucije* je prenehala očetovska oblast nad sinom, ki je postal *flamen Dialis*, ter nad hčerjo, ki je postala vestalka. Isto je veljalo po Justinijanovem pravu, če je sin postal škof, patricij, konzul, *praefectus praetorio*, *praefectus urbi* ali *magister militum*.

II. Emancipatio.

Podobno kakor se je očetovska oblast lahko ustanovila z adopcijo, se je lahko tudi ukinila s posebnim pravnim poslom: z emancipacijo.

S trikratno navidezno prodajo je oče najprej dosegel, da je njegova očetovska oblast nad sinom ugasnila; pri hčeri ali vnuku je zadoščala enkratna prodaja. Ako je kupec sina po tretji (vnuka ali hčer po prvi) prodaji manumitiral, je sin postal *sui iuris* in sam *pater familias* nove rodbine, ki ni imela z očetovo agnatsko rodbino nobene zveze. Emancipiranega je namreč zadela *capitis deminutio minima* (prim. § 35). Manumisor je imel pač nad njim patronatske pravice. Redno si je zagotovil te pravice oče sam (*parens manumissor*); zato po tretji prodaji ni kupec sina manumitiral, ampak ga je *in iure* cediral očetu. Sin ni bil pod očetovsko oblastjo, ampak pri očetu *in mancipio*. Ko ga je oče nato manumitiral,

je postal njegov patron in je kot tak imel po njem intestatno dedno pravico.

Cesar Anastazij je l. 502 (C. 8, 48, 5) dovolil emancipacijo *per rescriptum principis* (*emancipatio Anastasiana*). Oče zaprosi cesarja (*supplicatio*), da z reskriptom dovoli emancipacijo. Nato predloži cesarjev reskript pristojnemu sodniku. Emancipirani mora izjaviti pred sodnikom, da soglaša; kadar je še *infans*, soglasja ni treba.

Justinijan je odpravil staro civilno obliko emancipacije. Kot novo obliko je l. 531 dovolil (C. 8, 48, 6: *emancipatio Iustiniana*) emancipacijo z izjavo pred sodiščem (*apud acta*) vpricho otroka.

Ne naravni ne adoptirani otrok ni mogel zahtevati, da ga oče emancipira. Samo izjemno je smel oni, ki je bil še kot *impubes* adoptiran, iz posebno važnih razlogov zahtevati emancipacijo; odločalo je oblastvo *causa cognita*.

Ker je postal emancipirani sin imovinsko sposoben, je Konstantin pripoznal očetu pravico, da kot nekako nagrado (*quasi remunerationis gratia*) obdrži tretjino otrokove imovine, ki jo je zanj varoval. Justinijan je ta predpis spremenil tako, da je očetu pripoznal užitek na polovici otrokove imovine, pri čemer sta bila izvzeta *peculium castrense* in *quasi castrense*.

III. Za kazen

je očetovska oblast prenehala v nekaterih primerih. To je veljalo tedaj, če je oče otroka izpostavil (C. 8, 51, 2 iz l. 374: *nec enim dicere suum poterit, quem pereuntem contempserit*), ali če je prostituiral hčer (*filiabus ... peccandi necessitatem imponunt*, C. 11, 41, 6 iz l. 428).¹

¹ Po modernem pravu preneha očetovska oblast navadno ob otrokovi polnoletnosti, ko dovrši otrok 21. leto (§§ 172, 174 Odz. [v zvezi z zakonom od 31. VII. 1919]). Iz važnih razlogov sodišče lahko podaljša očetovsko oblast čez navedeno dobo (§§ 172 s. Odz.). Mogoče pa je tudi, da oče izpusti otroka pred polnoletnostjo iz očetovske oblasti z odobrenjem sodišča (§ 174 Odz.). Očetovska oblast preneha dalje, če oče dovoli dvajsetletnemu sinu vodstvo lastnega gospodarstva (§ 174 Odz.). Iz različnih razlogov izgubi oče svojo oblast kot kazen, bodisi začasno (§ 176 Odz.) ali pa trajno (§§ 177 s. Odz.).

Očetova oblast preneha tudi ob očetovi smrti. Vendar dobi nedoletni otrok varuha. Nedoletna hči, ki se omoži, pride glede svoje osebe pod moževo oblast; če ji mož umrje, dokler je še nedoletna, oživi nad njo zopet očetovska oblast (§ 175 Odz.).

§ 91. *Mancipium.*

Po civilnem pojmovanju Rimljan ni mogel biti suženj v svoji domovini. Ako je rimski *pater familias* prodal svojega otroka drugemu, je otrok ostal svoboden in rimski državljan, vendar pa se je nahajal pri kupcu v položaju, ki se je komaj razlikoval od sužnjevega. Bil je *in mancipio* (*in servili condicione*).

Gospodar ga je namreč lahko odsvojil z mancipacijo ali z *in iure cessio*; lahko mu je podelil prostost z manumisijo (*vindicta, censu, testamento*). Če je gospodar oprostil takega sina, je po prvi ali po drugi prodaji nad sinom oživela zopet prejšnja *patria potestas*.

Če je oče prepustil otroka v mancipij, da se je rešil noksalne odgovornosti, je smel otrok zahtevati, da ga je gospodar manumitiral, potem ko je otrok odslužil škodo, ki jo je bil povzročil (prim. II. zv., str. 485).

V klasični dobi so skušali načelno neomejeno gospodarjevo oblast polagoma omejiti z raznimi predpisi. Prepovedano je zapiranje v podzemeljske prostore (*ergastula*); osebi *in mancipio* se pripoznava pravica, da zahteva osvoboditev kakor tudi da uveljavlja *actio iniuriarum*.

Sploh so pravni lik mancipija uporabljali v klasični dobi vobče le še imaginarno zato, da je po trojni prodaji prenehala očetovska oblast nad sinom (*adoptio, emancipatio*). Resnični mancipij je nastajal še, kadar je šlo za *noxae datio*.

Justinijanovo pravo nima več mancipija. To je bilo v zvezi s spremenjenimi oblikami emancipacije in adopcije ter z opustitvijo noksalnega izročanja svobodnih oseb.

Tretji oddelek:

Varuštvo in skrbništvo.

§ 92. Varuštvo (*tutela*). — Pojem in vrste.

I. Pojem.

Ko je umrl *pater familias*, so postali vsi njegovi otroci svojepravní (*sui iuris*) ne glede na starost. Rimsko pravo se je jasno zavedalo, da zlasti nedorasli (*impuberes*) še ne morejo sami uspešno varovati svojih koristi; zato so morali imeti varuha (*tutor impuberis*). Razen tega je rimsko pravo dajalo varuha tudi doraslim ženam, ki niso bile ne pod očetovsko in tudi ne pod moževo oblastjo (*tutor mulieris*).¹

II. Zgodovina.

Varuštvo (*tutela*) sega še v preddecemviralno pravo. Varuh naj nadomešča manjkajočo očetovsko (ali moževo) oblast. Predklasični jurist *Servius Sulpicius Rufus* opredeljuje varuštvo takole: *tutela est vis ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter aetatem vel sexum sua sponte se defendere nequit, iure civili data ac permissa* (D. 26, 1, 1, pr.). Kot naravni varuh je poklican najbližji agnat (*tutor legitimus*), torej ista oseba, ki bi bil tudi varovančev intestatni dedič (*ubi emolumentum successionis, ibi onus tutelae*). Spojitev obeh funkcij, varuha in presumptivnega dediča, v isti osebi, je zelo vplivala na pojmovanje varuštva. Varuhova naloga v najstarejši dobi ni le, da skrbi za varovanca, ampak tudi, da se briga, da bi ostala varovančevim agnatom ohranjena morebitna varovančeva zapuščina, če bi on umrl še kot *impubes*. Po Justinijanovem pravu je bil *tutor legitimus* najbližji kognat. — Po zakonu je bil varuh tudi tisti, ki je manumitiral osebo, ki je bila pri njem *in mancipio*. Ker je pri tem redno ravnal po poprejšnjem dogovoru (*pactum fi-*

¹ Moderno pravo pozna varuštvo samo za nedoletne, ne več za ženske.

duciae), se je njegovo varuštvo imenovalo *tutela fiduciaria*. — *Tutor legitimus* žene je svojo oblast lahko cediral z *in iure cessio* drugemu, ki se je imenoval *tutor cessicius*, njegovo varuštvo pa *tutela cessicia*.

Varuha pa je bilo mogoče določiti tudi v oporoki. Tak *tutor testamentarius* je imel prednost pred agnatskim varuhom, podobno kakor je oporočno dedovanje preprečilo, da ni prišlo do intestatnega. Oporočni varuh je seveda lahko odklonil (*abdicare*) poverjeno mu nalogo; tedaj je varuštvo pripadlo zopet najbližjemu agnatu.

Kadar varovanec ni imel ne oporočnega ne agnatskega varuha, je postavil varuha pretor (*tutor dativus*). Pri tem je moral postopati sporazumno z večino ljudskih tribunov. To je določil zakon *lex Atilia* (pred 186 pr. Kr.); zato se je tako postavljeni varuh imenoval *tutor Atilianus*. V principatski dobi sta v Rimu varuhe postavljala konzula, za Marka Avrelija pa se pojavi že poseben *praetor tutelar*. V provinci je bil za postavljanje varuhov pristojen provincialni namestnik (*praeses provinciae*) (*lex Iulia et Titia*).¹

Čim več je bilo oblastveno postavljenih varuhov, tem bolj se je izpreminjalo pojmovanje varuštva. Pri varuštvu ni bilo več agnatskih interesov, ki bi bili različni od varovančevih; zato je bila edina varuhova naloga, da je varoval varovančeve koristi. To pojmovanje se je polagoma uveljavilo tudi v oporočnem agnatskem varuštvu.

V zvezi z oblastvenim postavljanjem varuhov se je razvilo tudi naziranje, da je prevzem varuštva državljanska dolžnost (*munus publicum*). Kdor je bil za varuha sposoben, je moral sprejeti poverjeno funkcijo, razen če ni morda imel kakega razloga, ki je upravičeval njegovo odklonitev (ekskuzacijski razlog).² Taki razlogi so bili n. pr. starost nad 70 let, več lastnih otrok (tri do pet).

Oblastveno postavljeni varuh je lahko opozoril oblastvo, da je nekdo drug bolj poklican za varuha določenemu varo-

¹ Po Odz. (§ 190), BGB. (§ 1774) in ZGB. (čl. 379) postavlja varuha sodišče (gl. str. 309, op. 2). Po francoskem pravu pa imenuje varuha oni roditelj, ki pozneje umrje (le dernier survivant des père et mère, čl. 397), v drugi vrsti najbližji prednik, med enakimi izbira rodbinski svet (čl. 402 s. CC.); kadar tudi takega varuha ni, ga imenuje šestčlanski rodbinski svet pod predsedstvom mirovnega sodnika (juge de paix, čl. 405 ss., 416 CC.). Varuštvenega sodišča francosko pravo ne pozna.

² Prim. § 195 Odz., §§ 1785 s. BGB., čl. 427 ss. CC., čl. 382 s. ZGB.

vancu (*potioris nominatio*). Justinijanovo pravo tega ne pozna več.

III. Varuh.

Varuh je mogel biti po civilnem pravu moški državlján ali Latinec. Moral je biti dorasel (*pubes*), ni pa bilo treba, da bi bil *sui iuris*. Po Justinijanovem pravu niso mogli biti varuhi zlasti: sužnji; ženske razen matere in stare matere, če sta se s prisego zavezali, da se ne bosta vnovič omožili in sta se hkrati odrekli ugodnostim velejanskega senatovega sklepa; umobolni, gluhi, nemi, hudo bolni; *minores*; aktivni vojaki, razen glede otrok sovojakov; oni, ki jih je varovančev oče ali mati v oporoki izključil od varuštva, ter oni, ki so z očetom živeli v smrtnem sovraštvu; varovančevi upniki in dolžniki; končno tudi škofje in menihi.¹

IV. Tutela mulierum

se je razvijala v mnogih ozirih drugače kakor *tutela impuberum* (prim. § 94).

§ 93. Tutela impuberum.

I. Postavitev varuha.

Tutela legitima pripada moškim, ki bi prišli v poštev kot varovančevi intestatni dediči. Razen agnatov so poklicani tudi patron in njegovi otroci ter *parens manumissor*.

Oporočnega varuha je oče v svoji oporoki postavil z besedami: *Titium tutorem do*, ali pa: *Titius tutor esto*. Od Avgusta naprej je oče lahko postavil varuha tudi v potrjenem kodicilu. Justinijanovo pravo ne zahteva več določenih besedi. — Varuh je moral biti *certa persona*. Postavljen je bil lahko pod pogojem, s pričetnim ali s končnim rokom. Rimski *pater familias* je smel postaviti varuha otroku tudi, če ga je razdedinil. Patronovega varuštva oče ni mogel izključiti z oporočno odredbo, čeprav je oporočni varuh splošno imel prednost pred zakonitim. — Kadar je bila očetova postavitve iz kakega razloga pomanjkljiva (n.pr. uporabil je napačne

¹ Odz. razlikuje med osebami, ki so izključene od vsakega varuštva (§ 191), odn. ki naj se jim praviloma ne poveri nobeno varuštvo (§ 192), ter osebami, ki jih ni moči siliti, da prevzamejo varuštvo (§ 195), in osebami, ki ne morejo postati varuhi določenim osebam (§ 194). — Prim. §§ 1780 ss. BGB., čl. 442 ss. CC., čl. 584 ZGB.

besede, odredil je postavitev v nepotrjenem kodicilu), je pretor redno imel tako odredbo za očetov predlog. Uveljavil jo je s tem, da jo je potrdil (*confirmatio*).¹

Tutela dativa je bila magistratova zadeva.² Tak varuh ni smel biti postavljen ne pod pogojem ne *in diem*. Za postavitev je smel zaprositi vsak varovančev sorodnik ali prijatelj. Nekatere osebe so bile naravnost dolžne, da to store, n. pr. *liberti* za patronove otroke, mati za svoje otroke.

Varuštvo se je začelo *ipso iure*, brž ko je varuhu pripadlo. Pri oporočnem varuhu je to nastopilo, ko je oporočni dedič pridobil dediščino.

II. Varuhove funkcije.

Varuhova skrb je veljala predvsem varovančevi imovini. Za vzgojo varovančeve osebe po klasičnem pravu varuh ni bil dolžan skrbeti; to je bila navadno materina skrb. Varuh je moral le prigospodariti primerna sredstva za varovančevo vzdrževanje.³

1. *Administratio, gestio.*

Varuh ni bil direktni namestnik pupilov. Za varovanca, ki je bil še *infans*, je mogel pridobivati le po njegovih sužnjih. Drugače je sklepal zanj potrebne posle kot posredni namestnik, kar je veljalo zlasti za pogodbeno pravo. Šele v drugem stoletju po Kr. je varuh lahko pridobil ali odsvojil za pupila s tradicijo, nikakor pa ne z mancipacijo in najbrž tudi ne z *in iure* cesijo. Za varovanca je lahko pridobil tudi dediščino, ki je le-temu pripadla po pretorskem pravu (*bonorum possessio*), šele v postklasični dobi — vsaj za infanta — tudi civilno dediščino (C. Th. 8, 18, 8; C. 6, 30, 18).

Od konca klasične dobe naprej so vedno bolj omejevali varuhovo pravico, da sme odsvojiti varovančevo imovino. Na

¹ Po Odz. mora sodišče za varuha postaviti osebo, ki jo je oče v varuštvo pozval, ali če oče tega ni odredil, mati (§ 196). Kadar se to ni zgodilo, tedaj je poveriti varuštvo materi, nato očetovemu očetu, nato očetovi materi in končno najbližjemu sorodniku (§ 198). Če vse ni izvedljivo, izbere varuha sodišče (§ 199).

² Prim. § 199 Odz.

³ Varuhu je poverjena skrb za varovančevo osebo in imovino; on je tudi njegov zakoniti zastopnik (§§ 188, 209, 216; 205, 1034 Odz.; § 1793 BGB., čl. 367 ZGB., čl. 450 CC.). Otrokova vzgoja pa se prepušča predvsem materi, kolikor ne bi otrokov blagor zahteval kaj drugega (§ 218 Odz.).

pobudo Septimija Severa je l. 195 poseben senatov sklep (*oratio divi Severi*) prepovedal, da bi varuhi odsvajali varovančeva kmečka in suburbanalna (nezazidana mestna) zemljišča, razen če so jim varovančevi starši to naročili (D. 27, 9, 1). V nujnih primerih je magistrat lahko odobril prodajo. Pozneje je veljalo načelo, da mora varuh prodati nedonosne premičnine, zlasti take, ki se lahko pokvari (C. 5, 37, 22 pr.); dalje tudi hiše v mestu in mestne sužnje. Te stvari je smel prodati celó takrat, kadar mu je bilo to v oporoki izrečno prepovedane. Konstantin je l. 326 v posebni konstituciji (C. 5, 37, 22, 1 ss.) varuhu prepovedal prodajati mestno in suburbanalno lastnino ter dragocenejše premičnine, razen če je bil varuh upravičen, prodajati poljska zemljišča (po sodnikovi odobritvi). Pač pa je smel varuh sam prodati odvišno živino in staro obleko. — Terjatve je moral varuh izterjati, ni pa smel dajati daril iz varovančeve imovine.¹

2. *Auctoritatis interpositio*.

Če je bil varovanec že *infantia maior*, je lahko sam sklepal pravne posle, pri katerih je samo pridobival (sprejem odpusta dolga ali darila). Pravne posle, pri katerih se je tudi zavezoval, je veljavno sklepal samo tako, da je z njim sodeloval varuh. Varuh je na sopogodbeniškovo vprašanje: *auctorne fis?* odgovoril: *auctor fio*. Zato je moral biti varuh osebno navzoč. S svojim sodelovanjem, ki ga viri imenujejo *auctoritatis interpositio*, je potrdil pupilovo ravnanje.

Varuh je prosto presojal, ali naj pri določenem pravnem poslu sodeluje ali ne. Vendar ni mogel veljavno avtorizirati pravnih poslov, ki je bil pri njih sam udeležen (n. pr. posojilo, ki ga je dal varovancu, je ustvarjalo le naturalno oblikacijo).²

¹ Varuhova oblast je po Odz. znatno omejena, zlasti zaradi nadvaruštva, ki ga opravlja sodišče.

Varovančevo imovino mora opravljati »z vso pazljivostjo poštenega in marljivega gospodarja« in odgovarja za svojo krivdo (§ 228). Podrobni predpisi obstoje glede različnih imovinskih sestavin (dragocenosti, gotovina, premičnine, nepremičnine, terjatev itd.; §§ 229 ss. Odz.).

Vobče mora vsak varuh letno dajati račun o upravi, ki mu je poverjena (§§ 238 ss. Odz.).

Za važnejše gospodarske spremembe, zlasti za odsvojitve nepremičnin, mora varuh dobiti dovoljenje sodišča (§§ 232 s. Odz.).

² Varuhovo dovoljenje je potrebno, da more varovanec odsvojiti ali se zavezati (§§ 244, 865, prim. pa § 246 Odz.).

III. Varuhova odgovornost.

Varuhova odgovornost ni bila vedno enaka.

Spočetka je odgovarjal le za deliktno ravnanje (*dolus*). Zakon XII plošč pozna javno obtožbo (*accusatio suspecti tutoris*) zoper nepoštenega oporočnega varuha. Naperil jo je lahko vsakdo. Njena svrha je bila odstavitev (*remotio*) varuha, ki je naklepno oškodoval pupila, razsiral njegovo imovino (*grassatus in tutela*, D. 26, 10, 3, 5). Odstavil je varuha pretor, v provinci namestnik (*praeses*). — Zoper nepoštenega agnatskega varuha je zakon XII plošč uvedel tožbo *actio rationibus distrahendis*, ki je radi utaje varovančeve imovine šla na *duplum* odtegnjene vrednosti. S to tožbo je pupil mogel po končanem varuštvu zahtevati od varuha tudi položitev računov.

Proti koncu republikanske dobe, ko je zmagalo pojmovanje, da je varuštvo izključno zaradi varovanja, se je najbrž v zvezi z novim formularnim postopanjem uveljavila nova tožba: *actio tutelae* (prim. II. zv., str. 423 ss.). Poznal jo je že Q. Mucius Scaevola. Varuh ne odgovarja več samo deliktno, ampak tudi kvazikontraktno. Varuh je odgovoren za kršitev vsake dolžnosti. Obsojenega varuha zadene infamija. Nekateri fragmenti klasičnih tekstov nalagajo varuhu odgovornost za vsako krivdo. Po Justinijanovem pravu je odgovoren le za ono skrbnost, s katero je upravljal lastne zadeve (*diligentio quam suis*). Kot kvazikontraktna tožba je *actio tutelae* mogoča tudi zoper varuhove dediče. Nasprotno je mogel varuh zahtevati povračilo potroškov in odvzem obveznosti, ki jih je bil v varovančevem interesu prevzel. V ta namen mu je rabila *actio tutelae contraria*.

V zvezi s spremenjenim pojmovanjem varuštva je nalagalo poznejše rimsko pravo v varovančevem interesu varuhu različne kavtele.

Ob pričetku svoje funkcije je moral varuh dati varščino, da varovančeva imovina ne bo trpela škode (*satisfactio rem pupilli salvam fore*). Lenel (EP³, str. 541) domneva, da se je glasila: *Quidquid quod tu tutelam meam gesseris, te mihi dare facere oportebit ex fide bona, ob id rem meam salvam fore spondesne? Spondeo*. — Varuh je moral dati kavcijo varovancu samemu; če je bil še *infans*, jo je zanj sprejel njegov suženj ali državni suženj ali magistrat ali oseba, ki jo je magistrat določil. Svojo obljubo je moral varuh potrditi

s poroki. Nekateri varuhi, oporočni in tisti, ki jih je postavil višji magistrat, niso bili dolžni dati to varščino.

Dalje je moral varuh ob začetku svojega poslovanja popisati (inventarizirati) varovančevo imovino, razen če je bil te dolžnosti izrečno oproščen.

Justinijanovo pravo je razširilo na vse varuhe dolžnost, da dajo te kavtele.

Varovanec je imel na varuhovi imovini vesoljno zastavno pravico, ki je bila privilegirana (veljala je najbrž od onega dne naprej, ko je obveznost nastala). Razen vesoljne hipoteke je imel varovanec že po klasičnem pravu specialno zastavno pravico na stvareh, ki jih je bil varuh kupil za varovančev denar. (Podrobneje o tožbi *actio tutelae*, kakor tudi o *actio tutelae utilis* in o *actio protutelae* prim. II. zv., § 80).

IV. Konec varuštva.

Varuštvo je prenehalo predvsem, ko je varovanec dorasel (*pubes*).¹ Prenehalo je tudi, če je varovanec umrl ali če ga je zadela *capitis deminutio* ali če se je izpolnil rok ali pogoj, pod katerim je bil varuh postavljen. Prav tako je varuštvo prenehalo, če je varuh umrl ali če ga je zadela *capitis deminutio maxima* ali *media*; varuhova *capitis deminutio minima* je povzročila ugasnitev varuštva le, če je bil varuh *tutor legitimus*.

Odstavitev nepoštenega varuha smo že omenili.

Ako bi *impubes* radi prenehanja varuštva (n. pr. zaradi varuhove smrti) ostal brez varuha, mu je pretor postavil drugega.

§ 94. *Tutela mulierum.*

I. Zgodovina.

Varuštvo nad doraslimi, svojepravnimi ženskami je imelo svoj zadnji razlog v gospodarskih interesih agnatske rodbine. Cicero ga je opravičeval z žensko *infirmitas consilii*. Gaj (1, 190) odklanja njegovo utemeljevanje z žensko lahkomiselnostjo.²

¹ Po modernem pravu je mesto doraslosti odločilna polnoletnost (§ 251 Odz.), razen če sodišče iz važnih razlogov podaljša varuštvo.

² Gai. 1, 190: *Feminas vero perfectae aetatis in tutela esse fere nulla pretiosa ratio suasisse videtur: nam quae vulgo creditur, quia levitate animi plerumque decipiuntur et aequum erat eas tutorum aucto-*

Drugače kakor *tutela impuberum* je varuštvo nad ženskami trajalo redno do varovankine smrti, če ni morda prišla pod moževo oblast (*manus*).

Varuh je bil predvsem oporočni. *Pater familias* je svoji ženi *in manu* lahko v oporoki dovolil, da si sama izbere varuha (*optio tutoris: Titiae uxori meae tutoris optionem do, Gai., 1, 150*). Izbiro ji je lahko dovolil neomejeno, ali pa jo je omejil na enkratno ali nekolikokratno (*dumtaxat semel, bis*).

Ženin *tutor legitimus* je imel nasproti drugim njenim varuhom privilegiran položaj. Le on je namreč smel prenesti izvrševanje varuštva z *in iure* cesijo na drugo osebo (*tutor cessicius*). Agnatskega varuha tudi ni bilo mogoče prisiliti, da bi moral avtorizirati ženino ravnanje v nekaterih primerih (za napravo oporoke; le iz zelo važnega razloga [*si magna causa interveniat*] pa za odsvojitve kake *res Mancipi*, ali za pogodbo, s katero bi se varovanka zavezala). Druge varuhe je namreč pretor lahko prisilil k avtorizaciji.

Nevshečnega agnatskega varuha se je žena znebila s *coemptio in manum tutelae evitandae causa*. Žena je sklenila s svojim zaupnikom navidezen koempejski zakon in je prišla pod njegovo oblast (*manus*). Mož jo je mancipiral drugemu njenemu zaupniku, ki jo je nato manumitiral. Le-tá je postal njen *tutor legitimus*, toda ni bil več agnatski varuh. Njega je žena lahko prisilila s pretorjevo pomočjo, da je moral avtorizirati njene pravne posle.

Kadar ni bilo ne oporočnega ne po zakonu določenega varuha, je imenovalo varuha oblastvo.

II. Varuhove funkcije.

Ženin varuh je sodeloval z *auctoritatis interpositio* pri ženinih civilnih pravnih poslih. Taki so bili n. pr.: naprava oporoke, mancipacija, *in iure cessio*, civilna manumisija, ustanovitev dote z oblubo, nastop dediščine, akceptilacija, sklenitev civilne obligacije. Po klasičnem pravu je mogla žena s pretorjevo pomočjo varuha prisiliti k avtorizaciji, le pri

ritate regi, magis speciosa videtur quam vera;... nato ugotavlja, da dorasla ženska itak sama sklepa svoje pravne posle ter da pretor včasih celo prisili varuha k avtorizaciji.

agnatskem varuhu tega ni mogla glede nekaterih poslov, kakor smo to že omenili.

Ženine imovine varuh ni upravljal. Zato ni bil z ženo v nobenem obligacijskem razmerju. *Actio tutelae* pri tem varuštvu ni bila uporabna.

Razumljivo je, da pri tem varuštvu pozneje ni prišlo do izpremembe njegovega pomena, kakor smo to ugotovili za varuštvo nedoraslih.

III. Konec varuštva nad ženskami.

Avgustova zakonodaja je oprostila varuštva žene, ki so rodile kot *ingenuae* tri, kot osvobojenke štiri otroke (*ius liberorum*). Pod Klavdijem je poseben zakon *lex Claudia* (med leti 44 in 49 po Kr.) odpravil agnatsko varuštvo nad ženskami.

V zvezi s temi oprostitvami je varuštvo žensk vedno bolj izginjalo. Cesar Honorij ga je končno odpravil, ko je l. 410 podelil za vse čase vsem ženskam *ius liberorum*. Zato se že v Teodozijevelem kodeksu ne omenja več.

§ 95. Skrbništvo (*cura*).

I. P o j e m.

Skrbništvo (*cura*) ni bilo notranje tako enoten pravni lik kakor varuštvo. Nekateri primeri skrbništva segajo nazaj v najstarejšo civilno dobo: skrbništvo za umobolne (*cura furiosi*) in zapravljljvece (*cura prodigi*). Pri obojih upošteva pravni red poleg oskrbovanca tudi morebitne dedne interese njegovih agnatskih sorodnikov. Poznejši razvoj je postavil oskrbovančeve koristi na prvo mesto; pri mlajšem skrbništvu za nedoletne (*cura minorum*) pa je že takoj iz početka odločal le oskrbovančev interes.

Skrbnik za umobolnega (morda tudi za zapravljljivca) je bil redno njegov najbližji agnat (*curator legitimus*), eventualno gentili. Če takega ni bilo, je skrbnika postavil pretor (*curator honorarius, dativus*). Z oporoko ni bilo mogoče postaviti skrbnika. Vendar je oblastvo (pretor, provincialni namestnik) navadno postavilo za skrbnika osebo, ki jo je oče (pomotoma) v oporoki imenoval za skrbnika. — Za mladoletne je skrbnika vedno postavil pretor.

Ker rimsko pravo nima posebne tožbe, s katero bi skrbnik in oskrbovanec uveljavljala medsebojne zahtevke, so za ta namen uporabljali *actio negotiorum gestorum (directa in contraria)*.

II. *Cura furiosi*.¹

Glede umobolnih oseb je določal zakon XII plošč: *Si furiosus escit, ast ei custos nec escit, adgnatum gentiliumque in eo pecuniaque eius potestas esto* (V, 7).

Umobolni je imel skrbnika, če ni bil več pod očetovsko oblastjo in ne pod varuštvom. Vsaj iz početka se je skrbnik moral brigati tudi za oskrbovančevo osebo; glavna dolžnost pa mu je bila skrb za njegovo imovino. Ker je bil umobolni poslovno popolnoma nesposoben, ni imel skrbnik ničesar avtorizirati, ampak je moral poslovati sam kot *negotiorum gestor*. Že po civilnem pravu je smel odsvojiti oskrbovančeve *res mancipi* z mancipacijo. Ni pa smel osvoboditi kurandovih sužnjev, poklanjati njegovih stvari v sakralne namene ali jih podarjati (*quod ea res in administratione non est*). Po poznejšem, zlasti Justinijanovem pravu sme sicer še odsvajati oskrbovančeve stvari, toda le toliko, kolikor je to kurandu v prid. — Kadar ima oskrbovanec svetle trenutke, skrbništvo preneha, po Justinijanovem pravu pa samo miruje.

III. *Cura prodigi*.

Kakor poroča Ulpijan (12, 2), je že zakon XII plošč urejal skrbništvo nad zapravljevci, *qui bonis interdicti sunt*. Celotni institut je pozneje spopolnil pretor, ki je tudi opravil preklic. Besedilo pretorskega preklica se je glasilo: *Quando tibi bona paterna avitaque nequitia tua disperdis liberosque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi ea re (najbrž aere) commercioque interdico* (Paul. 3, 4a, 7). Besedilo skuša preprečiti, da ne bi oskrbovanec zapravljal intestatno podedo-

¹ Preklicni red (od 28. VI. 1916; prim. § 273 Odz.) predvideva popolni preklic za osebe nad sedem let, ki zaradi umobolnosti ali slaboumnosti ne morejo same oskrbovati svojih zadev (§ 1). Delno pa se lahko prekličejo polnoletni: a) ki sicer niso nesposobni oskrbovati svoje zadeve, ki pa vendar zaradi umobolnosti ali slaboumnosti potrebujejo posebnega pomočnika (§ 1); b) zapravljevci (§ 2); c) osebe, ki z rednim zlorabljanjem alkohola ali živčnih strupov spravljajo sebe ali svojo rodino v bedo ali ogrožajo varnost drugih (§ 2). — Popolno preklicani je poslovno nesposoben kakor *infans* (§ 3). Zato ima skrbnika. — Delno preklicani so izenačeni z dospelimi nedoletniki in imajo pomočnika (§ 4). — Enake določbe veljajo po čl. 15 s. uvodnega zakona za zakon o sodnem nepravdnem postopku (od 26. VII. 1934).

Postavitev skrbnika določa Odz. tudi v primerih, kjer ne gre za omejevanje poslovne sposobnosti. Tako določa skrbnika: za nedoletnike (kolizijski kurator, §§ 271 s.), za nerojene (§ 274), za gluhoneme (§ 275), za odsotne in neznane udeležence posla (§§ 276 s.), za jetnike (§ 279).

vane imovine; poznejša praksa je šla za tem, da je treba preprečiti zapravljanje vsake, ne le podedovane imovine.

V klasični dobi je skrbnik upravljal oskrbovančevo imovino, v postklasični dobi pa je dajal samo konsenz. Zapravljevec je bil v podobnem položaju kakor *impubes infantia maior*. Popolnoma je bil izključen od poslov *per aes et libram*. S skrbnikovim soglasjem (*consensus*) je svoj položaj lahko izboljšal, ni ga pa smel poslabšati. Veljavne oporoke ni mogel napraviti.

IV. *Cura minorum*.¹

Zaščita, ki jo je zakon *lex Plaetoria* (okrog 192 pr. Kr.) zagotovil svojepравnim osebam izpod 25 let (*minores XXV annis*) (prim. str. 138), je spravila sopogodbjenika v neprijeten položaj. Pri vsakem pravnem poslu se je moral bati, da bo *minor* na podstavi pletorijskega zakona izpodbijal pravni posel. Sklepati smemo, da v takih razmerah nihče ni rad sklepal pravnih poslov z nedoletnikom. Na ugodnosti pletorijskega zakona pa se ni mogel več sklicevati *minor*, ki je imel posebnega skrbnika (*curator minoris*). Zato so se *minores* pogosto obračali na pretorja, da jim je postavil skrbnika. Čeprav se je skrbništvo vedno bolj uporabljalo, vendar tudi v Justinijanovem pravu ni bilo splošno obvezno. To je postalo šele l. 1548 (nemški državni policijski red).

Minor, ki je bil po civilnem pravu poslovno popolnoma sposoben, to ni bil več, odkar je imel skrbnika. Le-tá mu je s svojim konsenzom omogočil poslovanje. Soglasje je skrbnik lahko izrazil ne le osebno in ustno pri pravnem poslu, ampak tudi pismeno, kakor tudi vnaprej ali naknadno. — Zakonodajca postklasične dobe je v mnogih pogledih izenačila skrbnikov pravni položaj s položajem, ki ga je imel *tutor impuberis*. To je veljalo zlasti glede odsvojitve nepremičnin in glede kavcije *rem minoris salvam fore*.

Skrbnika je imenoval pretor na mladoletnikov predlog. Izjemno je tak predlog lahko stavil mladoletnikov nasprotnik, ki je želel začeti pravdo zoper njega.

Predčasno je lahko nehalo to skrbništvo, če je *minor* dosegel *veniam aetatis*. Po Konstantinovi konstituciji je bilo

¹ Po modernem pravu traja varuštvo do polnoletnosti. Zato prihaja *cura minorum* v poštev samo izjemno (§§ 271 s. Odz.): če gre za posle med roditelji in otrokom; med varuhom in nedoletnikom; med dvema ali več nedoletniki, ki imajo istega varuha; v takem primeru imenuje sodišče (vsakemu) nedoletniku posebnega skrbnika (kolizijski kurator).

to mogoče za ženske z 18 leti, za moške pa z 20 leti. Vendar ni smel tak *minor* odsvojiti ali zastaviti svoje zemljišče.

V. *Cura bonorum, etc.*

Honorarno pravo je uvedlo tudi različna skrbništva, pri katerih je bilo skrbniku poverjeno redno samo varovanje (*custodia*) določenih interesov. Tako je varoval *curator ventris* interese še nerojenega postuma (*nasciturus*). *Curator bonorum* je skrbel n. pr. za imovino vojnega ujetnika ali odsotnega; razprodajal prezadolženčevo konkurzno imovino (*curator bonis distrahendis*; gl. § 140, IV). *Curator debilium personarum* je podpiral pri oskrbovanju pravnih poslov neme, gluhe in bolne osebe, ne da bi omejeval njihovo poslovno sposobnost.

D. Dedno pravo.

Prvi oddelek:

Uvod.

§ 96. Dedno pravo.

I. Splošno.

Smrt povzroči, da ugasne človekova pravna osebnost. Njegova dotedanja imovina se poslej imenuje zapuščina, pokojni sam pa zapustnik. Naloga pravnega reda je, da ureja prehod zapuščine na druge osebe — dediče. Glede nanje se zapuščina imenuje dediščina.

Dedno pravo je celokupnost pravnih norm, ki urejajo prehod zapustnikovih pravnih odnošajev na druge osebe.

Rimsko dedno pravo se v mnogih ozirih razlikuje od drugih dednih prav. S svojim sistemom je odločilno vplivalo ne le na evropska kontinentalna prava, ampak tudi na angleško pravo.

Zapuščina in dediščina se brez razlike imenuje *hereditas*, dedič pa *heres*.

Dedič je vesoljni naslednik zapustnikov. Kot tak popolnoma vstopi v njegov pravni položaj (*succedit in ius, in locum defuncti*). Vesoljni značaj nasledovanja se pokaže v tem, da dedič pridobi naenkrat vso dediščino, ne da bi moral pridobiti posebej posamezne stvari ali pravice. Kaže se dalje v obsegu pridobitve. Vsaj od pretorske dobe naprej preidejo na dediča načeloma vsi zapustnikovih imovinskopravni odnošaji: dedič postane lastnik zapustnikovih stvari, upnik njegovih terjatev, dolжник njegovih dolgov. Dedič odgovarja načeloma za vse zapustnikove dolgove, ne glede na to, ali je vrednost zapuščine večja ali manjša kakor dolгови. Vkljub načelu o vesoljnem dedovanju ugasnejo nekatere zapustnikove pravice ob njegovi smrti. Razen javnopravnih odnošajev (n. pr. konzulova funkcija) so nepodedljivi tisti imovinskopravni odnošaji, ki so že pojmovno vezani na zapustnikovo osebo, kakor so to:

osebne služnosti; mandatno in družbeno (*societas*) razmerje; porokova obveznost, ki je bila ustanovljena s *sponsio* ali s *fidepromissio*. Končno so bile po klasičnem pravu pasivno nepodedljive vse *actiones poenales ex maleficio*; tudi aktivno pa so bile nepodedljive *actiones vindictam spirantes* (n. pr. *actio iniuriarum*).

Glede na vesoljni značaj dedovanja označujejo viri dedovanje kot *successio in universum ius, quod defunctus habuerit* (D. 50, 17, 62).

II. Delacijski razlogi.

Delacijski razlogi so ona juristična dejstva, zaradi katerih določena dediščina pripade (*defertur*) določenemu dediču, da jo potem lahko pridobi (*acquisitio*).

Rimsko pravo pozna dvoje delacijskih razlogov: oporoko (*testamentum*) in zakon. Ustrezno individualistični miselnosti daje rimsko pravo prednost oporoki. Rimljan si je smel po svoji volji z oporoko določiti dediča. Samo kadar tega ni storil, je dediščina pripadla osebam, ki jih je kot dediče označil zakon; le-tó dedovanje so imenovali *ab intestato* in so že s samim nazivom pokazali, da imajo oporočno dedovanje za redno. Intestatno dedovanje je prihajalo v poštev šele takrat, kadar ni bilo oporoke, ali vsaj ni prišlo do oporočnega dedovanja.¹ Razen nekaterih izjemnih primerov, ki jih bomo še omenili, ni bilo mogoče, da bi bili po istem zapustniku dedovali hkrati oporočni in intestatni dediči. To načelo je izraženo v pravilu: *Nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest*.²

III. Dedič.

Dedič (*heres*) je, kakor smo že omenili, vesoljni naslednik zapustnikov.

Dediščina pripade predvsem tistemu dediču, ki je v oporoki postavljen za dediča. S samo postavitvijo oporočni dedič ne pridobi nobene pravice; dedno pravico ima šele, ko zapustnik umrje (*viventis non datur hereditas*). Postavljeni dedič deduje le, če ob oporočiteljevi smrti sam še živi, odn. če

¹ Moderna prava poznajo kot tretji delacijski razlog dedno pogodbo: §§ 533, 602, 1249 ss. Odz. (med zakoncema); čl. 1082, 1093 CC. (v ženski pogodbi); §§ 1941, 2274 ss. BGB. in čl. 494 ss., 512 ss. ZGB. (neomejeno).

² Po modernem pravu lahko deduje poleg oporočnega dediča tudi zakoniti: §§ 554, 556, 562, 713 Odz.; §§ 2088, 2094 BGB., čl. 481, odst. 2 ZGB.

takrat že živi vsaj kot *nasciturus*. Kadar ni oporočnega dediča, pripade dediščina osebam, ki jih določa dedno pravo: intestatnim dedičem.¹

Po položaju, v katerem je bil dedič do zapustnika ob njegovi smrti, razlikuje rimsko pravo domače in zunanje dediče (*heredes domestici — extranei*). *Heredes domestici* so osebe, ki so bile ob zapustnikovi smrti pod njegovo oblastjo: otroci *in potestate*, žena *in manu*, osebe *in mancipio*, sužnji. Vsi drugi so *heredes extranei*, bodisi da so to agnatski ali kognatski sorodniki zapustnika, bodisi da so njemu popolnoma tuje osebe. Pomen tega razlikovanja se kaže v razmerju do pripadle dediščine. Domači dedič pridobi dediščino že v trenutku, ko mu je pripadla: *delatio in acquisitio* nastopita istočasno. Zunanji dedič pa mora pripadlo dediščino šele pridobiti. To razlikovanje lažje razumemo, če upoštevamo, da so v skromnih razmerah civilne dobe *heredes domestici* že za očetovega življenja živeli na očetovem domu. Po njegovi smrti so kar tam ostali in naprej gospodarili, medtem ko je *extraneus heres* (bodisi brat, bratranec, nečak itd., bodisi popolnoma tuj človek) moral šele priti na kmetijo in jo vzeti v posest. — Domači dediči pridobijo pripadlo jim dediščino ne glede na to, ali jim je to prav ali ne (*sive velint sive nolint heredes fiunt*). Zato jih rimsko pravo imenuje *heredes necessarii*. Med njimi razlikuje rimsko pravo dve skupini. *Heredes sui et necessarii* so tisti, ki so bili do oporočiteljeve smrti pod njegovo očetovsko ali moževo oblastjo in so z njegovo smrtjo postali *sui iuris* (otroci, vnuki po prej umrlih sinovih, žena *in manu*). *Heres necessarius* je suženj, ki ga je gospodar postavil v oporoki za dediča in mu je obenem podelil prostost (*manumissio testamento*).

Zunanji dediči so *heredes voluntarii*, ker sami odločajo, ali hočejo pridobiti dediščino, ki jim je pripadla.

Obojni, *heredes domestici* in *heredes extranei*, utegnejo biti oporočni ali intestatni dediči, razen sužnja, ki more biti le v oporoki postavljen za dediča.

¹ Po francoskem pravu je dedič (*héritier*) samo intestatni dedič. Oporočni dedič je samo vesoljni legatar, in sicer *légataire universel*, ki mu pripade vsa dediščina, ali pa *légataire à titre universel*, ki je postavljen na določen del dediščine. Vendar je praksa večino razlik zbrisala. Volilojemnik v rimskem smislu je *légataire à titre particulier* (CC. čl. 1002, 1003, 1010, 1014). To razlikovanje je francoski zakonik prevzel iz domačega običajnega prava (*Coutumes*). — Tudi angleško pravo imenuje samo intestatnega dediča *heir*, medtem ko je oporočni dedič *devisee*.

IV. *Hereditas iacens.*

Heres extraneus, oporočni ali intestatni (n. pr. brat), mora dediščino, ki mu je pripadla, šele pridobiti. Od njegove volje je odvisno, ali in kdaj to stori. Dokler je ne pridobi, je dediščina brez gospodarja (*hereditas iacet; bona hereditaria sine domino iacent*); občepravna doktrina jo je imenovala ležečo zapuščino (*hereditas iacens*).

Ker utegne tako stanje zelo dolgo trajati, se ležeča zapuščina sama povečuje in zmanjšuje, kolikor za to ni treba osebnega lastnikovega sodelovanja. Takó pridobiva ležeča zapuščina lastnino na plodovih zapuščinskih stvari, na naplavljeni (*alluvio*) in na (od hudournika) donešeni (*avulsio*) zemlji; pridobiva po zapuščinskih sužnjih; izgublja zaradi priposestevovanja zapuščinskih stvari po drugih osebah. Če je zapustnik začel priposestevovati neko stvar, se priposestevanje nadaljuje v prid ležeče zapuščine, razen če je prišla stvar medtem v posest druge osebe. Ko je priposestvalna doba končana, spada priposestevovana stvar k ležeči zapuščini.

Glede ležeče zapuščine je rimsko pravo postavilo dve fikciji: reprezentativno in retroaktivno. Po prvi nadaljuje ležeča zapuščina zapustnikovo osebnost (*personae defuncti vicem sustinet, defuncti locum obtinet*). Po retroaktivni fikciji naj bi se zagotovila zveza med zapustnikom in dedičem: ko dedič pridobi dediščino, velja, kakor da bi jo bil pridobil že ob zapustnikovi smrti. Tako pravi Florentin: *heres quandoque adeundo hereditatem iam tunc a morte successisse defuncto intellegitur* (D. 29, 2, 54).^{1, 2}

Pravna narava ležeče zapuščine je sporna. Civilno pravo jo je deloma štel med ničije stvari; vendar si je ni bilo mogoče prilastiti z okupacijo, ampak s priposestevanjem. Kasneje je prevladovalo mnenje, da je zapuščina sama lastnica. Florentin jo vzporeja z mestnimi občinami in ji pripoznava pravno osebnost (D. 46, 1, 22: *quia hereditas personae vice fungitur, sicuti municipium et decuria et societas*). Najbrž je to mnenje sprejel tudi Justinijan. Vendar je zaradi

¹ Prim. tudi Celzov izrek (D. 50, 17, 195): *Omnia fere iura heredum perinde habentur, ac si continuo sub tempus mortis heredes exstitissent*.

² § 547 Odz. normira reprezentativno fikcijo (»Preden sprejme dedič zapuščino, se smatra ta tako, kakor da je še v posesti pokojnika«); ne pozna pa retroaktivne. Dedič namreč nadomestuje glede dediščine zapustnika šele od trenutka, ko jo je sprejel.

retroaktivne fikcije popolnoma izključeno pojmovanje, kakor da bi za zapustnikom dedovala pravna oseba (= *hereditas iacens*), za njo pa šele dedič; dedič je po tej fikciji zapustnikov vesoljni naslednik.

§ 97. Zgodovina rimskega dednega prava.

I. Splošno.

V dednem pravu se posebno očitno pokaže notranji razvoj rimskega prava. Poleg civilne ureditve dedovanja se je razvila posebna pretorska. Senatova in cesarska zakonodaja je pozneje še marsikaj reformirala. Kako neenotno je bilo urejeno dedno pravo, ki je potekalo iz tako različnih pravnih virov, kaže tudi to, da je Justinijan po izvršeni kodifikaciji vnovič uredil najvažnejše pravne like (intestatno in nujno dedovanje) v posebnih zakonih (novelah).

II. Civilno pravo.

Pravne norme, ki so urejale dedovanje po civilnem pravu (*hereditas*), so bile deloma vsebovane v zakonu XII plošč, še več pa je bilo običajnopravnih.

Že v najstarejši zgodovinski dobi razlikuje rimsko pravo dva delacijska razloga: oporoko in zakon. Z oporoko si svojepravni, dorasli Rimljan lahko določi dediča po svoji volji. Le kolikor se to ni zgodilo, pripade dediščina dediču, ki ga kot takega zakon pokliče k dedovanju. Intestatno dedovanje je zasnovano na agnatskem načelu. Kot dediči prihajajo v poštev predvsem osebe, ki so ob zapustnikovi smrti postale *sui iuris* (*sui heredes*). Če takih ni, pripade dediščina najbližjemu agnatu (*proximus agnatus*); če tudi takega ni, tedaj pripade gentilom (*gentiles*).

Pri tem je veljalo za civilno pravo značilno pojmovanje, da dediščina, ki je enkrat pripadla določenemu delatu, ni več mogla pripasti drugemu, če je prvi ne bi hotel pridobiti (*in legitimis hereditatibus successio non est*). To je postalo posebno pomembno takrat, če je bil delat *heres extraneus*, ki je moral dediščino šele pridobiti. Ker ni bilo nobenega roka, v katerem bi moral to storiti, je ostala dediščina do njegove pridobitve brez gospodarja (*hereditas iacens*). Ako je sploh ni pridobil, je utegnilo tako stanje postati trajno.

S tem so bile zvezane različne neugodne posledice. Domače bogočastje (*sacra familias*) je bilo ogroženo, ker ni bilo

nikogar, ki bi ga nadaljeval. Odkar so bili dediščinski dolgovi podedljivi, so trpeli tudi interesi upnikov, ki niso imeli nikogar, da bi od njega terjali plačilo zapustnikovih dolgov.

Iz teh razlogov je civilno pravo dovoljevalo priposestvanje ležeče zapuščine (*usucapio hereditatis*; prim. str. 204). Priposestvovati je bilo iz početka mogoče celotno zapuščino, pozneje le posamezne dediščinske stvari. Za to priposestvanje, ki je bilo glede vseh stvari dovršeno v enem letu, ni bilo treba dobre vere (*bona fides*), saj je priposestvovalec moral vedeti, da gre za tujo, dediščinsko stvar. Če se je dedič odločil za pridobitev dediščine, preden je bilo priposestvanje dovršeno, je priposestvovalcu stvar odvzel. Tako je civilno pravo vplivalo na delata, da bi dediščino čimprej pridobil. Ležeče zapuščine ni smatralo za ničijo stvar (*res nullius*), na kateri bi bila mogoča okupacija, ampak je dovoljevalo na njej samo priposestvanje v enem letu. — Priposestvovalec je odgovarjal za zapustnikove dolgove. Dekret pontifikalnega kolegija mu je nalagal tudi skrb za nadaljevanje zapustnikovega rodbinskega bogočastja.

Priposestvanje zapuščinskih stvari je izgubilo svoj pomen, odkar je pretor vedno bolj uvažal svoj red dedovanja. V le-tem so si zaporedoma sledile različne skupine dedičev. Zato so priposestvanje zapuščine v klasični dobi vedno bolj omejevali. V Hadrijanovi dobi je neki senatov sklep, ki ga včasih zamenjujejo s *SC. Iuventianum*, določil, da sme dedič tudi še po dovršenem priposestvanju od priposestvovalca zahtevati, da mu vrne priposestvovane zapuščinske stvari. Gaj (2, 55 s.) imenuje priposestvanje zapuščinskih stvari nepošteno (*inproba et lucrativa*). Mark Avrelij ga je končno prepovedal kot zločin (*crimen expilatae hereditatis*).

III. *Bonorum possessio*.

Med največje pretorjeve zasebnopravne reforme je treba šteti njegovo ureditev dedovanja, ki jo imenujemo *bonorum possessio*. Kakor pričajo Ciceronovi spisi, je bil ta pravni lik v njegovem času že precej razvit. V Justinijanovi kodifikaciji se je še ohranilo razlikovanje med civilnim in pretorskim dedovanjem (*hereditas — bonorum possessio*); šele v novelah je dokončno izginilo.

Zgodovina pretorjevih reform nam ni podrobno znana. Pretor jih je uvažal polagoma. Domnevati smemo, da je predvsem skušal omogočiti dedovanje dediču, ki je bil postavljen

v veljavni oporoki. Storil pa je to tudi takrat, ko pri oporoki niso bili izpolnjeni vsi civilni obličnostni predpisi. Pretor je tako postavljenemu dediču dovolil, da je vzel dediščino v posest (*bonorum possessio secundum tabulas*). O taki ediktini določbi nam poroča Cicero.¹ Pozneje je pretor dovoljeval v nekaterih primerih dedovanje celó osebam, ki jih testator v svoji oporoki ni postavil za dediče (*bonorum possessio contra tabulas*). — Najvažnejše pa so postale pretorjeve reforme glede intestatnega dedovanja. Tu je opustil civilno načelo: *in legitimis hereditatibus successio non est*. V svojem ediktu je namreč določil, katere osebe in v katerem vrstnem redu smejo zaprositi za *bonorum possessio*; ta edikt se imenuje *edictum successorium*. Oseba, ki je bila za to upravičena, je morala pretorja zaprositi za *bonorum possessio* v sto dneh (*dies utiles*), v enem letu pa, če je šlo za zapustnikove potomce ali prednike. Če noben upravičenec določene skupine ni pravočasno zaprosil za dediščino, so v nadaljnjem roku prišli na vrsto upravičenci naslednjega razreda. Tudi ta pretorjeva reforma (*bonorum possessio intestati*) je bila spočetka zamišljena v mejah civilnega prava. Polagoma je pretor pripoznal dedno pravico tudi osebam, ki je po civilnem pravu niso imele. Te njegove izpremembe so bile posledice težnje, da se poleg agnatskega načela vsaj nekoliko upoštevata kognatsko načelo (*unde liberi, unde cognati*) in zakonska vez (*unde vir et uxor*).

Bonorum possessor naj bi imel po pretorjevi zamisli pridoben pravni položaj, kakor ga je imel po civilnem pravu *heres*. Uresničilo se je to le delno. *Bonorum possessor* je namreč pridobil samo bonitarno lastnino na zapustnikovih stvareh; šele po preteku priposestvovalne dobe je postal njihov civilni lastnik. Zapustnikove terjatve je mogel uveljavljati samó tako, da mu je pretor dovoljeval ustrezne tožbe kot fikticijske (*actiones fictitiae*). V formuli je namreč naročil sodniku, naj fingira, da je tožitelj civilni dedič (*heres*), čeprav je bil v resnici le pretorski (*bonorum possessor*). Z enako fikcijo je omogočil dediščinskim upnikom, da so lahko tožili pretorskega dediča zaradi zapustnikovih dolgov.

Ker je ureditev dedovanja po pretorskem pravu (*bonorum possessio*) prišla včasih navzkriž s civilno ureditvijo, je bilo treba odločiti, kdo naj obdrži dediščino: pretorski *bono-*

¹ Cic. in Verr. II., c. 45, § 117: *Si de hereditate ambigitur et tabulae testamenti obsignatae non minus multis signis, quam e lege oportet, ad me proferentur, secundum tabulas testamenti potissimum possessionem dabo.*

rum possessor, ki je prvi zanjo zaprosil in jo dobil, ali civilni *heres*, ki je šele pozneje uveljavljal svojo pravico. Redno je zmagal civilni dedič; *bonorum possessio* pretorskega dediča je postala takrat *sine re*. Kolikor je izjemno imel pretorski dedič trdnjši položaj kakor civilni dedič, se je njegova *bonorum possessio* imenovala *cum re*.

Navadno je pretor dovoljeval dedovanje po svojih splošnih ediktних določbah (*bonorum possessio edictalis*). V nekaterih vrstah primerov pa je dovolil dedovanje šele potem, ko je prej proučil posebne okoliščnosti dotičnega primera (*bonorum possessio decretalis*).

Dedovanje je pretor vedno dovoljeval s posebnim dekretom. Po Justinijanovem pravu tega ni bilo več treba.

IV. Senatova in cesarska zakonodaja.

Senatova in cesarska zakonodaja je prinesla nekaj podrobnih reform civilnega in pretorskega prava. Predvsem je prišlo do vedno večje veljave kognatsko načelo, dokler ni končno v Justinijanovih novelah popolnoma prodrlo. Razen tega je cesarsko pravo uvedlo in razvilo določila o fideikomisih.

Drugi oddelek:

Intestatno dedovanje.

§ 98. Intestatno dedovanje. — Splošno.

Do intestatnega dedovanja je prišlo, če zapustnik ni napravil veljavne oporoke, ali pa če je to sicer storil, vendar oporoke ni obveljala.¹ Pozitivno pravo določa, katerim osebam naj dediščina pripade in v katerem razmerju. Že ime *ab intestato* kaže na to, da so Rimljani smatrali oporočno dedovanje za redno; zakonito je prihajalo na vrsto le, če ni prišlo do oporočnega.

Delatu je dediščina pripadla navadno takoj ob zapustnikovi smrti. Izjemno mu je utegnila pripasti šele pozneje; n. pr. če je bil dedič v oporoki postavljen pod določenim pogojem, ki se pozneje ni izpolnil. Tedaj je dediščina pripadla intestatnemu dediču šele, ko je bilo gotovo, da se pogoj ni izpolnil.

Za pridobitev dediščine je bilo odločilno, kdo je bil dedič po zakonu takrat, ko je nastopilo intestatno dedovanje. Seveda je moral dedič eksistirati že ob zapustnikovi smrti vsaj kot *nasciturus*.

§ 99. Intestatno dedovanje po civilnem pravu.

I. Zakon XII plošč.

Glede intestatnega dedovanja določa zakon XII plošč: *Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgnatus proxi-*

¹ Po Odz. (§§ 726—728) pride do intestatnega dedovanja: če pokojnik ni zapustil veljavne izjave poslednje volje; če ni v njej razpolagal z vso imovino (ker po Odz. ne velja pravilo: *nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest*); če ni namenil osebam, ki jim je bil po zakonu dolžan zapustiti dedni delež, kolikor treba; če postavljeni ali substituirani dediči (§ 726) ne morejo ali nočejo sprejeti dediščine. — Po švicarskem pravu pripade oni del zapuščine, s katerim ni zapustnik razpolagal v oporoki ali dedni pogodbi, zakonitim dedičem (čl. 481, odst. 2, ZGB.), prav tako tudi dedni delež, ki ga postavljeni dedič odkloni (čl. 572, odst. 2).

mus familiam habeto. Si adgnatus nec escit, gentiles familiam habento (Brun s⁷, 23; tab. 5, 4, 5).

Iz te določbe sledi, da dedujejo po zakonu predvsem *sui heredes*, kar omenja zakon kot nekaj samoumevnega. Če teh ni, pripade dediščina najbližjemu zapustnikovemu agnatu. Kadar ni nobenega agnata, dedujejo gentili.

II. *Sui heredes.*

Sui heredes so osebe, ki postanejo ob zapustnikovi smrti *sui iuris*. To so: žena *in manu*, otroci, arogirani in adoptirani, vnuki (po prej umrlih ali emancipiranih sinovih), kolikor so bili ob zapustnikovi smrti pod njegovo očetovsko oblastjo. Ne dedujejo pa potomci, ki jih je bil oče emancipiral, ali ki so bili od drugega rodbinskega očeta adoptirani; enako tudi ne deduje vdova, ki ni bila *in manu* zapustnika.

Zapuščina se je porazdelila po enakih delih med otroke (*in capita*). Vdova, ki je bila v zakonu *in manu*, je bila nasproti otrokom *sororis loco* in je dobila enak dedni delež. Vnuki po prej umrlem zapustnikovem sinu so dobili skupno delež, ki bi pripadel njihovemu očetu. Delež so si po enakih delih delili med seboj. To njihovo pravico do deleža *parentis praedefuncti* imenujemo reprezentacijsko ali vstopno pravico¹, tako delitev pa *in stirpes*.

Kot domači dediči so bili *sui heredes* vedno *heredes necessarii*. Dediščino so pridobili *ipso iure* v trenutku, ko jim je pripadla.

III. *Proximus agnatus.*

Kadar ni bilo oseb, ki bi bile zapustnikovi *sui heredes*, je po civilnem pravu dediščina pripadla najbližjemu agnatu. Kdo je bil najbližji agnat, so presojali po stopnji sorodstva; reprezentacijske pravice tu ni bilo. Zato je preživeči zapustnikov stric — kot agnat tretjega kolena — izključeval zapustnikove bratrance — agnate četrtega kolena —, ki so bili sinovi drugega zapustnikovega strica, ki pa je umrl že pred zapustnikom. Kadar je bilo več enako oddaljenih najbližjih agnatov,

¹ Izmed modernih zakonikov jo francoski CC. izrečno definira v čl. 739: »La représentation est une fiction de la loi, dont l'effet est de faire entrer les représentants dans la place, dans le degré et dans les droits du représenté.« Nato še poudari, da velja za potomce neomejeno, da pa ne velja glede prednikov, pač pa za potomce bratov in sester (čl. 740 ss.). — Odz. jo ureja glede otrok v §§ 733 in 744; BGB. v § 1924, odst. 3; ZGB. v čl. 457, odst. 3.

se je dediščina med njimi delila na enake dele (*in capita*). Ker ni bilo vstopne pravice, se je dediščina delila na enake dele tudi tedaj, če so dedovali n. pr. bratrance od različnih zapustnikovih stricev (n. pr. dva od enega, pet od drugega strica), ali če je dedoval stric obenem z dvema zapustnikovima nečakoma.

Kot zunanji dedič je bil agnat *heres voluntarius*, ki je moral pripadati dediščino šele pridobiti. Dokler se to ni zgodilo, je dediščina bila ležeča zapuščina (*hereditas iacens*), ki je bila dolgo časa lahko predmet priposestevanja (*usucapio hereditatis*; prim. § 97).

Zakon XII plošč ne dela nobene razlike med moškimi in ženskimi agnati. Z varuštvom nad svojepravnimi ženskami (*tutela mulierum*) je bilo že precej poskrbljeno, da ne bi podedovana imovina prešla iz rok agnatske dedinje v tuje roke. — Šele odkar je zakon *lex Voconia* omejil pasivno oporočno sposobnost žensk (prim. § 104, III), je polagoma nastala tudi običajnoppravna norma, ki je pripoznavala dedno pravico le najbližjim ženskim agnatom. To so bile sestre, ki so imele istega očeta (*sorores consanguineae*), dalje mati in celo mačeha, če je bila *in manu* zapustnikovega očeta. Dedovala pa ni več n. pr. teta po očetu.

Za ženskami niso bili mogoči *sui heredes*, ker žena ni mogla imeti očetovske oblasti. Zato je za ženo dedoval intestatno samo najbližji agnat.

Za osvobodenci so dedovali najprej njihovi *sui heredes*; ker niso imeli agnatov, je v drugi vrsti dediščina pripadla patronu.

IV. *Gentiles*.

Če zapustnik ni imel oseb, ki bi bile njegovi *sui heredes*, in tudi ne agnatov, je dediščina pripadla gentilom, članom istega rodu. To dedovanje, ki ga v podrobnostih ne poznamo, je že kmalu v civilni dobi postalo nepraktično.

V. Osnovna načela.

Kakor smo videli, je bilo civilno intestatno dedovanje zgrajeno na agnatskem načelu. Samo kognatsko sorodstvo ni bilo upoštevano (n. pr. emancipat).

Razen tega je veljalo načelo: *in legitimis hereditatibus successio non est*. Dediščina je pripadla le enkrat. Ne glede na to, ali jo je delat pridobil ali pa ne, ni prišlo več do nove delacije.

§ 100. Intestatno dedovanje po pretorskem pravu.

I. Splošno.

Pretorsko intestatno dedovanje (*bonorum possessio intestati*) se v marsičem razlikuje od civilnega. Po civilnem pripade dediščina le enkrat, bodisi enemu dediču bodisi skupno več sodedičem. Po pretorskem pravu utegne pripasti dediščina zaporedoma različnim skupinam (razredom) dednih upravičencev (*edictum successorium*) — poznejši skupini le tedaj, če je prejšnja ni pridobila. Medtem ko je po civilnem pravu redno prepuščeno zunanjemu dediču, ali in kdaj pridobi pripadlo mu dediščino, dovoljuje pretor svojo *bonorum possessio* na delatovo prošnjo (*petere, agnoscere bonorum possessionem*), ki mora biti podana v določenem roku. Za potomce in prednike znaša ta rok leto dni (*annus utilis*), za druge pa sto *dies utiles* (*quibus scierit potueritque*). Če dedni upravičenci enega razreda ne zaprosijo v tem roku za dediščino, omogoči pretor v novem roku pripadnikom naslednjega razreda, da to store. Nekateri osebe (n. pr. otroci) pripadajo več razredom in imajo takó večkrat možnost, da zaprosijo za dediščino.

V Julijanovi redakciji pozna pretorski edikt štiri razrede dednopravnih upravičencev, kadar je bil zapustnik *ingenuus*, sedem razredov pa, kadar je bil osvobojenec. Posamezne razrede navajajo viri z besedico *unde*, n. pr. *unde legitimi*, kar je okrajšano iz prvotnega besedila: *ex illa parte edicti, unde legitimi vocantur*.

V naslednjih izvajanjih bomo podrobneje obravnavali le dedovanje po zapustniku, ki je bil *ingenuus*. Za ta primer določa pretorski edikt naslednje štiri razrede: *unde liberi, unde legitimi, unde cognati, unde vir et uxor*. V Ciceronovi dobi sta bila v pretorjevem ediktu še samo dva razreda: *unde legitimi* in *unde cognati*.

Pretor pokliče pripadnike naslednjega razreda k dedovanju le, če prejšnji v svojem roku niso zaprosili za dedovanje. To zaporednost razredov imenujejo viri *successio ordinum*. V razredu *unde cognati*, v katerem pridejo na vrsto kognati do 6. in celo 7. kolena, si sledijo zaporedoma krvni sorodniki posameznih sorodstvenih stopenj (*successio graduum*).

Agnatsko načelo je načelno ostalo izhodišče tudi za novo dednopravno ureditev. Vendar je pretor deloma dopolnil civilno ureditev s tem, da je v razredu *unde liberi* zagotovil

svojo *bonorum possessio* tudi emancipatu kot bivšemu zapustnikovemu agnatu, v tretjem razredu pa celo kognatom sploh. Za kognati je omogočil dedovanje preživečemu zakonskemu drugu, čeprav je bil zakon *sine manu*.

II. *Unde liberi*.

Najprej pokliče pretor k dedovanju osebe, ki so zapustnikovi *sui heredes*, naravni ali adoptirani. Obenem z njimi pokliče tudi tiste naravne potomce — ne pa bivših posinovljencev — ki bi bili *sui heredes*, če jih ne bi bila zadela *capitis deminutio minima*, in ki tudi niso ob zapustnikovi smrti presumptivni *sui heredes* druge osebe. Takó pretor omogoča dedovanje sinu, ki ga je bil zapustnik emancipiral, kakor tudi sinu, ki ga je bil zapustnik prepustil drugemu v adopcijo, pa ga je adoptant nato emancipiral.

Med sinovi se deli dediščina *in capita*. Namesto prej umrlega sina dobe isti delež skupno njegovi otroci (reprezentacijska pravica), ki si ga med seboj delijo *in capita*. Ako je emancipirani sin umrl pred zapustnikom, dobijo njegov delež otroci, ki so se mu rodili po emancipaciji in prišli pod njegovo oblast.

Kolikor želi pretor zagotoviti dedno pravico civilnim *sui heredes*, je ta *bonorum possessio* zamišljena kot *iuris civilis adiuvandi gratia*. Poleg njih pa omogoči dedovanje tudi naravnim potomcem, ki niso več *sui heredes*. Daje jim prednost pred agnati, ki pridejo na vrsto šele v drugem razredu — torej tedaj, kadar ni nihče iz prvega razreda zaprosil za dediščino. Zato je za tiste otroke (*liberi*), ki niso več *sui heredes*, to dedovanje *iuris civilis corrigendi gratia*.

Ker žena ni mogla imeti očetovske oblasti in zato tudi nobenih *sui heredes*, ni po njej nikoli prišlo do dedovanja v razredu *unde liberi*.

Dedovanje emancipata je odprlo nova vprašanja. Emancipat je po osamosvojitvi pridobival imovino zase, medtem ko so drugi *sui heredes*, ki so ostali pod očetovsko oblastjo, še naprej pridobivali za očeta in s tem posredno večali tudi emancipatov intestatni delež. Zato se je pretorju zdelo pravično, da naj tudi emancipat deli z drugimi dediči svojo pridobljeno imovino, če naj oni dele z njim dediščino (*ut sua quoque bona in medium conferant, qui appetant paterna*; D. 37,6,1 pr.). Tako delitev emancipatove imovine imenujemo kolacijo (*collatio emancipati*).

Predmet kolacijske dolžnosti je bila imovina, ki je emancipat ne bi bil imel ob zapustnikovi smrti, če bi ne bil emancipiran. Semkaj zato niso spadala *bona castrensia vel quasi castrensia*. — Kolacija se je izvršila navadno tako, da je emancipirani sin obljubil s stipulacijo (*cautione*) sodedičem, da bo *arbitratu boni viri* vnesel svojo imovino v zapuščino. Isti pravni učinek je imela dejansko (*re*) izvršena kolacija. Končno so lahko opravili kolacijo tudi tako, da si je emancipirani dal od svojega povečanega deleža odračunati to, kar bi moral prispevati (*conferendum*), in je prejel samo presežek.

Kolacijo so smeli zahtevati *sui heredes*. Če je emancipat ni hotel izvršiti, mu je pretor odrekel dedno pravico in je podelil *bonorum possessio* ostalim *sui heredes*. Emancipat se je kolacijski dolžnosti lahko izognil s tem, da ni dedoval. Če *sui heredes* niso zahtevali kolacije, je pretor emancipatu dovolil *bonorum possessio* brez kolacije. Kadar so dedovali sami emancipati, ni mogel nihče zahtevati kolacije.

Hči, ki je od očeta dobila doto in je zato imela upanje, da jo bo mogla zahtevati nazaj, je podobno morala trpeti, da so ji doto vračunali v intestatni delež (*collatio dotis*). Nadaljnji razvoj kolacije bomo proučevali v zvezi s pridobitvijo dediščine (prim. § 117).

Včasih se je zgodilo, da je emancipat zaprosil za dediščino obenem s svojimi otroki, ki so po njegovi emancipaciji ostali naprej pod zapustnikovo oblastjo in bili takó zapustnikovi *sui heredes*. Iz početka je emancipat, ki je dedoval, izključil svoje otroke od dedovanja. Po Julijanovi zaslugi se je to izpremenilo takó, da je emancipat dobil polovico ustreznega deleža, drugo polovico pa njegovi otroci, ki so bili zapustnikovi *sui heredes* (*edictum de coniungendis cum emancipato liberis suis*).

III. *Unde legitimi*.

Kadar ni bilo oseb, ki bi bile upravičene zaprositi za *bonorum possessio* v razredu *unde liberi*, ali so sicer bile, toda niso zaprosile v svojem roku, tedaj je poklical pretor k dedovanju osebe, ki bi bile dediči po civilnem pravu (*tum quem ei heredem esse oporteret, si intestatus mortuus esset*; D. 38, 7, 1).¹ Zato so ta razred imenovali *unde legitimi*. V njem so

¹ Za Cicerona (in Verr. II. 44, 114) se je ediktno določilo glasilo: *si tabulae testamenti non proferentur, tum, uti quemque potissimum heredem esse oporteret, si is intestatus mortuus esset, ita secundum eum possessio daretur*.

dedovali *sui heredes*, ki jim je bilo dedovanje odprto vdru-gič, dalje *proximus agnatus* in končno *gentiles*. Zaradi reform, ki sta jih v drugem stoletju uvedla *SC. Tertullianum* in *SC. Orphitianum*, je poslej v tem razredu dedovala tudi neagnat-ska mati po otrocih in otroci po njej (prim. § 101).

Dedovanje v razredu *unde legitimi* se je od civilnega dedovanja razlikovalo po tem, da je najbližji agnat lahko za-prosil za *bonorum possessio*, če tega ni storil *suus heres*. Agna-tova *bonorum possessio* pa je postala *sine re*, če je pozneje civilni dedič vendarle uveljavljal svojo pravico s civilno tožbo.

Razred *unde legitimi* je bil zgodovinsko najstarejši raz-red. Večinoma je bil samo *iuris civilis adiuvandi gratia*; le kolikor je zboljšal agnatov položaj, je bil *iuris civilis supplendi gratia*.

IV. *Unde cognati*.

V tretjem razredu pokliče pretor k dedovanju krvne so-rodnike splošno do šestega kolena; kolikor gre za *sobrino*, *sobrini nati* (po sinu enega bratranca deduje vnuk drugega bratranca), pa še v sedmem kolenu. Kdo izmed kognatov de-duje, se določa po stopnji sorodstva. Pri tem izključuje bliž-nja stopnja oddaljenejšo. Za kognati bližje stopnje slede ko-gnati naslednje stopnje (*successio graduum*). Za delacijo je odločilno krvno sorodstvo, ne agnatska skupnost. Izmed agna-tov in agnatinj dedujejo samo tisti, ki so zapustnikovi krvni sorodniki. Omejitev, ki je glede na *lex Voconia* veljala po ci-vilnem običajnem pravu za agnatinje, tu ni veljala: dedovale so lahko vse kognatinje, ne samo *sorores consanguineae*. V tem razredu so pred Tertulijanskim in Orficijskim senatovim sklepom dedovali otroci iz zakona brez *manus* po svoji materi in mati po njih. Dedovali so vsi kognati, ki jih je zadela *capitis deminutio minima*; ne le emancipat, ampak tudi bivši *suus*, ki ga je drug Rimljan posinovil. Kot kognati so v tem razredu dedovali otroci, ki so bili z zapustnikom v rodu po ženskah (n. pr. nečaki po materinem bratu); po materi in nje-nih sorodnikih so dedovali tudi nezakonski otroci. Ker niso bili kognati, niso dedovali: *uxor in manu*, *nurus in manu* ka-kor tudi ne posinovljeni otroci.

Razred *unde cognati* je bil v ediktu že za Cicerona, čeprav še ni bil jasno opredeljen. Po svojem namenu, da je izpopolnil civilno dedovanje, je bil *iuris civilis supplendi gratia*.

V. *Unde vir et uxor.*

Če noben upravičenec iz prvih treh razredov ni zaprosil za *bonorum possessio*, je pretor omogočil dedovanje še živečemu zakonskemu drugu, če je le-tá do zapustnikove smrti živel z njim v veljavnem zakonu (*iustum matrimonium*); seveda je bil to zakon *sine manu*. Zakonca je takó izključeval vsak kognat do šestega ali celo sedmega kolena.

Razred *unde vir et uxor* je bil pripoznan najbrž šele v Julijanovem ediktu.

VI. Dedovanje po osvoboje nc i h.

Za dedovanje po osvoboje nc u je pretor določil sedem razredov. Pri tem je treba upoštevati, da *libertus* kot bivši suženj ni mogel imeti agnatov. Za njegovimi *liberi* so dedovali zaporedoma: patron; osvoboje nc e vi kognati; patronovi agnati; patronov patron; osvoboje nc e v zakonski drug in nazadnje patronovi kognati.

§ 101. Poznejše zakonodajne reforme.

I. *SC. Tertullianum.*

Primeroma pozno je senatova zakonodaja posegla v ureditev zakonitega dedovanja in je omogočila dedovanje kognatske matere po otrocih in otrok po taki materi. Ta reforma je postala potrebna zlasti zato, ker so v klasični dobi žene živele večinoma v zakonu *sine manu*. V tem položaju je bila še po pretorskem pravu otrokova in materina dedna pravica pripoznana šele v razredu *unde cognati*; celo še tako zelo oddaljen *proximus agnatus* jo je lahko izključil.

Za Hadrijana je *SC. Tertullianum* pripoznal neagnatski materi dedno pravico po otroku vsaj tedaj, če je imela *ius liberorum*. Ta privilegij je imela, če je kot *ingenua* trikrat, kot osvobojenka štirikrat rodila žive otroke, ali če ji je cesar privilegij izrečno podelil.

Mati je dedovala le, če njen otrok ni zapustil potomcev (*liberi*) in če ni več živel njegov agnatski oče ali kak *frater consanguineus*. Medtem ko so te osebe mater izključevale od dedovanja, je mati delila dediščino z zapustnikovimi sestrami, ki so bile *sorores consanguineae*, in z očetom, če je dedoval le kot otrokov agnat (n. pr. če je bil sina emancipiral). Kadar je mati dedovala samo poleg zapustnikovih sester, je polovica dediščine pripadla njej, druga polovica sestrām. Izključevala pa je mati vse druge otrokove agnate.

Dedno pravico je imela otrokova mati, tako zakonska kot nezakonska.

SC. Tertullianum je zagotovil civilno dedovanje materi, ki ni bila *agnata*; s tem je v civilnem dedovanju opustil agnatsko načelo. Ko je pripoznal, da zapustnikov *liberi* izključujejo mater, torej civilno dedinjo, je za ta primer dal prednost pretorskemu dedovanju pred civilnim.¹

SC. Tertullianum je bil po svoji zamisli še pod vplivom Avgustovih rodbinskih reform. Zato je dal dedno pravico le materi, ki ima *ius liberorum*. V postklasični dobi je ta težnja polagoma izginjala, dedno pravico so v vedno večji meri pripoznavali materi kot taki, čeprav ni imela *ius liberorum*.

Justinijan je pripoznal dedno pravico po osvobojenцу tudi materi, ki ga je rodila v suženjstvu, ako je le medtem postala prosta.

II. *SC. Orphitianum*.

Dedovanje po materi je otrokom zagotovil *SC. Orphitianum* iz l. 178 po Kr. Po tem senatovem sklepu dedujejo otroci pred vsemi materinimi agnati; sporno je, ali tudi pred njenim patronom. Dedno pravico imajo otroci, ki so rimski državljani in *ingenui*. Brez pomena je, če so *sui* ali *alieni iuris*, če so zakonski ali nezakonski (*vulgo quaesiti*). *Capitis deminutio* ne vpliva na to dedno pravico. Postklasična cesarska zakonodaja je v omejenem obsegu razširila dedovanje na oddaljenejši potomce. Anastazij je razširil dedno pravico v prid sorodnikom v stranski črti in emancipiranim bratom in sestram.

III. Justinijanova kodifikacija.

Justinijan je sprejel v svojo kodifikacijo po večini dotedanjo ureditev intestatnega dedovanja. Z nekaterimi predpisi jo je skušal izpopolniti.

Odpravil je omejevanje ženskih dedičev na sestre (*Voconiana ratio*). *Successio graduum* velja odslej tudi glede agnatov.

Upošteval je v suženjstvu nastalo sorodstvo (*cognatio servilis*). Osvobojenčevi otroci, najsi so bili oproščeni pred očetom, obenem z njim ali za njim, so poslej izključevali od zakonitega dedovanja patrona; tudi med seboj so zadobili

¹ Prim. Ulp. 26, 8: (*mater*) ... *legitima heres fit ex senatus consulto Tertulliano, si tamen ei filio neque suus heres sit quive inter suos heredes ad bonorum possessionem a praetore vocatur, neque pater, ad quem lege hereditas bonorumve possessio cum re pertinet, neque frater consanguineus* ...

dedno pravico. Te — klasičnemu pojmovanju popolnoma nasprotno — norme potekajo že iz krščanskih vplivov.

Vkljub mnogim dopolnitvam je ostalo intestatno dedovanje v kodifikaciji tako nepregledno in nedovršeno, da ga je Justinijan v letih 543 in 548 vnovič uredil v 118. in 127. noveli.

§ 102. Intestatno dedovanje po Justinijanovih novelah.

V 118. noveli je Justinijan uveljavil ne le nov vrstni red dedičev, ampak tudi nov sistem intestatnega dedovanja. Izrečno določa (c. 4), da preneha razlikovanje med agnatskim in kognatskim dedovanjem. Vsepovsod je uveljavljeno kognatsko načelo. Ni več razlike, ali je bil dedič pod očetovsko oblastjo ali ne, ali gre za sorodstvo po moških ali ženskah.

Justinijanova ureditev razlikuje štiri razrede dedičev. Pripadniki bližjega razreda izključujejo od dedovanja oddaljenejše. Med razredi in v razredih samih je uveljavljena *successio ordinum et graduum*. Vrstni red Justinijanove ureditve izražajo naslednji stihii neznanega avtorja:

1. *Descendens omnis succedit in ordine primo.*
2. *Ascendens propior, germanus, filius eius.*
3. *Tunc latere ex uno frater quoque filius eius.*
4. *Denique proximior reliquorum quisque superstes.*

I. Descendenti.

V prvem razredu dedujejo zapustnikovi potomci: sinovi in hčere, vnuki po prej umrlih sinovih in hčerah; enako dedujejo arogirani in adoptirani kakor tudi tisti, ki jih je oče prepustil drugemu v adopcijo. Zaradi kognatskega načela dedujejo v tem razredu potomci po materi prav tako kot po očetu. Pri dedovanju ni več nobene razlike glede na to, ali so potomci *sui iuris* ali *alieni iuris*. Dediči, ki so *heredes sui*, pridobe dediščino *ipso iure*; drugače nimajo glede dedne pravice nobene prednosti pred emancipiranimi. Dalje dedujejo v tem razredu pozakonjeni otroci. Nezakonski dedujejo samo po materi in po njenih sorodnikih; *incestuosi* nimajo niti te pravice. — Adoptirani obdrži dedno pravico v rodbini svojega rodnega očeta.

Med otroci se vrši delitev *in capita*; glede oddaljenejših potomcev velja reprezentacijska pravica (*in stirpes*). Skupno dobe delež, ki bi ga dobil njihov *parens praedefunctus*. Vendar ne dedujejo *ex iure parentis*, ampak *ex iure proprio*. Zato dedujejo tudi, če njihov vmesni prednik ni dedno sposoben.

II. Ascendenti, pravi bratje in sestre.

Kadar ni potomcev, dedujejo najbližji zapustnikovi predniki, njegovi pravi bratje in sestre ter otroci (ne pa tudi vnuki) prej umrlih bratov in sester. Našteti upravičenci dedujejo hkrati, drug poleg drugega. Po zapustniku, ki je bil nezakonsko rojen, deduje le mati in njeni predniki.

Kolikor gre za zapustnikove prednike, izključujejo bližji oddaljenejše; n. pr. mati prepreči, da bi dedovali stari starši po zapustnikovem očetu. Kadar dedujejo samo (enako oddaljeni) predniki, brez zapustnikovih bratov in sester, se dedščina deli *in lineas*. Polovico dedščine dobe očetovi, drugo polovico materini predniki — seveda le tisti, ki so dediči. Med očetovimi predniki na eni strani, odn. med materinimi na drugi strani se vsaka polovica razdeli na enake deleže (*in capita*).

Dedščina se dalje deli *in capita*, če dedujejo zapustnikovi predniki obenem z njegovimi praviimi brati ali sestrami, kakor tudi takrat, če dedujejo samo pravi bratje in sestre brez prednikov. Za otroke prej umrlih bratov ali sester velja reprezentacijska pravica. Glede njih se uporablja delitev *in stirpes*, in sicer ne glede na to, ali dedujejo skupno z zapustnikovimi predniki in brati ali sestrami, ali pa samo z brati in sestrami. Med seboj si delijo *in capita*.

Otrokom umrlih bratov in sester je prinesla dedno pravico šele 127. novela, in sicer (c. 1) tedaj, če dedujejo obenem s predniki in brati ali sestrami zapustnika ali vsaj z brati in sestrami. Praksa je razlagala normo tako, da jo je uporabljala tudi tedaj, če so otroci bratov ali sester dedovali obenem s predniki.

Bratje in sestre dedujejo samo, kolikor gre za zakonsko sorodstvo.

V tem razredu dedujeta *arrogator* in adoptant, če je bila posinovitev *adoptio plena*.

Justinijan ni uredil vprašanja, kako naj se deli dedščina, če dedujejo samo otroci različnih umrlih zapustnikovih bratov in sester. *Accursius* je zastopal edino dosledno mnenje, da naj velja dedovanje *in stirpes*. S sklepom državnega zbora (Reichsabschied) v Speiru l. 1529 je zmagalo nasprotno Azovo mnenje, naj velja delitev *in capita*.

III. Po poli bratje in sestre.

V tretjem razredu dedujejo osebe, ki imajo z zapustnikom skupnega le enega prednika, bodisi očeta (*consanguinei*), bo-

disi mater (*uterini*); med slednjimi dedujejo tudi nezakonski. Namesto umrlih po poli bratov ali sester dedujejo njihovi otroci, ne pa oddaljenejši potomci.

Po poli bratje in po poli sestre si dele dediščino *in capita*, otroci umrlih po poli bratov in sester pa *in stirpes*, med seboj zopet *in capita*. Kadar dedujejo samo otroci po poli bratov ali sester, se dediščina deli *in capita*.

IV. Ostali kognati.

Kadar ni doslej naštetih dedičev, dedujejo ostali kognati. Justinijan jih ne omejuje več na šesto ali sedmo koleno. Odloča stopnja sorodstva; bližnja izključuje oddaljenejšo. Brez pomena je, ali gre za polno ali po poli sorodstvo.

Enako oddaljeni sorodniki dedujejo *in capita*.¹

V. *Unde vir et uxor*.

V novelah Justinijan ne omenja pretorskega dedovanja *unde vir et uxor*. Verjetno je, da je hotel, naj velja še naprej, toda samo tedaj, če niti najoddaljenejši sorodnik ne bi dedoval.

VI. Izredna dedovanja.

1. *Vidua inops*.

Ker je bilo intestatno dedovanje preživečega zakonca zelo negotova stvar, je Justinijan zagotovil preživeči vdovi, ki je

¹ Justinijanova ureditev zakonitega dedovanja je od velikih kodifikacij najbolj vplivala na francosko. Vendar je tudi CC. (čl. 751 ss.) obdržal iz domačih običajnih prav (Coutumes) več germanskopravnih elementov, zlasti *fente* in *droit de retour*. Pri dedovanju prednikov in stranskih sorodnikov pripade polovica prednikom in stranskim sorodnikom po očetu, druga polovica prednikom in stranskim sorodnikom po materi. Le če ni nobenega sorodnika ene strani, dobe vse sorodniki druge strani (čl. 753) (*fente*). Predniki smejo zahtevati vrnitev stvari, katere so podarili otroku, ki je umrl brez potomcev (čl. 747); podobno velja za adoptanta (čl. 358 s.) in za zakonske otroke glede umrlega nezakonskega brata (čl. 766) (*droit de retour*).

Odz. (§§ 750—751), BGB. (§§ 1924—1929) in ZGB. (čl. 457—460) so vsi sprejeli parentelni red. V prvi parenteli dedujejo zapustnikov otroci in njihovi potomci. Drugi parenteli pripadajo: zapustnikov oče in mati z zapustnikovimi brati in sestrami ter njihovimi potomci. Tretji parenteli pripadajo dedje in babice z brati in sestrami roditeljev in njihovimi potomci vred. Odz. (§ 751) omejuje v četrti parenteli dedovanje na prve zapustnikove praroditelje; BGB. (§ 1928) daje dedno pravico tudi njihovim potomcem, ki so najbližji zapustnikov sorodniki, vsaj takrat, če praroditelji sami ne žive več. Švicarski ZGB. (čl. 460) jim daje samo užitek na delu zapuščine, ki bi bil pripadel njihovim potomcem, če bi bili doživeli dedni pripad. — Na treh parentelah sloni tudi angleško intestatno dedovanje, vendar z različnimi posebnostmi, v katere se tu ne moremo spuščati.

bila *inops et indotata*, da je dobila po možu četrtno zapuščine, če so obenem z njo dedovali največ trije zapustnikovi otroci. Kadar je bilo več kakor troje otrok, je vdova dobila *partem virilem*. Nikoli pa ni mogla dobiti več kakor 100 funtov zlata (okroglo milijon dinarjev). Vdova je imela na dednem deležu užitek, če je dedovala obenem z zapustnikovimi otroki, ki so bili tudi njeni; drugače je na deležu pridobila lastnino. Svojo pravico je mogla vdova uveljavljati ne le zoper intestatnega, ampak tudi zoper oporočnega dediča. — Vdovec ni mogel zahtevati po ženini smrti ničesar.¹

2. *Liberi naturales*.

V konkubinatu rojeni otroci, ki jih je oče pripoznal, dobe šestino dediščine, kadar nezakonski oče ni zapustil zakonske žene ali zakonskih otrok. Svoj dedni delež delijo nezakonski otroci z nezakonsko materjo, ki pri tem prejme *partem virilem*. Sama zase nima nobene dedne pravice po nezakonskem očetu svojih otrok.

Pod enakimi pogoji deduje nezakonski oče po svojem nezakonskem otroku.²

¹ Moderno pravo je znatno boljše poskrbelo za dedno pravico preživečega zakonca — ne le vdove, ampak tudi vdovca. Marsikaj je izboljšala šele najnovejša zakonodaja.

Po Odz. (§§ 757 s.) in BGB. (§§ 1931 s.) je intestatni delež preživečega zakonca četrtna dediščine, kadar deduje poleg zapustnikovih otrok. Delež se poveča na polovico in celó na vso dediščino po tem, s katerimi sorodniki konkurira. Podobno je urejeno to vprašanje v švicarskem pravu (čl. 462 ZGB.); samo da ob konkurenci s potomci izbira zakonec med lastnino na četrtni in med užitkom na polovici dediščine; tudi v drugih primerih kombinira ZGB. lastnino na določeni kvoti z užitkom na drugi kvoti.

Francosko pravo daje preživečemu zakoncu dedno pravico samo tedaj, če ni pokojni zapustil nobenega sorodnika, ki bi imel dedno pravico, in tudi ne zakonskih otrok. V tem primeru dobi preživeči zakonec vso zapuščino v last. Drugače pa mu gre (po zakonu iz l. 1925) užitek na delu dediščine, ki je različen po tem, s katerimi sorodniki-dediči konkurira (čl. 767 CC.).

² Po Odz. (§ 754) in BGB. (prim. § 1705) imajo nezakonski otroci dedno pravico le po materi in njenih sorodnikih, kakor tudi obratno po njih deduje le mati in njeni sorodniki. — Švicarski zakonik (čl. 461) daje razen tega vsaj pripoznanim nezakonskim otrokom dedno pravico po očetu in njegovih sorodnikih; če konkurirajo z zakonskimi, imajo za polovico manjše deleže. — Francosko pravo (zakon iz l. 1896) daje pripoznanim nezakonskim otrokom dedno pravico po očetu in materi, ne pa tudi po njunih sorodnikih. Kadar deduje nezakonski otrok obenem z zakonskimi, dobi polovico deleža, ki bi ga prejel, če bi bil zakonski; kadar konkurira z zapustnikovimi predniki, brati in sestrami

3. *Quarta divi Pii.*

Ako je arogator brez zadostnega razloga emancipiral nedoraslega posinovljenca, je smel le-tá zahtevati četrtino arogatorjeve dediščine. To ni bila dediščina, ampak volilo, ki je bilo določeno z zakonom.

4. *Fiscus.*

Dediščina, ki je ni pridobil ne oporočni ne intestatni dedič, je kot *bona vacantia* pripadla fiskusu. Fiskus ni bil *heres*, ampak samo *iustus successor*, ki je *extra ordinem* uveljavljal zapuščinsko tožbo. Priposestevanje zoper njega ni veljalo. Pač pa je zastarala njegova pravica v štirih letih, odkar je bilo gotovo, da za zapuščino ni nobenega dediča.¹

Pri duhovnikih je na fiskusovo mesto stopila Cerkev, pri vojakih njihova legija.

5. *Filius familias.*

Po 118. noveli se tudi po otroku, ki je bil še ob smrti pod očetovo oblastjo, izvrši dedovanje po splošnih načelih. To velja za *bona castrensia* in *quasi castrensia*, ki so dotlej pripadala očetu *iure peculii*.

Kadar dedujejo po otroku otrokovi potomci, obdrži otrokov oče užitek na *bona adventicia regularia*. Kadar pa deduje oče obenem z zapustnikovimi brati ali sestrami, nima užitka na njihovih dediščinskih deležih, čeprav so morda ti zapustnikovi bratje in sestre še pod njegovo očetovsko oblastjo.

6. *Osvobojenec; emancipat.*

Če osvobojenec nima potomcev, deduje po njem patron in njegovi sorodniki.

Po emancipatu velja od 118. novele naprej redno dedovanje. *Manumissor* nima dedne pravice.

ali njihovimi potomci, dobi tri četrtine; če tudi takih ni, dobi nezakon-ski otrok celo dediščino. Našteti pravic nimajo *adulterini* in *incestuosi* (CC. čl. 756 ss.).

¹ Glede modernega prava prim. § 122, op. 1.

Tretji oddelek:

Oporočno dedovanje.

§ 103. Pojem oporoke.

Oporoka (*testamentum*) je enostranski pravni posel za primer smrti, s katerim si zapustnik postavi enega ali več dedičev. Rimske definicije niso posrečene.¹

Ker je oporoka enostranski pravni posel, je za njeno napravo potrebna le zapustnikova volja. Z ozirom na svojo oporoko se zapustnik imenuje oporočitelj (*testator*). Pravno se domneva, da izraža oporoka njegovo voljo, kakor jo je imel v zadnjem trenutku svojega življenja (*ultima, suprema voluntas*). Že napravljeno oporoko lahko oporočitelj vsak hip izpremeni s tem, da napravi novo (*voluntas testatoris ambulatoria est usque ad mortem*; prim. D. 34, 4, 4).

Postavitev dediča je bistven predpogoj za vsako rimsko oporoko (*inutile est testamentum, in quo nemo recto iure heres instituitur*; Gai. 2, 248; *quia testamenta vim ex institutione heredis accipiunt, et ob id velut caput et fundamentum intellegitur totius testamenti heredis institutio*; Gai. 2, 229). Še po klasičnem pravu (Gai. 2, 229) velja, da so nične oporočne odredbe, ki so napisane pred imenovanjem dediča; iz tega sledi, da se oporoka pričanja šele s postavitvijo dediča. Oporoka je namreč vsebovala lahko tudi še druge oporočiteljeve odredbe (*legate, postavitev varuha, manumisije sužnjev*). Vse te odredbe so obveljale samo tedaj, če je oporočni dedič pridobil dediščino; če je n. pr. oporočni dedič umrl pred oporočiteljem, so tudi take oporočne odredbe postale neučinkovite. Po drugi strani je treba ugotoviti, da je bilo mogoče postaviti določeno osebo za dediča samo z oporoko.²

¹ Ulpianova podaja zgrešeno etimologijo testamenta (*Reg. 20, 1*): *Testamentum est mentis nostrae iusta contestatio, in id sollemniter facta, ut post mortem nostram valeat*. — Postavitve dediča tudi ne omenja Modestinova D. 28, 1, 1: *Testamentum est voluntatis nostrae iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit*.

² Po modernem pravu postavitev dediča nima več bistvenega pomena za oporoko. Odz. (§ 553) sicer še omenja postavitev dediča kot

Kot pravni posel *mortis causa* ureja oporoka usodo oporočiteljeve imovine po njegovi smrti. Dediščina pripade oporočnemu dediču ob oporočiteljevi smrti, če je takrat oporoka še veljavna. Prej ne pridobi v oporoki postavljeni dedič nobenih pravic ne zase ne za svoje dediče. Le-ti nimajo po oporočitelju nobene dedne pravice samo radi tega, ker je bil njihov zapustnik v oporoki postavljen za dediča.

§ 104. *Testamenti factio.*

I. Pojem.

Oporoka je tipičen civilni pravni posel. Napraviti jo more le Rimljan; samó Rimljan more biti postavljen za oporočnega dediča; celó priče smejo načelno biti le rimski državljani. S tem še ni rečeno, da sme vsak rimski državlján napraviti oporoko in da sme vsakega državljaná postaviti za dediča. Rimski viri uporabljajo v tej zvezi izraz *testamenti factio*.

Testamenti factio pomeni včasih: napraviti oporoko. Navadno pa pomeni sposobnost testatorja, da more napraviti veljavno oporoko, ali pa sposobnost neke osebe, da jo določen testator lahko postavi za svojega dediča, legatarja ali oporočnega varuha (*qui testamenti factionem cum testatore habent*; *Ulp.* 22, 1), ali končno sposobnost neke osebe, da lahko sodeluje pri določeni oporoki kot priča ali kot *libripens*. Pod vplivom občeppravne doktrine govorimo o aktivni in o pasivni *testamenti factio*.

II. *Testamenti factio activa.*

Aktivna *testamenti factio* je sposobnost določene osebe, da lahko sama veljavno testira.

kriterij oporoke; vendar se je judikatura že zgodaj postavila na stališče, da za njeno veljavnost ni potrebno, da bi bil postavljeni izrečno označen kot »dedič« (prim. tudi §§ 532, 535). BGB. in ZGB. vidita bistvo postavitve v naklonitvi celotne zapuščine ali njenega (miselnega) dela (§ 2087 BGB., čl. 483 ZGB.). Po nemškem BGB. (§ 2087) označba kot dedič ni niti potrebna niti odločilna; veljavna je tudi oporoka, v kateri oporočitelj ne postavi dediča, ampak samo razdedini sorodnike ali zakonskega druga (§ 1938). — Code civil, ki mu je oporočni dedič samo vesoljni legatar, vidi bistvo oporoke v obveznih in preklicljivih testatorjevih odredbah za primer smrti (čl. 895: *Le testament est un acte par lequel le testateur dispose, pour le temps où il n'existera plus, de tout ou partie de ses biens, et qu'il peut révoquer.*). Tudi po angleškem pravu, ki je v oporočnem pravu radi cerkvenega sodstva (do l. 1857) ostalo pod velikim vplivom rimskega prava, za veljavno oporoko (»will«) ni bistveno potrebna postavitvev dediča (»devisee«).

Veljavno oporoko more napraviti načeloma vsak dorasli, svojepravní rimski državlján, vsak *pater familias*. Ne morejo je napraviti umobolní (*furiosi*) in preklicáni zapravljljivci (*prodigi*). Po klasičnem pravu manjka aktivna *testamenti factio* tudi gluhim in nemim, po Justinijanovem pravu samo onim, ki so bili gluhonemi rojeni. Žene, razen vestalk, po civilnem pravu niso mogle testirati, zlasti če so imele agnatskega varuha. Že v Ciceronovi dobi so si pomagale s *coemptio in manum testamenti faciendi gratia*. Žena je sklenila navidezen zakon, da se je oprostila agnatskega varuštva in nato smela napraviti oporoko. Na Hadrijanovo pobudo je poseben senatov sklep dovolil, da so ženske smele testirati z varuhovim sodelovanjem (*auctoritatis interpositio*) tudi brez koempcijskega zakona. Brez varuha so lahko testirale ženske, ki so imele *ius liberorum*. Po Justinijanovem pravu smejo ženske napraviti oporoko pod istimi predpogoji kakor moški. — *Impubes* niti z varuhovo pomočjo ni mogel testirati (*quoniam nondum plenum iudicium animi habet*; Ulp. 20, 12). — *Filius familias* je mogel napraviti oporoko samo o *bona castrensia vel quasi*. — Kot kazén je veljalo, da po civilnem pravu niso mogli testirati *intestabiles* (prim. str. 142); po postklasičnih konstitucijah je bilo isto načelo uveljavljeno glede nekaterih heretikov (manihejcev, apostatov).

Ker je bila oporoka institut civilnega prava, je razumljivo, da tujec (*peregrinus*) ni mogel napraviti rimske oporoke. Enako so bili izključeni sužnji, *capite damnati* (kot *servi poenae*) in *deportati*, kolikor so izgubili državljánstvo. Izjemno so smeli po klasičnem pravu državni sužnji (*servi publici*) napraviti oporoko glede polovice svojega pekulija. Poznejše konstitucije so tak privilegij podelile različnim cesarjevim sužnjem. — *Latini Iuniani*, ki so bili oproščeni s tako manumisijo, ki jo je ščitil samo pretor, niso smeli napraviti oporoke. Njihova imovina je pripadla gospodarju *iure quodammodo peculii*. Lahko pa so bili postavljeni za dediče.

Aktivna *testamenti factio* je morala biti podana ob napravi oporoke. Kot pravna sposobnost je morala neprekinjeno trajati do oporočiteljeve smrti. Če je postal testator pozneje umobolen, je oporoka ostala kljub temu veljavna; drugače je bilo, če ga je zadela *capitis diminutio*.

Posebej je bil važen primer, da je Rimljan prišel v vojno ujetništvo (*capitis diminutio maxima*) in tam kot suženj umrl. Zaradi tega bi morala oporoka, ki jo je bil napravil še kot svoboden državlján, postati neučinkovita. Novo rešitev je pri-

nesel neki zakon iz Sulove dobe, *lex Cornelia (quae de confirmandis eorum testamentis, qui in hostium potestate decessissent, lata est; D. 28, 3, 15)*. Ta zakon je uvedel fikcijo (*fictio legis Corneliae*), da je Rimljan umrl že v onem trenutku, ko je dejansko prišel v vojno ujetništvo (*iam tunc decessisse intellegitur, ex quo captus est; D. 49, 15, 10 pr.*). Na ta način je njegova oporoka obveljala.

Končno zahteva rimsko pravo, da oporočitelj testira v za-vesti, da ima (aktivno) *testamenti* fakcijo.¹

III. *Testamenti factio passiva.*

Pasivna *testamenti factio* je sposobnost določene osebe, da jo more določeni oporočitelj postaviti za dediča, legatarja ali varuha (*qui testamenti factionem cum testatore habent*).

Glede vprašanja, kdo nima pasivne oporočne sposobnosti, zavzema rimsko pravo deloma drugačno stališče kakor glede aktivne *testamenti factio*. Pasivne *testamenti factio* nimajo: tujec, *capite damnatus, deportatus* in nekateri heretiki.

Pač pa so lahko oporočni dediči nekatere osebe, ki ne morejo napraviti oporoke. Tako je *filius familias* lahko dedič; celó najbolj navadno je, da on deduje po svojem očetu, ko obenem postane tudi *sui iuris*. Tujega sina *in patria potestate* je mogoče postaviti za dediča, če ima njegov oče pasivno *testamenti factio*, kajti sin bo pridobil dediščino *iussu patris*.

Ženske so bile po zakonu XII plošč in po Justinijanovem pravu lahko oporočne dedinje. Nekatere omejitve je uvedla

¹ Po modernem pravu ni oporočna sposobnost več odvisna od državljanstva. Oporoko sme napraviti vsakdo, kolikor mu morda kaka pravna norma te pravice ne odreka; izrečno poudarja to načelo CC. (čl. 902). Pravo odreka sposobnost testiranja nekaterim osebam popolnoma, drugim pa jo omejuje glede obsega ali glede oblike.

Popolnoma jo odreka:

1. umobolnim (§ 566 Odz., § 3 preklicnega reda; omejitev v § 567 Odz.; čl. 901 CC., čl. 467 ZGB.); nemški BGB. (§ 2229 s.) zahteva preklic radi umobolnosti.

2. nedoraslim (§ 569 Odz.). Oporočno sposobnost pripoznavata Odz. (§ 569) in ZGB. (čl. 467) po dovršenem osemnajstem letu. Francosko (čl. 904, 907 CC.), nemško (§ 2238, 2, § 2247 BGB.) in angleško (Wills Act, s. 7) pravo načelno zahtevajo dovršeno 21. leto.

3. redovnikom radi redovnih obljub (§ 573 Odz.);

4. največjim hudodelcem (po franc. zakonu od 31. V. 1854: obsojenim na smrt ali na dosmrtno peine afflictive et infamante).

Samo omejena je oporočna sposobnost preklicanih zapravljevcev (§ 568 Odz.); radi slaboumnosti delno preklicanih oseb (§ 4, 2 prekl. r.); nedoletnih izpod omenjenih starostnih dob (§ 569 Odz.; čl. 904 in 907 CC., §§ 2229, 2238 in 2247 BGB.). — Oporočna sposobnost žensk ni omejena.

še *lex Voconia* (l. 169 pr. Kr.). Ta zakon je določil, da ni smel oporočitelj, ki je pripadal prvemu cenzusovemu razredu, postaviti v svoji oporoki za dediča ženske. Od te omejitve so bile izvzete le vestalke, oporočiteljeva žena in hči. V cesarski dobi je ta zakon polagoma izgubil veljavo *via facti*.

Suženj je mogel biti oporočni dedič po klasičnem pravu samo tedaj, če mu je gospodar v oporoki istočasno podelil prostost. Kot oporočni osvobojenec je bil tak suženj *heres necessarius* in je *ipso iure* pridobil dediščino. Gospodar ga je navadno postavil za dediča zato, ker je bil prezadolžen in radi tega prepričan, da ne bi nihče drug hotel pridobiti njegove dediščine. Po Justinijanovem pravu se domneva, da že sama postavitev vsebuje tudi oprostitev. — Kadar je bil postavljen tuj suženj, je bilo, podobno kakor pri postavitvi tujega sina, odločilno, ali ima sužnjev gospodar pasivno *testamenti factio* ali ne.

Rimsko pravo, ki je omogočalo oporočitelju, da si je po svoji volji izbral oporočnega dediča, je pri tem domnevalo, da bo oporočitelj ravnal po tehtnem preudarku (*certum consilium debet esse testantis*). Kot oporočni dediči zato niso mogle biti postavljene nedoločene osebe (*personae incertae*), t. j. osebe, o katerih oporočitelj ni mogel imeti jasne predstave. Kot primere za nedoločene osebe našteva Gaj (2, 238): *qui primus ad funus meum venerit; quicumque ad funus meum venerit; quicumque filio meo in matrimonium filiam suam collocaverit; qui post testamentum (scriptum primi) consules designati erunt*. Taka postavitev dediča je bila nična. Prav tako je bila po klasičnem pravu nična postavitev nedoločene skupine oseb, n. pr. revežev ali bolnikov določenega kraja.

Med *personae incertae* so prištevali tudi postume, pravne osebe in božanstva.

Postumi so osebe, ki še niso bile rojene, ko je oporočitelj napravil oporoko. Tisti postumi, ki bi z rojstvom prišli pod oporočiteljevo oblast, so njegovi *postumi sui*; vsi drugi so *postumi alieni*. Isti položaj kakor *postumi sui* imajo tudi osebe, ki pridejo po napravi oporoke pod oporočiteljevo oblast s posinovitvijo (*arrogatio* ali *adoptio*), s pozakonitvijo, s sklenitvijo zakona *cum manu* ali z *erroris causae probatio*; vsi ti so *postumorum loco*.

Iz početka po civilnem pravu ni bilo mogoče postaviti postumov za oporočne dediče in jih tudi ni bilo mogoče vnaprej razdediniti. Polagoma so pripoznavali vedno več izjem.

Končno je bilo po klasičnem pravu dovoljeno, v oporoki že vnaprej postaviti ali razdediniti lastne postume. *Postumi alieni* so mogli biti postavljeni za dediče šele po Justinijanovem pravu. Po klasičnem pravu niso mogli postati civilni dediči; pač pa jim je pretor dovoljeval *bonorum possessio secundum tabulas*, če so bili postavljeni v oporoki za dediče. Vendar ne poznamo podrobno Justinijanove reforme, ker zadevna konstitucija ni ohranjena, ampak le njen izvleček, ki je bil sestavljen po grškem izvirniku (C. 6, 48).

Sin že emancipiranega testatorjevega sina je tudi *postumus alienus* svojega deda.

Za dediče načelno tudi niso mogle biti postavljene pravne osebe.¹ Res so že v predklasični dobi posamezni inozemski vladarji (kakor n. pr. *Attalos III.* iz Pergama l. 133 pr. Kr.) postavili za dediča rimsko državo (*populus Romanus*), vendar so take primere presojali po javnem pravu. Šele za Hadrijana je neki senatov sklep dovolil, da so mestne občine mogle pridobivati legate, neki drug senatov sklep pa, da so mogle dedovati vsaj po svojih osvobojenicah. S konstitucijo Leona I. so l. 469 mesta zadobila splošno pasivno *testamenti factio* (C. 6, 24, 12). Zasebnim korporacijam je Mark Avrelij dovolil, da so smele oprostiti svoje sužnje in po njih dedovati. Po Justinijanovem pravu so imele vse javnopravne korporacije pasivno *testamenti factio*; zasebnopravne so jo imele le, če jim je cesar tak privilegij izrečno podelil.

Pod krščanskim vplivom so pripoznavali pasivno oporočno sposobnost Cerkvi. — Valentinijan III. in Marcijan sta l. 455 (C. 1, 3, 24) pripoznala veljavnost naklonitvam revežem (*id quod pauperibus testamento vel codicillis relinquitur*). Leon I. je l. 468 (C. 1, 3, 28) omogočil veljavne oporočne naklonitve za odkup ujetnikov (*quod redemptioni relinquitur captivorum*). Justinijan je take naklonitve podrobneje uredil (C. 1, 3, 48). Za ujetnike jih je prevzel škof, za reveže hospic, izmed več hospicev najubožnejši; če v tistem kraju ni bilo hospica, je naklonitev prevzel škof.

Od poganskih božanstev je bilo mogoče postaviti za dediče samo ona, ki so glede njih to dovoljevali senatovi sklepi. Po klasičnem pravu je bilo takih božanstev osem, med njimi Jupiter v Rimu, Diana v Efezu (*Ulp.* 22, 6).

V krščanski dobi so bile veljavne oporočne naklonitve Odrešeniku in svetnikom. Smatrali so jih za naklonitve, na-

¹ Prim. str. 148 s.

menjene cerkvi, ki je bila na tistem kraju posvečena Odršeniku ali dotičnemu svetniku (C. 1, 2, 25, Nov. 131, 9).

Doslej smo razpravljali o primerih, ko nekatere osebe sploh niso mogle biti v oporoki postavljene za dediče. Včasih pa je neka oseba sicer splošno lahko postavljena za dediča, toda samo od določene osebe ne more biti postavljena, ali vsaj ne preko določene kvote. Tako vsi otroci iz konkubinata ne morejo biti veljavno postavljeni skupno na več kakor dvajsetino, priležnica ne na več kakor štiriindvajsetino dediščine, kadar ima oporočitelj tudi zakonske otroke. Mož, ki se je oženil z vdovo, preden je minulo njeno žalno leto, je mogel biti postavljen na največ tretjino njene dediščine.

Pasivna *testamenti factio* mora obstajati ob napravi oporoke ter mora trajati neprekinjeno od delacije (t. j. navadno od zapustnikove smrti, za pogojno postavljenega dediča pa od izpolnitve pogoja) do pridobitve dediščine. Ni pa treba, da bi obstajala v času od naprave oporoke do delacije.¹

Od pojma *testamenti factio* je treba razlikovati pojma *capacitas* in *indignitas*. O njih spregovorimo pri razpravljanju o pridobitvi dediščine (§§ 112 in 122).

IV. Sodelovanje pri oporoki.

Testamenti factio se zahteva tudi za sodelovanje kot oporočna priča. Oporočne priče morejo biti moški rimski državljani in Latinci, tudi *Latini Iuniani*. Absolutno nesposobni so *intestabiles*, ženske, *impuberes*, umobolni, preklicani zaprav-

¹ Po Odz. (§ 538) more (oporочно ali intestatno) dedovati, kdor more pridobiti imovino; to velja ne le za fizične, ampak tudi za pravne osebe in za embria (§ 22). Ni pa dedno sposoben, kdor se je odrekel pravici pridobivanja (n. pr. redovniki z obljubo uboštva). — Od te absolutne sposobnosti dedovanja razlikuje Odz. (§§ 540—544) primere, da neka oseba ne more dedovati (po § 543 samo oporočno) po določenem zapustniku.

Francoski CC. zahteva, da oporočni dedič živi ob zapustnikovi smrti vsaj kot *nasciturus*, in je pozneje rojen kot življenjsko sposoben (né viable; čl. 906). Oporočno dedno sposobnost omejuje glede nezakonskih otrok (čl. 908). Odreka jo redno varuhu po varovancu, razen če je varuštvo že popolnoma likvidirano (čl. 907); dalje zdravniku, lekarnarju in duhovniku po zapustniku, za katerega so skrbeli (čl. 909). Naklonitve hospicem, občinskim revežem in občekoristnim ustanovam so veljavne, če jih potrdi predsednik republike (čl. 910).

Švicarski ZGB. (čl. 539) določa, da more biti dedič vsakdo, ki mu zakon ne odreka te sposobnosti. Otrok je dedno sposoben že kot *nasciturus* pod pogojem, da bo živ rojen (čl. 544).

Nemški zakonik tega vprašanja ne ureja posebej.

ljivci; tujci, *dediticii*, deportirani in sužnji. — Relativno nesposobni, to je, da le pri določeni oporoki ne morejo sodelovati, so osebe, ki so pod očetovsko oblastjo oporočitelja ali *familiae emptorja*.

Justinijan odreka to sposobnost dediču in njemu podrejenim osebam, ne pa legatarju in fideikomisarju.¹

§ 105. Vsebina oporoke.

I. *Heredis institutio*.

V vsebinskem pogledu je postavitve dediča (*heredis institutio*) bistveni predpogoj za veljavnost rimske oporoke (*caput et fundamentum totius testamenti*).

Oporočitelj je postavil dediča z določenimi besedami, n. pr.: *Titius heres esto!* Po klasičnem pravu je bila veljavna tudi postavitve: *heredem esse iubeo*, medtem ko sta bili neveljavni postavitvi: *heredem esse volo*, ali *heredem facio (instituo)* (*Gai.* 2, 117). Do Aleksandra Severa je bilo mogoče napraviti rimsko oporoko samo v latinskem jeziku, poslej je bila lahko tudi v grškem. Konstantin II. je l. 339 pripoznal kot veljavno že vsako nedvoumno postavitve dediča, ne da bi bilo za to treba uporabiti določene besede (*quolibet loquendi genere formata institutio valeat, si modo per eam liquebit voluntatis intentio*; C. 6, 23, 15, 1).

Oporočitelj ne more prepustiti drugi osebi, da bi zanj postavila dediča (*quos Titius voluerit*; D. 28, 5, 32 pr.); tudi ne more postaviti dediča tako, da bi bila postavitve odvisna od volje druge osebe (*si Titius voluerit, Sempronius heres esto*; D. 28, 5, 69).²

¹ Po Odz. (§ 591) ne morejo biti oporočne priče osebe izpod 18 let, brezumni, slepci, gluhi, mutci in tisti, ki oporočiteljevega jezika ne razumejo. Relativno so izključeni dedič ali volilojemnik, njegov zakonski drug, njegovi starši, otroci, bratje in sestre ali osebe, ki so z njim v istem kolenu v svaštvu, in plačani domačini (§ 594).

Tudi drugi zakoniki (CC. čl. 975, 980, BGB. §§ 2234 ss., ZGB. čl. 503) izključujejo nedoletne osebe ter najbližje svoje dediča od sodelovanja pri oporoki. Razen tega izključujejo tudi oporečne (§ 2237 BGB., čl. 503 ZGB.) in celo nepismene (čl. 503 ZGB.) osebe.

² Podobno določa § 564 Odz., da mora zapustnik postaviti dediča sam in da ne more imenovanja prepustiti izreku koga drugega. — § 2064 BGB. odreja, da more oporočitelj le osebno napraviti oporoko. Tudi ne more prepustiti drugemu, da bi on odločal o njeni veljavnosti ali vsebini (§ 2065).

Oporočitelj je lahko postavil dediča tudi tako, da je v oporoki določil, naj bo dedič oseba, ki jo bo imenoval v posebni listini, ki bo ločena od oporoke in za katero oporočni obličnostni predpisi ne veljajo; n. pr. *quem heredem codicillis fecero, heres esto* (D. 28, 5, 78); *cuius nomen codicillis scripsero, ille mihi heres esto* (D. 28, 7, 10 pr.). Tako oporoko imenujemo *testamentum mysticum*.

Kadar postavitev ni bila v skladu s testatorjevo voljo, je bila oporoکا nična; n. pr. oporočitelj je zapisal kot dediča drugo osebo, kakor pa je hotel. Če se je samo zmotil v označbi (*falsa demonstratio*) ali v nagibu (*falsa causa*), je bila postavitev kljub temu veljavna. Izsiljena ali zvijačno izvaljena postavitev je bila veljavna. Le kadar je postavljeni dedič sam uporabil silo ali zvijačo, mu je fiskus odvzel dediščino zaradi nevrednosti (*indignitas*).

Oporočitelj je lahko postavil ali samo enega dediča (*heres ex asse*) ali pa več dedičev skupno (*coheredes*). Več dedičev je lahko postavil tudi tako, da je drugi dedič dedoval samó, če prvi ne bi hotel ali ne bi mogel dedovati (*substitutio*). — Po načelu vesoljnega pravnega nasledovanja je pripadla dediču načelno vsa dediščina. Kadar je dedovalo več dedičev hkrati, so nastali med njimi miselni deleži (*concurso partes fiunt*). Deleže za posamezne sodediče je lahko določil oporočitelj sam (*ex certis partibus*); kadar tega ni storil, so bili deleži vseh enaki. Če je oporočitelj z določitvijo deležev pomotoma prekoračil celotno dediščino, so se deleži sorazmerno zmanjšali; sorazmerno so se zvečali, če ni izčrpal celotne dediščine, ali če eden od postavljenih dedičev ni dedoval.¹ Dediščinske deleže imenujejo viri po delih rimskega funta (*as*), ki se je delil na 12 unc (*unciae*). Edini dedič se je imenoval *heres ex asse*. Deli asa so bili: $\frac{1}{12} = \text{uncia}$, $\frac{1}{6} = \text{sextans}$, $\frac{1}{4} = \text{quadrans}$, $\frac{1}{3} = \text{triens}$, $\frac{5}{12} = \text{quincunx}$, $\frac{1}{2} = \text{semis}$, $\frac{7}{12} = \text{septunx}$, $\frac{2}{3} = \text{bes}$, $\frac{3}{4} = \text{dodrans}$, $\frac{5}{6} = \text{dextans}$, $\frac{11}{12} = \text{deunx}$ (sc. *deest uncia*). Tako so se imenovali n. pr. *heres ex semisse* (ali *semissarius*), *ex besse*. Deleži niso morda realni, fizični deli, ampak le miselni, idealni deli dediščine.

¹ Drugače je to po modernem pravu, kjer tak prosti del eventualno pripade zakonitim dedičem (§ 562, prim. tudi § 554 Odz.; § 2088 BGB.; čl. 481 ZGB.).

II. Postavitev dediča pod pogojem, z rokom, z naročilom.

1. Pogoj.

Po klasičnem in po Justinijanovem pravu je oporočitelj lahko postavil dediča pod odložnim pogojem. Pogojno postavljenemu dediču pripade dediščina šele takrat, ko se pogoj izpolni. Zato mora doživeti izpolnitev pogoja¹; če umrje pred izpolnitvijo pogoja, je prav tako, kakor če bi se pogoj ne izpolnil. Ko dedič pridobi dediščino, velja, kakor da jo je pridobil že ob oporočiteljevi smrti (retroaktivna fikcija). Vse to je veljalo le za resnične pogoje. Pod navideznim pogojem (*condicio in praesens*, odn. *in praeteritum collata*) odrejena postavitev dediča je bila že iz početka brezpogojno veljavna ali pa brezpogojno neveljavna.

Pod resolutivnim pogojem ni bilo mogoče postaviti dediča, ker bi izpolnitev pogoja odvzela dediču že pridobljeno dediščino in bi tako nasprotovala pravilu *semel heres, semper heres*.²

Nična je bila postavitev pod nesmiselnim (perpleksnim) pogojem, n. pr. *si Titius heres erit, Seius heres esto* (D. 28, 7, 16), kakor tudi pod pogojem, da bo tretji tako hotel (*si Titius voluerit, Sempronius heres esto*).³

Nične so bile tudi postavitve dediča pod kaptatornim pogojem, n. pr. oporočitelj postavi A-ja za dediča pod pogojem, če je tudi A postavil oporočitelja ali nekoga drugega za dediča. (*Titius, si Maevium tabulis testamenti sui heredem a se scriptum ostenderit probaveritque, heres esto*; D. 28, 5, 72, 1.)

V prizadevanju, da kolikor mogoče varujejo veljavnost oporok (*favor testamenti*), so Rimljani glede oporok mileje presojali vprašanje, ali je pogoj izpolnjen, kakor pa so to delali v pravnih poslih med živimi.

Nemogoči ali nedovoljeni pogoj, pod katerim je bil dedič postavljen, je veljal za nezapisanega; dedič je lahko pridobil dediščino, kakor da bi pogoja ne bilo (*Optinuit impossibiles condiciones testamento adscriptas pro nullis habendas*. D. 35,

¹ Isto velja po modernem pravu: § 703 Odz.; § 2074 BGB. (v dvomu).

² Po modernem pravu ne velja pravilo *semel heres, semper heres*. Zato je mogoča postavitev tudi pod razveznim pogojem ali do končnega roka (§§ 696, 708 Odz.; prim. § 2075 BGB.).

³ Po § 697 Odz. se smatrajo povsem nerazumljivi pogoji za nepripravljene. Prim. tudi čl. 482, odst. 3, ZGB.

1, 3).¹ V nemogočem pogoju je moralo biti določeno nekaj, kar je bilo nemogoče že ob napravi oporoke; če je postalo nemogoče šele pozneje, je veljalo, kakor da se pogoj ni izpolnil.

Kadar je bil dedič postavljen pod pogojem, ki ga je bilo mogoče večkrat izpolniti (n. pr. *si in Capitolium ascenderit*), je bilo za izpolnitev pogoja treba opraviti dejanje še po oporočiteljevi smrti.² — Kadar je bilo za izpolnitev pogoja treba, da je sodelovala z dedičem tretja oseba, je veljal pogoj kot izpolnjen, ako tretji ni hotel sodelovati (*»si decem dederō«, et accipere nolit*, D. 28, 7, 3; *filius meus, si Titium adoptaverit, heres esto*, Ticij pa se noče dati posinoviti, D. 28, 7, 11). V takem primeru je zadoščalo, da je bil dedič pripravljen, pogoj izpolniti.³ — Kadar je izpolnitev pogoja preprečila tista oseba, ki je bila interesirana na tem, da se pogoj ne bi izpolnil (*cuius interest condicionem non impleri*, D. 50, 17, 161), je veljal pogoj vkljub temu za izpolnjen. — Kadar pa je bilo določeno kot pogoj neko dejanje tretje osebe (n. pr. *si Titius in Capitolium ascenderit*), je oporočni dedič dedoval le, če se je pogoj izpolnil.⁴

Posebne težave je povzročala postavitve dediča ali volilojemnika pod negativnim potestativnim pogojem (*sub condicione non facienti*; D. 35, 1, 18), ki bi se izpolnil šele ob njegovi smrti (n. pr. *si in Capitolium non ascenderit, si Stichum non manumiserit*, D. 35, 1, 7 pr.; če se vdova ne bo več poročila). Pogoj navadno visi, dokler postavljeni dedič živi; izpolni se ob dedičevi smrti, ko od dediščine, odn. volila ničesar več nima. Zadovoljiv izhod je našel *Q. Mucius Scaevola*, in sicer najprej za legatarja. Proponiral je posebno pogodbo, ki se po njem imenuje *cautio Muciana*. Z njo se je pogojno postavljeni volilojemnik zavezal osebi, ki bi ji voljeni predmet drugače pripadel, da ji bo volilo povrnil, če pogoja ne bi izpolnil. Legatar pridobi volilo dokončno, postane pa obligatorno zavezan, da ga vrne, če pogoja ne bi izpolnil. Kmalu so razširili ta izhod tudi na postavitve dediča. Le-tá se je moral zavezati, da bo vrnil čisto dediščino.

¹ Po § 698 Odz. je postavitve pod nemogočim ali nedovoljenim suspenzivnim pogojem neveljavna, medtem ko se tak resolutivni pogoj smatra za nepristavljen. Neveljavnost povzročajo taki pogoji tudi po BGB. in ZGB. (čl. 482). Za nezapisane pa jih smatra CC. (čl. 900).

² Prim. podobno določbo v § 701 Odz.

³ Podobno fikcijo vsebuje § 2076 BGB.

⁴ Natančno izpolnitev zahteva tudi § 699 Odz.

Pogoj, da se vdova, ki jo je mož postavil za dedinjo, ne bo več omožila, so obravnavali v različnih dobah različno. Ker je taka omejitev nasprotovala težnjam Avgustove zakonodaje, se je v klasični dobi smela vdova vnovič omožiti, če je prisegla, da stori to zato, da bo rodila otroke (*sacramentum procreandae subolis gratia*; C. 6, 40, 2). Justinijan je l. 531 tako prisego odpravil (l. c.). V 22. noveli (cc. 43, 44) je l. 535 zavzel nasprotno stališče in je določil, da vdova mora pogoj izpolniti, če hoče dedovati. Celo tedaj pa se je morala zavezati morebitnim dednim upravičencem, da bo dediščinsko naklonitev vrnila, če bi se pozneje vendarle omožila.¹

Pogojno postavljenemu dediču je pretor začasno podelil *bonorum possessio secundum tabulas*. Tak pogojno instituirani dedič je moral dati varščino (*cautio*) osebam, ki so mu bile substituirane. Z njo jim je zagotovil, da jim bo vrnil dediščino, če se pogoj ne bi izpolnil, ali če bi instituirani umrl pred izpolnitvijo pogoja, ali če bi ob izpolnitvi ne bil dedno sposoben. Intestatnim dedičem ni bil dolžan dati take varščine.

2. Rok.

Kadar je bil dedič postavljen s pričetnim (*dies a quo*) ali s končnim rokom (*dies ad quem*), je rok veljal kot nezapisan; dedič je dedoval, kakor da bi bil postavljen brez roka (*Hereditas ex die vel ad diem non recte datur, sed vitio temporis sublato manet institutio*. D. 28, 5, 34). Če je bil stavljeni rok *dies incertus an* (B naj bo moj dedič, ko umrje A), je bila to pogojna postavitev.

3. Naročilo (*modus*).

Pogosto je oporočitelj dediču ali volilobjemniku naložil kako dajatev ali storitev (n. pr. *ut monumentum faciat*). Če je bila vsebina naročila nemogoča ali nedovoljena, je naročilo veljalo za nezapisano.²

¹ Odz. (§ 700) razlikuje tri primere. Pogoj, da se dedič ali volilobjemnik ne sme poročiti z določeno osebo, je veljaven. Veljaven je tudi pogoj, da se ne sme vnovič poročiti vdova, ki ima vsaj enega otroka. Za nepristavljen pa se smatra pogoj, da se dedič ali volilobjemnik celo po doseženi doletnosti ne sme poročiti.

² Odz. (§ 710) se zadovoljuje s tem, da se naročilo izvrši, kolikor je mogoče, kadar ga ni mogoče natančno izvršiti.

III. *Institutio ex re certa.*

Ker je dedič vesoljni naslednik oporočiteljev, ne more biti postavljen na določeno dediščinsko stvar (n. pr. *Titius heres esto fundi Corneliani*). Take postavitve bi morale biti same po sebi neveljavne, vendar je klasično pravo skušalo z različnimi interpretacijami rešiti njihovo učinkovitost.

Če je bil samo en dedič postavljen v oporoki, in sicer *ex re certa*, so smatrali omejitev za nezapisano. Postavljenemu je pripadla vsa dediščina (*valet institutio detracta fundi mentione*, D. 28, 5, 1, 4; *testamentum ... iure valere, perinde, ac si rerum mentio facta non esset*, D. 36, 1, 30).

Če je bilo več dedičev postavljenih, bodisi na isto določeno stvar (n. pr. *unus ex parte tertia fundi Corneliani, alter ex besse eiusdem fundi*, D. 28, 5, 9, 13), bodisi na različne stvari (n. pr. *Attius fundi Corneliani heres esto mihi: duo Titii illius insulae heredes sunt*, D. 28, 5, 11), je zgodnje klasično pravo smatralo, da so vsi *ex re certa* instituirani dediči postavljeni brez omejitev. Pod Papinijanovim vplivom je obveljalo nekoliko drugačno naziranje. Če je oporočitelj z izrečno omenjenimi *certain* res izčrpal vso zapuščino, je vsak postavljeni dedič dobil to, kar mu je oporočitelj naklonil. Če *certain* res niso izčrpale zapuščine, se je le-ta še naprej razdelila tako, kakor da bi omejitev na določene stvari ne bilo. Po Justinijanovem pravu, ki je želelo kar najbolj izpolniti oporočiteljevo voljo, velja, naj vsak dedič dobi predvsem to, kar mu je oporočitelj izrečno naklonil.

Najbolj zamotan je bil položaj, če je oporočitelj postavil nekatere dediče *ex re certa*, druge pa brez omejitev. S tem vprašanjem se je bavil nek reskript cesarja Gordijana (C. Greg. 3, 4, 1) iz l. 243. Reskript poudarja sicer, da je treba dediča *ex re certa* smatrati za dediča brez omejitev, vendar mora *iudex familiae erciscundae* poskrbeti, da tak dedič ne dobi več, kakor bi dobil, če bi mogel biti veljavno postavljen za dediča na določeno stvar. Določeno stvar (*rem certam*) dobi le, če s tem ne prikraja pravice dedičev do čiste četrtine zapuščine (*quarta Falcidia*). Justinijan je l. 529 s konstitucijo C. 6, 24, 13 vprašanje uredil takó, da je smatral dediče, ki so bili postavljeni *ex re certa*, za volilobjemnike, ki niso bili odgovorni za zapustnikove dolgove in tudi niso mogli iztožiti njegovih terjatev. Vkljub temu je *heres ex re certa* še vedno preprečil intestatno dedovanje.

§ 106. Substitucija.

I. Vulgarna substitucija.

V želji, da kar najbolj uspešno zagotovi oporočno dedovanje, je rimski testator lahko določil, kdo naj bo njegov oporočni dedič, če bi primarno postavljeni dedič ne hotel (*casus noluntatis*) ali ne mogel (*casus impotentiae*) dedovati. Za ta primer imenovani dedič je bil *heres substitutus*, primarno postavljeni pa *heres institutus*. Taka določitev dediča se je imenovala substitucija, in sicer navadna ali vulgarna (n. pr. *Titius heres esto; si heres non erit, Seius heres esto*). — Po občem pravu se je domnevalo, da v dvomu velja substitucija, ki je odrejena za en primer, tudi za drugega.¹

Po svojem bistvu je vulgarna substitucija pogojna postavitve dediča, namreč pod pogojem, da *heres institutus* ne bo dedoval. Brž ko primarno postavljeni dedič pridobi dediščino, izgubi substitucija svoj pomen. Le izjemno je upoštevana še pozneje, kadar *heres institutus* doseže glede pridobitve dediščine vzpostavitev v prejšnji stan, ali kadar *heres suus et necessarius* uveljavlja *beneficium abstinendi* (prim. § 119, I).

Vulgarno substitucijo je bilo mogoče odrediti le v oporoki. Oporočitelj je lahko določil toliko substitutov, kolikor je hotel. Lahko je substituiral enega sodediča drugemu, ali je določil vsakemu sodediču posebnega substituta, ali vsakemu iste substitute. S substitucijo, zlasti z medsebojno (*substitutio reciproca*) je oporočitelj želel preprečiti intestatno dedovanje. Na zadnjem mestu so Rimljani navadno substituirali sužnja *cum libertate*.

Substitutu pripade dediščina, ko postane gotovo, da je instituirani dedič ni pridobil. Substitut mora biti takrat živ in *capax*. Če oporočitelj ne drugače določil, pridobi substitut isto, kar bi naj bil pridobil instituirani dedič.

Kadar je substitutu substituiran nadaljnji substitut, pa prvi substitut ne prihaja v poštev (n. pr. ker je že umrl), velja, da je njegov substitut substituiran tudi instituiranemu dediču (*substitutus substituto, substitutus instituto*).

II. Pupilarna substitucija.

V običajnem pravu se je razvila pupilarna substitucija. *Pater familias* določi otroku, ki bo njegov *suus heres*, dediča za primer, da bo otrok umrl šele za očetom, vendar še kot

¹ Nasprotno načelo je uzakonil § 605 Odz.

impubes; zakaj kot *impubes* še ne bo mogel napraviti oporoke. *Suus heres*, ki mu oče odredi pupilarno substitucijo, utegne že živeti, ali pa bo rojen šele kot *postumus*. Na ta način napravi oče oporoko za otroka, preden bo le-tá sam mogel napraviti oporoko. Oče hoče s substitucijo preprečiti, da bi po otroku dedovali intestatni dediči, ki so očetu neljubi.

Včasih je oče odredil v svoji oporoki obe substituciji: vulgarno (*substitutio in primum casum*) in pupilarno (*substitutio in secundum casum*), n. pr.: *Titius filius meus mihi heres esto. Si filius meus mihi heres non erit* (vulg.), *sive heres, mihi erit et is prius moriatur quam in suam tutelam venerit* (pupil.), *tunc Seius heres esto* (Gai. 2, 179). Včasih je oče določil pupilarno substitucijo v posebni listini, da je prikril substitutovo ime, ker se je bal, da ne bi substitut nedoraslemu dediču stregel po življenju.

Pupilarni substitut je mogla biti le *certa persona*. Veljavna pa je bila pupilarna substitucija v splošni obliki: *quisquis mihi heres erit*. S tem je bil postavljen za substituta tisti, ki bo očetov oporočni dedič, če bo pridobil dediščino ter preživel pupila.

Pupilarna substitucija je izgubila veljavo, ko je pupil dorastel (*pubes*). Lahko je bila odrejena pod pogojem kakor postavitve dediča. Substitut, ki je vedel za substitucijo, je moral v enem letu poskrbeti, da je pupil dobil varuha. Če je to opustil, je vsaj po poznejšem pravu postala substitucija neveljavna.

Prvotno je oče najbrž odredil substitucijo samo glede imovine, ki jo je otroku sam zapustil. Ker pravo ni določalo nobenih omejitev, je oče lahko pozneje imenoval otroku substituta tudi glede imovine, ki je otrok ni dobil od očeta (*bona adventicia*). Oče je lahko določil pupilarnega substituta celo takrat, kadar je sina razdedinil; v tem primeru je moral obenem s substitucijo napraviti tudi svojo oporoko.

Sploh sta substitucija in očetova oporoka med seboj tesno povezani. Pupilarna substitucija velja samó, če obvelja očetova oporoka (*sequella est paterni testamenti*). Če je pupilarni substitut hkrati očetov dedič, in sicer njegov *heres necessarius* (n. pr. pupilov brat; suženj *cum libertate institutus*), postane substitut tudi nasproti pupilu *heres necessarius*. Če pa je substitut očetov *heres extraneus* (ki mora dediščino šele pridobiti), velja pridobitev ali odklonitev očetove dediščine tudi za substitucijo. Če je substitut, ki je hkrati zunanji dedič, odklonil sinovo dediščino, ne more pridobiti očetove.

Po zgodnjem klasičnem pravu je pupilarna substitucija obveljala tudi tedaj, če je pupilarni substitut umrl pred pupilom, toda potem ko je že pridobil očetovo dediščino; po smrti nedoraslega otroka so njegovo zapuščino pridobili substitutovi dediči. Po Ulpijanovem mnenju (D. 28, 6, 8, 1) substitucija ne velja v prid substitutovim dedičem.

Že zgodaj (89 pr. Kr.) je obveljalo pravilo, da pupilarna substitucija vsebuje tudi vulgarno (*causa Curiana*). Neki *Coponius* je v svoji oporoki postavil za dediča pričakovanega postuma, njemu pa je bil pupilarno substituiran *M. Curius*. Ker pričakovani postum ni bil rojen, je nastal spor, ali naj deduje pupilarni substitut ali intestatni dediči. *Q. Mucius Scaevola* je zagovarjal mnenje, da gre zapuščina intestatnim dedičem, toda zmagalo je nasprotno mnenje, ki ga je zastopal *L. Lic. Crassus*, da deduje pupilarni substitut. Od Marka Avrelija naprej je prodrlo načelo, da tudi vulgarna substitucija vsebuje pupilarno.

III. Kvazipupilarna substitucija.

Na prošnjo strank so cesarji večkrat dovoljevali, da je oče smel določiti substituta svojemu umobolnemu ali nememu otroku, ki sam ni mogel napraviti oporoke. Če je bolezen prenehala, je substitucija izgubila veljavo.

Justinijan je l. 528 uredil in splošno, brez posebne prošnje, dovolil substitucijo glede umobolnih potomcev (*substitutio quasi pupillaris, exemplaris*). Odredil jo je lahko vsak prednik, tudi mati. Predpogoj ni bila več očetovska oblast, pač pa to, da je prednik naklonil umobolnemu *mortis causa* zakoniti delež (*legitimam portionem*). Glede svoje naklonitve je testator smel določiti substituta. Izbrati ga je moral predvsem izmed potomcev umobolnega; če takih ni bilo, izmed svojih zdravih potomcev. Šele če tudi teh ni bilo, ga je lahko prosto izbral. Sporno je, komu je pripadla lastna imovina umobolnega.

Taka substitucija je izgubila veljavo, če je umobolni ozdravel in s tem postal sposoben, da sam napravi oporoko.

Kvazipupilarna (ali *ad exemplar pupilaris substitutionis*) se imenuje ta substitucija, ker jo je Justinijan uredil deloma po pupilarni.¹

¹ Vulgarno substitucijo so bistveno po rimskem vzorcu sprejeli: Odz. (§§ 604 ss.), BGB. (§§ 2096 ss.) in ZGB. (čl. 487). Francoski CC. postavlja sicer načelo, da so substitucije prepovedane (čl. 896, 1), vendar

§ 107. Oblika oporoke.

I. Civilno pravo.

Umljivo je, da je za oporoko kot izjavo poslednje volje imela obličnost zelo velik pomen, tako da je kršitev obličnosti povzročila ničnost oporoke.

1. *Comitiis calatis*.

V najstarejši dobi rimske pravne zgodovine pozna civilno pravo dve oporočni obliki. V mirnem času so delali oporoke pred komiciji, najbrž pred kuriatnimi, ki so bili pristojni tudi za arogacije. Komiciji so se shajali le dvakrat na leto, dne 24. marca in 24. maja. Pred njimi napravljena oporoka se je imenovala *testamentum comitiis calatis*. Verjetno je, da je bila v zvezi s posinovitvijo bodočega dediča, ki so jo komiciji s svojim sklepom potrdili. Radi sodelovanja zakonodajnega organa je imela ta oporoka javnopraven značaj.

2. *In procinctu*.

V vojni je Rimljan napravil oporoko tako, da je pred bitko vpričo tovarišev vojakov izjavil svojo poslednjo voljo.

Obe obliki nista bili nikoli izrečno ukinjeni. Vendar jih od srede drugega stoletja pr. Kr. niso več uporabljali. Gaj ugotavlja, da sta postali obsoletni (*in desuetudinem venerunt*, Gai. 2, 103).

To se je zgodilo posebno zato, ker se je po zaslugi kavelarne jurisprudence razvila nova zasebnopravna oporočna oblika, ki je bila vsak hip uporabna.

3. Mancipacijska oporoka.

Nova oblika oporoke je bila potrebna predvsem za nevarno bolnega testatorja (*si subita morte urgebatur*, Gai. 2, 102). Oporočitelj je z mancipacijo prodal vso svojo imovino svojemu zaupniku, ki se je imenoval *familiae emptor*. Ob enem mu je naročil, kako naj porazdeli po njegovi smrti njegovo imovino (*quid cuique post mortem suam dari vellet*, Gai. 2, 102). *Familiae emptor* je bil pri tej oporoki oporoči-

dovoljuje pupilarno substitucijo. Pristavlja samo (čl. 898), da nje ni smatrati za substitucijo in da je zato veljavna.

Pupilarne in kvazipupilarne substitucije moderni zakoniki niso sprejeli (prim. § 609 Odz.). To je v zvezi z dejstvom, da je sedaj mogoče postaviti dediča pod razveznim pogojem ali do končnega roka. Zato se je tem bolj razvila fideikomisarična substitucija, v kateri sledi za prvim dedičem po določenem času drugi, ev. drugemu tretji itd.

teljev veseljni naslednik (*heredis locum optinebat*). Oporočiteljeva navodila zanj sicer niso bila obvezna, vendar sta zvestoba in poštenje (*fides*) zahtevali od njega, da izpolni oporočiteljevo voljo. Ker dediščina ni bila namenjena njemu samemu, je bila oporoka dejansko legatna oporoka. — Glavna njena slabost je bila v tem, da oporočitelj ni mogel zahtevati od svojega zaupnika, da mu vrne imovino, če je po napravi oporoke zopet ozdravel.

4. Oporoka per aes et libram.

Radi naštetih nevšečnosti mancipacijske oporoke je praksa polagoma izoblikovala novo oporočno obliko. Le-ta se je še vedno opravljala *per aes et libram*, toda *familiae emptor* pri njej ni več postal testatorjev veseljni naslednik. *Familiae emptor* je poslej le še slovesna oseba, ki sodeluje zato, da more oporočitelj napraviti oporoko, v kateri sam postavi dediča, ki je zapustnikov veseljni naslednik, toda šele po zapustnikovi smrti. Mancipacija je odslej imaginarna (*dicis gratia*), kar izraža izjava *familiae emptorja*: *Familiam pecuni- amque tuam endo mandatela tua custodelaque mea esse aio, eaque, quo tu iure testamentum facere possis secundum legem publicam, hoc aere aeneaque libra esto mihi empta* (Gai. 2, 104). *Familiae emptor* tu jasno poudarja, da mora po zapustnikovi smrti varovati zapuščino (*custodela*) in da ta njegova funkcija poteka iz oporočiteljeve oblasti (*mandatela*).¹ Ko je *familiae emptor* to izgovoril, je potrkal z novcem po tehtnici in izročil novec *pretii loco* oporočitelju. Nato je testator imenoval dediča in morda odredil legate, postavil varuha, odredil manumisijo sužnjev.

Pri tej oporočni obliki je bilo zelo lahko mogoče napraviti pismeno oporoko. V ta namen je zadoščalo, da je takoj za navedeno izjavo *familiae emptorja* oporočitelj pokazal pričam napisano oporoko in izjavil (Gai. 2, 104): *Haec ita ut in his tabulis cerisque scripta sunt, ita do ita lego ita testor, itaque vos, Quirites, testimonium mihi perhibetote*. Ta njegova izjava se je imenovala *nuncupatio*. Imela je isti učinek, kakor če bi bil oporočitelj usno izrekel vse to, kar je odredil v zapisani oporoki (Gai. 2, 104: *quae testator specialiter in tabulis testamenti scripserit, ea videtur generali sermone nominare atque confirmare*).

¹ Prim. E. Weiß v SZ. 43, str. 102.

Pismena oporoka je imela različne prednosti pred ustno. Predvsem je bolj varovala oporočno vsebino pozabljenja, kar je bilo zelo važno zlasti tedaj, če so vse priče umrle prej kakor oporočitelj. Tudi točnost oporočne vsebine je bila z listino bolj zavarovana kakor s samim spominom prič. Zelo ugodna je bila pismena oporoka za oporočitelja, ki je le tako lahko ohranil vso vsebino oporoke tajno, kajti pričam je pokazal samo oporočno listino, ne da bi jim moral povedati njeno vsebino. Senčna stran pismene oporoke je bila v tem, da je usoda oporoke postala popolnoma odvisna od usode oporočne listine; če se je listina izgubila, ni bilo mogoče oporoke uveljaviti.

Z ozirom na vse to je umljivo, da je oporoka *per aes et libram* kmalu skoro popolnoma izpodrinila komercialno. Hkrati je pismena oporoka izpodrivala vedno bolj ustno libralno. Poudariti pa je, da so ustne oporoke delali še v dobi Severov.

V zvezi s pismeno oporoko so nastajali novi oblični predpisi. Besedila rimske oporoke niso podpisali ne oporočitelj ne priče. Pač pa je petero prič pritisnilo na oporočno listino svoje pečate (*obsignatio*) in poleg pečatov pripisalo svoja imena (*superscriptio*). Ko sta navadno tudi *libripens* in *familiae emptor* storila isto, je bilo skupno sedem pečatov. — Sulov zakon *lex Cornelia de falsis* (81 pr. Kr.) je določil kazenske sankcije za onega, ki bi podtaknil, ponaredil, odstranil ali neupravičeno odprl oporoko, dalje tudi zoper onega, ki bi zapečatil ponarejeno oporoko, ali bi ponaredil ali uporabljal ponarejene pečatnike. Neki senatov sklep iz Neronove dobe (*SC. Neronianum*) iz l. 61 po Kr. je izpopolnil oblične predpise glede listine (*Paul. 5, 25, 6*).¹ Notranjo pisavo (*scriptura interior*) triptiha so zaprli in povezali s trojno vrvico. Na vrvico je pritisnilo svoje pečate po sedem prič. V zunanji pisavi (*scriptura exterior*), ki je ostala odprta in dostopna, so napisali vsaj testatorjevo ime ter datum oporoke. Listino so hranili bodisi v svetišču (*in sacro*) bodisi pri oblastvu (*in publico*) bodisi pri kakem zasebniku (*in privato*).

Na napisih in papirih je ohranjenih nekaj libralnih oporok. Najbolj znana je oporoka, ki jo je l. 189 po Kr. napravil

¹ *Paul 5, 25, 6: Amplissimus ordo decrevit eas tabulas, quae publici vel privati contractus scripturam continent, adhibitis testibus ita signari, ut in summa marginis ad mediam partem perforatae triplici lino constringantur, atque impositae supra linum cerae signa imprimantur, ut exterioris scripturae fidem interior servet. Aliter tabulae prolatae nihil momenti habent.*

vojak *C. Longinus Castor* (= *Brun s*, *Fontes*⁷, str. 311 ss.). Ohranjen nam je grški prevod latinskega izvirnika.

Iz mancipacijske oporoke je potekal predpis, da pri li-bralni oporoki kot pričé niso mogle biti osebe, nad katerimi je imel oporočitelj ali *familiae emptor* očetovsko oblast.

II. Pretorsko pravo.

Pretorsko pravo ni direktno uvedlo nobene nove oporočne oblike, pač pa indirektno. V svojem ediktu je pretor obljubil svojo *bonorum possessio secundum tabulas* onemu, ki bo predložil oporočno listino, opremljeno z zadostnim številom pečatov.¹ S tem je pretor pripoznal za svoje področje veljavnost oporoki, ki po civilnem pravu ni bila veljavna zato, ker ni bilo mancipacije in nunkupacije. To je samó po pretorskem pravu veljavna oporoka (*iure praetorio factum testamentum*; *Paul.* 4, 8, 2).

V taki oporoki postavljeni *bonorum possessor* je postal *sine re*, če je intestatni dedič (najbližji agnat) pravočasno uveljavil svojo dedno pravico. Antonin Pij je v nekem reskriptu (*Gai.* 2, 120) dovolil takemu oporočnemu dediču, da se z *exceptio doli* brani zoper agnatovo dediščinsko tožbo.

Podobno je postopal pretor, če je žena *sui iuris* napravila oporoko brez varuhovega sodelovanja (*auctoritatis interpositio*).

Po oporoki, ki je bila veljavna samo po pretorskem pravu, je oporočni dedič dedoval le tedaj, če je pravočasno zaprosil za *bonorum possessio*. Če tega ni storil, je pretor dovolil dedovanje intestatnim dedičem.

Pretor je na ta način pripoznal oporoko, ki je bila izpričana z oporočno listino in sedmimi pričami, v nasprotju s civilno, za katero je bilo treba mancipacije in petih prič. Popolnoma učinkovita je postala pretorska oporoka šele po Pijevem reskriptu.

III. Postklasično pravo.

Različne cesarske konstitucije so v postklasični dobi izpremenile dotedanje oporočne oblike v več pogledih.

Leta 339 je Konstantin II. za civilno oporoko odpravil mancipacijo in nunkupacijo (C. 6, 23, 15). Obenem je proglasil za veljavno postavitev dediča *quibuscumque verbis*, če le jasno izraža oporočiteljevo voljo.

¹ Glej citat na str. 325, op. 1.

Honorij in Teodozij II. sta l. 413 uvedla dve javnopravni obliki oporoke: *apud acta conditum* in *principi oblatum* (C. 6, 23, 19). *Testamentum apud acta conditum* se napravi tako, da oporočitelj izjavi svojo poslednjo voljo ustno pred sodnim uradnikom ali mestnim oblastvom (*actis cutuscumque iudicis aut municipum*), ki jo vzame na zapisnik in shrani.¹ *Testamentum principi oblatum* je oporoka, ki jo stranka v pismeni vlogi predloži cesarju s prošnjo, da jo vzame v varstvo. Oporoka je veljavna, ko jo cesar sprejme v svoj arhiv (*scrinia*).

Valentinijan III. je l. 446 določil (Nov. Val. 21, 2, 1), da je veljavna oporoka, ki jo oporočitelj sam napiše in podpiše (holografna oporoka)². Justinijan je pripoznal tako obliko le za *testamentum parentum inter liberos*, to je za oporoko, ki v njej oče ali mati razdeli zapuščino samo med svoje otroke.

Vnovič je uredil obličnost pri testiranju zakon Teodozija II. in Valentinijana III. iz l. 439 (C. 6, 23, 21). Konstitucija je sprejela deloma civilne, deloma pretorske in deloma cesarske predpise (*testamentum tripertitum*). Iz civilnega prava je prevzeto načelo, da je treba oporoko napraviti neprekinjeno, z enotnim dejanjem (*unitas actus*)³; iz pretorskega prava število sedmih prič in pečatenje ter pripisanje imen prič k ustreznim pečatom (*obsignatio et adscriptio*); iz cesarskega prava je podpis (*subscriptio*) oporočitelja in prič na oporoki sami.

Oporoka je lahko ustna (*testamentum per nuncupationem*) ali pa pismena (*per scripturam*). Pri vsaki oporoki je treba sedem prič, ki morajo biti dorasli rimski državljani in zaprošeni za to (*testes rogati*).

Ustno oporoko mora oporočitelj povedati pričam, ki morajo biti istočasno navzoče. Pri pismeni oporoki oporočitelj lahko prikrije pričam njeno vsebino. Zadošča, da pokaže vsem hkrati navzočim pričam zaprto oporočno listino in izjavi, da le-ta vsebuje njegovo oporoko in jo nato pred njimi podpiše. Nato pritisnejo priče nanjo svoje pečate in jo podpišejo. Ka-

¹ Kanonsko pravo (c. 10 X *de testam.* 3, 26) je uvedlo kot oporočno obliko izjavo poslednje volje pred župnikom in dvema pričama. Ob recepciji se je razširila in so jo v Nemčiji zelo uporabljali do leta 1512, ko je takrat izdani notarski red ni potrdil.

² Nov. Val. 21, 2, 1: ... *si holografa manu testamenta condantur, testes necessarios non putamus.*

³ C. 6, 23, 21, 2: ... *uno eodemque die nullo actu interveniente testes omnes, videlicet simul nec diversis temporibus, subscribere signareque testamentum.*

dar oporočitelj ne zna pisati, jo podpiše zanj osma priča (*octavo subscriptore... adhibito*). Justinijan je določil, da testatorjev podpis ni potreben, če je oporočitelj sam napisal vso oporoko in je to v listini izrečno ugotovil (C. 6, 23, 8, 6). Oporoko samo je testator napisal ali narekoval lahko že, preden je poklical priče.

IV. Justinijanove reforme.

Justinijan je z nekaterimi ne bistvenimi izpremembami sprejel Teodozijevo ureditev. Vendar je z ozirom na posebne razmere določil za nekatere vrste oporok strožje predpise, za nekatere pa milejše.

1. Kadar dela oporoko slepec, mora poleg sedmih prič sodelovati notar (*tabularius, συμβολαιογράφος*). Notar prebere radi kontrole oporoko vsem navzočim in jo nato sopodpiše; tajnosti pri tej oporoki ni mogoče varovati, da je zagotovljena kontrola. Kadar ni mogoče dobiti notarja, stopi na njegovo mesto osma priča.

2. Od rojstva gluhonemi ne morejo napraviti oporoke. Če so postali gluhonemi šele radi bolezni, so lahko napravili holografno oporoko.

V nekaterih drugih primerih je Justinijan olajšal dotedanje obličnostne predpise.

3. *Testamentum ruri conditum*. Na deželi (*in illis... locis, in quibus raro inveniuntur homines litterati*), kjer je bilo često težko dobiti potrebno število prič, je bila oporoka veljavna, če je pri njej sodelovalo vsaj pet prič. Zato pa je moral oporočitelj oporočno vsebino tudi ustno povedati, da so jo priče mogle po njegovi smrti pod prisego izjaviti na zapisnik (C. 6, 23, 31).

4. *Testamentum tempore pestis conditum*. V času epidemije napravljena oporoka je bila veljavna, čeprav niso bile priče v neposredni oporočiteljevi bližini. Najbrž ni bilo treba, da bi bilo vseh sedem prič hkrati navzočih. Glede te oporoke je marsikaj nejasno (C. 6, 23, 8 iz l. 290).

5. *Testamentum parentum inter liberos*. Pod vplivom vzhodnega pravnega pojmovanja so v postklasični dobi favorizirali oporoke, s katerimi so očetje ali matere postavili za dediče samo svoje otroke. Konstantin je l. 321 določil, da je brez prič in drugih obličnosti veljavna oporoka, ki je z njo ded ali oče razdelil zapuščino med svoje otroke (C. Th. 2, 24, 1, 2). Isto ugodnost je pripoznal l. 327 materi (C. Th. 2,

24, 2). Justinijan je ta določila izpopolnil v 107. noveli. Če želi kdo zapustiti vso zapuščino otrokom, ni treba prič. Oporoko mora datirati; lasinoročno mora napisati imena otrok in z besedami izpisati njihove deleže. Kadar pa je testator hotel nakloniti volila ženi ali drugim osebam, je moral pritegniti priče.

V. Vojaška oporoka.

Testamentum in procinctu, ki so ga rimski vojaki delali pred začetkom bitke, dokazuje, da so Rimljani že v najstarejši civilni dobi občutili potrebo, olajšati obličnostne predpise za oporoke vojakov.

Nove olajšave je v tem pogledu prinesla cesarska doba. Cezar, Tit, Domicijan so izdali začasne olajšave; od Nerve dalje so te postale splošne. Ulpijan (D. 29, 1, 1) nam je ohranil ustrezno Trajanovo odredbo iz mandatorov. Cesar dovoljuje vojakom, da delajo oporoke, kakor morejo in kakor hočejo; odloča naj samo njihova volja.¹ Razlog za ta privilegij vidi Trajan v njihovi pravni neizkušeniosti.

Vojak je lahko napravil oporoko ustno ali pismeno. Prič ni bilo treba. Za dediče je smel postaviti tudi osebe, ki jim je manjkala pasivna *testamenti factio*. Zapustil je lahko več veljavnih oporok. Omejeval ga tudi ni stavek: *nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest*.

Vojak je imel te privilegije tudi v mirni dobi. Justinijan je pravico omejil na čas vojnega pohoda (C. 6, 21, 17: *his solis, qui in expeditionibus occupati sunt*). Oporoka, napravljena *beneficio militari*, je veljala še eno leto, odkar je vojak častno zapustil vojaško službo. Če je bil nečastno odpuščen, je oporoka izgubila veljavo takoj.²

¹ D. 29, 1, 1 pr.: ... *ut quoquomodo testati fuissent, rata esset eorum voluntas. Faciant igitur testamenta quo modo volent, faciant quo modo poterint sufficiatque ad bonorum suorum divisionem faciendam nuda voluntas testatoris.*

² Odz. (§ 577 ss.) pozna primeroma veliko število oporočnih oblik: zasebne in javne, pismene in ustne, pismene s pričami ali brez njih, redne in olajšane.

A. Zasebne so:

1. holografna (§ 578), ki jo mora oporočitelj napisati in podpisati. Datiranje ni potrebno, pač pa priporočljivo;

2. alografna, ki jo napiše za testatorja kdo drug:

a) Oporočitelj jo podpiše in izjavi trem pričam, od katerih morata biti vsaj dve hkrati navzoči, da je to njegova oporoka. Priče oporoko podpišejo (§ 579).

VI. Otvoritev oporoke.

Kdaj in kako se oporoaka odpre, je bila dolgo časa zasebna zadeva. Javno pa so se morale oporoke odpirati, odkar je l. 5 po Kr. Avgust uvedel pet odstotni dediščinski davek (*lex Iulia vicesimaria*) za oporočne naklonitve. Poslej so tri ali pet dni po oporočiteljevi smrti odprli oporočo pred pretorjem ali provincialnim namestnikom; od Hadrijana naprej se je to zgodilo v krajevnem dediščinskem uradu (*statio vicesimae hereditatum*). Priče so morale biti navzoče in potrditi, da so pečati njihovi. Nato je magistrat odprl in prebral oporočo.

b) Oporočitelj, ki ne more pisati, pristavi ročno znamenje v navzočnosti vseh treh prič (§ 580).

c) Oporočitelju, ki ne more brati, prebere oporočo ena priča, ki ne sme biti hkrati pisec oporoke, drugi dve pa jo kontrolirata (§ 581).

3. ustna oporoča, ki jo izreče oporočitelj pred tremi pričami, ki so hkrati navzoče (§ 585).

B. Javne oporoke so:

1. sodna, ki je pismena ali ustna (§§ 587—590). Potrebno je, da sodeluje sodnik in sodni uradnik ali mesto njega dve priči;

2. notarska, ki je napravljena ustno v obliki notarskega akta, ali pa, ki je notarju pismeno izročena v notarskem aktu. Potrebno je sodelovanje enega notarja in dveh prič ali dveh notarjev (§§ 75—81 zakona o javnih notarjih).

Olajšane oporočne oblike so uporabne med vožnjo na ladji in v krajih, v katerih so kužne bolezni. Olajšava je v tem, da zadoščata dve priči, ki sta stari vsaj štirinajst let. Če je nevarnost okuženja, ni treba, da bi bili hkrati navzoči (§§ 597 s.). Drugače kakor po rimskem pravu, izgube take oporoke veljavo čez šest mesecev, odkar je vožnja končana ali bolezen nehala.

Glede vojaških oporok se Odz. (§ 600) sklicuje na vojaške zakone.

Znatno manj oporočnih oblik poznajo drugi zakoniki.

1. Holografno oporočo so sprejeli CC. (čl. 970), BGB. (§ 2231) in ZGB. (čl. 505). Datiranje je potrebno, po nemškem in švicarskem zakonu mora biti naveden tudi kraj, kjer je oporoča napravljena. Vse to mora oporočitelj sam napisati.

2. Naprava oporoke z javno listino:

a) po francoskem pravu (čl. 971—975 CC.) pred dvema notarjema in dvema pričama ali pred notarjem in štirimi pričami. Testator narekuje oporočo notarju, ki jo napiše in nato prebere. Oporočitelj jo podpiše, če more pisati; nato jo podpišejo priče, ali (na deželi) vsaj polovica rednega števila prič;

b) po nemškem pravu (§§ 2235 ss.) pred okrajnim sodnikom (Amtsrichter) in sodnim pisarjem (mesto njega sta lahko dve priči) ali pa pred dvema notarjema, odnosno notarjem in dvema pričama (§ 2235).

Oporoka se napravi ustno na zapisnik ali pa z izročitvijo napisane oporoke, kar se izpriča z zapisnikom. Oporočitelju se zapisnik prebere in ga nato podpiše (§§ 2238 ss.).

c) po švicarskem pravu z ustno izjavo, podano na zapisnik pred uradnikom, notarjem ali drugim organom, ki mu kantonalno pravo po-

Za svoj arhiv je o tem sestavljal zapisnik¹. — Original oporočne listine je ostal v dedičevih rokah. Pokazati pa ga je moral interesiranim osebam. Če ne bi hotel, so ga le-te lahko prisilile, da to stori, in sicer z interdiktom *de tabulis exhibendis*.

Dokler oporoča ni bila odprta, dedič ni mogel pridobiti dediščine. *SC. Silanianum* (9 po Kr.) je določal, da je bilo treba dati na natezalnico vse zapustnikove sužnje, ki so živeli z njim pod skupno streho, če so gospodarja našli umorjenega. Dedič, ki bi namreč prej odprl oporoko, bi tako rešil natezalnice sužnje, ki jim je oporoča dala prostost, in bi morda s tem zabrisal sled za morilcem. Zato tak dedič kot *indignus*

verja take posle (čl. 499). Uradnik sestavi o oporočni izjavi listino in jo predloži stranki, da jo prebere in podpiše. Nato jo uradnik datira in podpiše. Nato še izjavi testator vpričo uradnika navzočima dvema pričama, da jo je prebral in da je to njegova oporoča, nakar jo priči podpišeta (čl. 500 s.).

Če oporočitelj ne more čitati in podpisati, mu jo pred pričama prebere uradnik (čl. 502).

3. *Testamentum mysticum* pozna samo CC. (čl. 976 ss.).

Poleg teh rednih so tudi izredne oporočne oblike; na tak način napravljena oporoča velja samo določeno dobo potem, ko so dotične posebne okoliščine prenehale. Taki primeri so:

a) Ustna oporoča po švicarskem pravu (čl. 506 ss. ZGB.) v izrednih razmerah. Testator jo izjavi pred dvema pričama, ki morata poskrbeti, da bo zapisana. Oporoka izgubi veljavo čez 14 dni potem, ko more oporočitelj redno testirati.

b) Code civil in BGB. sta ohranila različne olajšane oblike oporoke:

α) Oba imata *testamentum tempore pestis conditum* (čl. 985 CC., § 2250 BGB.).

β) *Testamentum ruri conditum* ima samo BGB. (§ 2249). — Po pomenu se mu približuje oporočna oblika, ki velja na francoskih evropskih otokih, kjer ni notariata in ni mogoča zveza s celino (čl. 986 s. CC.).

γ) Oba poznata posebno obliko za oporoko med pomorsko vožnjo (čl. 988 ss. CC., § 2251 s. BGB.).

δ) CC. tudi obširno ureja oporočno obliko za vojake, državne mornarje in vojaške uslužbence (čl. 981 ss.).

Olajšane oporoke francoskega prava izgube veljavo redno čez šest mesecev, odkar je dotična posebna okoliščina ali ovira prenehala (čl. 984, 987, 994 CC.); po nemškem zakoniku dovoljene olajšane oporoke izgube veljavo redno že čez tri mesece, odkar so bile napravljene.

Angleško pravo pozna kot redno oporoko le pismeno, ki jo oporočitelj podpiše (ev. zanj kdo drug) in pri kateri sodelujeta dve priči. Obe morata oporoko podpisati.

Ustno oporoko z izjavo pred pričami morejo napraviti le vojaki v vojaški službi in mornarji na morju.

Škotsko pravo pozna holografno oporoko brez priči.

¹ Primer poročila o otvoritvi oporoke pri Brun su⁷, I, str. 317 ss.

ni smel obdržati pridobljene dediščine. To je veljalo tudi po Justinijanovem pravu.

Otvoritev oporoke je ostala v Justinijanovi kodifikaciji, čeprav ni bilo več dediščinskega davka.

§ 108. Neučinkovitost oporoke.

I. *Testamentum nullum — infirmatum.*

Oporočiteljeva poslednja volja utegne biti iz različnih razlogov neučinkovita.¹

Včasih je od vsega početka nična (*testamentum nullum*). To se zgodi, če ni ustrezno vsem obličnostim (n. pr. nezadostno število prič) ali pa materialnim pravnim predpogojem (n. pr. glede *testamenti factio activa*). Med zadnjimi je značilna rimska zahteva, da mora oporočitelj postaviti za dediče ali razdediniti vse osebe, ki bi bile pri intestatnem dedovanju njegovi *sui heredes* (prim. § 109).

Včasih je oporoka spočetka veljavna; neučinkovita postane šele pozneje (*testamentum infirmatum*). Pri tem so Rimljani razlikovali tri primere: *testamentum ruptum, irritum in destitutum*.

II. *Testamentum ruptum.*

Testamentum ruptum imenujejo viri razveljavljeno oporoko v dveh primerih: *adgnatione postumi* in tedaj, če oporočitelj napravi novo oporoko.

Predvsem je oporoka izgubila veljavo takrat, če je po njeni napravi stopila neka oseba v tako razmerje do oporočitelja, da bi bila po njegovi smrti njegov intestatni *suus heres*. To je bilo, če se je po napravi oporoke oporočitelju rodil otrok, morda šele kot *postumus*, ali ker je oporočitelj posinovil določeno osebo, ali pridobil nad ženo oblast (*manus*) (prim. § 109).

Rimska oporoka tudi izgubi veljavo, če oporočitelj napravi novo oporoko (*novae tabulae*). Poznejša oporoka vedno razveljavi prejšnjo, tudi takrat, če so določila obeh združ-

¹ D. 28, 3, 1; Pap.: *Testamentum aut non iure factum dicitur, ubi sollemnia iuris defuerunt: aut nullius esse momenti, cum filius qui fuit in patris potestate praeteritus est: aut rumpitur alio testamento, ex quo heres existere poterit, vel adgnatione sui heredis: aut in irritum constituitur non adita hereditate.*

ljiva.¹ Če druga oporoka pozneje postane neveljavna, zato ne oživi prva.² Oporočitelj se niti ne more odreči pravici, da sme svojo sedanjo oporoko razveljaviti s poznejšo. Na ta način skuša rimsko pravo zagotoviti, da bi oporoka zares izražala oporočiteljevo poslednjo voljo.

Dolgo je oporočitelj mogel razveljaviti staro oporoko le takó, da je napravil novo. Tu je veljalo civilno načelo o nasprotnem dejanju (*contrarius actus*): libralno oporoko je razveljavila nova libralna oporoka. Če je oporočitelj odtrgal pečate, prečrtal dedičevo ime ali uničil oporočno listino,³ je oporoka vkljub temu ostala veljavna, kolikor je oporočni dedič mogel dokazati njeno vsebino. Drugačno stališče je zavzel pretor. V takem primeru je namreč dovolil intestatnemu dediču *bonorum possessio intestati*; vendar je moral tak intestatni dedič izpolniti ostalo vsebino oporoke (volila, osvoboditve sužnjev, prelegate izbrisanemu dediču). Njegova *bonorum possessio* je bila nasproti oporočnemu dediču *sine re*, od Antonina Pija naprej *cum re*. Po Justinijanovem pravu ima uničenje oporočne listine za posledico razveljavljenje oporoke. Prečrtanje drugih odredb (n. pr. osvoboditev) je po klasičnem in po Justinijanovem pravu povzročilo, da so izgubile veljavo.

Kadar je oporočitelj uničil drugo oporoko z namenom, da bi s tem oživila prva, ta po civilnem pravu vendarle ni postala veljavna. Pač pa je pretor pripoznal prvo oporoko za veljavno, če je bila od početka veljavna vsaj po pretorskem pravu. V njej postavljenemu oporočnemu dediču je dovolil *bonorum possessio secundum tabulas*. Le-ta je bila *cum re* takrat, kadar je bil v prvi oporoki postavljen za oporočnega dediča zakoniti dedič, kasneje pa je bila vedno *cum re*.

Slučajno uničenje oporočne listine samo po sebi ni preprečilo oporočnega dedovanja, ampak je le otežkočilo dokazovanje.

Postklasično pravo je favoriziralo preklicanje oporoke, ne da bi moral testator napraviti novo oporoko. Honorij in

¹ Po Odz. in ZGB. poznejša oporoka redno razveljavlja prejšnjo, razen če je oporočitelj razločno izrazil voljo, da naj tudi prejšnja velja popolnoma ali deloma (§ 713 Odz.), odn. če je nova oporoka nedvomno samo dopolnitev prejšnje (čl. 511 ZGB.).

Po CC. in BGB. se domneva, da je nova oporoka ukinila — razen če izrečno ne razveljavlja prejšnje (čl. 1036) — samo tiste določbe, ki niso z njo združljive (čl. 1036 CC., § 2258 BGB.).

² Nasprotno stališče zavzemata § 725 Odz. in § 2257 BGB.

³ Uničenje oporočne listine velja kot preklic oporoke: § 717 Odz., § 2255 BGB., čl. 510 ZGB.

Teodozij II. sta l. 418 (C. Th. 4, 4, 6) določila, da oporoka izgubi veljavo po desetih letih, odkar je napravljena, češ da tako stare oporoke ni mogoče več imeti za oporočiteljevo poslednjo voljo (*nefas est, ut antiquae deliberationis ordinatio voluntas postrema dicatur*). Justinijan je to določbo tako izpremenil, da je oporočitelj lahko preklical po desetih letih svojo oporoko s tem, da je to izjavil pred sodiščem ali pred tremi pričami (C. 6, 23, 27, 2).¹

Justinijan je sprejel tudi določbo, ki jo je bil l. 439 uveljavil Teodozij II. v posebni noveli. Le-ta je določil, da nepopolna oporoka (*testamentum imperfectum*), ki ni ne podpisana in ne zapečatená, lahko razveljavi starejšo oporoko, če je pri njej sodelovalo vsaj pet prič, ki s prisego potrdijo svojo izpoved. Vrh tega so morale biti v novi, nepopolni oporoki za dediče postavljene osebe, ki bi bili zakoniti dediči, medtem ko so bile te osebe v prvi oporoki prezrte.

Če je oporočitelj v drugi oporoki določil, da naj ostane prva še naprej v veljavi, je bila vkljub temu prva oporoka neveljavna kot oporoka. Oporočni dedič je bil samo oni, ki je bil postavljen v drugi oporoki. Vendar je moral izročiti dediščino ali njen del kot fideikomis osebi, ki je bila v prvi oporoki postavljena za oporočnega dediča.

Za izpremembo volil so odslej zadoščali kodicili, medtem ko je bilo prej za to treba nove oporoke.

III. *Testamentum irritum.*

Oporoka postane neveljavna (*irritum*), če zadene oporočitelja po napravi oporoke kaka *capitis deminutio*. Po posebni zakonski normi ne velja to glede oporoke vojnega ujetnika, ki je umrl v ujetništvu (*fictio legis Corneliae*).

Po civilnem pravu je oporoka ostala neveljavna tudi tedaj, če je oporočitelj pozneje zopet zadobil aktivno *testamenti factio*. N. pr. oporočitelja je zadela *capitis deminutio minima*, ko se je dal arogirati. Po arogatorjevi smrti — če ne že prej zaradi emancipacije — je postal zopet *sui iuris*. Po pretorskem pravu je bila taka oporoka veljavna, ako je nastopila *capitis deminutio* brez oporočiteljevega sodelovanja, ali če je sicer nastopila po njegovi volji (*arrogatio*), pa je on sam pozneje izrazil željo, naj razveljavljena oporoka oživi. V teh primerih je pretor dovolil instituiranemu dediču *bono-*

¹ Preklic brez nove oporoke obravnava Odz. v §§ 717 ss.

rum possessio secundum tabulas, ki je bila še za Ulpijana *sine re*, po Justinijanovem pravu *cum re*.

IV. *Testamentum destitutum*.

Ker je bistvo rimske oporoke v postavitvi dediča, postane oporoka neučinkovita, če postavljeni dedič, oziroma nobeden izmed postavljenih (ali substituiranih) dedičev ne pridobi dediščine. To se zgodi, če so vsi umrli že pred oporočiteljem; če nobeden izmed njih noče pridobiti dediščine, ali če nima dedne sposobnosti (pasivne *testamenti factio*) ob zapustnikovi smrti; končno tudi tedaj, če se ne izpolni pogoj, pod katerim so bili postavljeni. Oporoko, ki je postala neučinkovita iz enega od teh razlogov, imenujejo viri *testamentum destitutum*.

V. Izpodbojne oporoke.

Od dosedaj naštetih primerov je treba razlikovati izpodbijanje oporoke, za kar so po poznejšem pravu upravičeni najbližji svojci, ki niso dobili v oporoki primerne naklonitve (*querela inofficiosi testamenti*). O tem bo govor pri materialnem nujnem dedovanju (prim. § 110).

Četrty oddelek:

Nujno dedovanje.

§ 109. Formalno nujno dedovanje.

I. Civilno pravo.

Rimsko civilno pravo daje oporočitelju načelno neomejeno oporočno prostost. On lahko postavi za svojega oporočnega dediča, kogar hoče. Čeprav ima morda otroke ali bližnje sorodnike, sme vendar določiti za dediča popolnoma tujo osebo, kolikor seveda le-tá izpolnjuje splošne predpogoje za dedovanje.

Druga antična prava mnogo bolj utesnjujejo oporočiteljevo prostost. Po atiškem pravu ni smel oče napraviti oporoke, če je imel zakonske otroke. Po Hammurabijevem zakoniku je smel oče razdediniti sina samo s sodnikovim odobrenjem in to šele, če se je sin večkrat hudo pregrešil.

1. *Praeteritio*.

Naravna vez med oporočiteljem in njegovimi najbližjimi, vsaj agnatskimi svojci tudi v rimskem pravu ni izginila brez sledu. Če se je oporočitelj že smel odločiti, da je namesto najbližjih svojcev postavil za oporočnega dediča popolnoma tujo osebo, je moralo biti že formalno, iz oporoke same razvidno, da je ravnal pri tem zavestno. Izključena je morala biti možnost, da bi bil na najbližje svojce pozabil, jih prezrl (*praeterire*). Kot taki najbližji svojci so po agnatski presoji veljali oni, ki bi bili zapustnikovim intestatni *sui heredes* (otroci [naravni in adoptirani ali arogirani] *in potestate*; vnuki [po prej umrlih sinovih] *in potestate*; *uxor in manu*; *nurus in manu*). Ta njihova pravica do upoštevanja se imenuje formalna nujna dedna pravica.

Glede naštetih oseb je veljalo pravilo: *sui heredes instituendi sunt vel exheredandi* (*Ulp.* 22, 14). Oporočitelj je moral te osebe v svoji oporoki omeniti, bodisi da jih je postavil za dediče, čeprav na še tako neznamen dedni delež, bodisi da jih

je razdedinil. Za razdedinjenje mu ni bilo treba navesti nobenega razloga; zadoščalo je, da je uporabil določene besede: *exheres esto!* Sina je bilo treba razdediniti *nominatim* in brez-pogojno. *Nominatim* ne pomeni, da ga je vedno moral imenovati z imenom (*Titius exheres esto*), ampak le, da je moral biti individualno določen (n. pr. za edinega sina: *filius meus exheres esto*, D. 28, 2, 2). Za druge (ženo, hčere, vnuk[in]je) je bila veljavna že *exhereditatio inter ceteros* (*ceteri exheredes sunt*).

Kadar je oporočitelj prezrl osebe, ki bi utegnile biti njegovi intestatni *sui heredes* (*praeteritio*), so bile pravne posledice različne po tem, ali je prezrl sina ali kako drugo osebo. Če je bil prezrt sin, je bila zaradi tega oporoka neveljavna. Ako je prezrti sin umrl še pred očetom, je bila po nauku prokulijancev oporoka veljavna; končno pa je obveljalo nasprotno sabinijansko mnenje, da oporoka tudi v takem primeru ni veljavna. Če je bila prezrta kaka druga oseba izmed *sui heredes*, zaradi tega oporoka ni bila neveljavna. Prezrta oseba (hči, žena *in manu*, vnuk[in]ja) je dobila primeren delež. Če so bili v oporoki postavljeni za dediče drugi *sui*, je prezrta dobila obenem z njimi enak delež (*pars virilis*). Če so bili postavljeni *extranei*, je dobila polovico dediščine; če so bili postavljeni oboji, je prezrti šla *pars virilis* s postavljenimi *sui*, polovica pa s postavljenimi *extranei*. To ureditev v prid prezrtim osebam imenujejo viri *ius adcrendi*.

2. *Adgnatio*.

Še strožje je presojalo civilno pravo primer, ko je neka oseba šele po napravi oporoke postala član testatorjeve rodbine in s tem njegov presumptivni *suus heres*. To se je utegnilo zgoditi z rojstvom (*postumus*), s posinovitvijo, s pozakonitvijo, z *anniculi probatio*, s sklenitvijo zakona *cum manu*. Vsaka taka izprememba je povzročila, da je postala oporoka neveljavna (*adgnatione postumi rumpitur testamentum*; cf. *Ulp.* 22, 18). Pri tem je bilo brez pomena, ali ni bil upoštevan (*omissus*) sin ali hči ali kak drug *suus heres*.

To načelo je bilo tēm bolj važno, ker testator naštetih oseb, ki so bile zanj *personae incertae*, načelno ni mogel vnaprej ne postaviti ne razdediniti. Kakor že omenjeno, je postalo po klasičnem pravu mogoče, da je testator lastne postume lahko vnaprej postavil za dediče, ali jih razdedinil, in sicer sinove *nominatim*, druge potomce *inter ceteros*. N. pr.

quicumque filius aut filia mihi natus natave fuerit, heres mihi esto, odn. *exheres esto*.¹ Žena ni imela nobenih *sui heredes*, zato ji ni bilo treba nikogar ne razdediniti ne postaviti za dediča.

Omenjeni izhod je bil mogoč samo glede naravnih potomcev. Zaradi drugih oseb, ki so po napravi oporoke postale testatorjevi *sui* s posebnim pravnim poslom (s posinovitvijo, *anniculi probatio*, *conventio in manum mariti*), je še v Gajevi dobi postala oporoka rodbinskega očeta neveljavna zbog agnacije. Oporoka je postala *testamentum ruptum* tudi takrat, kadar je bil novi rodbinski član v oporoki že kot *extraneus* postavljen za dediča ali razdedinjen (*Gai. 2, 141*). Prvo izjemo od tega pravila je dovolil neki senatov sklep, ki je bil izdan na Hadrijanovo pobudo (*Gai. 2, 143*), in sicer za primer, ko je šlo za *erroris causae probatio*, kadar se je le-tá izvršila po očetovi smrti. Če je bil tak novi *suus*, ki se je rodil po očetovi smrti, v oporoki postavljen ali razdedinjen, je ostala oporoka v veljavi. Poznejši klasiki so to načelo razširili tudi na druge primere, vendar tako, da je oporoka ostala v veljavi, če je bil tak *suus heres* že kot *extraneus* postavljen za dediča; ni pa obveljala (*testamentum ruptum*), kadar ga je testator samo razdedinil.

II. Pretorsko pravo.

Pretor je razširil načela civilnega formalnega nujnega dedovanja tudi na nekatere kognate in jim dovoljeval *bonorum possessio contra tabulas*. Njegove najvažnejše reforme so bile naslednje:

Pretor je zahteval, da mora biti razdedinjenje vseh moških potomcev, tudi vnukov, odrejeno *nominatim*; za ženske je zadoščalo razdedinjenje *inter ceteros*.

Pretor je pripoznaval formalno nujno dedno pravico ne le osebam, ki bi bile ob dednem pripadu oporočiteljevi intestatni dediči, ampak tudi onim njegovim naravnim potomcem (*liberi*), ki bi bili brez *capitis* deminucije njegovi *sui heredes* (n. pr. emancipat).

Če kdo izmed *liberi* (moški ali ženska) ni bil v oporoki ne postavljen ne razdedinjen, to po pretorskem pravu ni povzročilo, da bi bila oporoka postala neveljavna. Ali je bila morda neveljavna po civilnem pravu, se je presojalo po civil-

¹ Prim. *Gai. 2, 132* in *Gai epit. 2, 3, 2*.

nih vidikih. Prezrti je po pretorskem pravu lahko zaprosil za *bonorum possessio contra tabulas*. Potem ko je prezrti zanj zaprosil, so smeli isto storiti tudi oni *liberi*, ki so bili v oporoki postavljeni za dediče; niso pa imeli te možnosti razdedinjeni. Hkrati so bili s tem izključeni od dedovanja oni oporočni dediči, ki so bili *extranei*. Nasproti njim je *bonorum possessio contra tabulas* bila *cum re*, medtem ko so oni postali *heredes sine re*.

V takem primeru so si dediči delili dediščino kakor pri intestatnem dedovanju, samo da pri določitvi deleža niso upoštevali razdedinjenega. Vsak dedič je dedoval tako, kakor če bi bil testator umrl brez oporoke in zapustil samo one *liberi*, ki jih je postavil, in one, ki jih je prezrl. *Bonorum possessio contra tabulas* je sicer preprečila, da bi bila oporoka obveljala na škodo prezrtih *liberi*, ni pa popolnoma razveljavila civilne oporoke. Zato so ostale v veljavi nekatere oporočne odredbe, zlasti tiste, ki niso škodovala ne postavljenim ne prezrtim dedičem, n. pr.: razdedinjenje; pupilarna substitucija; imenovanje varuha; volila in fideikomisi v korist najbližjim oporočiteljevim svojcem (ženi, snahi, staršem, otrokom), če skupno niso presegali dednega deleža vsakega izmed dedujočih *liberi*. Dedovanje je bilo v tem primeru deloma po oporoki, deloma intestatno.

Če preterirani ni pravočasno zaprosil za *bonorum possessio contra tabulas*, je pretor dovolil postavljenim dedičem *bonorum possessio secundum tabulas*. Iz tega jasno razvidimo, da je oporoka ostala v veljavi. — Če so tudi oporočni dediči zamudili svoj rok, je pretor dovolil *bonorum possessio intestati*. Šele sedaj je med zakonitimi dediči (*liberi*) dedoval tudi razdedinjeni.

III. Justinijanovo pravo.

Justinijan zahteva, da mora biti vsako razdedinjenje *nominatim*; splošno (*inter ceteros*) ni več mogoče. Odpravil je tudi civilni *ius adcrendi*; vsaka *praeteritio* razveljavlja posledaj oporoko, najsi je bil^d prezrt moški ali ženski dedič. V kodifikaciji se kaže razlika med civilno in pretorsko ureditvijo le v tem, da prezrti *suus* uveljavlja svojo pravico s *hereditatis petitio*, medtem ko je prezrtju kake osebe izmed *liberi* sledila *bonorum possessio contra tabulas*.

§ 110. Materialno nujno dedovanje.

I. P o j e m.

Civilno pravo je oporočno prostost omejevalo samo formalno: oporoka je bila veljavna, če so bili *sui heredes* postavljeni za dediče ali pa razdedinjeni. Oporočitelj ni bil po civilnem pravu dolžan, da bi moral komur koli, zlasti tudi ne najbližjim svojcem, zapustiti primerno imovinsko naklonitev.

V nasprotju s to formalno ureditvijo označujemo kot materialno nujno dedovanje tisto, ki pripoznava določenim osebam pravico, da smejo izpodbijati oporoko, če se jih ni testator spomnil s primerno naklonitvijo.

V klasičnem pravu je namreč pričelo prodirati prepričanje, da ne ravna tako, kakor je treba (*non ex officio pietatis*), oporočitelj, ki brez važnega razloga nakloni z oporoko svojo dediščino tujim osebam, medtem ko svojcem ne zapusti ničesar. Tako oporoko so imenovali *testamentum inofficiosum*. Svojcem, ki je nasproti njim testator na tak način kršil svojo dolžnost, je postklasično pravo dovoljevalo posebno tožbo: *querela inofficiosi testamenti*.

Zgodovina te tožbe nam ni podrobneje znana. Gajeve institucije in Ulpijanove regule je ne omenjajo, pač pa jo obravnavajo Pavlove sentence (4, 5). Na njen postanek je idejno najbrž vplivalo tudi atensko pravo. Le-tó je za tak primer dovoljevalo tožbo *δίκη υιώνος*, češ da ni mogel biti pri zdravi pameti oporočitelj, ki je v oporoki izključil od dedovanja svoje najbližje svojce. Tudi klasični fragmenti podarjajo isto misel: *quasi non sanae mentis fuerunt* (D. 5, 2, 2).

V literaturi je ostalo sporno, ali so klasiki razlikovali dve tožbi, eno inoficiozno, drugo *colore insaniae*, ali pa samo eno.

II. *Querela inofficiosi testamenti*.

Tožba *querela inofficiosi testamenti* se je razvila v praksi centumviralnega sodišča, brez zakonodavčevega ali pretorjevega sodelovanja. Zato je ostalo glede nje dolgo časa marsikaj nejasno in prepuščeno sodniku, da je odločal po svojem predarku.

Predvsem je bilo negotovo, kdo sme izpodbijati veljavnost oporoke, češ da je testator prekršil nasproti njemu svojo dolžnost. Za Ulpijana so to pravico imeli oporočiteljevi potomci, predniki, bratje in sestre. Glede bratov in sester je Konstantin omejil to pravico na tiste, ki so imeli z oporoči-

teljem skupnega očeta (*consanguinei*), in tudi nanje le takrat, kadar je bila namesto njih za dediča postavljena kaka *turpis persona*.

Našteti upravičenci so smeli naperiti inoficiozno tožbo samo, če bi oni dedovali kot intestatni dediči — bodisi civilni, bodisi pretorski (*bonorum possessio litis ordinandae gratia*)¹ —, ako bi bil testator umrl brez oporoke. Zato niso imeli te tožbe predniki, kadar so ob testatorjevi smrti še živeli njegovi potomci. Med potomci so bili moški enako upravičeni kakor ženske; po materi njeni zakonski in nezakonski otroci. Takó so imeli *liberi* in *sui* formalno in materialno nujno dedno pravico, drugi svojci (predniki, bratje in sestre, otroci po materi) pa samo materialno nujno dedno pravico.

S to tožbo je tožitelj zahteval, naj se oporoka v celoti ali vsaj, kolikor zadeva tožiteljevo pravico, razveljavi in naj se namesto oporočnega dedovanja uveljavi intestatno. Svoj tožbeni zahtevek je tožitelj utemeljeval s krivično žalitvijo (*iniuria*), ki mu jo je oporočitelj prizadejal s tem, da mu ni zapustil primerne naklonitve. Naklonitev ni, da bi bila morala biti odrejena kot dedni delež, ampak je lahko bila volilo, fideikomis, daritev za primer smrti. Po zgledu zakona *lex Falcidia*, ki je določal minimalno kvoto v prid dediču nasproti legatarjem, je praksa polagoma sprejela pravilo, da ni mogoče več uspešno izpodbijati oporoke, če je oporočitelj naklonil upravičencu vsaj četrtno tega, kar bi bil le-tá prejel kot intestatni delež (*quarta legitimae partis*).

Tolikšna naklonitev se imenuje dolžni delež (*portio debita*) in je morala biti brez vsake omejitve. Po Justinijanovem pravu so morebitno obremenitev črtali. V dolžni delež so razen legatov, fideikomisov in daritev za primer smrti vračunali tudi nekatere daritve, ki jih je bil oporočitelj še za svojega življenja tej osebi naklonil: *donatio propter nuptias*, *dotis causa* ter *ad emendam militiam*,² enako tudi vse daritve, ki so bile dane s pridržkom, da jih je treba vračunati v dolžni delež.

Justinijan je v 18. noveli zvišal dolžni delež na tretjino in na polovico intestatnega deleža; na polovico, če je oporočitelj zapustil več kakor štiri otroke (oz. druge nujne dediče), drugače na tretjino.

¹ Tako se je imenovala *bonorum possessio*, ki jo je bilo treba samo teoretično ugotoviti zaradi aktivne legitimacije v izpodbojni tožbi.

² S tem je bil mišljen denar, ki ga je bil oče plačal, da je sin kupil donosno uradniško službo.

Kadar nujni dedič ni dobil ničesar ali pa manj kakor dolžni delež, je smel uveljavljati izpodbojno tožbo *querela inofficiosi testamenti*. Tožba je šla zoper postavljene dediče. Tožitelj je z njo zahteval, naj sodnik oporoko razveljavi tako, da bo on dobil svoj intestatni delež. Če je bil tožitelj edina oseba, ki bi prihajala ob intestatnem dedovanju v poštev (n. pr. edini očetov sin), je sodnik razveljavil oporoko v celoti. Kadar tožitelj ni bil edini intestatni dedni upravičenec, je oporoka ostala v veljavi, kolikor je presegala njegov zakoniti delež. N. pr. brat izpodbija oporoko, s katero sta postavljena dva oporočna dediča, izmed katerih je eden *persona turpis*. Brat bo uspel le zoper zadnjega. Dedovanje bo v tem primeru *pro parte ex testamento, pro parte ab intestato*.

Kadar je nujni dedič uspel z izpodbojno tožbo, so izgubila veljavo volila, ki bi obremenjevala njegov delež, v veljavi so pa ostale oprostitive sužnjev.

III. Posebnosti *querelae inofficiosi testamenti*.

Querela inofficiosi testamenti je subsidiarna tožba. Uporabna je samo, če dedič nima na razpolago nobene druge tožbe.

Ta tožba naj nudi tožitelju osebno zadoščenje zaradi žalitve (*iniuria*), ki mu jo je prizadejal oporočitelj. Zato je po klasičnem pravu strogo osebna in spada med *actiones vindictam spirantes*. Če je nujni dedič ni naperil do svoje smrti, je njegovi dediči ne morejo več uveljavljati. Nujni dedič je ne more uveljavljati, ako je oporoko pripoznal, n. pr. s tem, da je zahteval izpolnitev volil, ki so v oporoki zanj odrejena.

Zastarala je ta tožba v dveh letih, po Justinijanovem pravu pa v petih. Zastaralna doba se je štela po Ulpijanovem mnenju, ki ga je sprejel tudi Justinijan, od trenutka, ko je oporočni dedič pridobil dediščino, medtem ko je Modestin zagovarjal štetje od oporočiteljeve smrti.

Kadar je tožitelj izgubil to tožbo, je bil nevreden (*indignus*), da bi obdržal katero koli oporočno naklonitev. Le pupila ni zadela ta stroga posledica, če je varuh zanj naperil izpodbojno tožbo.

IV. Postklasično pravo.

V postklasični dobi je skušala cesarska zakonodaja omejiti neupravičeno uporabljanje te tožbe. Leta 361 je Konstancij (C. Th. 2, 19, 4) odločil, da ni mogoča *querela inofficiosi testa-*

menti, če je oporočitelj določil za nujnega dediča neko naklonitev in dodal, naj se le-ta *arbitratu boni viri* poveča, kolikor manjka do dolžnega deleža (*si quid minus... sit relictum quam modus quartae... efflagitat, id ipsum ab herede... in pecunia conpleatur*).

Justinijan je splošno določil, da sme nujni dedič izpodbijati oporoko s *querela inofficiosi testamenti* samo takrat, če mu ni oporočitelj ničesar naklonil. V tem primeru je po uspešni tožbi dobil intestatni delež. Kadar je nujni dedič prejel manj, kakor je znašal njegov dolžni delež, je smel zahtevati le toliko, kolikor je manjkalo do dolžnega deleža (C. 3, 28, 30 pr.). To je mogel storiti z *actio ad supplendam legitimam*.

§ 111. Nujno dedovanje po 115. noveli.

I. Splošno.

Kakor že intestatno dedovanje, je Justinijan tudi nujno dedovanje še enkrat uredil v posebni noveli. To je storil leta 542 v 115. noveli (cc. 3—5).

V njej pripoznava formalno in materialno nujno dedno pravico potomcem, prednikom pa, kadar ni potomcev. Postavljeni morajo biti za dediče in dobiti vsaj dolžni delež; ni pa treba, da bi celotni dolžni delež prejeli kot dediščino, ampak je delno lahko naklonjen n. pr. kot volilo. Dolžni delež mora ostati neobremenjen¹. Bratov in sester 115. novela ne omenja; najbrž je glede njih ostalo vse pri starem.

Stare neomejene oporočne prostosti ni več. Oporočitelj ne sme več razdediniti svojih potomcev, oz. če teh ni, prednikov, razen če ima za to zadosten razlog. Katere razloge je smatrati za zadostne, je Justinijan v noveli izrečno povedal. Za razdedinjenje potomcev jih je naštel štirinajst, za razdedinjenje prednikov osem. Med skupnimi razlogi so: streženje po življenju, grdo ravnanje, oviranje pri napravi oporoke.

Razlog razdedinjenja mora biti v oporoki naveden. Če mu razdedinjeni oporeka, ga mora postavljeni dedič dokazati. Razdedinjenje ni več izvrševanje oporočne prostosti, ampak

¹ Italijanski jurist *Marianus Socinus* iz Siene († 1556) je pokazal način, kako je mogoče, da oporočitelj vendar obremení dolžni delež. Oporočitelj zapusti nujnemu dediču več kakor dolžni delež, toda z določeno obremenitvijo. Če dedič tega ne sprejme, dobi le neobremenjeni dolžni delež. Taka odredba se imenuje *cautela Socini*.

kazen za nepravilno ravnanje. Vendar ni 115. novela prepovedala razdedinjenja v dobrem namenu (*exhereditio bona mente*), ki ga izrečno nikjer ne omenja. Gre za to, da oporočitelj formalno razdedini nujnega dediča, imovino mu pa nakloni v kaki drugi obliki. Tako so ravnali pogosto z zapravljivci.

II. Sankcije.

115. novela se nejasno izraža glede sankcij, ki naj nastopijo, če je nujni dedič prezrt ali neupravičeno razdedinjen. Novela pravi, da oporoka nima nobene moči (*μηδευίας δύναμιν ἔχειν*), da postane neveljavna (*ἀνεργόσθαι*), da pade (*ἀνατρέπεσθαι*.) Zaradi netočne terminologije so v literaturi nastale tri teorije.

Inoficiozna teorija (glosator *Bulgarus*) trdi, da kršitev določb 115. novele ne povzroča ničnosti, ampak le izpodbojnost drugih postavitev. Nujni dedič jih namreč lahko izpodbija s *querela inofficiosi testamenti*; zanjo veljajo splošne omejitve (nepodedljivost, petletno zastaranje i. dr.).

Ničnostna teorija (glosator *Martinus*) trdi, da kršitev teh predpisov povzroča ničnost vseh postavitev. Ničnost je po mnenju nekaterih absolutna, to je, da nastopi tudi takrat, kadar nujni dedič umrje pred oporočiteljem, toda po napravi oporoke. Po mnenju drugih je le relativna in nastopi samó, če nujni dedič preživi oporočitelja, ali celo šele tedaj, če nujni dedič izjavi, da hoče uporabiti svojo pravico.

Accursius je zastopal posredovalno mnenje. Nična naj bo oporoka, če razlog razdedinjenja v njej ni naveden; izpodbojna pa, če je razlog sicer naveden, toda ni resničen.

Najbolj utemeljena je inoficiozna teorija. Nujni dedič, ki v oporoki ni bil postavljen za dediča, lahko izpodbija oporoko, čeprav mu je testator morda naklonil kako volilo. Deleži postavljenih oporočnih dedičev se zmanjšajo za toliko, da dobi prezrti svoj intestatni delež. Legati, fideikomisi, oprostitve sužnjev in postavitve varuhov ostanejo v veljavi.

Če je nujni dedič v oporoki postavljen za dediča, toda na manj kakor na dolžni delež, sme z *actio ad supplendam legitimam* zahtevati, da se naklonitev poviša do vrednosti dolžnega deleža.¹

¹ Ob malokaterem pravnem liku se zasebna prava tako razhajajo kakor ob ureditvi nujnega dedovanja. Pojmovanje rodbine in dedovanja vpliva na vsebino določb.

III. *Querela inofficiosae donationis*.

Querela inofficiosi testamenti ni zadela daritev med živimi, ki so prav tako utegnile zmanjšati dolžni delež nujnega dediča. Zato so od tretjega stoletja naprej cesarji dovoljevali drugo tožbo, ki je z njo nujni dedič lahko izpodbijal neupravičene zapustnikove daritve. Uporabna je bila tudi ob intestatnem dedovanju. Po mnenju večine ni povzročala ničnosti, ampak le zmanjšanje daritev. Uveljavljati jo je bilo mogoče pet let. Tožitelj je moral dokazati, da je bil zaradi daritve kršen njegov dolžni delež in da sam ni razdedinjen ali prezrt.

IV. *Actio Fabiana* — *actio Calvisiana*.

S tožbo *actio Fabiana* je patron lahko izpodbijal daritve svojega osvobojenca, ki jih je bil izvršil med živimi. Ta tožba je bila uporabna, če je osvobojenec zapustil oporoko. Če pa je umrl brez oporoke, je patron imel tožbo *actio Calvisiana*.

Neomejeno oporočno prostost, brez dolžnega deleža za svojce, daje oporočitelju angleško in severnoameriško pravo.

V drugih pravih velja omejena oporočna prostost: najbližjim svojem tudi oporočitelj ne more odvzeti pravice na del dediščine, ali na njeno vrednost, ali vsaj pravice do vzdrževanja.

Odz. (§§ 762 ss.) in BGB. (§§ 2303 ss.) dajeta nujnim »dedičem« samo terjatveno pravico glede denarne vrednosti neke kvote njihovega intestatnega deleža. Po Odz. gre ta pravica otrokom (potomcem), in če teh ni, staršem (prednikom) (§ 762). Dolžni delež znaša za otroke polovico, za prednike tretjino zakonitega deleža (§§ 765 s.). Po BGB. (§ 2303) imajo pravico do dolžnega deleža, ki vedno znaša polovico vrednosti zakonitega deleža, potomci, predniki in preživeči zakonski drug. Navedene osebe imajo to pravico, če bi bili intestatni dediči, ako bi bil oporočitelj umrl brez oporoke.

Francosko (CC. čl. 913 ss.) in švicarsko (ZGB. čl. 470 s.) pravo sta rezervirali najbližjim svojem določene dediščinske kvote (reserve); testator sme testirati le glede ostale svoje imovine (quotité disponible, portion disponible). Po francoskem pravu imajo pravico do take rezerve — kolikor bi bili intestatni dediči — te osebe: potomci (čl. 913), tudi pripoznani nezakonski, čeprav z neugodnejšo kvoto; če potomcev ni, predniki obeh linij, ali vsaj ene (čl. 914 s.). Razdedinjenja CC. ne dovoljuje. Rezerva znaša od $\frac{3}{4}$, kadar ima zapustnik troje ali več otrok (čl. 913), do $\frac{1}{4}$, kadar zapusti samo prednike po enem roditelju (čl. 914).

Švicarsko pravo (čl. 471 s.) daje dolžni delež potomcem, staršem, bratom in sestram (in eventualno njihovim potomcem, vendar prepušča odločitev o bratih in sestrah ter njihovih potomcih kantonom) ter preživečemu zakoncu. Dolžni delež znaša od $\frac{3}{4}$ navzdol do $\frac{1}{4}$ intestatnega deleža.

Peti oddelek:

Pridobitev dediščine.

§ 112. Pridobitev dediščine po civilnem pravu.

I. Splošni predpogoji.

Razliko med domačimi (*heredes domestici*) in zunanjimi dediči (*heredes extranei*) smo že omenili. Prvi pridobe dediščino nujno že v hipu, ko jim pripade, če jim je to prav ali ne (*heredes necessarij*). Zunanji dediči so pa imeli na izbiro, ali hočejo dediščino, ki jim je pripadla (*deferirana*), pridobiti ali ne (*heredes voluntarij*). Le izjemno so bili izmed domačih dedičev v oporoki postavljeni *sui heredes* v enakem položaju kakor *extranei*, če jih je namreč oporočitelj postavil v oporoki za dediče pod pogojem, da sami hočejo dedovati (*si volet, heres esto*); ni pa mogel imeti te ugodnosti intestatni *suus heres*. Zato zadevajo določila o pridobitvi dediščine predvsem zunanje dediče.

Prvi predpogoj za pridobitev je, da dediščina dediču pripade. Navadno se to zgodi ob zapustnikovi smrti. Kadar je oporočni dedič postavljen pogojno, mu dediščina pripade šele, ko se pogoj izpolni. Substitutu pripade takrat, ko postane gotovo, da je postavljeni dedič (odn. morebitni prejšnji substitut) ne bo pridobil.

Dedič mora biti ob pripadu dedno sposoben (*pasivna testamenti factio*). Intestatni dedič mora biti dedno sposoben od pripada do pridobitve dediščine. Oporočni dedič mora razen tega imeti enako sposobnost tudi ob napravi oporoke.

Glede oporočnega dediča je Avgustova reformna zakonodaja uvedla nov pojem: *capacitas*. S tem je mišljena sposobnost oporočnega dediča, da lahko pridobi dediščino ali volilo, ki mu je pripadlo na podstavi oporoke. *Capax* mora biti, ko naj pridobi dedno naklonitev; ni pa to potrebno ne ob napravi oporoke, ne ob pripadu dediščine. Popolnoma nesposobni so bili neporočeni moški med 25. in 60. letom in neporočene ženske med 20. in 50. letom starosti. Zanje je veljalo: *coelebs nihil capit*. Dedič se je rešil teh omejitev, če je sklenil

veljaven zakon, in sicer v sto dneh, odkar je zvedel, da mu je dediščina pripadla. *Orbi*, zakonci, ki niso imeli otrok, so mogli pridobiti le polovico naklonitve (*orbis dimidium capit*). Taka zakonca sama sta drug po drugem lahko pridobila največ desetino zapuščine in užitek na tretjini. — Te omejitve niso veljale za najbližje kognatske sorodnike in za svake; prav tako niso veljale za osebe, ki so bile izpod ali iznad navedenih starostnih mej. — *Incapaces* so bili tudi *Latini Iuniani*, razen če so pridobili rimsko državljanstvo v sto dneh, odkar so zvedeli, da jim je dediščina pripadla. — V postklasičnem pravu je zaradi izpremenjenega pojmovanja, ki se je uveljavljalo pod krščanskim vplivom, *capacitas* vedno bolj izgubljala svoj pomen. Justinijan je ne pozna več.

II. Oblika pridobitve.

1. *Cretio*.

Za pridobitev dediščine civilno pravo ne predpisuje splošno nobene določene oblike.

V določeni obliki je bilo treba pridobiti dediščino samo tedaj, če je oporočitelj postavil oporočnega dediča pod pogojem, da pridobi dediščino s *cretio*.

*Cretio*¹ se je izvršila tako, da je postavljeni dedič pred pričami izjavil: *Quod me P. Maevius testamento suo heredem instituit, eam hereditatem adeo cernoque* (Gai. 2, 166). Prič pravo ni zahtevalo. Pač pa je bilo zaradi dokazljivosti smotno, da se je krecija izvršila pred pričami, najbrž pred oporočnimi.

S krecijo je moral dedič pridobiti dediščino, kadar je oporočitelj to v oporoki ukazal in hkrati določil rok, v katerem jo je bilo treba opraviti. Rok je bil lahko ali *tempus continuum* (*cretio certorum dierum*), ali pa *tempus utile* (*quibus sciet poteritque; cretio vulgaris*). Oporočitelj je navadno dodal: *ni ita creverit, exheres esto* (*cretio perfecta*). Ako dedič, ki je bil v oporoki na ta način postavljen, ni krecije pravočasno opravil, je dediščino izgubil (*praetermittere hereditatem*). On ni mogel dediščine drugače pridobiti, pa tudi odreči se ji ni mogel drugače, kakor če v določenem roku ni opravil krecije. Krecijski rok je navadno znašal sto dni. Dediču je

¹ *Cernere* pomeni: odločiti se (za dediščino), nastopiti (jo); prim. F. Wiesthaler, Latinsko-slovenski veliki slovar, s. v., str. 418. — Prim. tudi Gai. 2, 164: *ideo autem cretio appellata est, quia cernere est quasi decernere et constituere*.

bilo s tem omogočeno, da je dobro premislil, ali naj dediščino pridobi ali ne.

Arkadij in Honorij sta l. 407 odpravila krecijo. Zato je tudi v Justinijanovi kodifikaciji ni več.

2. *Pro herede gestio*.

Kolikor ni bila krecija oporočnemu dediču naložena, je *heres extraneus* pridobil pripadlo dediščino že s tem, da je jasno izrazil svojo voljo, da hoče dediščino pridobiti. Zadoščala je že sama njegova volja (*nuda voluntas*), da je bila le navzven zaznavna.

Dedič je lahko brezoblično izjavil, da hoče dedovati. Svojo voljo, da pridobi pripadlo mu dediščino, je lahko izrazil tudi s sklepčnimi dejanji, z dejanskim ravnanjem kot dedič (*pro herede gestio*), n. pr. če je prodajal dediščinske stvari, poskrbel za hrano zapuščinskih sužnjev in podobno.

Nasprotno pa je dedič lahko tudi brezoblično, bodisi z izjavo samo, bodisi s sklepčnimi dejanji, odklonil pripadlo dediščino (*omittere, repudiare hereditatem*).

Oboje (pridobitev in odklonitev dediščine) je bilo nepreklicno.

Kakor že omenjeno, civilno pravo ni določalo nobenega roka, ki bi se bil v njem delat moral izjaviti, ali bo dediščino pridobil ali odklonil. Izjema je veljala le za tistega oporočnega dediča, ki je moral opraviti krecijo v določenem roku.

III. *Interrogatio in iure — spatium deliberandi*.

Negotovost, ali bo delat pridobil deferirano dediščino, je bila posebno neprijetna zapustnikovim upnikom, vsaj odkar je bila podedljivost dolgov splošno pripoznana. Za upnike se je zavzel pretor tako, da jim je dovolil tzv. *interrogatio in iure*.

Upnik je smel pred pretorjem vprašati delata, ali je dedič, odn. glede katerega deleža je dedič: *an heres vel quota ex parte sit* (D. 11, 1, 5). Če je delat pritrdil, je s tem nepreklicno pridobil dediščino, če je zanikal, jo je nepreklicno odklonil.

Za delata je bilo večkrat težavno, takoj odgovoriti. Zato mu je pretor na prošnjo dovolil primeren rok za preudarek (*si tempus ad deliberandum petet, dabo*; D. 28, 8, 1, 1). Rok je znašal vsaj sto *dies utiles*. Če se dedič v dovoljenem roku ni izjavil, da je dedič, je veljalo, da je dediščino odklonil. Nato je pretor dovolil upnikom, da so podobno vprašali naslednjega

dednopravnega upravičenca. Ko je dedič upniku končno pritrdilno odgovoril, je upnik lahko naperil zoper dediča tožbo na plačilo zapustnikovih dolgov.

Po Justinijanovem pravu je sodišče delatu lahko dovolilo rok za preudarek do devetih mesecev, cesar sam pa do enega leta. Justinijan temu pravnemu liku ni bil naklonjen. Zato velja, da je dedič dediščino pridobil, če je ni odklonil v roku, ki mu je bil dovoljen za preudarek.

IV. *In iure cessio hereditatis.*

Večkrat smo že omenili, da velja po civilnem pravu načelo: *in legitimis hereditatibus successio non est*. Če n. pr. najbližji agnat, ki mu je bila dediščina pripadla, le-te ni hotel pridobiti, je dediščina ostala brez dediča in ni morda pozneje pripadla oddaljenejšemu agnatu. Preveč enostranske posledice take ureditve je civilno pravo nekoliko omililo s tem, da je dovoljevalo *in iure cessio hereditatis delatae, nondum aditae*.

Z *in iure cessio* je mogel intestatni dedič, ki je bil *heres extraneus*, prenesti svojo delacijo na drugega državljana. Taka *in iure cessio* je povzročila, da je bil pridobitelj v enakem položaju, kakor če bi bila dediščina že iz početka njemu pripadla (*ac si ipse per legem ad hereditatem vocatus esset*; *Gai.* 2, 35); pripadlo dediščino je poslej lahko pridobil.

Takó je mogel prenesti delacijo le *proximus adgnatus*, in seveda samo dotlej, dokler ni dediščine pridobil. Ni je mogel opraviti niti *suus heres*, ker je dediščino pridobil že ob pripadu, niti oporočni dedič, ker bi v tem primeru oporočnega dediča določil on, ne pa oporočitelj.

In iure cessio hereditatis delatae et acquisitae, ki jo je intestatni dedič opravil potem, ko je dediščino že pridobil, je imela le ta pomen, da je samo ena *in iure cessio* zadoščala za prenos lastnine na vseh dediščinskih stvareh na pridobitelja. Za dolgove je odgovarjal še naprej dedič, medtem ko so terjatve ugasnile.

Oporočni dedič je smel *in iure* cedirati le pridobljeno dediščino, kajpak z istim učinkom, kakor bi to storil intestatni zunanji dedič glede pridobljene dediščine.

Heredes sui po sabinijanskem mnenju sploh niso mogli cedirati dediščine. Po prokulijanskem nauku je njihova *in iure cessio hereditatis* imela enake pravne posledice, kakor če je intestatni *heres extraneus* cediral že pridobljeno dediščino.

Od *in iure* cesije je treba razlikovati prodajo dediščine, ki se sklene s samim sporazumom med dedičem in kupcem in ima samo obligacijskopravne učinke. Prodajalec (dedič) je moral kupcu odstopiti tudi tožbe zaradi zapuščinskih terjatev. Ker je dedič še vedno ostal vesoljni naslednik zapustnika, sta stranki sklenili *stipulationes emptae et venditae hereditatis*. Kupec se je zavezal, da bo povrnil dediču, na kar bo kot dedič obsojen ali kar bo v dobri veri dal, in da bo zanj vstopil v take pravde.¹ Prodajalec pa mu je z drugo stipulacijo obljubil, da mu izroči vse, kar bi še prejel iz dediščine kot dedič, ter da mu bo omogočil, da bo (kupec) mogel naperiti dediščinske tožbe kot prokurator ali kognitor.²

§ 113. Pridobitev dediščine po honorarnem in po postklasičnem pravu.

I. Honorarno pravo.

Omenili smo že, da je bilo za pretorsko dediščino (*bonorum possessio*) treba zaprositi (*petere, agnoscere*). Prosilec je moral v svoji prošnji omeniti, na kaj opira svojo zahtevo. Rok za pridobitev dediščine je znašal za potomce in prednike eno leto, za druge pa sto dni (*dies utiles*); rok so šteli od delacije.

Kadar ni bilo konkurentov, je pretor podelil prosilcu *bonorum possessio*. Odslej je *bonorum possessor* smel vzeti zapuščinske stvari v posest; če je bilo treba, je posest izsilil z *interdictum quorum bonorum*. Pridobljene stvari (tudi zemljišča) je priposestvoval v enem letu (*usucapio pro herede*). Terjatve je izterjal s fikticijskimi tožbami; enako je bil lahko tudi tožen.

II. Postklasično pravo.

Od Konstantina II. naprej ni bilo več potrebno, da bi oblastvo podelilo *bonorum possessio*. Zadoščalo je, da je delat

¹ Gai. 2. 252: *ut quidquid hereditario nomine condemnatus fuisset sive quid alias bona fide dedisset, eo nomine indemnus esset, et omnino si quis cum eo hereditario nomine ageret, ut recte defenderetur*;

² Gai. 2. 252: *ut si quid ex hereditate ad heredem pervenisset, id sibi restitueretur, ut etiam pateretur eum hereditarias actiones procuratorio aut cognitorio nomine exequi*.

izjavil pred sodnikom ali občinskim oblastvom, da hoče pridobiti dediščino.¹ S to izjavo je dediščino pridobil.²

§ 114. Odklonitev dediščine.

Dedič je dediščino, ki mu je pripadla (deferirana), a je še ni pridobil, lahko tudi odklonil (*repudiare, omittere hereditatem*). Ni se ji pa mogel vnaprej odreči, dokler je zapustnik še živel; pogodba o bodoči dediščini je bila namreč nična.

Kakor za pridobitev dediščine tako tudi za odklonitev ni civilno pravo zahtevalo nobene določene oblike. Če je bila za pridobitev zahtevana krecija, je delat dediščino odklonil s tem, da krecije ni opravil. V drugih primerih je zadoščala molčeča odklonitev dediščine. Za odklonitev so tudi smatrali, če delat ni pridobil dediščine v deliberacijskem roku.

Odklonitev je bila vedno dokončna. Izpodbijati je niso mogli niti delatovi upniki.

Včasih je bila postavljena za oporočnega dediča ista oseba, ki bi bila tudi intestatni dedič po oporočitelju. Če je oporočni dedič odklonil oporočno dediščino zato, da bi sam

¹ C. 6, 9, 9 (leta 359): *ut apud quemlibet iudicem vel etiam apud duumviros qualiscumque testatio amplectendae hereditatis ostendatur.*

² Po Odz. »nihče ne sme dediščine samolastno vzeti v posest«, ampak je treba, da jo sodišče dediču prisodi (§ 797) z odlokom. Prej je treba opraviti zapuščinsko razpravo. Postopanje je urejeno v zakonu o sodnem nepravdnem postopku za kraljevino Jugoslavijo od 24. julija 1934 (Sl. Nov. 1. avg. 1934, št. 175/XLV/434; Sl. list 26. jan. 1935, št. 8/49) v §§ 22 ss. Na zapuščinski razpravi mora dedič dokazati svojo dedno pravico in izjaviti, da dediščino sprejme (§ 799 Odz.). Izjava je ali pogojna, t. j. s pridržkom pravne dobrote popisa, ali pa je nepogojna (§§ 800 ss.). Končno prisodi sodišče dediču dediščino, potem ko je le-tá dokazal, da je izpolnil vse, kar zakon od njega zahteva glede pristojbin in obveznosti, ki so mu naložene z oporoko (§ 819 Odz., § 117 nepravdn. post.).

Nemško (§§ 1922, 1942, 857 BGB.) in švicarsko (čl. 560, 566 ZGB.) pravo je sledilo germanskopravnemu pojmovanju: Der Tote erbt den Lebendigen. Le mort saisit le vif. Dedič pridobi ipso iure dediščino in posest na njej ob zapustnikovi smrti. Dedič (razen fiskusa) pa ima pravico, da jo odkloni.

Francosko pravo priznava, da zakoniti dediči pridobijo dediščino ob zapustnikovi smrti (saisine); pri tem morata preživeči zakonec in država zaprositi pri sodišču za prepustitev posesti (envoi en possession), medtem ko ostalim pripade tudi posest *ipso iure* (čl. 724 CC.). Dediščina in posest pripade vesoljnemu legatarju tedaj, če ni dedičev, ki bi imeli pravico do dolžnega deleža (čl. 1006); kadar so taki dediči, pripade dediščina njim, vesoljni legatar pa mora od njih terjati izročitev nakloinitve, ki je njemu določena (čl. 1004 CC.).

dedoval intestatno, bi bili volilojemniki ob svoja volila. V takem primeru je pretor na njihovo prošnjo fingiral, da je oporočni dedič pridobil oporočno dediščino.¹

Pretorski dedič je dediščino odklonil s tem, da ni v edikt-nem roku zaprosil za *bonorum possessio* v določenem raz-redu. Kolikor ga je pretor klical k dedovanju še v kakem poznejšem razredu, je lahko tudi tam zaprosil za *bonorum possessio*.

§ 115. Transmisija.

I. P o j e m.

V neposredni zvezi s pridobitvijo dediščine moramo ome-niti dva pravna lika: transmisijo in akrescenco.

Transmissio je podedovanje delacije, dednega pripada. *Heres extraneus*, ki mu je bila deferirana določena dediščina, je umrl, preden je dediščino pridobil. Ali smejo delatovi de-diči pridobiti dediščino, ki je njihov zapustnik še ni pridobil? Kolikor pravni red to dovoljuje, toliko pripoznavna trans-misijo.

O transmisiji ne moremo govoriti, če je bil zapustnik že pridobil deferirano dediščino in je le-tá tako postala del nje-gove imovine in s tem tudi zapuščine. — Transmisije prav tako ni, kadar ima delatov dedič kot tak (n. pr. kot potomec) sam (*iure proprio*) pravico do dedovanja tudi glede prve de-diščine.

II. Civilno in pretorsko pravo.

Civilno pravo, ki je pri dedovanju povsod naglašalo in-dividualno osebno odločitev, ni dovoljevalo transmisije. Obče-pravna doktrina je formulirala pravilo: *hereditas delata qui-dem, sed nondum acquisita, non transmittitur ad heredes*. Načelno poudarja to še Justinijan (C. 6, 51, 1, 5): *hereditatem etenim, nisi fuerit adita, transmitti nec veteres concedebant nec nos patimur, ...*

¹ Po § 808 Odz. se oporočni dedič, ki bi bil ob intestatnem dedo-vanju intestatni dedič, ne sme sklicevati na zakonito dedovanje, ampak »mora nastopiti dediščino iz oporoke ali se ji povsem odreči«. Samo oseba, ki ji gre dolžni delež, sme dediščino odkloniti, pri tem si pa pridržati svoj dolžni delež. — Po § 1948 BGB. sme oporočni dedič, ki bi bil ob intestatnem dedovanju intestatni dedič, odkloniti oporočno dedovanje in sprejeti dediščino *ab intestato*. Vkljub temu pa mora izpolniti vsa volila in naročila, ki jih nalaga oporoka (§§ 2161, 2192).

Kljub tej načelni strogi odklonitvi je rimsko pravo vendar sčasoma dovoljevalo transmisijo v nekaterih primerih.

Predvsem je bilo to tedaj, če je delat umrl pred pridobitvijo in če ni bil mogel — brez svoje krivde (n. pr. radi odsotnosti po državnih poslih) — do svoje smrti pridobiti dediščine. Ako je bil delat zamudil rok za *bonorum possessio*, bi mu bil pretor dovolil vzpostavitev v prejšnji stan. Enako ugodnost je dovolil sedaj njegovim dedičem in jim je tako omogočil transmisijo, ki se imenuje *transmissio ex capite in integrum restitutionis*.

Včasih je tako transmisijo omogočil cesar s svojim reškriptom.

III. Postklasično pravo.

Več izjem je poznalo postklasično pravo.

Teodozij II. je l. 450 (C. 6, 52, 1) dovolil transmisijo, ki se po njem imenuje *transmissio Theodosiana* (ali *ex iure sanguinis*). Veljala je, kadar je testator postavil za oporočnega dediča svojega descendentata (agnatskega ali neagnatskega) in če je le-tá umrl sicer po testatorjevi smrti, toda še preden so odprli oporoko. V takem primeru je dediščina pripadla otrokom oporočnega dediča. — Justinijan je to transmisijo obdržal (C. 6, 51, 1, 5). Občepravna doktrina je z razlago raztegnila to transmisijo tudi na primer, da postavljeni potomec umrje po otvoritvi oporoke.

Transmisijo *ex capite infantiae* sta l. 426 uvedla Teodozij II. in Valentinijan III. (C. 6, 30, 18). Dediščino, ki je pripadla infantu, ki je bil pod očetovsko oblastjo, je mogel zanj pridobiti njegov oče. To je lahko storil še po otrokovi smrti. Otrokov varuh jo je za otroka lahko pridobil le pred otrokovo smrtjo; če tega dotlej ni storil, je nepridobljena dediščina pripadla tistemu, ki bi mu bila pripadla, če bi otroka sploh ne bilo.

Transmissio ex iure patrio (C. 6, 61, 8, 1). Leta 531 je Justinijan določil, da more oče pridobiti dediščino, ki je sinu pripadla, pa jo le-tá odklanja.

V še večjem obsegu je l. 529 Justinijan dovolil transmisijo (C. 6, 30, 19), ki se zato imenuje *transmissio Iustinianeae* ali tudi *transmissio ex iure deliberandi*. Če dedič (oporočni ali intestatni), ki mu je bila dediščina deferirana, umrje, preden je minilo leto dni (*intra annale tempus*), lahko njegovi

dediči pridobe v preostalem delu leta dediščino, ki je bila pokojnemu deferirana. Nejasno je, od kdaj naj se leto dni šteje; najbrž, odkar je delat zvedel za delacijo.¹

§ 116. Akrescenca.

I. Pojem.

Kadar je v oporoki postavljenih več dedičev, je po rimskem pojmovanju načelno vsak poklican na vso dediščino; ker pa jih je več, nastanejo med njimi miselni deleži (*concurso partes fiunt*).

Utegne se zgoditi, da postane prost delež, ki je bil določen enemu izmed sodedičev. Razlogov zato je več: sodedič ni bil veljavno postavljen; sodedič je umrl pred oporočiteljem; sodedič je bil postavljen pod pogojem, ki se pa ni izpolnil; sodedič je odklonil dediščino in podobno. Usoda izpraznjenega dediščinskega dela ni vedno ista. Kolikor je v dotični dobi mogoča transmisija, velja predvsem ona. Kadar ne pride do transmisije, se uveljavi substitucija, če je testator določil substituta. Šele če tudi substitucija ne obvelja, pride do akrescenca.

Akrescenca obstoji v tem, da prosti dedni delež sorazmerno priraste ostalim sodedičem. To obvelja zlasti takrat, če oporočitelj v oporoki ni izčrpal celotne dediščine. O akrescenci govorimo tudi pri intestatnem dedovanju, če eden izmed sodedičev ne deduje.

II. Načela.

Akrescenca nastopi *ipso iure*, brez prošnje ali predloga drugih sodedičev. Izpraznjeni delež priraste drugim deležem z vsemi obremenitvami, ki ga zmanjšujejo (*portio portioni adcrescit cum onere suo*). Če je drugi sodedič svoj prvotni delež že pridobil, mu prirastka ni treba posebej pridobiti,

¹ Odz. pozna transmisijo. Predpogoj je kajpak, da je zapustnik umrl pred domnevnim dedičem (§ 536). Tedaj preide njegova dedna pravica, četudi še ni prevzel dediščine, prav tako kakor druge prosto podedljive pravice na njegove dediče, razen če bi bila prenehala zaradi odpovedi ali kako drugače (§ 537). V ožjem smislu govorimo o transmisiji, če je dedič umrl, preden se je izjavil glede dediščine, ki mu je bila pripadla.

Nemško in švicarsko pravo, po katerih se pridobitev izvrši *ipso iure* ob dednem pripadu, poznata transmisijo samo glede odklonitve dediščine (§ 1952 BGB.; čl. 569, odst. 1, ZGB.).

ampak mu pripade *ipso iure*. Če ga še ni pridobil, lahko pridobi le povečani delež ali pa odkloni vse; ne more pa pridobiti prvotnega svojega deleža brez prirastka. Tudi oporočitelj ne more preprečiti akrescenca, razen če odredi substitucijo.¹

Prosti delež priraste splošno vsem sodedičem, in sicer sorazmerno z njihovimi dednimi deleži. Od tega načela pozna rimsko pravo dve izjemi.

Včasih je že oporočitelj spojil deleže nekaterih sodedičev ože kakor deleže drugih. Viri razlikujejo tri primere. Prvi primer: *Titius et Maevius ex parte dimidia heredes sunt*; *Sempronius ex parte dimidia heres esto*! Tu sta Ticij in Mevij *re et verbis coniuncti*. Ona dobita vsak po četrtino; če eden izmed njih ne deduje, priraste njegova četrtina drugemu, ne pa tudi Semproniju. Po klasičnem pravu je isto veljalo že tedaj, če je bila podana samo *coniunctio re*. Taka se je glasila n. pr.: *Titius ex parte dimidia heres esto*; *Seius ex parte, qua Titium heredem institui, heres esto*; *Sempronius ex parte dimidia heres esto*! — Ne nastopi pa ožja akrescenca, če so dediči samo *verbis coniuncti*, le po skupinah naštetih, n. pr.: *Titius heres esto, Gaius et Maevius aequis ex partibus heredes sunt*!

Drugi primer za ožjo akrescenca srečamo pri intestatnem dedovanju. Kadar se je dediščina delila po deblih (*in stirpes*) (n. pr. med zapustnikovimi vnuki), tedaj je vsak prosti delež prirastel najprej v prid sodedičem istega debela (vnukom po istem zapustnikovem sinu); če bi teh ne bilo, pa v prid pripadnikom ostalih debel.

III. *Caduca*.

Avgustova reformna zakonodaja je znatno zmanjšala pomen akrescenca. Prirastli namreč niso odslej več dedni deleži, ki so bili *caduca* ali *in causa caduci*, izvzemši v prid postavljenim oporočiteljevim potomcem ali prednikom do tretje stopnje. *Caduca* so bile poslednjevoljne naklonitve, ki bi morale pripasti osebam, ki so bile *incapaces* v smislu Avgustove

¹ Po Odz. (§ 809) prihaja v poštev najprej (vulgarni) substitut, če takega ni, transmisija in nato šele akrescenca. Akrescenca velja le v prid dedičem, ki so postavljeni brez določenih dednih delov (§§ 560 s.). Dedič, ki je postavljen na določen del, nima nikoli pravice do akrescenca (§ 562 Odz.). — Tudi § 2099 BGB. daje vulgarnemu substitutu prednost pred akrescenca. — Podobno deduje po švicarskem pravu (čl. 487, 572) predvsem substitut, če takega ni in ni oporočitelj drugače odredil, oporočiteljevi najbližji intestatni dediči.

zakonodaje, kakor tudi naklonitve, ki so postale neučinkovite šele po oporočiteljevi smrti (n. pr. pogoji, pod katerim je dedič postavljen, se ne izpolni). *In causa caduci* so imenovali naklonitve, ki so postale neučinkovite po napravi oporoke, toda pred oporočiteljevo smrtjo (n. pr. postavljeni dedič umrje pred oporočiteljem). — Tak prosti delež so mogli vindicirati (*caducorum vindicatio*) tisti sodediči, ki so imeli vsaj enega otroka; tudi oni so pridobili tak delež *cum suo onere*: z osvoboditvami, legati in fideikomisi, ki so bili z njim združeni. Če med sodediči ni bilo takih *patres qui in eo testamento liberos habent*, so lahko pridobili taki legatarji prosti delež. Če tudi teh ni bilo, je prosti delež pripadel fiskusu. Od Karakale dalje je *caducorum vindicatio* smel uveljavljati le fiskus.

Navedene omejitve niso veljale glede oporočnih odredb, ki so bile že spočetka nične. Glede njih je še naprej ostalo pri starih določilih. Prosti delež je prirastel v prid sodedičem, razen če je bil oporočitelj odredil glede njega substitucijo.

IV. Justinijanovo pravo.

Justinijan je l. 534 s konstitucijo C. 6, 51, 1 ukinil *caducorum vindicatio*. Stara določila o akrescenci, kakor so veljala pred Avgustom, so postala zopet veljavna.

§ 117. *Collatio*.

Collatio je vštetje imovinskih pridobitev enega izmed sodedičev v prid drugim sodedičem, ki so tudi zapustnikovi potomci.

I. *Collatio emancipati*.

Izhodišče je v kolaciji, ki jo je moral opraviti emancipat, ki mu je pretor zagotovil dedovanje v razredu *unde liberi* ali pa *contra tabulas*. Kolacijo so mogli zahtevati zapustnikovi *sui*. Predmet kolacije je bila imovina, ki bi je emancipat ne bil pridobil, če bi bil ostal pod zapustnikovo očetovsko oblastjo. Te kolacije niso mogli zahtevati drugi emancipati; izključena je bila tudi pri oporočnem dedovanju. Kadar je emancipirani dedoval obenem s *sui*, ki so bili njegovi potomci (*nova clausula Iuliani de coniungendis cum emancipato liberis eius*), so smeli samo ti, ne pa ostali *sui*, zahtevati kolacijo.

II. *Collatio dotis.*

Pretor je kolacijsko dolžnost razširil tudi na hčer, za katero je bila ustanovljena dota; hči, ki je spadala med *sui heredes* rodbinskega poglavarja, je po njegovi smrti edina imela upanje, da bo kdaj (ob moževi poprejšnji smrti ali ob razporoki) smela terjati doto nazaj. Zato je morala glede tega svojega morebitnega zahtevka izvršiti kolacijo; kako se je podrobneje to izvedlo, ni znano. Hči je morala opraviti kolacijo po pretorskem pravu v prid svojim bratom, ki so bili zapustnikovi *sui heredes*. Kolacijska dolžnost je nastopila, če je hči zaprosila za *bonorum possessio*, bodisi *intestati* bodisi *contra tabulas*. Že za Antonina Pija ni bilo več potrebno, da bi bila zaprosila za *bonorum possessio* (D. 37, 7, 1 pr.); dovolj je bilo, da se je kot civilna dedinja (*suus heres*) vtikala v dediščinske zadeve. Predmet kolacije je bila profekticijska in adventicijska dota.

Korak naprej je šel Gordijan, ko je l. 239 (C. 6, 20, 4) določil, da mora hči opraviti kolacijo tudi v prid tistim svojim bratom, ki so bili že *emancipati*. Toda v tem primeru je bila predmet kolacije samo profekticijska dota.

III. *Collatio descenditum.*

Omenjena Gordijanova reforma kaže jasno stremljenje, naj po smrti rodbinskega poglavarja prejmejo vsi njegovi otroci enako, bodisi da so *sui* ali pa *emancipati*. To načelo sta koncem postklasične dobe še bolj uveljavila Leon I. in Justinijan.

Po Justinijanovem pravu je kolacijo načelno smel zahtevati vsak dedič, ki je dedoval po očetovem ali materinem predniku obenem z drugimi zapustnikovimi potomci. Kolacija je bila dovoljena ne glede na to, če je šlo za dediča *sui iuris* ali *in potestate*, za pretorskega ali za civilnega dediča. Kolacijo je lahko zahteval intestatni in oporočni dedič; vendar jo je poslednji smel terjati samo takrat, če je oporočitelj ni izrečno prepovedal.

Predmet kolacije so bile naslednje imovinske naklonitve, ki jih je bil sodedič prejel od zapustnika:

1. dota,
2. *donatio ante* (odn. *propter*) *nuptias*,
3. kar je dotični dedič dobil, da si je kupil donosno javno službo (*qui militiam ex pecuniis testatoris adeptus est*; C. 3, 28, 30, 2).

Navadna darila (*simplices donationes*) so bila predmet kolacije le izjemno, zlasti tedaj, če je zapustnik to ob obdarovanju določil. Dalje je isto veljalo takrat, kadar so drugemu sodediču naložili kolacijo glede dote ali *donatio ante (propter) nuptias*; ta daritev pa je bila mišljena kot ekvivalent za naklonitve, ki jih je prejel prvi sodedič.¹

§ 118. Pravne posledice pridobitve dediščine.

I. *Heres ex asse.*

Kakor smo že ugotovili (§ 96, I), vstopi dedič kot zapustnikov vesoljni naslednik popolnoma v njegov imovinsko-pravni položaj (*successio in ius, in locum defuncti*).

¹ *Collatio descenditum* velja tudi po Odz. (§§ 790, 788). Kadar dedujejo potomci, se v zakoniti delež posameznega sodediča vračunajo redno (razen če je roditelj to izrečno odpustil, § 792) določene naklonitve, ki jih je dotični sodedič prejel od zapustnika *inter vivos*: to, kar je hči (ali vnukinja) dobila za doto; kar je sin (ali vnuk) prejel za opremo, neposredno za nastop službe ali obrta; kar je zapustnik potrošil za plačilo dolgov polnoletnega otroka. Druge daritve se vračunajo samo tedaj, če so si starši izgovorili povračilo (§ 791). Vračunanje more zahtevati le potomec, ki je sodedič, ne pa tudi dedujoči zakonec. Vračunanje se izvrši takó, da dobi vsak otrok isti znesek še pred delitvijo (§ 795). — Ob oporočnem dedovanju se vračuna le to, kar je oporočitelj izrečno določil (§ 790). Sporna je rešitev antinomije, ki jo povzroča § 671, ki določa, da se volilo dote v dvomu vračuna v zakoniti in oporočni delež (prim. *Ehrenzweig*, *System des österr. allgem. Privatrechts*, II, 2, 6. izd., str. 475).

V zakoniti delež zakonca se vračuna vse, kar mu pripade po ženinu ali dedni pogodbi iz zapustnikove imovine (§ 757).

Po nemškem pravu se v zakoniti dedni delež potomca vračuna to, kar mu je zapustnik za svojega življenja dal za opremo, razen če ni sam takrat drugače odredil. Izdatki za vzdrževanje in šolanje se ne vračunajo, če niso presegali zapustnikovih imovinskih razmer. Druge naklonitve med živimi se vračunajo samo, če je oporočitelj takrat določil, da se morajo vračunati (§ 2050 BGB.). Razen tega se morajo nastete naklonitve vračunati tudi v oporočne deleže potomcev, kadar je oporočitelj postavil potomce na deleže, ki bi jih prejeli ob intestatnem dedovanju (§ 2052 BGB.).

Po švicarskem pravu (čl. 626 ss. ZGB.). obstoji za zakonite dediče dolžnost, da si medsebojno vračunajo vse, kar jim je zapustnik za svojega življenja naklonil na račun dednega deleža. Splošno se vračuna to, kar je zapustnik naklonil potomcem kot doto, opremo, odstop imovine, dolžni odpust in podobno, razen če je izrečno izključil vračunanje (čl. 626).

Francosko pravo ureja kolacijsko dolžnost (*rapports*) v čl. 843—869 CC. Redno jo nalaga intestatnemu dediču v prid vsem sodedičem, razen če mu je zapustnik ni odpustil (čl. 843). Njen predmet so daritve, ki jih je prejel od njega *inter vivos*.

Zapuščina preneha biti posebna imovina in postane dedičeva. Dedič pridobi lastninsko pravico na vseh zapustnikovih stvareh. Kot lastnik podedovanega gospodujočega zemljišča postane služnostni upravičenec, kot lastnik služkega zemljišča je dolžan trpeti določeno zemljiško služnost. Zastavno pravico pridobi na stvari, ki je bila zastavljena zapustniku. Vse te pravice pridobi *per universitatem*, naenkrat brez posebnih pridobitvenih načinov, v hipu, ko veljavno pridobi dediščino. Takrat prenehajo *confusione* medsebojne služnosti, ki so obstajale v prid zapustnikovemu zemljišču na dedičevem zemljišču in narobe. Omenili smo že, katere pravice in pravna razmerja niso bila podedljiva radi svojega strogo osebnega značaja (§ 96). — Posest na posameznih dediščinskih stvareh je moral dedič posebej pridobiti; zoper onega, ki bi mu to branil, je imel *interdictum unde vi*.

Najkasneje po pravu pretorske dobe, po mnenju večine modernih piscev pa že od prvih početkov, so bile podedljive tudi oporočiteljve terjatve in dolgovi.¹ Pri tem so bile podedljive aktivno in pasivno le kontraktne in kvazikontraktne tožbe. Penalne tožbe so bile pasivno nepodedljive; po Justinijanovem pravu je dedič odgovarjal iz deliktne obligacij za toliko, za kolikor je bil obogaten. *Actiones vindictam spirantes*, ki naj bi dale žaljenemu predvsem osebno zadoščenje, niso bile niti aktivno podedljive; taka je bila n. pr. *actio iniuriarum*. — Od kontraktne obligacij nista bili podedljivi: *societas* in *mandat*. Obe kontrakti razmerji sta prenehali z zapustni-

¹ V knjigi »Die Erbenhaftung nach römischem Recht«, Leipzig 1927, sem skušal zbrati dokaze, ki govore za to, da so bile po civilnem pravu prvotno nepodedljive vse obligacije: 1. rimska, zlasti civilna obligacija je imela strogo osebni značaj; 2. spričo nerazvitega menjalnega gospodarstva tako stanje ni bilo neznosno; 3. *sponsio* in *fidepromissio* sta še po klasičnem pravu nepodedljivi; 4. *actio familiae erciscundae* zadeva le delitev stvari, ne pa tudi terjatev in dolgov; 5. *capitis deminutio*, ki je prenesla na določene dejanske stane one pravne posledice, ki so redno nastopile ob smrti (*morti coaequatur*, Gai. 3, 153, cfr. 3, 101); 6. najstarejša mancipacijska oporoka kaže na nepodedljivost obligacij; 7. glede aktivne nepodedljivosti obligacij imamo vsaj za nekaj primerov pozitivne dokaze. — V literaturi sta sprejela mojo tezo H. Siber, *Römisches Recht: II. Römisches Privatrecht*, 1928, str. 331 et passim; W. W. Buckland, *A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian*, Cambridge 1932, str. 408. Odklanjajo jo P. Bonfante, *Corso di diritto romano*, VI, *Le successioni*, 1930, str. 158 ss.; E. Rabel, *Zeitschrift d. Sav.-Stiftung* 49, 580 ss.; A. Segrè, *Ricerche di diritto ereditario romano*, str. 112 ss.; S. Solazzi, *Diritto ereditario romano* II, 262 ss.; Jörs-Kunkel, *Römisches Recht*, 2. izd., str. 344, op. 2.

kovo smrtjo; vendar je bil dedič upravičen izterjati terjatve in dolžan plačati dolgove, nastale do zapustnikove smrti.

Najvažnejša pravna posledica pridobitve dediščine je bila v tem, da je dedič odgovarjal za vse zapustnikove dolgove. Njegova odgovornost ni bila v nobeni zvezi z vrednostjo pridobljene dediščine. Dedič je bil odgovoren *ultra vires* in je moral eventualno poplačati zapustnikove dolgove iz svoje imovine, ki jo je imel že pred dedovanjem.¹ Za vojake pa je neki Gordijanov reskript določil, da so bili odgovorni za zapustnikove dolgove le *intra vires* (... *pro his tantummodo rebus convenientur, quas in hereditate defuncti invenerint, ipsorum autem bona a creditoribus hereditariis non inquietentur*; C. 6, 30, 22 pr.).

Dediščino je moral pridobiti dedič sam. Posebnega izvršitelja oporoke, kakor je bil to za mancipacijsko oporoko *familiae emptor*, klasično in postklasično pravo ni poznalo.

II. Več sodedičev.

Kadar deduje več sodedičev, je načeloma vsak izmed njih zapustnikov vesoljni naslednik; ker jih je več, nastanejo med njimi miselni deleži (*concurso partes fiunt*).

Na zapuščinskih stvareh nastane solastnina, in sicer v istem razmerju, kakor so si njihovi dediščinski deleži. Zato sme vsak izmed njih zahtevati delitev z *actio familiae erciscundae*. Predmet delitve niso bile: zemljiške služnosti, oporočne listine in rodbinski grobovi. Razen tega ta tožba ni bila uporabna glede zapuščinskih terjatev in dolgov. Terjatve in dolgovi so se namreč *ipso iure* porazdelili med sodediče po

¹ Načelo o neomejeni dedičevi odgovornosti za zapustnikove dolgove je prešlo tudi v moderne zakonike, čeprav le-ti v različnih oblikah favorizirajo omejevanje dedičeve odgovornosti.

Po Odz. (§§ 548, 801) odgovarja neomejeno tisti dedič, ki je brezpogojno sprejel dediščino. Če je dedič dediščino sprejel pogojno, to je s pridržkom pravne dobrote popisa (*beneficium inventarii*), odgovarja upnikom »le toliko, kolikor zadošča zapuščina« za njihove terjatve (§ 802). — Po francoskem pravu (§ 724 CC.), zlasti po sodni praksi, odgovarjajo neomejeno vsi dediči (razen fiskusa, kolikor niso morda sprejeli dediščine s pravno dobroto popisa (čl. 795); praksa je razširila tako odgovornost celo na vesoljnega legatarja. — Po večinskem mnenju velja tudi po nemškem pravu kot osnovno načelo neomejena dedičeva odgovornost (§ 1967 BGB., prim. § 1994, odst. 1). Za švicarsko pravo prim. čl. 560, odst. 2, in čl. 589, odst. 3 ZGB.

njihovih dediščinskih deležih (*nomina ipso iure divisa sunt*).¹ Vsak sodedič je postal takoj upravičen, izterjati sorazmerni delež zapuščinskih terjatev; hkrati pa je bil tudi dolžan plačati sorazmeren del zapuščinskih dolgov.

Zadnja najdba odlomkov Gajevih institucij kaže, da so sodediči, zlasti bratje, prvotno večkrat ohranili dediščinsko skupnost, imenovano *erctum non citum* (ali morda *ercto non cito*; prim. II. zv., str. 364). To skupnost so vsak hip lahko razdrli in si imovino razdelili. V tem olajšanju delitve je glavni razlog za nadaljnji razvoj v smeri izrazitega inidividualizma.

§ 119. Omejitve dedičeve odgovornosti za dolgove.

Ker je bil dedič neomejeno (*ultra vires*) odgovoren za zapustnikove dolgove, je prišel lahko v zelo težaven položaj, če je prevzel pasivno dediščino. Nevarnost je grozila tudi zapuščinskim upnikom, kadar je hudo zadolženi dedič pridobil aktivno zapuščino. Njihov položaj je bil toliko bolj neugoden, ker so bili oni sklepali pogodbe z aktivnim, solidnim zapustnikom, sedaj so se pa naenkrat znašli nasproti zadolženemu dediču.

Zato je že pretorsko pravo uvedlo različne reforme, s katerimi je skušalo omiliti najhujše ostrine neomejene dedičeve odgovornosti.

I. *Beneficium abstinendi*.

Heredes sui so dediščino pridobili v hipu, ko jim je pripadla. Če je bila dediščina prezadolžena in je prišlo do konkurznega postopanja, jih je zadela infamija. — Pretor jim je pomagal s posebno pravno dobroto: *beneficium abstinendi*. Če se je namreč *suus heres* vzdržal vsakega vtikanja v dediščinske zadeve (*se immiscere hereditati*; D. 29, 2, 57 pr.), ni pretor dovolil zapuščinskim upnikom nobenih tožb (*denegare actionem*) zoper takega dediča. Za pravno dobroto niti ni bilo treba zaprositi; dovolj je bilo, da se je dedič pred pretorjem na to skliceval, da se v dediščinski stvari ni vtikal. — Kadar je bil *suus heres* še *impubes*, mu je pretor dovolil *bene-*

¹ To načelo je obdržal CC. glede deljivih dolgov in terjatev (čl. 1220 s., 870 s.). Po drugih zakonikih velja, da so načelno sodediči solidarno odgovorni za zapustnikove dolgove (§§ 550, 820 Odz., §§ 2058, 2060 BGB., čl. 605 ZGB.), čeprav so med seboj dolžni prispevati sorazmerno po svojih dednih deležih (§ 820 Odz.).

fictum abstinendi, čeprav se je že vtikal v zapuščinske zadeve. Kadar je dedič bil še *minor*, je pretor lahko dovolil vzpostavitev v prejšnji stan (D. 29, 2, 57, 1).

Posledica te pravne dobrote je bila, da je nastopilo pravno stanje, kakor da bi dotični *suus heres* sploh nikoli ne bil pridobil dediščine. Na vrsto je prišel najprej substitut, če njega ni bilo, je končno prišlo do zapuščinskega konkurza.

Kdor se je enkrat abstiniral, je lahko še pozneje pridobil dediščino, če se je premislil. Justinijan je omejil to možnost na tri leta.

Prav tako kakor *suus heres* je uporabil to pravno dobroto lahko tudi oni oporočni dedič, ki je bil pri oporočitelju *in mancipio*.

Dedič, ki se je vzdržal dediščine, ni mogel uveljavljati dediščinskih pravic. Vendar je smel zahtevati morebitno volilo, čeprav se je sam kot sodedič abstiniral. — Kadar se je abstiniral oporočni dedič, je oporoka vendar ostala v veljavi, s tem pa zlasti tudi manumisije, kolikor niso bile morda v škodo upnikov (*in fraudem creditorum*, D. 40, 4, 32).

Zgodovinsko lahko ugotovimo, da je ta pravna dobrota obstajala že sredi prvega stoletja pr. Kr. Dokazuje nam to Ciceronov očitke triumviru Antoniju: *cum ipse hereditatem patris non adiisses* (Cic. Phil. II, 16, 42).

II. *Commodum separationis*.

Beneficium abstinendi obvaruje dediča odgovornosti za zapustnikove dolgove, navadno pa tudi tega, da bi prišlo do konkurza njegove, čeprav podedovane imovine. Taka pravna dobrota ni bila umestna pri sužnju, dediču *cum libertate*. Njega je oporočitelj postavil za dediča in mu je hkrati podelil prostost (*manumissio testamento*). Oporočitelj je navadno tako ravnal v želji, da se ne bi zapuščinski konkurz (*venditio bonorum*) vršil več v oporočiteljevem imenu, ampak da bi šlo za konkurz dediča - osvobojenca. Pač pa je pretor varoval takega dediča tako, da za zapustnikove dolgove ni bil odgovoren s svojo imovino, ki jo je pridobil po oprostitvi.

Tudi pri tej pravni dobroti je bilo potrebno, da se dedič ni vtikal v dediščinske zadeve (*si non attigerit bona patroni*, D. 42, 6, 1, 18).

Kdaj je bila ta pravna dobrota uvedena, ne vemo. Verjetno je, da je za Sabina še ni bilo; Sabin namreč zagovarja še mnenje, naj osvobojenca ne zadene sramota konkurza (*ignominia*) (Gai. 2, 154).

III. *Beneficium separationis.*

Pretor se je končno zavzel tudi za zapustnikove upnike in za legatarje, ki so bili ogroženi radi tega, ker je dediščino pridobil dedič, ki je bil prezadolžen. Zato je pretor iz utemeljenih razlogov (*causa cognita*) na zahtevo zapuščinskih upnikov ali legatarjev z dekretom dovolil, da se je dediščina ločila od prejšnje dedičeve imovine (*separatio bonorum*). Zaradi te ločitve se je zapuščina uporabila predvsem za pokritje terjatev onih zapuščinskih upnikov, ki so zahtevali separacijo. Ko so bili le-ti v celoti poplačani, so prišli na vrsto tudi legatarji, ki so bili tudi zahtevali separacijo. Za njimi šele je morebitni presežek prišel v prid vsem drugim upnikom skupaj, zapustnikovim in prejšnjim dedičevim.

Separacija zapuščine je imela to neugodno posledico, da tisti, ki so jo zahtevali, niso mogli od dediča ničesar več terjati, če so se uračunali in niso bili iz zapuščine popolnoma poplačani. Papinijan je sicer zastopal milejše mnenje (D. 42, 6, 3, 2). Taki upniki naj bi smeli terjati primanjkljaj iz dedičeve imovine vsaj potem, ko bi bili dedičevi upniki popolnoma poplačani. Zoper Papinijanovo mnenje sta uspešno nastopila Pavel in Ulpijan.

Separacije ni mogel zahtevati tisti zapuščinski upnik, ki je z dedičem sklenil kako novacijo, od njega prejel poroke ali kako stvar v zastavo (*secuti sunt nomen heredis*). — Če sta se zapuščina in prvotna dedičeva imovina že popolnoma pomešali, ni bilo mogoče več zahtevati ločitve; pač pa še vedno dotlej, dokler je bila ločitev vsaj deloma mogoča. — Končno je bilo po Justinijanovem pravu mogoče zahtevati separacijo samo pet let po pridobitvi dediščine. — Če od zapuščinskih upnikov le nekateri zahtevajo separacijo, drugi pa ne, so le-ti v enakem položaju kakor drugi dedičevi upniki.

Ločitev dediščine je bila v tesni zvezi s konkurzom. Podrobnosti niso še dovolj raziskane.¹

IV. *Beneficium inventarii.*

V dedičevem interesu je Justinijan I. 531 uvedel *beneficium inventarii* (C. 6, 30, 22).

S to pravno dobroto je Justinijan omogočil dediču, da je svojo odgovornost za zapustnikove dolgove omejil na vred-

¹ *Beneficium separationis* dajeta zapuščinskim upnikom in legatarjem: čl. 878 CC. in § 812 Odz.; le-ta ga dovoljuje tudi nujnemu dediču. Nemško in švicarsko pravo ga nista obdržali.

nost dediščine. Hkrati je nudil zapuščinskim upnikom garancijo, da se dediščinska imovina ne bo porazgubila.

Za to pravno dobroto dediču ni bilo treba posebej zahtevati. Pač pa je moral sestaviti popis (inventar) vse dediščinske imovine (*inventarium super his rebus, quas defunctus mortis tempore habebat*). S popisovanjem je moral pričeti v tridesetih dneh, odkar je zvedel, da mu je dediščina pripadla, oziroma odkar je bila oporoka odprta. Popis je moral dovršiti v nadaljnjih šestdesetih dneh; kadar je bila dediščinska imovina zelo oddaljena od dedičevega bivališča, je znašal ta rok eno leto. — Da se je varovala pravilnost popisovanja, je moral biti napravljen vpričo tabularija (notarja) in prič. Volilojemniki so bili povabljeni k popisovanju; če se niso mogli ali hoteli odzvati, je bilo treba poklicati tri priče. — Sestavljeni popis je moral dedič podpisati in priseči, da je ravnal pošteno. Če je zagrešil pri tem kako nepoštenost, je moral restituirati dvojno.

Med popisovanjem dediščine niso smeli ne upniki ne volilojemniki od dediča ničesar terjati. Ko je bil popis končan, je dedič lahko poplačeval dolgove upnikom, legatarjem pa volila, in sicer takó, kakor so se javljali.¹ Ko je dedič izplačal na dolgovih in volilih toliko, kolikor je bila vredna v popisu obsežena dediščinska imovina (*pro viribus hereditatis*), ni mogel nobeden od ostalih upnikov in volilojemnikov od njega ničesar več terjati.

Dedič naj na ta način nima sicer nobene koristi od preзадolžene dediščine, nima naj pa tudi nobene škode (*ut... neque lucrum neque damnum aliquod heres ex huiusmodi sentiat hereditate*, C. 6, 30, 22, § 10, cf. § 4 a). Zato si tudi sme sam pridržati svoje terjatve, stroške za popisovanje, pogrebne stroške in podobno. Sam pa mora tudi vplačati svoje dolgove v dediščinsko imovino.

Beneficium inventarii ne more uporabiti tisti dedič, ki je zaprosil za *spatium deliberandi*.

Tudi po Justinijanovem pravu je bil še vedno neomejeno odgovoren za zapustnikove dolgove tisti dedič, ki ni napravil pravočasno inventarja.²

¹ C. 6, 30, 22, § 4a: *Et eis satisfaciant, qui primi veniant creditores, et, si nihil reliquum est, posteriores venientes repellantur... Sed si legatarii interea venerint, et eis satisfaciant ex hereditate defuncti vel ex ipsis rebus vel ex earum forsitan venditione.*

² Po Odz. (§ 802) ima *beneficium inventarii* dedič, ki je dediščino sprejel s tem pridržkom. Če dedič zaprosi tudi za sklic zapuščinskih

V. Sporazum z upniki.

Večkrat se je zunanji dedič, ki mu je pripadla sumljiva dediščina, obvaroval škode na ta način, da je dediščino pridobil kot mandatar zapustnikovih upnikov. Kot mandatar ni mogel biti tožen za več, kakor je bila dediščina vredna; v nasprotnem primeru bi imel zoper zapuščinske upnike tožbo *actio mandati contraria* na povračilo škode.

Včasih je dedič pred pridobitvijo dediščine sklenil z upniki pogodbo, da ne bodo svojih terjatev v celotnem znesku izterjali (*ut minus solvatur*, D. 2, 14, 7, 17). Taka pogodba je bila že po klasičnem pravu učinkovita glede vseh upnikov, čeprav jo je sklenila le večina njih. Večina se je presojala po zneskih terjatev, ne po številu upnikov.

upnikov (§ 813), tedaj odgovarja *pro viribus*. Njegove lastne zapuščinske terjatve ne prenehajo *confusione*.

Po CC. (čl. 793 ss.) se ta pravna dobrot pridobi z izjavo na sodni zapisnik. Dedič odgovarja po izvršenem popisu (čl. 794) le *cum viribus*; lahko pa se reši svoje odgovornosti, če prepusti vso zapuščino zapuščinskemu upniku in legatarjem (čl. 802) (*abandon*).

Drugačen pomen ima popis zapuščine po nemškem (§§ 1993 ss. BGB.) in po švicarskem (čl. 580 ss. ZGB.) pravu.

Šesti oddelek:

Pravdna zaščita dediča.

§ 120. *Hereditatis petitio*.

I. Splošno.

Civilni dedič je uveljavljal svojo dedno pravico s tožbo, ki se je imenovala *hereditatis petitio*. Bila je to nekaka vesoljna lastninska tožba (*vindicatio generalis*) in se je že v legisakcijskem kakor tudi v formularnem postopanju tesno naslanjala na *rei vindicatio*. Vendar se ni vršila pred sodnikom poedincem, ampak pred centumviralnim sodiščem.

II. Obrazec.

Njena formula se je najbrž glasila takole:¹ *Si paret hereditatem P. Maevii (ev. pro parte illa) ex iure Quiritium Aⁱ Aⁱ esse,*

si arbitrato tuo res A^o A^o non restituetur,
quanti ea res est, tantam pecuniam N^m N^m A^o A^o condemnna, s. n. p. a.

III. Aktivna legitimacija.

Aktivno legitimiran je bil civilni dedič, ki ni imel v svoji posesti dediščine ali kakega njenega dela. Sodedič je lahko tožil samo *pro parte*. Tožitelj je moral dokazati, da je civilni dedič (*heres*). Da je dediščino pridobil, je moral samo tedaj dokazati, kadar mu je bila kot *cretio* naložena.

IV. Pasivna legitimacija.

Pasivno je bil legitimiran, kdor je posedoval vso dediščino ali kake dele zapuščinske imovine, in sicer takó, da glede njih ni pripoznaval tožiteljeve dedne pravice.

Ce je toženec n. pr. trdil, da stvar, ki jo ima v svoji posesti, ni dedičeva zato, ker ni bila nikoli zapustnikova, tedaj

¹ Glede rekonstrukcije formule prim. Lenel, EP³, str. 177 ss.

je moral tožitelj naperiti zoper toženca lastninsko tožbo (*rei vindicatio*). Če toženec ni hotel dediču plačati dolga, češ da mu zapustnik ni ničesar posodil, je moral tožitelj uporabiti posojilno tožbo (*condictio mutui*). V obeh primerih toženec namreč ni oporekal, da tožitelj ne bi bil civilni dedič, ampak je oporekal samo, da zapustnik ni bil lastnik, odnosno upnik, in da zato tudi dedič ni pridobil te pravice. — Včasih pa je nasprotnik sicer priznal, da ima zapuščinsko stvar v svoji posesti ali da je od zapustnika prejel določeno posojilo, toda ni hotel tožitelju izročiti stvari, odnosno plačati dolga, češ da ga ne smatra za dediča. V takem primeru je moral dedič nastopiti s *hereditatis petitio*. Ako bi bil tožitelj sedaj naperil lastninsko ali posojilno tožbo, bi bil toženec zaprosil pretorja, da omeji formulo z ekscepcijo (prvotno s *praescriptio*) *quod praeiudicium hereditati non fiat*.

Kot toženec je legitimiran tisti, ki poseduje vso dediščino ali posamezne dediščinske stvari ali zapuščini kaj dolguje (*iuris possessor*) ali ki poseduje stvar, katera sicer ni bila zapustnikova, pa je bil zapustnik vendar zanjo odgovoren. Semkaj spadajo stvari, ki jih je zapustnik vzel na posodo, v hrambo ali v prekarij. Kot vesoljni naslednik zapustnikov je namreč dedič odgovarjal tudi za te stvari.

Toženec je predvsem hotel biti sam dedič in je v tem prepričanju imel v posesti dediščino odn. dediščinske stvari. Viri imenujejo njegovo posest *pro herede* (Gai. 4, 144: *qui heres est, quam is qui putat se heredem esse*). Medtem ko Gaj pripoznava tako posest le dobrovernemu priposestvovalcu, jo Ulpijan pripoznava tudi zlovernemu (*vel per mendacium*, D. 5, 3, 12), kadar hoče veljati za dediča. Včasih toženec ni utemeljeval svoje posesti s tem, da bi bil on sam dedič, ampak se je skliceval le na to, da poseduje (*qui interrogatus cur possideat, responsurus sit »quia possideo«*; D. 5, 3, 12); njegovo posest imenujejo viri *pro possessore*. Na tak način je posedoval n. pr. priposestvovalec.

Izjemno je bil pasivno legitimiran tudi, kdor je pred litiskontestacijo dolozno opustil na stvari posest (*qui dolo fecit, quo minus possideret*; D. 5, 3, 25, 8). To novost je l. 129 po Kr. uvedel SC. *Iuventianum*, ki se imenuje po takratnem konzulu, klasiku P. Juvenciju Celzu. — Po Justinijanovem pravu je bil razen tega pasivno legitimiran tudi tisti, *qui liti se obtulit quasi possideret*.

Hereditatis petitio je bila *actio in rem*. Zato toženec ni bil dolžan spustiti se v pravdo, ampak je lahko prepustil tožitelju dediščino ali dotično dediščinsko stvar. Če tega ni sam storil, ga je pretor k temu prisilil z interdiktom *quam hereditatem*. Besedilo interdikta ni ohranjeno.

V. Svrha tožbe.

S *hereditatis petitio* je tožitelj zahteval, da ga toženec pripozna za dediča in mu prepusti dediščino oz. dediščinske stvari, ki jih je imel, odn. da plača (izpolni) to, kar je bil zapustniku dolžan. Obsodba je bila tudi tokrat denarna. Restitutorna klavzula je omogočala, da je toženec po sodnikovem pozivu lahko prepustil zapuščinske stvari tožitelju prostovoljno in se je tako rešil obsodbe.

Toženec je moral izročiti, kar je izterjal od zapuščinskih terjatev; stvari, ki jih je nakupil za zapuščinski denar; izkupiček za prodane zapuščinske stvari (*res succedit in locum pretii et pretium in locum rei*). Ravno po tem splošnem obsegu, ki je zajel celotno dediščino in se ni omejeval na individualne stvari, se je *hereditatis petitio* razlikovala od reivindikacije.¹

VI. Toženčeva odgovornost.

Toženčevo odgovornost za dediščinske stvari so presojali pred Juvencijanskim senatovim sklepom po načelih, ki so

¹ V modernih pravih, razen v anglosaških, najdemo dediščinsko tožbo; na njeno ureditev je več ali manj vplivala rimska *hereditatis petitio*.

Po Odz. (§ 825) more naperiti dediščinsko tožbo tisti, ki trdi, da ima boljše ali enako dedno pravico kakor toženec, kateremu je bila dediščina prisojena. Tožitelj zahteva odstop, odn. delitev dediščine. Če tožitelj zmaga, se vprašanji glede vrnitve plodov in povračila stroškov presojata po načelih, ki veljajo glede poštenega ali nepoštenega posestnika (§ 824). — Za lastnino na posameznih dediščinskih predmetih ni uporabna dediščinska tožba, ampak lastninska (§ 825); *exceptio, ne praeiudicium fiat hereditati* ni uporabna.

Pred prisoditvijo je mogoča tožba zaradi dedne pravice, če je glede zapuščine podanih več nasprotujočih si dednih izjav. Zapuščinsko sodišče določi, katera stranka mora drugo tožiti in dokazati, da ima boljše dedno pravico; do konca pravde se zapuščinsko postopanje prekine (§§ 98—100 nepravd. post.).

CC. omenja dediščinsko tožbo (*pétition d'hérédité*) samo priložnostno (čl. 137) in je sistematično ne ureja. Doktrina in praksa sledita

veljala za *negotiorum* gestorja. *SC. Iuventianum* je deloma uvedel še nove vidike, ki jih je poznejša praksa še izpopolnila.

Dobroverni posestnik mora načelno vrniti to, za kar je obogaten,¹ zloverni pa vse. Zelo važen je pri tem tudi trenutek litiskontestacije; zakaj poslej je tudi dobroverni posestnik moral vsaj računati z možnostjo, da bo dediščino morebiti izgubil.

Kar je dobroverni posestnik ukrenil z dediščino ali dediščinskimi stvarmi do litiskontestacije, kolikor je plodov pridobil in dotlej porabil, za vse to ne odgovarja. Vrniti mora tožitelju le to, za kar je obogaten. Semkaj spadajo *fructus exstantes*, kupnina za prodane dediščinske stvari, izterjane dediščinske terjatve, za dediščinski denar nabavljene stvari — kolikor jih ob litiskontestaciji še ima.

Zloverni posestnik, zlasti *praedo*, ki je samolastno vzel v posest zapuščinske stvari (*qui bona invasissent, cum scirent ad se non pertinere*, D. 5, 3, 20, 6 c), odgovarja za vsako zmanjšanje dediščinske vrednosti tudi za čas pred litiskontestacijo. Zato mora povrniti ne le plodove, ki jih je v resnici pridobil (*fructus percepti*), ampak mora dati odškodnino tudi za tiste, ki bi jih bil mogel pridobiti (*fructus percipiendi*). Za prodane dediščinske stvari je moral povrniti polno vrednost, čeprav jih je bil morda ceneje prodal. Pri dobrovernem je zadoščalo, da je povrnil kupnino, ki jo je prejel.

Po litiskontestaciji je tudi dobroverni toženec odgovarjal strože; takó kakor je odgovarjal zloverni pred litiskontestacijo. Zloverni je bil poslej odgovoren celó za naključno škodo (*casus*). Hadrijanova *oratio* je celo postavila načelo, da bi moral tožitelj prejeti s sodbo to, kar bi dobil, če bi bila sodba

po večini rimskopravnim načelom (prim. Planiol, *Traité élém. de droit civil*, III, 9. ed., str. 460 ss.; Heinsheimer, *Code civil*, str. 220 s., op. a).

Po nemškem pravu sme dedič »od vsakogar, ki je iz zapuščine nekaj pridobil na podstavi dedne pravice, ki je v resnici nima (od dediščinskega posestnika), zahtevati izročitev tega, kar je pridobil« (§ 2018 BGB.). Posestnik *pro possessore* ni pasivno legitimiran.

Švicarsko pravo (čl. 598) daje dediščinsko tožbo onemu, ki »meni, da ima kot zakoniti ali postavljeni dedič boljšo pravico do dediščine ali dediščinskih stvari, kakor pa oni, ki jih ima v posesti«. Če s tožbo zmaga, mu mora toženec izročiti dediščino ali dediščinske stvari po pravilih, ki veljajo glede posesti (čl. 599, 1).

¹ D. 5, 3, 20, 6 c: *eos autem, qui iustas causas habuissent, quare bona ad se pertinere existimassent, usque eo dumtaxat, quo locupletiores ex ea re facti essent, ...* (iz besedila Juvencijanskega senatovega sklepa).

izrečena takoj ob litiskontestaciji. Po tem besedilu naj bi bil tudi dobroverni toženec odgovarjal za naključno uničenje dediščinskih stvari (n. pr. živina pogine). Poznejše klasično pravo ni za dobrovernega posestnika obdržalo tega strogega stališča in mu ni nalagalo odgovornosti za naključje, kakor je to storilo zlovernemu.

VII. *Impensae*.

Dobroverni posestnik sme zahtevati povračilo vseh potroškov, ki jih je imel do litiskontestacije. Zloverni posestnik sme zahtevati povračilo potrebnih potroškov; za koristne potroške sme zahtevati povračilo v toliko, kolikor je zapuščina še obogatena; za *impensae voluptuariae* ima *ius tollendi*. Po litiskontestaciji sme tudi dobroverni posestnik zahtevati le povračilo enakih potroškov kakor zloverni posestnik.

Povračilo potroškov je toženec dosegel s pridržanjem dediščinskih stvari dotlej, dokler mu jih dedič ni povrnil.

Potroški, ki jih je toženec imel s pridobivanjem plodov (*fructuum quaerendorum causa*), so se odšteli od vrednosti plodov, ki jih je bilo treba vrniti.

Dejstvo, da je imel toženec dediščino morda dolgo časa v posesti, je imelo za posledico, da je toženec medtem razpolagal z različnimi deli dediščinske imovine. Pravično je bilo, da je moral tožitelj vsaj dobrovernemu posestniku odobriti (*ratihibitio*) pravne posle, ki jih je bil sklenil pred litiskontestacijo.

Ako je toženec n. pr. poplačal zapuščinske dolgove, ni s tem oprostil dediča. Če je dedič-tožitelj pozneje plačilo odobril, mu je toženec smel ob obračunavanju enak znesek odtegniti. Moral pa je dati tožitelju varščino, da ga ne bodo upniki vnovič terjali. To bi se zgodilo zlasti tedaj, če bi toženec zahteval s *condictio indebiti* od upnikov vrnitev plačanega zneska. Po Justinijanovem pravu dobroverni posestnik ni bil dolžan dati varščino.

VIII. *Missio in possessionem ex edicto divi Hadriani*.

Oporočni dedič, ki je dal pravilno odpreti oporoko, je imel posebno pravno sredstvo: *missio in possessionem*; uvedel jo je Hadrijan. Podrobnosti ne poznamo, razen te (*Paul. Sent.* 3, 5, 14—18), da je dedič imel to ugodnost tudi takrat, ko je bila oporoka *testamentum irritum* ali *ruptum*. Najbrž je pretor dovolil dediču, da je vzel oporočiteljeve stvari v posest.

IX. *Hereditatis petitio possessoria.*

Postklasična je bila *hereditatis petitio possessoria*, ki jo je lahko uporabljal honorarni dedič (prim. § 121).

§ 121. Pravdna zaščita pretorskega dediča.

I. *Interdictum quorum bonorum.*

Bonorum possessor ni mogel uporabiti civilne *hereditatis petitio*, ker ne bi mogel dokazati, da je civilni dedič. Namesto nje mu je pretor dovolil poseben interdikt *quorum bonorum*, ki spada med *interdicta adipiscendae possessionis*. Glasil se je (Lenel, EP³, 452):

*Quorum bonorum ex edicto meo illi possessio data est,
quod de his bonis pro herede aut pro possessore possides
possideresve si nihil usucaptum esset,
quodque dolo malo fecisti, uti desineres possidere,
id illi restituas.*

Aktivno legitimiran je bil tisti, ki je dosegel *bonorum possessio*, kar je moral dokazati.

Pasivno legitimiran je bil, kdor je imel v svoji posesti dediščinske stvari, bodisi da jih je posedoval *pro herede* ali *pro possessore*; prav tako je bil legitimiran, kdor je dolozno opustil posest na dediščinskih stvareh. Drugače kakor pri civilni *hereditatis petitio*, tu ni bil legitimiran *iuris possessor*, n. pr. zapustnikov dolžnik. Honorarnemu dediču je pomagal pretor s fikticijskimi tožbami, v katerih je naročal sodniku, naj smatra, da je tožitelj civilni dedič. Na ta način je *bonorum possessor* iztožil tudi posamezne podedovane pravice (n. pr. užitek).

Svrha interdikta je, da se tožitelju zagotovi posest in takó bonitarna lastnina na dediščinskih stvareh, ki jih je doslej posedoval toženec. Iz besedila izhaja, da se bo toženec brez uspeha skliceval na priposestvovanje dediščinskih stvari. Razlika med dobrovernim in zlovernim posestnikom je pri tem interdiktu brez pomena.

II. *Interdictum quod legatorum.*

Nasproti volilobjemniku, ki je samolastno vzel v posest določeno volilo, je *bonorum possessor* lahko nastopil z inter-

diktom *quod legatorum*.¹ Po Justinijanovem pravu je to lahko storil vsak dedič.

III. *Hereditatis petitio possessoria*.

Najbrž so šele kompilatorji pripoznali pretorskemu dediču posebno tožbo *hereditatis petitio possessoria* (ali *h. p. utilis*). Drugače kakor z interdiktom *quorum bonorum* je *bonorum possessor* z njo lahko zahteval celotno dediščino: ne le stvari, ampak tudi pravice.

¹ Lenel, EP³, str. 453 s.: *Quod de his bonis, quorum possessio ex edicto meo illi data est, legatorum nomine non voluntate illius possides quodque dolo malo fecisti quo minus possideres, id, si eo nomine datum est sive per illum non stat ut satisfidetur, illi restituas.*

Sedmi oddelek:

Bona vacantia — bona ereptoria.

§ 122. *Bona vacantia — bona ereptoria.*

I. *Bona vacantia.*

Kadar je zapuščina navsezadnje ostala brez dediča (*cui heres non extabit*), je pretor že v Ciceronovi dobi na zahtevo upnikov uvedel konkurz (*venditio bonorum*).

Avgustov zakon *lex Iulia de maritandis ordinibus* (18 pr. Kr.) je določil, da taka zapuščina pripade kot *caducum* državni blagajni (*aerarium*, na njegovo mesto je pozneje stopil *fiscus*). Erar, odn. *fiscus* ni bil dedič, ampak le *heredis loco*. Svoje pravice je uveljavljal z *vindicatio*, ki je ustrezala pridobitvi dediščine. Državna blagajna je poplačala upnike in izvršila morebitna volila, kadar je bila dediščina aktivna. Kadar je bila dediščina pasivna, je erar prepustil upnikom, da so zaprosili za uvedbo konkurznega postopanja, čeprav je dediščina že pripadla erarju. Na ta način je erar obdržal le aktivne zapuščine; državna blagajna pa si je lastila pravico, da odkloni nezaželeno zapuščino.¹

Ako bi zaradi tega izgubile veljavo oporočne oprostitev sužnjev, se je po reskriptu Marka Avrelija (I. 3, 11) lahko ponudil suženj ali kdor koli, da je dal upnikom varščino za poplačilo njihovih terjatev in nato pridobil dediščino (*addictio bonorum libertatum servandarum causa*).²

Erar (*fiscus*) je smel uveljavljati svojo *vindicatio bonorum* v štirih letih po zapustnikovi smrti.

¹ Tudi po modernih zakonikih pripade zapuščina, ki ostane brez dediča, navsezadnje državi (§ 760 Odz.; § 1936 BGB.; čl. 768 CC. in čl. 466 ZGB.). Po nekaterih zakonikih velja država za dediča, tako po švicarskem in nemškem; le-ta celó prepoveduje, da bi *fiscus* smel dediščino odkloniti (§ 1942, odst. 2). Po Odz. država ni dedič, ampak je le vesoljni naslednik. V francoski pravni literaturi so mnenja deljena.

² Prim. § 726 Odz., ki določa, da je smatrati volilojemnike sorazmerno za dediče, kadar ne dedujejo niti oporočni niti intestatni dediči.

Od četrtega stoletja naprej so v tem oziru imele glede svojih članov prednost pred fiskom nekatere korporacije: kurije glede dekurionov, legije glede vojakov, cerkve in samostani glede duhovnikov in redovnikov ter še nekatere druge.

II. Bona ereptoria.

Bona ereptoria imenujejo viri tisto dediščino, ki je dediču pripadla in jo je tudi že učinkovito pridobil, toda je ne more obdržati, ker je iz določenega razloga nevreden (*indignus*). Nevrednemu dediču se odvzame in jo z vsemi obremenitvami (volili, oprostivami) vred pridobi fiskus.

Dedič je utegnil postati nevreden iz različnih razlogov: bodisi da se je hudo pregrešil zoper zapustnikovo osebo; bodisi da je kaj zagrešil zoper njegovo oporoko ali zoper določene pravne predpise. Našteli bomo le najvažnejše primere.

Zoper zapustnika se je takó pregrešil dedič, ki je zakrivil določno ali z veliko malomarnostjo (*per neglegentiam et culpam*, D. 34, 9, 3) zapustnikovo smrt; ali če je prenagljeno nastopil dediščino in s tem morda preprečil, da ni bilo mogoče izslediti morilca med zapustnikovimi sužnji (*SC. Silanianum*); dalje, če je še za zapustnikovega življenja brez njegove vednosti bodočo dediščino drugemu podaril; končno tedaj, če se ni pobrigal za zapustnikove potrebe, kadar je bil le-tà umobolen ali v ujetništvu (*captivus*).¹

Glede oporočne volje se je pregrešil dedič takó, da je postal nevreden zlasti, kadar jo je neupravičeno izpodbijal s *querela inofficiosi testamenti* ali če je zahteval kot *praeteritus* pretorsko *bonorum possessio*; kadar je intestatni dedič prikrival oporoko; kadar je dedič zvijačno ali nasilno pripravil oporočitelja do testiranja; kadar je zvijačno ali nasilno oviral zapustnika, da ni napravil oporoke ali da ni izpremenil oporoke, ki jo je bil že napravil.

Včasih je tudi kršitev nekaterih pravnih norm povzročila dedičevo nevrednost. To je bilo zlasti tedaj, če je dedič svojo dediščino po pridobitvi prepustil taki osebi, ki je bila *incapax*. Ista posledica je nastopila glede medsebojnih poslednjevoljnih naklonitev med zakoncema, katerih zakon je bil prepovedan iz določenega razloga: zakon varuha z varovanko, prešuštnika s prešuštnico, provincialnega namestnika z ženo iz njegove province.

¹ Ne postane nevreden oni dedič ujetnika, ki še ni star 18 let.

Iz istih razlogov kakor dedič, postane nevreden tudi legatar. Pri dediču samem velja nevrednost ne le glede dediščine, ampak tudi glede legatov in fideikomisov.¹

¹ Moderni zakoniki naštevajo razloge nevrednosti. Med njimi so: hudodelstvo zoper zapustnika, če ga le-ta dediču ni pozneje odpustil (§ 540 Odz.), zlasti umor in poskus umora (§ 2539, št. 1, BGB., čl. 540, odst. 1, št. 1, ZGB., čl. 727 CC.), posebno hudo obrekovanje (čl. 727 CC.), opustitev naznanitve zapustnikovega morilca, razen če spada morilec med najožje dedičeve svojce (čl. 727 in 728 CC.). Odz. (§ 542), BGB. (§ 2539, št. 2 ss.) in ZGB. (čl. 540, odst. 1, št. 3 in 4) omenjajo kot razloge nasilno in zvijačno ravnanje dedičevo, ki je zapustnika pripravil do določene poslednjevoljne izjave ali ga oviral, da ni napravil druge ali je zatajil veljavno poslednjevoljno izjavo.

Česar dedič zaradi nevrednosti ne more obdržati, ne pripade fiskusu, ampak drugim dedičem, predvsem pa njegovim potomcem, vsaj ob intestatnem dedovanju (§ 541 Odz.). Po nemškem BGB. (§ 2344) pripade taka dediščina onemu, ki bi mu bila pripadla, če bi nevredni ob dednem pripadu sploh ne bil živel. Švicarski ZGB. (čl. 541) pa določa, da potomci nevrednega dediča dedujejo tako, kakor če bi bil nevredni umrl že pred zapustnikom. Nasprotno pa CC. (čl. 730) ravna znatno bolj neugodno z njegovimi potomci, ki morejo dedovati le *iure proprio* in kolikor ne velja zanje reprezentacijska pravica, tako da jih n.pr. popolnoma izključujejo bratje in sestre njihovega očeta, ki je nevreden.

Osmi oddelek:

Legati in fideikomisi.

§ 123. Legati.

I. Pojem.

Volilo (*legatum*) je enostranska poslednjevolska oporočiteljeva odredba, ki z njo nakloni določeni osebi, volilojemniku (legatarju), neko imovinsko vrednoto v breme oporočnemu dediču.

Vsaka oporoka je morala vsebovati postavitev dediča, vesoljnega zapustnikovega naslednika. Razen tega je oporoka lahko vsebovala tudi druge oporočiteljeve odredbe, zlasti posamične (singularne) imovinske naklonitve: volila ali legate. Volilojemnik je zapustnikov singularni pravni naslednik. Drugače kakor dedič, on ni nikoli zapustnikov vesoljni naslednik; zato tudi ni odgovoren za dediščinske dolge.

Rimsko pravo razlikuje dve skupini takih poslednjevolskih singularnih naklonitev: legate in fideikomise. Civilno pravo je poznalo samo legate, v cesarski dobi so v praksi vedno bolj uporabljali tudi fideikomise, v Justinijanovem pravu sta bila oba pravna lika izenačena.

Obravnavali homo najprej legate, nato fideikomise.

II. Splošni predpogoji.

Legati so bili mogoči le pri oporočnem dedovanju. Oporočitelj je lahko odredil volilo v oporoki ali v posebni listini, namreč v kodicilu, ki je bil v oporoki potrjen (*codicilli testamenti confirmati*), bodisi za nazaj (*in praeteritum*), bodisi vnaprej (*in futurum*). Iz tega se že razvidi, da je bila učinkovitost odreditve legata odvisna predvsem od tega, ali je prišlo do oporočnega dedovanja.

Glede volilojemnika je civilno pravo načelno zahtevalo isto kakor glede dediča. Predvsem je moral imeti *testamenti factio* z oporočiteljem.

Še po klasičnem pravu je testator mogel obremeniti z legatom samo oporočnega dediča. Kadar je bilo več sodedičev, so bili redno vsi obremenjeni, in sicer ustrezno svojim dednim deležem; če pa je oporočitelj le nekatere obremenil z volilom, so ga le-ti dolgovali po enakih delih (D. 30, 124). Oporočitelj je lahko odredil volilo tudi v prid enemu ali več sodedičem v breme vseh ali le nekaterih (*praelegatum*).

Legatarju je oporočitelj lahko določil substituta. V tem primeru so veljala načela o vulgarni substituciji.

Kakor za postavitev dediča je veljala tudi za odreditev volila stroga obličnost. Volilo je moglo biti odrejeno šele po imenovanju dediča. Po besedah, ki so jih pri tem uporabljali, razlikujemo štiri vrste legatov.

III. Vrste legatov.

1. *Legatum per vindicationem*.

Vindikacijski legat je oporočitelj odredil z besedami *do lego*, v Gajevi dobi tudi: *sumito, capito, sibi habeto* (Gai. 2, 193). V tej obliki, ki je bila najstarejša, je oporočitelj lahko volil legatarju lastnino ali kako drugo civilno stvarno pravico (užitek, zemljiško služnost) na neki svoji stvari. Stvar je morala biti oporočiteljeva ob napravi oporoke in ob njegovi smrti; le glede nadomestnih stvari (n. pr. olje, vino, žito) je zadoščalo, da so bile oporočiteljeve vsaj ob njegovi smrti.

Pravico, ki mu je bila voljena, je legatar pridobil v trenutku, ko je oporočni dedič pridobil dediščino. Volilojemnik je postal brez dedičevega sodelovanja takoj lastnik, odn. užitar, služnostni upravičenec. Svojo pravico je smel takoj vindicirati z *rei vindicatio*, z *vindicatio ususfructus*, odn. *servitutis*.

Med sabinjanci in prokulijanci je bilo sporno vprašanje, ali je treba, da legatar ve, da je pridobil pravico, ki mu je bila voljena. Omenili smo že (§ 57), da je v Justinijanovem pravu obveljal nauk sabinijancev, da postane legatar lastnik (užitar, služnostni upravičenec), čeprav za to ne ve. Ako pozneje odkloni, ko izve, velja, kakor da ni nikoli pridobil dotične pravice.

2. *Legatum per damnationem*.

Za damnacijski legat je oporočitelj uporabil besede *damnas esto* (t. j. obsojen, obvezan¹) (n. pr. *heres meus damnas esto*

¹ Wiesthaler, Veliki latinski slovar, s. v.

dare), v klasični dobi tudi *dato, dare iubeo, facito, facere iubeo*. Drugače kakor pri vindikacijskem legatu, stvar ni postala *ipso iure* volilojemnikova, ampak je bil oporočni dedič, ki je dediščino pridobil, legatarju obligatorno (*quasi ex contractu*) zavezan, da volilo izpolni.

Ako je bila voljena kaka stvar, jo je moral dedič legatarju prepustiti v lastnino z mancipacijo ali z *in iure cessio*, če je bila *res Mancipi*, s tradicijo, če je bila *res nec Mancipi*. Ako je bil voljen denar, ga je moral dedič plačati *per aes et libram*.

Predmet damnacijskega volila je bila lahko ne le oporočiteljeva stvar, ampak tudi dedičeva ali celo stvar, ki je bila v lastnini tretjega. V tem primeru je moral dedič od lastnika stvar kupiti; če je lastnik ni hotel prodati ali je zahteval zanjo nezmogljivo ceno, je dedič postal prost, če je plačal legatarju njeno vrednost. Ako je voljeno stvar oporočitelj pomotoma imel za svojo, je bil dedič prost. Če je oporočitelj po napravi oporoke prodal stvar, ki jo je bil volil, so domnevali, da je s tem izpremenil svojo voljo; dedič je imel zoper legatarjevo tožbo *exceptio doli*.

Po klasičnem pravu je bil dedič odgovoren za vsako krivdo, ki ga je zadela zaradi uničenja ali poslabšanja voljene stvari.

Predmet damnacijskega volila je utegnil biti kak *incertum*, zlasti bodoča stvar (*fructus qui in fundo Corneliano nati erunt*). Predmet je bila lahko tudi določena storitev ali opustitev. *Legatum nominis* je bilo volilo terjatve, ki jo je imel oporočitelj zoper tretjega. Dedič je moral legatarju terjatev odstopiti (*actionem praestare*). *Liberatio legata* je bilo volilo, s katerim je upnik volil svojemu dolžniku terjatev, ki jo je imel zoper njega. Dedič je moral izbrisati morebitno literalno terjatev (*acceptum ferre*); če terjatev ni bila literalna, je bil dedič le dolžan, da je ni izterjal (*non petere*). *Debitum legatum*, ki ga je dolžnik volil upniku, je bilo veljavno volilo tedaj, kadar je za volilojemnika imelo kako korist (*si plus est in legato quam in debito*), n. pr. če se je dolžnik s tem odrekel kakemu pogoju ali ekscipiji.

Damnacijsko volilo je bilo lahko določeno kot del dediščine: *heres meus cum Titio hereditatem meam partitor* (particijski legat). Dasi je dobil legatar v tem primeru materialno morda prav vse tako kakor dedič, je bil particijski legatar vendar le singularni oporočiteljev naslednik. Kot tak ni bil

odgovoren za zapustnikove dolgove. Ker je bil le dedič zanje odgovoren, je sklenil z volilojemnikom dve posebni pogodbi. S *stipulatio partis* se je dedič zavezal, da bo delil z legatarjem to, kar bo še izterjal od dediščinskih dolžnikov. S *stipulatio pro parte* se je legatar zavezal, da bo prispeval dediču sorazmeren del za poplačilo dediščinskih dolgov. — Glede vprašanja, ali sme particijski legatar zahtevati realno delitev zapuščine, kakor so to učili prokulijanci, ali pa le delitev vrednosti, kakor so trdili sabinijanci, prepušča Justinijanovo pravo izbiro dediču. Vendar sme dedič naravno deliti le, če legatar nima zaradi tega škode.

Damnacijski legatar je mogel uveljavljati svojo pravico z *actio ex testamento*; po predmetu volila se imenuje *actio certa* ali *actio incerta (ex testamento)*. V legisakcijskem postopanju je bila zaradi nje takoj mogoča *manus iniectio*. Ako je toženec neupravičeno oporekal tožiteljevemu zahtevku, je bil obsojen na dvojni znesek (*infitiando crescit in duplum*); to je ostalo tudi po klasičnem pravu.

Zaradi prožne vsebine so damnacijsko volilo zelo uporabljali. Za Neronia je neki senatov sklep (*SC. Neronianum*) določil, da velja volilo, ki je zanj oporočitelj uporabil napačno obliko, *atque si optimo iure relictum esset*, torej kot damnacijski legat.

3. *Legatum sinendi modo*.

Legat *sinendi modo* je oporočitelj odredil n. pr. takole: *heres meus damnas esto sinere L. Titium hominem Stichum sumere sibique habere*. Dedič ni bil pri tem volilu dolžan, da bi kaj storil, ampak je moral le trpeti, da si je legatar vzel voljeno stvar. Zato je predmet volila mogla biti samo stvar, ki je ob zapustnikovi smrti bila zapustnikova ali pa dedičeva; pravice niso mogle biti predmet tega volila.

Legatar *sinendi modo* je postal lastnik stvari, ko jo je vzel v posest. Svojo pravico je lahko uveljavil s tožbo *actio incerta ex testamento*, ki nikoli ni šla *in duplum*.

Pozneje se je razlika med damnacijskim in legatom *sinendi modo* precej zbrisala s tem, da je tudi pri le-tem legatu moral dedič na voljeni stvari prenesti lastnino z mancipacijo ali z *in iure cessio*.

4. *Legatum per praeceptionem*.

Precepcijski legat je bil naložen z besedami: *L. Titius hominem Stichum praecipito*, in sicer v prid enemu izmed so-

dedičev. Predmet je mogla biti le zapustnikova stvar. O bistvu tega volila si že zgodnji klasiki niso bili na jasnem. Sabinjanci so učili, da je tako volilo lahko naklonjeno le sodediču. Na njem pridobi lastnino, ko mu v dediščinski delitveni pravdi (*actio familiae erciscundae*) sodnik voljeno stvar prisodi. Stvar dobi torej vnaprej, od tod ime. Prokulijanci so istovetili izraz *praecipito s capito (supervacuo adiecta prae syllaba)* in imeli to volilo za vindikacijsko, ki ga je mogoče nakloniti tudi nedediču. Zdi se, da je Hadrijan potrdil prokulijansko naziranje (*Gai. 2, 221*).¹

IV. Predmet volila.

Predmet volila je bil deloma določen že po vrsti volila. Vobče je bila predmet posamezna stvar, skupnost stvari (pekulij, čreda, nakit), pa tudi pravice, zlasti terjatve. Kadar je bila voljena skupnost stvari, jo je legatar smel terjati takšno, kakršna je bila ob zapustnikovi smrti. Če se je čreda skrčila na eno samo ovco, se je moral zadovoljiti z njo; po drugi strani je imel pravico do prirasti in prireje. Če je bil voljen pekulij, so bile predmet volila vse stvari, ki so ob oporočite-

¹ Čeprav ne sicer z rimskopravno preciznostjo, vendar vobče razlikuje tudi moderno pravo med dedičem kot vesoljnim zapustnikovim naslednikom in legatarjem.

Po Odz. (§ 535) je volilojemnik tisti, ki mu »ni namenjen tak dedni delež, ki se nanaša na celo zapuščino, ampak le posamezna stvar, ena ali več stvari določene vrste, vsota ali pravica«. — Po nemškem zakonu je volilojemnik tisti, komur zapustnik nakloni z oporoko kako imovinsko naklonitev, ne da bi ga postavil za dediča (§ 1939 BGB.). — Skoro z istimi besedami ga opredeljuje tudi švicarski zakonik (čl. 484, 1).

Po naštetih zakonikih volilojemnik ne pridobi volila kot zapustnikov singularni naslednik, ampak pridobi samo terjatveno pravico zoper obremenjenca (izjema čl. 563, odst. 2 ZGB.). Vindikacijskih volil ne poznajo.

Drugačno stališče zavzema francosko pravo, ki smatra za dediče samo zakonite dediče. Poleg njih razlikuje tri vrste legatov: *legs universel*, to je oporočna naklonitev dediščine eni ali več osebam (oporočni dediči); *legs à titre universel*, to je naklonitev dela dediščine, ali vseh nepremičnin, ali vseh premičnin, ali dela teh stvari; *legs particulier*, to je naklonitev posameznih predmetov (čl. 1003, 1010, 1014 CC.). Pri tem so volila posameznih stvari redno vindikacijski legati. Legatar pridobi pravico na dan zapustnikove smrti, vendar mora posest zahtevati s tožbo na izročitev (*demande en délivrance*), če mu je obremenjeni ne izroči prostovoljno (čl. 1014). Medtem ko ima legatar glede vindikacijskega volila stvarnopravno tožbo, ima zlasti takrat, ko je predmet volila denar, terjatveno tožbo (nekdanjo *actio ex testamento*). Volilojemniki posamičnih stvari imajo končno tudi zastavnopravno tožbo (*action hypothécaire*) glede svojih terjatev (čl. 1017, odst. 2. CC.).

ljevi smrti spadale v pekulij. Pri tem volilojemnik ni smel izbirati med posameznimi stvarmi, ampak je moral ali vse sprejeti ali vse odkloniti (D. 31, 6: *non potest quaedam sperni, quaedam vindicari*).

Voljena stvar je bila lahko določena samo generično. Tedaj je pri damnacijskem legatu dedič smel izbrati stvar;¹ obenem je tudi jamčil za izročeno stvar. Pri vindikacijskem legatu pa je imel pravico izbire legatar.

Včasih je oporočitelj izbiro izrečno pridržal legatarju, n. pr. *hominem optato, eligito* (Ulp. 24, 14). Volilojemnik je moral izbrati volilo izmed določenih stvari. Izbira je bila pogoj za volilo. Do Justinijana je moral legatar sam izbrati, poslej so imeli to pravico tudi legatarjevi dediči. Če niso izbrali, je odločil žreb. Včasih je bila izbira prepuščena tretjemu. Če ni hotel izbrati, je prešla pravica izbire na legatarja; vendar le-ta ni smel vzeti najboljše stvari, ampak stvar srednje vrednosti (C. 6, 42, 3, 1 b: *non optimum ex servis vel aliis rebus quicquam eligat, sed mediae aestimationis...*).

Predmet volila so bile lahko tudi stvarne pravice (zlasti užitek) in terjatve.

V. Praelegatum.

Kadar je dedovalo več dedičev, je oporočitelj lahko določil legat v prid enemu izmed njih. Tako volilo se je imevalo prelegat.

Kadar je bil prelegat naložen v breme samo legatarjevih sodedičev, vseh ali nekaterih, tedaj so zanj veljali splošni predpisi (prelegat v širšem smislu).

Prelegat v ožjem smislu pa je bilo tisto volilo, ki je bilo naloženo vsem sodedičem, torej deloma tudi v breme legatarja samega. Po pravilu: *heredi a semet ipso legatum dari non potest*, je bilo tako volilo za toliko nično kot volilo, kolikor je bil legatarjev dedni delež. Vprašanje nastane, komu naj pripade dotični del volila.

1. Kadar je bil prelegat odrejen samo v prid enemu sodediču, je le-ta dobil sicer celotno volilo, toda v mejah svojega dednega deleža le *iure hereditario*, presežek pa kot legat.² Če

¹ D. 50, 71 pr.: *cogentur heredes quam vellent domum ex his, quas testator habebat, legatario dare*.

² To razlikovanje je postalo pomembno, kadar je moral tak sodedič pozneje restituirati dediščino vesoljnemu fideikomisarju; dalje tudi pri določitvi falcijske četrtine (prim. §§ 128; 124, III).

se je prelegatar odrekel dediščini, je prejel celotno volilo kot legat.

2. Kadar je bilo volilo odrejeno v prid enemu izmed sodedičev in v prid osebi, ki ni bila dedič, tedaj je prirastlo nedediču to, kar bi dobil prelegatar *iure hereditario*.¹

3. Kadar je bilo predvolilo namenjeno sodedičem, ki niso dedovali po enakih deležih, tedaj je sodediču, ki je bil hkrati prelegatar, prirastel tisti delež prelegata, ki je drugemu sodediču-solegatarju pripadel *iure hereditario*. Zato sta oba pridobila končno prelegat v nasprotnem razmerju, kakor pa sta dedovala.²

VI. Kodicipi.

Legate je oporočitelj lahko odredil ne le v oporoki, ampak tudi v kodicilu, ki je bil v oporoki potrjen, bodisi vnaprej³ bodisi za nazaj.

Kodicil je bila brezoblična, navadno v obliki pisma sestavljena poslednjevoljna odredba, s katero je oporočitelj lahko razpolagal z različnimi stvarmi. Ni pa mogel s kodicilom niti postaviti dediča niti ne koga razdediniti (I. 2, 25, 2: *hereditas codicillis neque dari neque adimi potest*). Prav tako ni mogel testator na ta način dodati postavitvi dediča nobenega pogoja ali substitucije. Kodicipil je veljal kot del oporoke; zato je moral biti oporočitelj oporočno sposoben, ko je napravil kodicil.⁴

¹ N. pr. sodediči po enakih delih so A, B, C (vsak $\frac{1}{3}$). Določeno zemljišče je prelegat v prid C-ja in D-ja. C-ju pripade samo po sebi $\frac{1}{2}$, od katere se odšteje $\frac{1}{6}$, ki jo pri tem pridobi kot sodedič. Tako dobi C končno $\frac{1}{3}$, D pa $\frac{2}{3}$ zemljišča.

² N. pr.: A in B dedujeta v razmerju 1 : 6; hkrati sta kolegatarja glede določenega zemljišča. Ker pridobita *iure hereditario* to zemljišče v istem razmerju, zato jima prirastejo te kvote v nasprotnem razmerju 6 : 1.

³ Prim. Pap. Hamburg (ed. P. M. Meyer, Griechische Papyrusurkunden der Hamburger Staats- u. Universitätsbibliothek, 1911—1924) Nr. 72, v. 9 ss.: *Si quid ego post hoc testamentum meum nuncupatum codicillis charta membrana aliove quo genere scriptum signatumque reliquero..., ratum esto, ac si in hoc testamento cautum comprehensumve esset.*

⁴ Odz. (§ 553) razlikuje od oporoke, v kateri je postavljen dedič, kodicil, ki obsega le druge odredbe (§ 553). Razlikovanje ima pomen v določbi § 714, da poznejši kodicil — drugače kakor poznejša oporoka (§ 713) — razveljavlja prejšnje volilo ali kodicil le toliko, kolikor je z njim v nasprotju.

Nemški, švicarski in francoski zakonik kodicilov ne omenjajo.

VII. Poznejši razvoj.

Že *SC. Neronianum* je legatno pravo oprostil najstrožjega formalizma. Še dalje je šla zakonodaja Konstantina in njegovih sinov, ki je l. 339 odpravila vse obličnosti pri odrejanju volil (*in legatis vel fideicommissis verborum necessaria non sit observantia*, C. 6, 37, 21).

§ 124. Omejitve veljavnosti legatov.

Kakor je bilo rimsko pravo sploh malo naklonjeno daritvam med živimi, tako je z mnogimi normami omejevalo veljavnost legatov. Razen že obravnavanih obličnostnih ter splošnih predpisov, ki so veljali tudi za postavitev dediča (n. pr. *testamenti factio* oporočitelja) pozna rimsko pravo še posebne predpise, ki veljajo samo za legate. Po teh določbah so volila ali že od začetka neveljavna ali postanejo neveljavna pozneje ali so zaradi svojega obsega izpodbojna.

I. Iz početka neveljavna volila.

1. *Regula Catoniana*.

Neveljavno je bilo volilo, ki bi bilo neveljavno, če bi bil oporočitelj umrl takoj potem, ko je napravil oporoko; neupoštevno je bilo, da je bilo volilo mogoče in da bi bilo samo ob sebi veljavno, če bi bilo odrejeno ob zapustnikovi smrti (D. 34, 7, 1 pr.: *quod, si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret, id legatum quandocumque decesserit, non valere*). To pravilo pripisujejo sinu Katona starejšega; zato se imenuje *regula Catoniana*. Tako je bil neveljaven vindikacijski legat stvari, ki ni bila ob napravi oporoke oporočiteljeva, postala pa je to še pred njegovo smrtjo.¹ Za legate, ki so bili odrejeni pod pogojem (n. pr. D. 34, 7, 2: *si filia mea Titio nupta erit*), praksa Katonovega pravila ni upoštevala; tako je ostalo tudi po Justinijanovem pravu (D. 34, 7, 4: *Placet Catonis regulam ad condicionales institutiones non pertinere*).

¹ *Regula Catoniana* ni prešla v moderno pravo. Pač pa določa § 661 Odz., da je neučinkovito volilo določene stvari, če je bil njegov predmet ob napravi oporoke že v legatarjevi lastnini. — Po nemškem pravu (§ 2171 BGB.) je neučinkovito volilo, ki je v trenutku dednega pripada nemogoče ali po zakonu prepovedano; na napravo oporoke se zakon ne ozira.

2. *Legata poenae nomine relicta.*

Vsak legat zmanjšuje dediščinsko vrednost, ki naj pripade dediču. Za tako obremenitev se testator odloči, ker hoče tudi legatarju nakloniti neko imovinsko vrednoto. Včasih pa je iz vseh okolišnosti razvidno, da oporočitelj ni določil legata v legatarjevem interesu, ampak da je imel pri tem drug namen. Indirektno je hotel prisiliti dediča, da nekaj stori ali opusti; kolikor bi dedič tej oporočiteljevi volji nasprotoval, naj bi bil gospodarsko kaznovan s tem, da bi moral izpolniti določeno volilo.¹ Taka volila imenujejo viri *legata poenae nomine relicta*. Gaj (2, 235) našteva kot primere: *si heres meus filiam suam Titio in matrimonium collocaverit* (enako lahko tudi: *non collocaverit*), *X milia Seio* (odn. *Titio*) *dato*; ali da naj dedič izplača kot volilo Ticiju 10.000, če ne bo v dveh letih po oporočiteljevi smrti oskrbel nagrobnega spomenika.

Taka volila so bila po klasičnem pravu neučinkovita. Justinijan je izpremenil to pravilo tako, da so poslej taka volila veljavna, razen če bi bil oporočitelj hotel s tem naložiti dediču kaj nemogočega, pravno nedovoljenega ali sramotnega (I. 2, 20, 36).

3. *Legata incertis personis.*

Neveljavna so bila volila nedoločenim osebam, n. pr. *qui primus ad funus meum venerit, ei heres meus X milia dato* (Gai. 2, 238).

II. Naknadno neučinkovita volila.

Prvotno veljavno volilo utegne iz različnih razlogov pozneje postati neučinkovito.

Predvsem se to lahko zgodi iz splošnih razlogov: oporoka postane naknadno neveljavna (*testamentum infirmatum*); voljena stvar je uničena; legatar ne doživi pripada (*dies cedens*) ali pa ni takrat dedno sposoben; volilojemnik je že prejel isto stvar neodplatno (*concursus duarum causarum lucrativarum*).²

Isto velja, če je oporočitelj preklical volilo (*ademptio legati*). Po civilnem pravu je moral to storiti oblično z določenimi besedami (n. pr. *non do, non lego*), in sicer v novi oporoki ali pa vsaj v posebnem kodicilu. V takem primeru je bil legat

¹ Gai. 2, 235 (prim. Ulp. 24, 17): *Poenae autem nomine legari videtur quod coercendi heredis causa relinquitur, quo magis heres aliquid faciat aut non faciat.*

² Prim. II. zv., str. 207, 226.

preklican *ipso iure*. Po pretorskem pravu, ki je pripoznavalo dediču *exceptio doli*, je postal legat neučinkovit že tedaj, če je oporočitelj v oporoki prečrtal legatarjevo ime; dalje tudi tedaj, če je med oporočiteljem in legatarjem pozneje nastalo sovraštvo, ki se do smrti ni poravnalo; končno celó, če je oporočitelj že voljeno stvar odsvojil; po Celzovem mnenju pa le, če je stvar odsvojil v namenu, da s tem razveljavi volilo. — Oporočitelj je volilo lahko preklical tudi le pogojno ali pa samo delno.

Volilo je dalje postalo neveljavno zaradi tzv. *translatio legati*. V tem primeru je oporočitelj določil namesto starega volila drugo, ki je bilo od prvega različno bodisi po vsebini bodisi po osebi upravičenca ali obremenjenca. Prvotno volilo je bilo *ipso iure* razveljavljeno, če je bilo razvidno, da naj novo volilo velja namesto starega, ne morda poleg njega.

Končno je postalo volilo neučinkovito, ako je bilo toliko dediščinskih dolgov, kolikor so znašala dediščinska aktiva. Dedič je sicer moral poplačati iz svojega zapustnikove dolgove, kolikor so presegali zapuščinska aktiva, ni bil pa dolžan izpolniti volil iz svoje imovine (D. 36, 1, 1, 17: *neminem enim oportere plus legati nomine praestare, quam ad eum ex hereditate pervenit*).

III. Zakonodajne omejitve veljavnih volil.

Oporočitelj je lahko odredil toliko volil, kolikor je hotel; to je bila posledica njegove neomejene oporočne prostosti. Utegnilo se je zgoditi, da je z volili izčrpal vso zapuščino; dediču je takrat ostala samo skrb za zapuščinsko likvidacijo ter prazno ime (*inane nomen heredis*). Pri tem je bilo posebno usodno, da je bil samo dedič odgovoren za zapustnikove dolgove. Da ne bi prevelika radodarnost z legati navsezadnje izpodkopala celotnega dednega sistema, je zakonodaja skušala na različne načine omejiti pretirana volila.

Najprej je zakon *lex Furia testamentaria* (okr. 200 pr. Kr.) določil, da legati in daritve *mortis causa* ne smejo biti večje kakor 1000 asov; pri tem so bile izvzete naklonitve nekaterim osebam. Legatar, ki bi zahteval večje volilo, bi moral vrniti *quadruplum*. Ker število legatov ni bilo omejeno, ta reforma ni zadoščala.

Zakon *lex Voconia* (169 pr. Kr.) je določil, da noben legatar ne sme prejeti več, kakor dobi dedič odn. vsi sodediči skupaj. Kljub temu je bilo mogoče, da je testator razdrobil

dediščino na mnogo majhnih legatov; hkrati je lahko znižal tudi dedičev delež.

Resnično reformo je prinesla šele *lex Falcidia* (40 pr. Kr.). Po tem zakonu je odslej morala dediču ostati vsaj čista četrtnina dediščine (*quarta Falcidia*); vsakemu sodediču pa vsaj čista četrtnina dediščinskega deleža, na katerega je bil postavljen. Če so legati skupno presegali tri četrtnine vrednosti zapuščine, računano na dan oporočiteljeve smrti, so jih *ipso iure* sorazmerno za toliko zmanjšali, da je dediču ostala čista četrtnina. Justinijan je dovolil, da je oporočitelj lahko izrečno prepovedal dediču, da bi to pravico uveljavljal. Odrekel jo je tudi dediču, ki ni napravil inventarja (Nov. 1, 2, 2).¹

§ 125. Pridobitev legatov.

I. *Dies cedens* — *dies veniens*.

Da je legatar mogel pridobiti volilo, je bilo predvsem potrebno, da je dediščina pripadla oporočnemu dediču in da jo je dedič pridobil.

Za legatarja sta bila pomembna dva termina: *dies cedens* in *dies veniens*.

Dies cedens je nastopil navadno, ko je zapustnik umrl, po zakonu *lex Papia Poppaea* pa šele tedaj, ko so odprli oporoko. S tem terminom je legatar dobil pravno utemeljeno upanje na pridobitev; tako upanje je bilo podedljivo. — Če pa je bilo volilo odrejeno pod suspenzivnim pogojem, je moral legatar doživeti izpolnitev pogoja; drugače tako upanje ni bilo podedljivo. Če je bilo volilo vezano na določen rok (*dies certus quando*), je nastopil *dies cedens* takoj ob zapustnikovi smrti; če pa je bil rok nedoločen (*dies incertus quando*), je *dies cedens* napočil šele, ko se je termin izpolnil.

Dies veniens je nastopil navadno takrat, ko je dedič pridobil dediščino. Če pa je bilo volilo omejeno po odložnem pogoju, ali po roku, določenem ali nedoločenem, je *dies veniens* nastopil šele, ko se je pogoj izpolnil, ali je rok napočil.

II. Pridobitev.

Vindikacijski legat je pridobil volilojemnik kot singularni naslednik oporočiteljev in ne dedičev. O vprašanju, ali je

¹ Določbe o falcidijski četrti ne pozna ne Odz., ne nemško, ne švicarsko in ne francosko pravo.

pridobil legat tudi legatar, ki še ni vedel, da mu je legat pripadel, smo že govorili (prim. § 57).

Damnacijski legat je pridobil volilojemnik takoj in brez svojega sodelovanja. Ako se mu je hotel odpovedati, je to lahko storil z navidezno *solutio per aes et libram* ali pa s tem, da ni naperil tožbe *actio ex testamento*.

III. Kolegatarji.

Pravni položaj je postal lahko zamotan, kadar je bila ista stvar voljena več osebam skupaj.

Če je šlo za vindikacijski legat, so pridobili sovolojemniki (kolegatarji) na voljeni stvari solastnino, odn. so skupno pridobili užitek ali zemljiško služnost. Delež, ki ga eden izmed njih ni pridobil, je prirastel ostalim. Pri tem je bilo brez pomena, ali je oporočitelj postavil kolegatarje *coniunctim* (n. pr. Gai. 2, 199: *Titio et Seio hominem Stichum do lego*) ali *disiunctim* (*Lucio Titio hominem Stichum do lego. Seio eundem hominem do lego*, Gai. l. c.). Ožja akrescenca je veljala samo toliko, kolikor je oporočitelj nekatere legatarje postavil kot ožjo skupino, ločeno od drugih (n. pr.: *Maevio et Seio hominem Stichum do lego, Titio eundem hominem do lego*).

Pri damnacijskem legatu po klasičnem pravu ni bilo akrescenca. Kadar je bil legat določen *coniunctim*, je smel vsak sovolojemnik terjati enak delež (Gai. 2, 205: *singulis partes debentur*); če ga eden izmed njih ni pridobil, je bilo to v prid dediču. Kadar je bilo volilo odrejeno *disiunctim*, je smel vsak zase zahtevati celotno volilo. Dedič je enemu izročil stvar, drugemu je plačal njeno vrednost.

Justinijan je razširil na vse legate načela, ki so po klasičnem pravu veljala za vindikacijski legat.

IV. *Interdictum quod legatorum*

smo že omenili, ko smo razpravljali o pretorskem dedovanju (§ 121).

§ 126. Fideikomisi.¹ — Zgodovina. ✓

I. Pojem.

Fideikomisi so bili spočetka brezoblične oporočiteljeve prošnje, s katerimi je le-ta zaupno (*fides*) zaprosil dediča, legatarja ali celo fideikomisarja, naj določeni osebi nakloni

¹ Pisava fideikomis se mi zdi bolj pravilna kakor pa fidejkomis. Saj pišemo tudi n. pr. reivindikacija, reipersekutoren, socialen, materialen.

neko določeno dajatev ali storitev. Oseba, ki ji je bil fideikomis namenjen, je bila fideikomisar; oseba, ki ji je bil naložen, pa fiduciar.

Taki fideikomisi so bili v predklasični dobi neiztožljivi, zlasti če so bili odrejeni v navadnem, nepotrjenem kodicilu. To se je izpremenilo za Avgusta. Njemu je namreč neki *Lucius Lentulus* naložil v kodicilih različne fideikomise (I. 2, 25 pr.). Avgust je zaradi tega sklical na posvetovanje najuglednejše juriste. Med njimi je zlasti Trebacij zagovarjal, naj se take odredbe pripoznajo za obvezne. Potem ko je Avgust izpolnil fideikomise, so imeli fideikomise splošno za iztožljive, ne sicer v rednem, pač pa v izrednem postopanju. Za take pravde sta bila prvotno pristojna oba konzula; cesar Klavdij je postavil v ta namen dva *praetores fideicommissarii*; Tit je namesto dveh določil le enega. V provincah so o tem sodili provincialni namestniki.

II. Legati in fideikomisi.

Po svojem gospodarskem namenu so bili fideikomisi zelo sorodni legatom. Vendar je bilo zlasti iz početka med njimi precej razlik.

Odrediti sme fideikomis le oseba, ki takrat lahko napravi oporoko (*testamenti factio*). Ni pa potrebno, da bi zapustnik zares napravil oporoko; fideikomis je bil namreč kmalu mogoč tudi pri intestatnem dedovanju.

Obremeniti je mogoče s fideikomisom vsakogar, ki iz oporoke kaj prejme: dediča, legatarja, fideikomisarja; naložiti ga je mogoče tudi intestatnemu dediču in celo fiskusu.

Glede osebe, ki naj ji bo fideikomis naklonjen, ni bilo spočetka nobenih omejitev. Polagoma so pa posamezne nove pravne norme uvedle za fideikomisarje različne omejitve. Tako je pod Vespazijanom *SC. Pegasianum* razširil določbe glede *caelibes* in *orbi* na pridobivanje fideikomisov. Pod Hadrijanom je neki senatov sklep določil, da fideikomisi v prid peregrinom pripadejo fiskusu. Nek drug senatov sklep iz Hadrijanove dobe je razširil na fideikomise določbe glede poslednjevoljnih naklonitev postumom in nedoločenim osebam. V Gajevem času so veljali za neiztožljive fideikomisi, ki so bili naloženi *poenae nomine* (Gai. 2, 284—288).

Kakor pri legatih je bila tudi pri fideikomisih mogoča vulgarna substitucija. Razen nje je bila mogoča še druga:

substitutio fideicommissaria, kakor jo je imenoval občepravnih nauk. Prvemu fideikomisarju je bilo naloženo, naj v določenem trenutku prepusti predmet fideikomisa drugemu, n. pr. D. 32, 39 pr.: *Pamphilo liberto hoc amplius, quam codicillis reliqui, dare volo centum. Scio omnia, quae tibi, Pamphile, relinquo, ad filios meos perventura*. Tu ni veljalo več pravilo, ki velja za dediča: *semel heres, semper heres*. Prav tako ni veljalo za fideikomisarno substitucijo pravilo: *substitutus substito, substitutus instituto*. Če je umrl vmesni substitut, preden mu je pripadel fideikomis, se nadaljnja substitucija sploh ni uveljavljala; fideikomis je ostal dosedanjemu prvemu upravičencu.

Poseben primer fideikomisarne substitucije je bil *fideicommissum familiae relictum*. Oporočitelj je naložil dediču fideikomis tako, da naj določena imovina ostane v isti rodbini. Vsak naslednji fideikomisar je moral imovino zopet prepustiti članu iste rodbine; osebo je fiduciar sam izbral. Za rodbinske člane so šteli ne le vse sorodnike, ampak, če teh ne bi bilo, tudi zakonca, zeta in snaho (C. 6, 38, 5). Če ne bi bilo več rodbinskih članov ali če bi se vsi odrekli, tedaj je fideikomis ugasnil in za imovino je zopet veljalo splošno dedovanje. Justinijan je vrh tega v 159. noveli omejil ta fideikomis s tem, da je imovina postala zopet prosta v rokah četrtega imetnika in rodu (*post quattuor generationes*).

III. Predmet.

Predmet fideikomisa je utegnila biti posamična (lastna ali tuja) stvar (*speciale fideicommissum*), oprostitev sužnja (*manumissio fideicommissaria*), ali tudi prepustitev celotne dediščine ali njenega dela (vesoljni ali univerzalni fideikomis).

Po klasičnem pravu je fideikomisar pridobil le terjatev, nikoli ne stvarne pravice, kakor je to pridobil vindikacijski legatar. Pač pa je oblastvo dovoljevalo fideikomisarju *missio in possessionem*, ako je bil fiduciar prodal fideikomisarno voljeno stvar osebi, ki je vedela za ta fideikomis.¹

Če je obremenjenec bil z izročitvijo v zamudi, je fideikomisar smel terjati zamudne obresti in plodove. Izmed legatarjev je od Julijana dalje imel to pravico legatar *sinendi modo* (Gai. 2, 280); drugi je niso imeli.

¹ Paul. 4, 1, 15: *Rem fideicommissam si heres vendiderit, eamque sciens comparavit, nihilominus in possessionem eius fideicommissarius mitti iure desiderat.*

SC. Pegasianum je pripoznal ugodnosti falcidijskega zakona obremenjenemu dediču, ne pa tudi obremenjenemu nadaljnjemu fideikomisarju.

IV. Oblika.

Za fideikomise ni veljala stroga obličnost. Medtem ko so bila pri legatih potrebna *verba imperativa*, so tu zadoščala *verba precativa*, kakor: *fidei tuae committo*, ali *rogo*, *peto*, *volo*, *mando*, *deprecor*, *cupio*, *iniungo*, *desidero*, *impero*; ni pa zadoščalo: *relinquo* ali *commendo* (*Paul*, 4, 1, 6). Fideikomis je bilo mogoče odrediti tudi v drugem jeziku kakor v latinščini. Odrejen je bil lahko v oporoki, v kodicilu, bodisi da je bil potrjen ali pa ne. Mogoč je bil intestatni kodicil. Veljaven je bil po Justinijanovem pravu tudi tzv. oralni fideikomis, ki ga je zapustnik samo ustno odredil. Pri takem fideikomisu je fideikomisar moral najprej sam priseči, da ne ravna nagajivo (*iusiurandum calumniae*). Nato je pozval obremenjenca, naj priseže, *quod nihil tale a testatore audivit* (I. 2, 23, 12). Če je le-ta prisegel, je bil prost; če ni prisegel, je moral izpolniti fideikomis. — Podobno je bilo mogoče fideikomis brezoblično ukiniti.

Glede pridobitve velja isto kakor za legate (*dies cedens*, *dies veniens*).

§ 127. Izenačenje legatov in fideikomisov.

I. Pred Justinijanom.

Že v klasični dobi se je pričelo izenačevanje legatov s fideikomisi na ta način, da so mnogo predpisov, ki so dotlej veljali le za legate, razširili tudi na fideikomise (falcidijska četrt, naklonitev peregrinom ali kaki *incerta persona*).¹ Vendar je ostalo v klasični dobi razlikovanje med legati, ki jih je bilo treba odrediti *verbis civilibus* in ki je zanje veljalo strogo pravo (*rigor iuris*), ter med fideikomisi, ki jih je zapustnik odrejal brezoblično po svoji volji (*voluntas*).

Zlasti je izenačenje napredovalo, odkar je bila l. 339 odpravljena (C. 6, 37, 21) obličnost pri odrejanju legatov. Pač pa je bilo sedaj potrebno, da so pri kodicilu sodelovale priče; Justinijan jih zahteva pet.²

¹ Prim. § 104, III.

² Zato je oporočitelj večkrat določil, naj velja oporoka vsaj kot kodicil, če bi bila iz kakega obličnega razloga neveljavna kot oporoka

II. Justinijanovo pravo.

Justinijan je končno spojil legate in fideikomise. Leta 529 (C. 6, 43, 1) je določil, da ima tako legatar kakor fideikomisar *actio ex testamento*, da iztoži volilo od obremenjenca. V zavarovanje svoje terjatve ima volilojemnik zastavno pravico na zapuščinskih stvarih, ki so pripadle fiduciarju (*in rebus, quas a testatore consecutus est*; C. 6, 43, 1, 4). Poleg omenjene tožbe *quasi ex contractu* sta imela legatar in fideikomisar tudi stvarnopravno tožbo; praktično uporabna je bila taka tožba le, če je bil predmet volila stvar (ali stvarna pravica), ki je bila ob zapustnikovi smrti njegova.

Popolnoma je Justinijan izenačil legate in fideikomise l. 531 z zakonom C. 6, 43, 2. Kolikor si določila nasprotujejo, naj veljajo določila o fideikomisih kot milejša.

§ 128. Vesoljni fideikomis.

I. Pojem.

Univerzalni ali vesoljni fideikomis je fideikomis, ki ima za predmet vso zapuščino ali njen (miselni) del. Zapustnik je naročil dediču (*heres fiduciarius*), naj dediščino prepusti (restituira) vesoljnemu fideikomisarju. Taka prepustitev je bila lahko naložena ali za takoj po pridobitvi ali šele *ex die certa* ali pod suspenzivnim pogojem. Taka odredba se je glasila n. pr.: *Lucius Titius heres esto. Rogo te, Luci Titi, ut, cum primum possis hereditatem meam adire, eam Gaio Seio reddas restituas.* (I. 2, 23, 2).

Vesoljni fideikomis je bilo mogoče naložiti dediču ali fideikomisarju, ne pa legatarju.

Vesoljni fideikomisar je dejansko na ta način dedoval, bodisi takoj ali pa šele po preteku določenega roka. Pravno pa je bil le fiduciar dedič in tudi samo on odgovoren za zapustnikove dolge.

Dedič je izpolnil naloženi vesoljni fideikomis tako, da je *nummo uno* prodal fideikomisarju celotno dediščino. Glede še neizterjanih zapuščinskih terjatev in dolgov sta sklenila *stipulationes emptae et venditae hereditatis*. Fideikomisar se je zavezal, da bo nastopil kot *cognitor* ali *procurator* v tožbah, ki bi utegnile biti naperjene zoper dediča zaradi zapustnikovih

(prim. D. 31, 88, 17) (kodicilarna klavzula). V občem pravu so to določbo po uvodnih besedah imenovali: *clausula ceterata*, ker so jo notarji redno okrajševali: »Kolikor pa et cet.«

dolgov. Fiduciar pa je z drugo stipulacijo zagotovil fideikomisarju, da mu bo dovolil uveljavljanje zapustnikovih terjatev. Stvarne pravice na tujih stvareh (n. pr. zemljiške služnosti), ki so ugasnile zato, ker je dedič pridobil dediščino, sta po restituciji zopet obnovila. Podobno je bilo mogoče uveljavljati medsebojne terjatve in dolgove, ki so zaradi dedovanja ugasnili.

II. SC. Trebellianum.

Pri navedeni pravni ureditvi dedič ni imel od pridobitve dediščine nobene koristi, pač pa je s tem prevzel odgovornost za zapustnikove dolgove. S stipulacijami *emptae et venditae hereditatis* je bilo sicer obljubljeno, da bo vesoljni fideikomisar sam vstopil v dotične pravde kot dedičev pravní namestnik,¹ vendar je bil dedič še vedno odgovoren, če je bil fideikomisar neplačevit ali upnikom nedosegljiv. Zato pač marsikateri dedič ni maral pridobiti take dediščine; če je pa oporočni dedič ni pridobil, je s tem propadel tudi vesoljni fideikomis.

Zato je SC. Trebellianum (iz Neronove dobe) napravil vesoljnega fideikomisarja za oporočiteljevega vesoljnega naslednika (*heredis loco*).² Ko je bil namreč dedič restituiral dediščino vesoljnemu fideikomisarju, so dediščinski upniki mogli izterjati svoje terjatve z *actiones utiles* samo od vesoljnega fideikomisarja. Od istega trenutka naprej je tudi vesoljni fideikomisar lahko sam izterjal z *actiones utiles* zapustnikove terjatve. Stipulacij ni bilo treba nobenih.

Ta precej radikalna reforma je uspešno odstranila dedičevo odgovornost, ni pa hkrati dediču še ničesar nudila, zaradi česar naj bi pridobil dediščino.

III. SC. Pegasianum.

Korak naprej je šel drugi senatov sklep SC. Pegasianum (okr. 73 po Kr.), ki je pripoznal dediču pravico do falcidijske četrti tudi nasproti vesoljnemu fideikomisarju. Dediča, ki ne

¹ Za toliko je bil dedičev položaj tokrat boljši, kakor je bil njegov položaj nasproti particijskemu legatarju. Tam je bil namreč le dedič tožen in je moral sorazmeren del plačanega zneska izterjati od legatarja (*stipulatio pro parte*).

² Iz besedila (D. 36, 1, 1, 2): ... *placet, ut actiones, quae in heredem heredibusque dari solent, eas neque in eos neque his dari, qui fidei suae commissum sic, uti rogati essent, restituissent, sed his et in eos, quibus ex testamento fideicommissum restitutum fuisset...*

bi hotel pridobiti dediščine in bi s tem preprečil fideikomis, je pretor lahko prisilil, da jo pridobi. V tem primeru ni bil dedič odgovoren za zapustnikove dolgove, imel pa tudi ni pravice do falcidijske četrti.

Kadar je oporočitelj naklonil oporočnemu dediču vsaj četrtino in je dedič dediščino prostovoljno pridobil, sta bila po Trebelijanskem senatovem sklepu odgovorna za zapustnikove dolgove dedič in vesoljni fideikomisar, in sicer sorazmerno svojima dednima deležema.

Kadar je pretor dediča prisilil, da je pridobil dediščino, je popolnoma obveljala ureditev, kakor jo je določil *SC. Trebellianum*. Univerzalni fideikomisar je bil sam neposredno odgovoren za zapustnikove dolgove (*actiones utiles*).

Kadar dediču ni bila naklonjena četrtina, pa je dediščino prostovoljno pridobil in zahteval zase falcidijsko četrt, tedaj je bil samo dedič zapustnikov vesoljni naslednik, fideikomisar pa je bil *legatarii loco*. Dedič in vesoljni fideikomisar sta sklenila *stipulationes partis et pro parte*. — Če je dedič, ki ni dobil četrtine, dediščino pridobil, ne da bi bil zahteval četrtino, je ostal sam odgovoren za dolgove; z vesoljnim fideikomisarjem pa je sklenil *stipulationes emptae et venditae hereditatis*.

Vesoljni fideikomisar, ki je moral po določenem času prepustiti fideikomis naslednjemu vesoljnemu fideikomisarju, ni imel pravice do falcidijske četrti. Glede odgovornosti za dolgove je med njima veljalo to, da je prvi fideikomisar restituiral po istih načelih, po katerih je bil sam pridobil. Če je bil pridobil po *SC. Trebellianum*, je to veljalo tudi za naslednika; drugače pa je veljala ureditev, kakor jo je normal *SC. Pegasianum*.

IV. Justinijanovo pravo.

Justinijan je navedeno ureditev poenostavil tako, da je vesoljni fideikomisar odslej vedno zapustnikov vesoljni naslednik. Kadar dedič ničesar ne pridobi, bodisi da je le prisiljen pridobil dediščino, bodisi da mu ni bilo v oporoki nič naklonjeno in tudi ni zahteval falcidijske četrti, takrat je odgovoren za dolgove samo vesoljni fideikomisar. Kadar dedič pridobi kako oporočno naklonitev ali če zahteva falcidijsko četrt, tedaj odgovarjata oba, dedič in vesoljni fideikomisar, sorazmerno svojima dednima deležema. Razlika je

le v tem, da je dedič zapustnikov neposredni vesoljni naslednik, univerzalni fideikomisar pa posredni.

Justinijan je l. 530 (C. 6, 49, 7, 1) dovolil, da se v treh primerih lahko celo fingira, da je fiduciar dediščino pridobil in restituiral. To velja, če se fiduciar skriva, ali če je umrl, ne da bi bil zapustil dediča, ali končno če je fideikomisarju naloženo, naj prepusti fideikomis drugemu.

Justinijan je tudi določil, da fiduciar odgovarja za *culpa in concreto*. Odsvojitve dediščinskih stvari je proglasil za nično.¹

¹ Moderno pravo ne pozna več načela *semel heres, semper heres*, ampak dovoljuje substituiranje zaporednih dedičev (§ 608 Odz.: fideikomisarna substitucija; § 2100 BGB., čl. 488 ZGB.: Nacherben). Zato je univerzalni fideikomis, ki je skušal po ovinku vsaj deloma isto doseči, nepotreben.

Deveti oddelek:

Mortis causa donatio — Mortis causa capio.

§ 129. *Mortis causa donatio.*

I. Pojem.

Daritev za primer smrti (*donatio mortis causa*) je pravna dvoživka: zanjo veljajo deloma določila o legatih, deloma o pogodbah.

Klasiki (Julijan in Ulpijan, D. 39, 6, 2) razlikujejo tri primere: daritelj ustanovi daritev glede na splošno človeško umrljivost, ne da bi se sam nahajal v kaki neposredni smrtni nevarnosti; lahko pa ustanovi daritev v neposredni nevarnosti tako, da podarjena stvar takoj postane obdarjenčeva; končno je mogoče ustanoviti daritev zaradi nevarnosti tako, da obvelja šele po dariteljevi smrti, čeprav je daritelj takoj prepustil stvar obdarjencu v posest.

Za take daritve je bistveno, da so ustanovljene glede na dariteljevo smrt. Marcijan poudarja, da želi daritelj podarjeni predmet nakloniti raje obdarjencu kakor pa svojemu dediču, toda raje ga obdrži sam, kakor da bi ga prepustil obdarjencu (D. 39, 6, 1 pr.: *cum quis habere se vult quam eum cui donat magisque eum cui donat quam heredem suum*). Če je bila daritev ustanovljena glede na določeno neposredno nevarnost, je postala neveljavna, če je daritelj nevarnost srečno prebil. Vedno je tudi postala neveljavna, če je obdarjenec umrl pred dariteljem. Navadno jo je daritelj smel preklicati.

Predmet daritve je lahko prepustitev stvari v lastnino, obljuba dajatve, *delegatio* in odpust dolga.

II. Pravna ureditev.

Po Justinijanovem pravu je *donatio mortis causa* v mnogih določbah izenačena z volili. To velja glede akrescence, glede falcidijske četrti, dolžnega deleža in glede *cautio Muciana*; daritev za primer smrti je mogoče obremeniti s fidei-

komisi; obdarjenec pride na vrsto šele za zapuščinskimi (odn. dedičevimi) upniki. Ne glede na višino zneska za to daritev ni treba sodne insinuacije (prim. II. zv., str. 412), pač pa zahteva Justinijan pet prič kakor pri kodcilu.

Vkljub temu veljajo zanjo nekatere določbe, ki so posledica pojmovanja daritve za primer smrti kot pogodbe. Zanj se zahteva, da imata stranki pogodbeno sposobnost, ne pa *testamenti factio*.¹ Dalje je za njeno veljavnost treba, da jo obdarjenec sprejme. Neodvisna je od dedovanja in veljavna, čeprav noben dedič ne pridobi dediščine. Predmet daritve je pridobljen od zapustnika, ne iz zapuščine; lastnina preide neposredno od zapustnika na obdarjenca. Zato zoper njega tudi nima dedič interdikta *quod legatorum*. *Regula Catoniana* ne velja za *donatio mortis causa*. Obdarjenec ne postane nevreden (*indignus*) glede daritve, čeprav neupravičeno izpodbija oporoko s *querela inofficiosi testamenti*.

Daritelj je lahko zahteval podarjeno stvar nazaj s *condictio ob causam datorum*, če je stvar prepustil obdarjencu v lastnino. Če jo je prepustil pod odložnim pogojem, je lahko uveljavljal ustrezno stvarnopravno tožbo.²

§ 130. *Mortis causa capio*.

Mortis causa donatio je z obdarjenčeve strani neka vrsta pridobitev (*capiones*) *mortis causa*.

V ožjem pomenu pa uporabljajo klasiki ime *mortis causa capio* za one pridobitve *mortis causa*, za katere ni posebnega

¹ Z očetovim privoljenjem (*patre permittente*, D. 39, 6, 25, 1) jo lahko ustanovi *filius familias*, medtem ko bi tudi z očetovim dovoljenjem ne mogel napraviti oporoke.

² Zaradi svoje notranje neenotnosti povzroča daritev za primer smrti modernim zakonodavcem težave pri uvrstitvi in ureditvi.

Odz. jo ureja v pogodbenem pravu (§ 956, prim. § 603). Kot daritev za primer smrti velja tista, ki naj se izpolni šele po dariteljevi smrti; njena izpolnitev je odgodena na nedoločen rok, ni pa odvisna od pogoja, da bi obdarjenec moral preživeti daritelja. Če je bila uporabljena (oporočna) oblika, velja kot volilo, ki je prosto preklicljivo. Kot pogodba pa velja le, če jo je obdarjenec sprejel in se je daritelj izrečno odrekel pravici do preklica ter je bil o tem sestavljen notarski akt (§ 52, odst. 1, št. 4 not. zak. od 11. IX. 1930).

Nemški zakonik jo ureja v dednem pravu (§ 2301) in razlikuje dvoje možnosti. Kadar gre za neizpolnjeno obljubo daritve, ki naj velja pod pogojem, da bo obdarjenec preživel daritelja, se uporabljajo določbe o poslednjevoljnih odredbah (§ 2301, odst. 1 BGB.). Če je odrejena v oporoki, velja kot prosto preklicljivo volilo; če je odrejena v obliki

imena, kakor so za dediščino, legate, fideikomise in daritev za primer smrti.

Taka pridobitev je n. pr. nastala iz oporočiteljeve odredbe: *Titius heres esto, si Seio decem dederit*. Teh deset zlatnikov, ki naj jih Titij da Seju (*condicionis implendae causa datum*), je *mortis causa capio*. Sej tako naloženih deset ne bo mogel iztožiti, vendar ne bo pretor izročil dediščine dediču, preden le-tà ne bo izpolnil pogoja.

V tej obliki so skušali Rimljani včasih obiti stroge omejitve, ki jih je uvedla Avgustova zakonodaja. To so polagoma preprečevali s tem, da so zanje uporabljali načela o volilih. Tako pravi glede pridobitve *Paulus* (D. 39, 6, 9): *Omnibus mortis causa capere permittitur, qui scilicet et legata accipere possunt*. Prav tako so nanje razširili določbe o dolžnem deležu, o falcidijski četrti, o nevrednosti kakor tudi načelo, da je *mortis causa capiones* mogoče obremeniti z legati.

dedne pogodbe, ni preklicljiva; brez omenjenih oblik pa je neveljavna. — Kadar gre za daritev, ki jo je daritelj še za svojega življenja izpolnil, se presoja po načelih, ki veljajo za daritve med živimi (§ 2361, odst. 2). Posebna oblika ni potrebna.

Švicarsko pravo jo ureja v obligacijskem zakoniku (čl. 245, odst. 2) bistveno enako kakor nemško pravo.

Francosko pravo, ki mu je za daritev bistvena definitivnost in nepreklicljivost (čl. 894 CC.), ne pozna daritev za primer smrti. Pač pa je mogoča donation à la condition de survie du donataire, to je nepreklicna daritev sedanje imovine pod pogojem, da bo obdarjenec preživel daritelja.

E. Civilno pravdno pravo.*

§ 131. Od samopomoči do civilnega pravdnega prava.

I. Samopomoč.

Ko smo razpravljali o pojmu prava, smo ugotovili, da vsaj načelno mora biti uspešnost pravne norme garantirana, predvsem po državni avtoriteti. Vprašanje zase je, v kolikšni meri je taka načelna garancija v določenem sistemu izvedena: če, kdaj in kako sme apelirati na zaščito državnih organov (n. pr. sodišč, upravnih oblastev) tisti pravni subjekt, čigar pravica je kršena. To je predvsem odvisno od stopnje, ki jo je pravni razvoj dosegel v dotični dobi, kar je zopet v zvezi tudi s splošnim kulturnim, socialnim in gospodarskim stanjem.

V primitivnem stanju še ni državna organizacija dovolj razvita, da bi se lahko uspešno zavzemala za pravice posameznih državljanov in reševala njihove medsebojne spore. Zato posamezniku ne preostane nič drugega, kakor da sam skuša uveljaviti svojo pravico, če je treba, s silo; n. pr. tako da kot lastnik odvzame neupravičenemu posestniku svojo stvar ali da kot upnik izsili od dolžnika, da mu plača svoj dolg. Tako ravnanje upravičenca, ki meri na to, da pride sam do svoje pravice — če je treba, tudi s silo — imenujemo samopomoč.

Samopomoč ima velike pomanjkljivosti. Predvsem jo more uporabljati le močnejši nasproti slabotnemu; slabotni je ne more uveljavljati in postane tako brezpraven. Vrh tega manjka objektivne presoje, ali ima tisti, ki poseže po samopomoči, res tudi dotično pravico in ali si ne bo s samopomočjo vzel več, kakor mu gre. Izvajanje samopomoči tudi utegne vzbuditi odpor pri osebi, zoper katero uveljavlja upravičenec svojo domnevno pravico; namesto do uveljavljanja pravice vodi samopomoč do kršitve javnega reda in miru.

* Ker ima poglavje o civilnem pravdnem pravu pretežno le historičen pomen, sem le-tu opustil vzporejanje z modernimi pravi.

Zaradi teh pomanjkljivosti si vsak pravni red prizadeva, da bi samopomoč kar najbolj omejil. Reševanje zasebnih sporov med državljani naj se vrši ob sodelovanju državnih organov po posebnih pravnih predpisih. Celokupni sistem pravil, po katerih naj se rešujejo zasebni spori med državljani, imenujemo civilno pravno pravo.

Prehod od samopomoči do pravno urejenega pravnega postopanja se je vedno izvršil polagoma in po stopnjah. Iz početka se pravni red zadovoljuje, da stranke uporabljajo samopomoč v določenih legalnih oblikah in pod kontrolo državnega organa (v Rimu pretorja). Kolikor bolj se državni upravni aparat spopolnjuje, tolako intenzivneje jemlje država civilno pravno postopanje v svoje roke.

Tudi najbolj razvito pravo ne more popolnoma pogrešati samopomoči, ampak jo mora trpeti vsaj v redkih, izjemnih primerih.

V Rimu je samopomoč izrečno prepovedal šele dekret Marka Avrelija (*decretum divi Marci*, D. 4, 2, 13; D. 48, 7, 7). Upnik, ki nasilno (*non per iudicem*) pripravi dolžnika do izpolnitve, izgubi svojo terjatev.¹ Glede stvarnih pravic je uveljavila l. 389 enako načelo konstitucija Valentinijana II., Teodozija in Arkadija (C. 8, 4, 7). Če je lastnik nasilno odvzel posestniku svojo stvar, je izgubil na njej lastninsko pravico in je moral stvar vrniti nasprotniku; če pa odvzeta stvar sploh ni bila njegova, je moral vrh tega plačati še njeno denarno vrednost.² — Vendar ne smemo misliti, da bi bilo v Rimu prav do Marka Avrelija obstajalo neomejeno izvajanje samopomoči. Kakor bomo videli, je rimsko pravo že za decemvirov poznalo posebno civilno pravno postopanje, ki se je vršilo po pravnih normah, pretežno običajnih, in pod nadzorstvom državnega organa.

Izjemno dovoljuje samopomoč tudi še Justinijanovo pravo takrat, kadar nikakor ni mogoče čakati na državno sodno pomoč, n. pr. upnik sme nasilno odvzeti denar dolžniku, ki hoče pobegniti in odnesti denar, da bi tako pripravil upnike ob plačilo (D. 42, 8, 10, 16).

V večjem obsegu kakor samopomoč za uveljavljanje pravic pa dovoljuje pravni red samoobrambo. Tako imenujemo

¹ Po Modestinu (D. 48, 7, 8) je tako ravnanje tudi kaznivo po *lex Iulia de vi privata*.

² Glede terjatev gl. II. zv., str. 201.

ono ravnanje upravičenca, s katerim skuša zavriniti protipravno kršitev svoje pravice.

Glede samoobrambe postavlja *Paulus* načelo: *vim enim vi defendere omnes leges omniaque iura permittunt* (D. 9, 2, 45, 4). Samoobramba je zlasti važna pri obrambi posesti. Tu sme pregnani celo sam pregnati nasilnika z zemljišča (*re-deiectio*). Vendar mora biti tudi tu uporaba sile v skladu z namenom: upravičenec sme iti le toliko daleč, kolikor je treba za zaščito njegove pravice.

II. Razmejitev civilnega pravnega postopanja.

Namen civilnega pravnega postopanja je reševanje sporov med zasebniki. V njem naj se ugotovi obstoj določene pravice (razsojevalno postopanje) in hkrati zagotovi, da se pravica uveljavi (izvrši), če je treba, tudi zoper voljo zavezanca (izvršilno postopanje).

Od civilnega se razlikuje kazensko sodno postopanje po tem, da pride do le-tega zato, ker je nekdo kršil določeno pravno dobrotno, ki jo smatra država za tako važno, da jo varuje ne glede na zahtevo oškodovane osebe. Take dobrine so n. pr. življenje, telesna celovitost i. dr. V civilnem rimskem pravu jih je bilo prvotno zelo malo. Zakon XII plošč navaja kot zločine, ki kršijo take pravne dobrine: veleizdajo, sorodstveni umor (*parricidium*), začaranje, požig, krivo pričevanje, podkupovanje sodnikov in ponočno popašnjo tujega polja. Pozneje se je število teh *crimina publica* vedno bolj večalo, takó da je le malo število dejanskih stanov, ki zadevajo kršitve zasebnih interesov, še ostalo predmet civilnega pravljanja (*delicta privata*, n. pr. *furtum*, *iniuria*).

Upravno postopanje ureja odnošaje med državo kot nosilcem oblasti in zaščitnico svojih lastnih interesov ter nižjo korporacijo (n. pr. občino) ali pa zasebnikom. Kolikor je prišlo do sporov, jih je po rimskem pravu reševal magistrat, ki je bil hkrati zastopnik ene stranke (države) in sodnik.

III. Predmet.

Civilno pravdno pravo dosega svoj namen s tem, da ureja vprašanje, kdo naj sodi in v katerih okoliščinah (sodni ustroj) ter kako naj sodi (postopanje).

Rimsko pravdno pravo je mogoče pravilno doumeti le, če proučimo njegov zgodovinski razvoj. Posebno za ta del

rimskega prava velja, da se je razvijal v najožji zvezi s splošnim družabnim, kulturnim in gospodarskim razvojem. Poleg starih oblik se uveljavljajo že nove in jih kot primernejše polagoma nadomestijo, dokler se sčasoma tudi same ne umaknejo poznejšim sodobnejšim tvorbam.

Preden preidemo k zgodovini, je treba, da se vsaj kratko pomudimo pri osrednjem rimskopravnem pojmu: pri akciji (*actio*).

§ 132. *Actio*.

I. P o j e m.

Pojem *actio* spada med najtežje doumljive tvorbe celotnega rimskega pravnega sistema. Izraz namreč pomeni dvoje: pravdanje in pravico do pravdanja. Rimsko pravo ne pozna splošne tožbe, to je splošne možnosti, da sme tožitelj uveljavljati z njo vsakovrstne svoje zahteve. Rimsko pojmovanje vidi — vsaj v civilni in klasični dobi — v vsaki akciji nekaj individualnega: *rei vindicatio* je n. pr. nek povsem samostojen pravni lik nasproti *actio empti*. Vsaka *actio* je naravnost vezana na določen dejanski stan in tako tesno spojena z določeno pravico. Zato je rimsko pravo sistem različnih akcij, ne pa različnih pravic in dolžnosti.

Po svojem izvoru so tožbe predvsem civilne (*legibus proditae*), ki jih je uvedel kak zakon ali kaka običajnopravna norma. Pozneje je uvajal nove akcije v svojem ediktu pretor (*actiones praetoriae*), v manjši meri tudi kurulski edili (*actiones aediliciae*). V bizantinski dobi ugotovimo že poskuse, da se s splošnejšimi tožbami nekoliko zabrišejo precizna klasična razlikovanja, vendar se tudi sedaj še uporabljajo stara imena.

II. Vrste akcij.

1. S formalnega, pravdnopravnega vidika je najvažnejša delitev akcij na *actiones in ius conceptae* in *actiones in factum (conceptae)*.

Actiones in ius conceptae so tožbe, *in quibus de iure quaeritur* (Gai. 4, 45), ki v njih opira tožitelj svoj tožbeni zahtevk na kako normo, odn. lik civilnega prava (kviritsko lastnino, kontraktno ali deliktno obligacijo). Semkaj spadajo zlasti vse civilne akcije, ki jih je uvedlo civilno pravo. Spadajo pa med *actiones in ius conceptae* tudi nekatere pretorske akcije, namreč *actiones ficticiae* in akcije z zamenjanimi subjekti.

V fikticijskih tožbah naloži pretor sodniku, naj ima določen predpogoj, ki ga civilno pravo zahteva za dotično akcijo, za izpolnjen, čeprav v resnici ni. N. pr. naj fingira, da je tožitelj civilni dedič (*heres*), čeprav je samo pretorski *bonorum possessor* (prim. §§ 97, 121);¹ podobno, da je pravdna stranka pri *actio furti* rimski državlján, čeprav je tujec;² ali da toženca ni zadela *capitis deminutio minima* (prim. § 35, str. 134)³; ali da je priposestvalna doba že minula, čeprav v resnici še ni (*Publiciana in rem actio*).⁴

Za akcije z zamenjavo subjektov gre takrat, če je v intenciji imenovana kot tožitelj ali toženec druga oseba kakor v kondemnaciji.⁵ To je potrebno takrat, če je za eno stranko nastopil pravdni namestnik (*cognitor, procurator*), dalje pri adjekticijskih tožbah⁶ in pri tožbah, ki jih naperi pridobitelj konkurzne imovine (*bonorum emptor*).⁷

Actiones in factum (conceptae) spadajo med pretorske tožbe. Tu se pretor ni mogel opirati na določen pripoznan pravni lik, ampak je moral sam naštetí v intenciji vse pogoje, pod katerimi naj sodnik izreče obsodbo.⁸ Primer za tako *actio in factum* je *actio hypothecaria*.⁹ V nekaterih primerih je

¹ Prim. Gai. 4, 54: *Si A s A s Lucio Titio heres esset, tum si fundum de quo agitur, ex iure Quiritium eius esse oporteret, ...*

² Gai. 4, 57: *Si paret Lucio Titio a Dione Hermaei filio opeve consilio Dionis Hermaei filii furtum factum esse paterae aureae, quam ob rem eum, si civis Romanus esset, pro fure damnum decidere oporteret.*

³ Gai. 4, 38: *... ne in potestate eius sit ius nostrum corrumpere, introducta est contra eum eamve actio utilis rescissa capitis deminutione, id est in qua fingitur capite deminutus deminutave non esse.*

⁴ Gai. 4, 36; besedilo glej na str. 219.

⁵ Gai. 4, 86: *... si verbi gratia L. Titius pro P. Mevio agat, ita formula concipitur: S. p. N m N m P. Mevio (!) sestertium X milia dare oportere, iudex, N m N m Lucio Titio (!) sestertium X milia condemna, S. n. p., a.; in rem quoque si agat, intendit: Publii Mevii rem esse ex iure Quiritium, et condemnationem in suam personam convertit. — O kognitorju in prokuratorju prim. § 138.*

⁶ Prim. II. zvezek, str. 144 ss.

⁷ Gai. 4, 35 (*actio Rutiliana*): *... ex persona eius cuius bona emerit, sumpta intentione convertit condemnationem in suam personam, id est, ut quod illius esset vel illi dari oporteret, eo nomine adversarius huic condemnatur.*

⁸ Gai. 4, 46: *... in factum conceptas vocamus, id est, in quibus nulla talis intentio (sc. kakor pri akcijah in ius) concepta est, sed initio formulae nominato eo, quod factum est, adiciuntur ea verba, per quae iudici damnandi absolvendive potestas datur: ...*

⁹ Formulo gl. na str. 253, op. 1.

pretor na podstavi prvotne *actio in factum* pozneje uvedel tudi ustrezno *actio in ius concepta* (recepција honorarnega prava v civilno pravo). Gaj (4, 47) poroča, da sta obstajali v pretorjevem ediktu taki vzporedni formuli za *depositum* in za *commodatum*. Izrečno pa navaja obe akciji *depositi*.¹

2. Materialnopravne razvrstitve akcij smo že obravnavali v zvezi z ustrezno snovjo. Najpomembnejše so:

a) *actiones in rem* — *actiones in personam*.

Actio in personam se obrača zoper določenega toženca in ima za predmet določeno dajatev (v najširšem smislu) (Gai. 4, 45: *nobis dari oportere aut pro fure damnum decidi oportere*). Pri *actio in rem* se postopanje prvotno obrača zoper stvar samo. Pozneje, v razvitem pravu služi *actio in rem* za uveljavljanje absolutnih pravic (n. pr. Gai. 4, 45: *nostrum esse aliquid ex iure Quiritium*), ki se same po sebi vnaprej ne obračajo zoper nikogar. Zato se toženčevo ime redno pojavi šele v kondemnaciji², ne tudi v intenciji² kakor pri *actiones in personam*. V zvezi s tem je razumljivo, da se toženec ni dolžan spustiti v *actio in rem* (D. 6, 1, 80: *in rem actionem pati non compellimur*; D. 50, 17, 156 pr.: *invitus nemo rem cogitur defendere*); toženec lahko prepusti posest stvari tožitelju, ne da bi s tem izgubil možnost, da bo pozneje — čeprav v neugodnejših okoliščinah — kot tožitelj nastopil z dotično *actio in rem* zoper sedanjega tožitelja, ki bo takrat imel ugodnejšo vlogo toženca.

Med *actiones in personam* spadajo *condictiones* (prim. II. zv., str. 431 ss.), med *actiones in rem* pa *vindicationes* (n. pr. *rei vindicatio*, *vindicatio servitutis* odn. *ususfructus*).

b) Iz obligacijskega prava poznamo razvrstitvi: *actiones stricti iuris* in *actiones bonae fidei* (prim. II. zv., str. 29 ss.) in: *actiones rei persecutoriae*, *actiones mixtae* in *actiones poenales* (prim. II. zv., str. 220 s., 444).

¹ Formula in *ius concepta* se je glasila (prim. II. zv., str. 273):

Quod A^s A^s apud N^m N^m mensam argenteam deposuit, qua de re agitur,

quidquid ob eam rem N^m N^m A^o A^o dare facere oportet ex fide bona, eius iudex, N^m N^m A^o A^o c. S. n. p. a.

Formula in *factum concepta* pa se je glasila:

S. p. A^m A^m apud N^m N^m mensam argenteam deposuisse eamque dolo malo Nⁱ Nⁱ A^o A^o redditam non esse, quanti ea res erit, tantam pecuniam, iudex N^m N^m A^o A^o c. S. n. p. a.

² O obeh pojmihi pozneje str. 454.

III. Zastaranje tožb.

Preostane vprašanje, ali mora tožitelj naperiti svojo akcijo v določenem roku ali pa ima to možnost neomejeno dolgo.

Pretežna večina civilnih akcij so *actiones perpetuae*, časovno neomejene. Redke so *actiones temporales*, ki jih je dovoljeno uveljavljati le tekom določene dobe (n. pr. *querela inofficiosi testamenti* je bila omejena najprej na dve leti, pozneje na pet let).

Honorarnopravne akcije so bile pretežno omejene na določeno dobo (*actiones temporales*), ki je znašala največ leto dni (*annus utilis*). Enoletni rok se ni ujemal s trajanjem magistratovega poslovnega leta, čeprav je najbrž nastal po analogiji z njim. Tožba je bila vezana na rok tako, da je obenem z akcijo prenehala tudi pravica sama.

Nov kriterij za omejevanje tožb zaradi neuveljavljanja je bil pripoznan za Severov glede provincialne zemljiške »lastnine«. Če upravičenec ni naperil tožbe v obrambo svoje lastnine v desetih letih *inter praesentes*, v dvajsetih *inter absentes*, pozneje ni mogel tega več storiti.

Odločilen korak naprej je napravila konstitucija Honorija in Teodozija II. (C. 7, 39, 3; leta 424). Vse akcije (*in rem* ter *in personam*) ugasnejo posled po tridesetih letih, kolikor zanje ne velja krajši rok. Za nekatere tožbe in v prid privilegiranih oseb (cerkve, pobožnih ustanov) je veljal rok štiridesetih let.

Rok tridesetih (odn. štiridesetih) let, ki je *tempus continuum*, se pričinja v trenutku, ko more upravičenec prvič uveljaviti svojo tožbo, ko je takó porojena tožba prvič mogoča (*actio nata*). *Actio in personam* je mogoča, brž ko je terjatev iztožljiva; redno bo to takrat, ko je nastala. Lastnikova *rei vindicatio* je *nata*, ko pride stvar v tujo posest.

Učinki zastaranja niso popolnoma enaki, kadar gre za *actio in rem* in kadar gre za *actio in personam*. Ko zastara stvarnopravna tožba (n. pr. *rei vindicatio*), ne preneha s tem tudi (lastninska) pravica sama. Upravičenec je sicer ne bo mogel uveljavljati zoper preskribenta, to je onega, v čigar prid je tožba zastarala, kakor tudi ne zoper njegovega vesoljnega ali singularnega pravnega naslednika (dediča; kupca, ki mu je preskribent stvar izročil). Uspešno bo pa lahko naperil reivindikacijsko tožbo zoper onega, ki ni pravni naslednik preskribentov (n. pr. preskribent je stvar izgubil, sedanjí posestnik jo je vzel v posest). — Zastaranje kake *actio in*

personam povzroči, da dotične terjatve ni mogoče več uveljavljati; vendar je izpolnitev kljub temu mogoča (prim. II. zv., str. 15, 201 s.).

Vsi ti učinki ne nastopijo *ipso iure*, ampak le na pobudo preskribenta, ki mu pravo daje posebno *exceptio* ali *praescriptio temporis* (*triginta vel quadraginta annorum*).

Zastaralni rok je redno *tempus continuum*. Zastaranje je končano, ko mine zadnji dan roka. Če upravičenec dotlej vloži tožbo in pride do povabila toženca k sodišču, se zastaranje prekine. Če so pozneje vnovič izpolnjeni predpogoji za zastaranje, se le-to prične znova od začetka; čas, ki je potekel do prekinitve, se ne upošteva. Do prekinitve pride tudi, če je preskribent dejansko pripoznal tožiteljevo pravico, n. pr. s tem, da je plačal obresti, dal določeno stvar v zastavo, in podobno.

Od prekinitve je treba razlikovati mirovanje zastaranja. Iz določenega razloga (ker je upravičenec, v čigar škodo poteka zastaranje, še pupil) se zastaranje začasno ustavi, dokler razlog traja. Nato se že začeto zastaranje nadaljuje toliko časa, kolikor je ob nastopu mirovanja še manjkalo do dovršitve.

§ 133. Pregled zgodovine rimskega civilnega pravnega prava.

I. Viri.

Za spoznavanje predklasičnega in klasičnega civilnega pravnega prava je naš najvažnejši vir četrta knjiga Gajevih institucij. Zato pomeni najdba veroneškega palimpsesta začetek nove dobe v proučevanju civilnega in klasičnega procesa. Razen Gaja prihajajo kot spoznavni vir v poštev tudi določbe nekaterih zakonov, zlasti prve tri plošče zakona XII plošč, *lex Rubria de Gallia Cisalpina* (med 49 in 42 pr. Kr.). Marsikaj izvemo tudi iz nepravniške literature, posebno iz Ciceronovih spisov. Za poznejši proces podaja pravne predpise Justinijanova kodifikacija.¹

¹ Osnovno delo za proučevanje klasičnega civilnega pravnega prava je Lenelov *Edictum perpetuum*, 3. izd. 1927. — Proučevanju formularnega postopanja je posvetil svoje življenje pokojni Moriz Wlassak († 1939), čigar spisi so odkrili popolnoma nove vidike. — Celotni prikaz civ. pravnega prava podajajo najbolje: L. Wenger, *Institutionen des römischen Zivilprozeßrechts*, 1925 (oz. *Institutes of the Roman Law of Civil Procedure*, New York 1939); E. Costa, *Profilo*

II. Legisakcijsko postopanje.

V civilni dobi se spori med državljani rešujejo v legisakcijskem postopanju. Akcija je mogoča samo, kadar se opira na določeno zakonsko besedilo ali vsaj na njegovo interpretacijo, ki jo ima po običajnopравниh normi. Pravdanje je ustno in vezano na določene obličnosti. Stranki — deloma tudi pretor — morajo podati svoje izjave v naprej določenih besednih obrazcih; v zvezi z njimi morajo opraviti tudi določena dejanja, ki simbolizirajo prvotno samopomoč, n. pr. vindikant položi na sporno stvar palico (*Gai. 4, 16*) v znak, da hoče briniti svojo lastnino.

Po obličnostih, ki so jih pri tem uporabljali, razlikuje Gaj petero legisakcij. Izmed njih so tri namenjene razsojevalnemu postopanju (*sacramento; per iudicis postulationem; per condictionem*), dve pa izvršilnemu (*per manus iniunctionem, per pignoris capionem*). O njih bomo razpravljali še v naslednjem paragrafu.

Že legisakcijsko postopanje nam jasno odkriva osnove, na katerih je zgrajeno civilno pravno pravo, kakor je veljalo za razsojevalno postopanje do konca klasične dobe. Posebno velja to glede delitve postopanja na dva dela: *in iure* ter *apud iudicem*. Pred pretorjem (pred l. 367 pred konzulom) se ugotovi, za kakšen spor (*actio in rem* — *actio in personam*) gre. Na ta način kontrolira pretor pravdna dejanja strank in jih odobri (*actionem dare*) ali pa odkloni (*actionem denegare*), če niso dovolj osnovana v zakonu. O sporu samem magistrat ne razsodi, ampak prepusti to funkcijo sodniku, ki si ga stranki sporazumno izbereta izmed uglednih državljanov. Razlog za to delitev ni bil le v maloštevilnosti rimskega upravnega aparata, ampak predvsem v demokratični miselnosti, ki je na ta način hotela omejiti magistratovo premoč. Od strank izbrani sodnik je prevzel svojo funkcijo, ko mu je pretor ukazal, naj sodi (*iussum iudicandi*). Zaradi te magistratove postavitve ni bil on več navaden razsodnik, ampak pravi, od države potrjeni sodnik. Njegova sodba je dokončno in brezprizivno rešila spor med strankama; pretor ji je zagotovil

storico del processo civile romano, 1918; A. Giffard, Leçons de procédure civile romaine, 1932. — Starejša literatura je precej zastarela. Omenimo naj le dvoje temeljnih del, ki sta v mnogih pogledih še vedno nepogrešni: Bethmann-Hollweg, Der römische Civilprozeß, I—III, 1864—1866; Keller (-Wach), Der römische Civilprozeß und die Actionen, 6. izd., 1885.

izvršljivost, če obsojeni toženec ni izpolnil tega, na kar je bil obsojen.

Izvršba je v tem postopanju skoro izključno osebna. Pravni red domneva, da zavezanec, ki ne plača, na kar je bil obsojen, tega nalašč noče storiti. Zato dovoljuje zahtevajočemu upniku, da lahko z izvršbo naravnost poseže po zavezančevi osebi, da bi strl njegov protipravni odpor.

Primeroma majhno število akcij, ki je bilo njih uveljavljanje združeno s strogimi, okorelimi obličnostmi, so v izpremenjenih gospodarskih razmerah koncem civilne dobe občutili kot neprijetne ovire pravnega življenja (*Gai. 4, 30: istae omnes legis actiones paulatim in odium venerunt*). Komicialna zakonodaja je bila preokorna, da bi bila dovolj naglo uvajala nove akcije. Nositelj novega, hitrejšega razvoja je postalo pretorsko pravo.

III. Formularno postopanje.

Pretor je v najpotrebnejših primerih zagotovil strankam pravdno zaščito (*iudicium dabo*), opiraje se pri tem na svoj imperij. Novih legisakcij sicer ni mogel dovoljevati, ker ni imel zakonodajne oblasti; pač pa je dovoljeval strankam pravdno zaščito *per concepta verba*, s tako zvanim formularnim postopanjem. V skladu z določili svojega edikta je pretor sestavil pismene obrazce (*formulae*), v katerih je povzel vse pogoje, pod katerimi je moral sodnik toženca obsoditi, drugače pa oprostiti. To postopanje so najbrž že sredi drugega stoletja pred Kristusom tako zelo uporabljali, da je zakon *lex Aebutia*¹ pripoznal formularno postopanje za enakovredno z legisakcijskim. Stranke, ki so poslej lahko izbirale med obojnim postopanjem, so se v praksi oprijele formularnega postopanja, tako da je Avgust staro postopanje lahko načelno ukinil² (*lex Iulia iudiciaria*). Zato je bilo formularno postopanje v klasični dobi redno civilno pravdno postopanje².

Formularno postopanje se, prav tako kakor legisakcijsko, prične *in iure* pred pretorjem. Tožitelj in toženec se sporazumeta o vrsti formule in o osebi sodnika. Ta njuna pravdna pogodba se imenuje litiskontestacija. Pretor postavi sodnika, ki mora v smislu sporazumno dogovorjene formule izreči sodbo (*sententia*) (postopanje *apud iudicem*).

¹ Girard datira ta zakon med leti 149 in 126 pr. Kr.

² Legisakcijsko postopanje je ostalo le za *cautio damni infecti* in pred centumviralnim sodiščem.

Izvršilno postopanje, ki ga pretor dovoljuje (*bonorum venditio*), zajame vso dolžnikovo imovino. Poleg tega se je pod vplivom senatove zakonodaje razvila tudi že specialna izvršba (*distractio bonorum*).

V skladu s celotnim razvojem rimskega prava moramo tudi na pravdnopravnem področju ugotoviti, da se že v dobi formularnega postopanja pojavljajo začetki novega postopanja: *extra ordinem*.

III. Ekstraordinarno postopanje.

V izjemnih primerih je namreč pretor posamezne spore rešil od začetka do konca sam. Tako je ravnal zlasti pri izrekanju interdiktov. — Pod principatom je vedno bolj naraščalo število primerov, za katere so bili pristojni konzuli, posebni pretorji in različni drugi državni funkcionarji (n. pr. *praefectus vigilum, annonae*). Semkaj so spadali varuški, fideikomisni in alimentacijski spori¹. V takih pravdah je odločal pristojni državni funkcionar sam. Sodil je on, ne pa od strank izvoljeni in od pretorja samo potrjeni sodnik; ni bilo več formule, ki bi vezala sodnika zato, ker sta se stranki v litiskontestaciji o njej sporazumeli. — Še bolj je to postopanje prevladovalo v provincah.

Tako postopanje je bilo v skladu z miselnostjo birokratičnega, absolutističnega dominata. Zato je postalo to postopanje izključna oblika civilnega pravnega postopanja v postklasični dobi. Prehod se seveda ni izvršil naenkrat, ampak po stopnjah.

Izvršilno postopanje v tej dobi posega predvsem po zavezančevi imovini. Upošteva že vedno bolj tudi njegove interese in razlikuje specialno in vesoljno izvršbo.

Sodba, ki jo sodnik izreče, se utegne glasiti na izročitev stvari, ne več samo na denar. Ni več neizpodbojna, ampak jo nezadovoljna stranka lahko izpodbija s pravnimi leki, o katerih razsojajo višja sodišča, v skrajnem primeru cesar sam.

§ 134. Sodni ustroj.

Preden se podrobneje pomudimo pri posameznih razvojnih dobah, je potrebno, da vsaj v splošnih obrisih označimo organizacijo rimskega civilnega sodstva. Gre za to, katere

¹ Za nadaljnje primere gl. II. zv., str. 54, 61, 340, op. 2, 341, 379, 425.

osebe so razen strank morale sodelovati pri pravnih, na katerem kraju in ob katerem času se je pravljanje vršilo.

I. Ordo iudiciorum privatorum.

A. Osebe.

1. Jurisdikcijski magistrat.

Kakor že omenjeno, se je v legisakcijskem in v formularnem postopanju pravljanje začel *in iure*, pred magistratom, ki mu je bila poverjena pravdna jurisdikcija (*iurisdictio contentiosa*). Prvotno je bil to konzul, od l. 367 pr. Kr. naprej pa pretor.

Pretor je sedel na sodnem stolu (*sella curulis*), ki je bil postavljen na vzvišenem mestu (*pro tribunali*). Že po zunanje nad strankama je pretor nadziral njihove pravdne izjave in pravdna dejanja, ki so iz početka še simbolizirala samopomoč. Pretor sam ni mogel vsiliti nobeni stranki nobene akcije, ni je mogel prisiliti k litiskontestaciji, če tega sama ni hotela. Pretorjeva naloga je bila v tem, da je odobril pravdna dejanja strank kot zakonito akcijo (*actionem dare*), da je nato potrdil od njih izvoljenega sodnika (*dare iudicem iudiciumve*) ter mu ukazal, naj sodi (*iudicare iubere*). Pretor pa je tudi lahko odklonil določeno pravljanje (*actionem denegare*) kot nezakonito; prav v tej negativni funkciji je bilo težišče njegove moči.

V formularnem postopanju je bilo prepuščeno pretorju, da je smel dovoljevati tudi nove akcije. Pred takim ukrepom se je pač redno posvetoval s svojim sosvetom (*consilium*).

Razen pretorja so vršili pravdno jurisdikcijo kurulski edili; pred njimi so se vršili tržni spori¹. — Peregrinski pretor je bil pristojen za reševanje sporov, pri katerih je bila vsaj ena pravdna stranka Nerimljan.

V Italiji, kolikor je v njej veljalo rimsko pravo, so skušali sodstvo večkrat organizirati. Pretor je pošiljal najprej v oddaljene municipije posebne *praefecti iure dicundo*, ki so tam izvrševali jurisdikcijo v njegovem imenu. Pozneje je bila jurisdikcija v manjših zadevah (spori do 15.000 sestercev) prepuščena mestom, ki so za to imela posebne *duumviri iure dicundo*. V principatski dobi je za Italijo najprej postavil Hadrijan štiri *iudices* za štiri okrožja, Mark Avrelij je namesto njih postavil vsaj pet *iuridici* za prav toliko okrožij; mesto Rim (*dioecesis urbana*) ni spadalo zraven.

¹ Prim. II. zv., str. 335 ss.

V provincah je jurisdikcijo vršil provincialni namestnik, ki je na določenih krajih imel posebne sodne dneve (*conventus*).

Posebni magistrati (*praetor tutelaris, fideicommissarius* i. dr.) so reševali spore iz svojega področja že po načelih ekstraordinarnega postopanja.

2. Sodnik.

Pred magistratom se je spor utrdil (*litis contestatio*), vendar pa magistrat sam ni razsodil o sporu. To nalogo je opravil sodnik, ki sta ga stranki izvolili. Tožitelj je predlagal tožencu primerno osebo, predvsem iz posebnega seznama (*album iudicum selectorum*). V ta seznam so dolgo vpisovali le senatorje, pozneje tudi viteze; pod principatom so pritegnili tudi druge kandidate, ki so jih deloma določali po cenzusu.

Sodnik je mogel biti le moški, dorasli rimski državljani; izključeni so bili tudi umobolni, gluhi in nemi.

a) *Unus iudex*. Najboljši dokaz za izredno zaupanje v poedinca se kaže v tem, da je bil redni sodnik v civilnih pravih med Rimljani sodnik poedinec (*iudex unus*). Kakor pretor je tudi sodnik imel svoj poseben sosvet (*consilium*).

b) *Arbiter* se je prvotno najbrž imenoval tisti sodnik, ki je smel v večji meri soditi po primernosti. Včasih je sodilo tudi več arbitrov kot sodniški kolegij. Že v Ciceronovem času pa niso več razlikovali strogo med obema izrazoma.

c) *Recuperatores* so sodili v pet- ali sedemčlanskih senatih. Prvotno so bili pristojni za spore med Rimljani in takimi Nerimljani, katerih domača država je imela z Rimom posebno pogodbo. Ker niso bili vezani na civilno pravo, je bilo njihovo postopanje znano kot hitrejše. Zato so sčasoma tudi Rimljani sami radi spravili svoje pravde pred rekupeatorje. — Rekupeatorje so določali z žrebanjem.

Medtem ko so doslej našteje sodnike izbirale stranke za konkretne primere, je razen tega poslovalo dvojje stalnih sodišč: *decemviri stlitibus iudicandis* in centumviralno sodišče. Sodišči sta sodili o sporih določene vrste, kolikor so se pravdne stranke sporazumele, naj se dotični njihov spor reši pred decemviralnim ali centumviralnim sodiščem.

č) Decemviralno sodišče je sodilo koncem republike o tožbah, v katerih je šlo za *status*, zlasti za prostost toženca. Avgust je sodišče ukinil, decemvire same pa je določil za predsednike kolegijev centumviralnega sodišča.

d) Centumviralno sodišče se prvič omenja l. 134 pr. Kr. in je obstajalo do tretjega stoletja po Kristusu. Sestavljalo ga je 105 sodnikov (v principatski dobi 180), ki so bili izbrani po trije iz vsake tribus. Sodili so v senatih (*tribunalia*). Postopanje se je vršilo v legisakcijski obliki. — To sodišče je bilo pristojno za dediščinske in vindikacijske pravde. Čeprav je bila njegova pristojnost tudi glede teh zadev odvisna od sporazuma med strankama, da naj ono sodi, vendar ni bilo treba, da bi bil v takem primeru izdal pretor judikacijsko povelje.

B. Sodni kraj.

Kot jurisdikcijski magistrat je pretor uradoval *in comitio*; to je bil najbrž prostor severno od fora.¹ Vse pravdne zadeve je reševal sedeč na uradnem stolu (*sella curulis*) na vzvišenem prostoru (*pro tribunali*). V manj važnih, nepravdnih zadevah je lahko izdajal odločitve tudi *de plano*². — V provincah se je postopanje *in iure* vršilo na sedežu provincialnega namestnika ali pa v krajih, ki jih je namestnik obiskal ob določenih sodnih dneh (*conventus*).

Sodnik (*iudex*) je razpravljal na komiciju ali na foru. Tudi on je sedel na vzvišenem prostoru; ni pa imel magistratne *sella curulis*.

Postopanje *in iure* kakor tudi *apud iudicem* je bilo javno in načelno vsakomur dostopno.

C. Sodni čas.

Že najstarejše pravdno pravo je uvedlo različne predpise glede sodnega časa. Nekatere dneve, ki so jih v koledarju zaznamovali s črko *N* (*dies nefasti*), se namreč pravdno postopanje sploh ni smelo vršiti; ob dneh, ki so bili določeni predvsem za komicije (*C = dies comitiales*), se je bilo dovoljeno pravdati, če se komiciji dejansko niso vršili; kot redni dnevi za pravdanje so veljali z *F* zaznamovani *dies fasti*.

Sodniki so razlikovali posebne *menses hiberni* in *menses aestivi*. Spomladi in jeseni pa so bili zaposleni s poljskimi deli; zato so takrat sodili le v posebno nujnih, neodložnih zadevah. — Sodbo je moral sodnik proglasiti pred sončnim zahodom; to je določal že zakon XII plošč. Ponoči se postopanje ni smelo vršiti.

¹ Prim. Wiesthaler, Latinsko-slovenski veliki slovar s. v.

² Izraz se uporablja v nasprotju s krajevno vzvišenim tribunalom in pomeni, da se manj važne zadeve lahko rešujejo kjer koli.

II. Ekstraordinarno postopanje.

A. Osebe.

V zvezi z ustavnopravnim prehodom iz principata v dominat izginja polagoma tudi delitev postopanja *in iure* in *apud iudicem*. Pravdno postopanje se od vložitve tožbe do sodbe opravi pred državnim sodnikom. On sam sicer lahko postavi za rešitev določenih vprašanj (n. pr. pri dokazovanju) podrejenega sodnika (*iudex pedaneus*); le-ta pa ni več izvoljen od strank, ampak je izvršilni organ prvega sodnika.

Ker rimska država ne pozna načela o ločitvi uprave in sodstva, so vrhovni upravni funkcionarji hkrati tudi sodniki. Njihova hierarhična razporejenost omogoča uveljavljanje pravnih lekov zoper sodbe.

Najvišji sodnik je cesar, kot njegov namestnik pa *praefectus praetorio*. V posameznih diecezah so sodili *vicarii* v imenu pretorijskega prefekta. Različni od teh vrhovnih sodnikov so bili redni sodniki, ki so bili splošno pristojni za vse civilne spore, kolikor ni o njih sodil poseben sodnik (*praetor tutelaris, fideicommissarius*). Taki redni sodniki so bili: *praefectus urbi* v Rimu in v Carigradu; provincialni namestnik (*praeses*) pa v svoji provinci. Odkar so province zmanjšali, je prenehalo konventno sodstvo. Provincialni namestnik je sodil le v svoji prestolici. Hkrati se je omejevalo njegovo sodstvo vedno bolj na važnejše zadeve (*causae maiores*). O manjših zadevah (*causae minores*), zlasti o zadevah, katerih sporna vrednost je znašala največ 300 solidov, so sodila nižja, krajevna sodišča.

V posameznih mestih so bili za nižje sodstvo pristojni *duumbiri iure dicundo*. — Kot nov sodni organ se pojavi v mestih *defensor civitatis*, ki naj bi ščitil revnejše sloje pred izrabljanjem. Kot tak je sodil v civilnih stvareh najprej do največ 50, pozneje do 300 solidov.

V krščanski, postklasični dobi se uveljavlja tudi škofovsko sodstvo. Že Konstantin je dovolil, da sta stranki lahko sporazumno spravili pravdo pred škofovsko sodišče (*episcopalis audientia*), čigar sodba je bila dokončna. Prva Sirmond-ska konstitucija je dovolila vsaki stranki, da se sme obrniti na škofovsko sodišče. Poznejša zakonodaja je zopet omejevala pristojnost škofovskih sodišč na cerkvene zadeve.

B. Sodni kraj in čas.

Pravdno postopanje se je vršilo v poslopjih (bazilikah). Sodnikov tribunal je bil sedaj s pregrajo (*cancellus*) ločen od

strank in občinstva. Javnost sicer ni bila popolnoma odpravljena, čeprav je razvoj težil za njenim omejevanjem.

Glede sodnega časa so nastale nekatere izpremembe v krščanski dobi. Konstantin je prepovedal, da bi sodišča poslovala ob nedeljah. Teodozij I. je l. 389 uredil sodne dneve skladno s krščanskimi prazniki.

Nekateri dnevi so bili proglašeni za sodne praznike (*feriarum dies*); takrat je bilo mogoče opraviti le najnujnejše zadeve (počitniške stvari). Ob drugih dneh je bilo civilno pravdno postopanje vedno mogoče.

§ 135. Legisakcijsko postopanje.

Legis actio je literaren izraz, ki se pojavi prvič v drugem stoletju pred Kristusom. Gaj (4, 11) ga razlaga na dva načina: da so bile legisakcije uvedene z zakoni (*legibus proditae erant*); vrh tega da so bile prilagode ne zakonskemu besedilu (*ipsarum legum verbis accommodatae*).

Legisakcijsko postopanje je bilo namenjeno Rimljanom. Bilo je skrajno konservativno. Pravdati se je bilo mogoče tedaj, če je kak zakon to dovoljeval, in le takó, kakor je dovoljeval. Gaj pripoveduje, da je izgubil pravdo tožitelj, ki je tožil zaradi porezanih trt (*de vitibus succisis*); ker je zakon XII plošč govoril o posekanem drevju (*de arboribus succisis*), bi bil tožitelj smel v svoji tožbi govoriti le o posekanem drevju.

Legisakcijsko postopanje ni bilo enotno. Gaj (4, 12) našteva petero načinov legisakcijskega postopanja; od teh so trije služili za razsojevalno postopanje, dva pa za izvršilno.

I. *Legis actio sacramento*.

V razsojevalnem postopanju se je splošno uporabljala *legis actio sacramento* (Gai. 4, 12: *generalis erat*); druge legisakcije so bile mogoče samó, kadar je to določal poseben zakon. Svoje ime je dobila po pravdni stavi 50 ali 500 asov (*sacramentum*)¹, ki jo je utrpela v prid državi tista stranka,

¹ *Sacramentum* pomeni predvsem prisego. Nekateri avtorji (prim. Girard-Mayr, *Geschichte und System des römischen Rechtes*, 1908, str. 1079, op. 2) menijo, da je spočetka vsaka stranka (tožitelj in toženec) s prisego zatrdila, da ima ona prav. Ker je pri tem vsaj eden po krivem prisegel, je moral že iz sakralnih razlogov vmes poseči kralj in raz-

ki je izgubila pravdo. Stava je znašala 50 asov, če je bil sporni predmet vreden največ 1000 asov, ali kadar je šlo za prostostne pravde; drugače je znašala 500 asov.

Postopanje je bilo urejeno posebej za uveljavljanje tožbe *actio in rem* in posebej za *actio in personam*. V veroneškem palimpsestu je čitljiv le popis o uveljavljanju stvarnopravne tožbe (4, 16). Pravdni stranki prineseta sporni predmet pred pretorja. Kadar ni bilo mogoče, so prinesli vsaj del stvari (n. pr. za zemljišče kepo zemlje), ki je tako simbolično predstavljal celotno stvar. Tožitelj je držal v rokah palico, prijel sporno stvar in izjavil, n. pr. glede sužnja: *Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esso aio secundum suam causam; sicut dixi, ecce tibi, vindictam imposui*. Obenem je v znamenje svoje lastninske pravice položil na sužnja palico. Nato je isto izrekel in storil toženec (*contravindicatio*). Ko sta tako obe stranki simbolično uveljavili svojo pravico, poseže vmes pretor z ukazom: *Mittite ambo hominem!* Spor ne bo rešen s samopomočjo, ampak v rednem pravnem postopanju. Tožitelj je sedaj pozval toženca, da se izjavi, iz katerega pravnega razloga je vindiciral: *Postulo, anne dicas, qua ex causa vindicaveris?* Ko se je toženec skliceval na svojo pravico (*Ius feci, sicut vindictam imposui*), ga je tožitelj pozval, naj položi kot *sacramentum* 50, odn. 500 asov, ki jih bo izgubil, če je bila njegova vindikacija neupravičena (*Quando tu iniuria vindicavisti, D assibus sacramento te provoco*). Enako je nato pozval toženec tožitelja (*Et ego te*).

Pretor je uredil vprašanje, v čigavi posesti bo sporna stvar ostala med pravdo. V stari civilni dobi sta morali obe stranki dokazovati svojo pravico; zato posest stvari ni imela onega pomena, kakor ga je imela pozneje, ko tožencu kot posestniku ni bilo treba ničesar dokazovati. V legisakcijskem postopanju je pretor zato dodelil začasno posest onemu, ki je obljubil večji znesek kot morebitno odškodnino za uporabljanje in plodove stvari in je za to svojo stipulacijsko obljubo dal tudi poroke (*praedes litis et vindiciarum*). Obljuba je bila dana nasprotniku za primer, da bo nasprotnik pravdo dobil.

V glavnih potezah se je najbrž podobno odigralo tudi postopanje *in iure* pri *actio in personam*.

soditi, kdo je po krivem prisegel. S tem je kralj posredno odločil tudi o pravdi sami. Pozneje je prisego nadomestila pravdna stava, ki pa je obdržala staro ime *sacramentum*.

Ko je bilo vse to opravljeno, je pretor postavil od strank izvoljenega sodnika. Stranki sta se dogovorili, da se snideta čez dva dni (*comperendinum diem*, Gai. 4, 15) pred sodnikom. Tam je vsaka stranka kratko razložila, kar je govorilo zanjo; ta izvajanja so se imenovala *causae coniectio*. Postopanje pred sodnikom je bilo brezoblično. — Zakon *lex Pinaria* (morda že iz l. 472 pr. Kr.) pa je določil, da je sodnika treba postaviti šele trideseti dan po opravljenem postopanju *in iure*. Zato sta se stranki predvsem dogovorili, da se takrat zopet snideta pred pretorjem. Zakonodavec je najbrž hotel dati strankama čas, da svoj spor medtem sporazumno rešita.

II. *Legis actio per iudicis postulationem*.

O tej legisakciji še do nedavno nismo skoro ničesar vedeli razen imena, ker je v veroneškem palimpsestu dotični list izgubljen. Šele antinoopolski fragmenti (prim. str. 58) so nam izpolnili to vrzel (Gai. 4, 17a; Kübler, Gai Institutiones, 8. izdaja, 1939).

Legisakcija *per iudicis postulationem* se je uporabljala, kadar je kak zakon to odredil. Gaj našteva tri primere. Zakon XII plošč je določil to postopanje za stipulacijsko (*de eo quod ex stipulatione petitur*) in za dediščinsko delitveno tožbo (*actio familiae erciscundae*), zakon *lex Licinnia* pa za splošno delitveno tožbo (*si de aliqua re communi dividenda ageretur*).

Gaj opisuje legisakcijo za sponzijsko-stipulacijsko terjatev. Tožitelj je *in iure* pozval toženca, naj pripozna ali pa oporeka, da dolguje tožitelju določen denarni znesek *ex sponsione*: *Ex sponsione te mihi X milia sestertiorum dare oportere aio: id postulo: aias an neges*. Če je toženec nato oporekal (*dicebat non oportere*), je tožitelj zaprosil pretorja, naj jima postavi sodnika: *Quando tu negas, te, praetor, iudicem sive arbitrum postulo uti des*.

Legis actio per iudicis postulationem se je razlikovala od sakramentalne legisakcije posebno po tem, da v njej ni bilo pravnih stave (*sacramentum*); stranki nista pri pravdanju ničesar tvegali. Nadalje so tudi takoj postavili sodnika. Za to legisakcijo ni veljal tridesetdnevni rok Pinarijskega zakona.

III. *Legis actio per condictioem*.

Že omenjeni novi fragmenti Gajevih institucij so izpopolnili tudi našo vednost glede tretje razsojevalne legisakcije: *per condictioem* (Gai. 4, 17b—20).

Ta legisakcija se je uporabljala po zakonu *lex Silia*, če je tožitelj iztoževal terjatev, ki se je glasila na določen denarni znesek (*certae pecuniae*), po zakonu *lex Calpurnia* pa za tožbe *de omni certa re*.

Pri tej legisakciji *per condictioem* je tožitelj že od vsega početka *in iure* pozval toženca, naj pride trideseti dan pred pretorja zaradi postavitve sodnika (*iudicis capiendi causa*). Najprej se je obrnil do toženca z besedami: *Aio te mihi sestertiorum X milia dare oportere: id postulo: aias aut neges*. Če je toženec oporekal, je tožitelj nadaljeval: *Quando tu negas, in diem tricensimum tibi iudicis capiendi causa condico*.

Tudi to postopanje je bilo brez pravdne stave. Ker glede obsega spornega predmeta (*certa pecunia, certa res*) ni moglo biti sporov, so pospešili celotno postopanje s tem, da so prešli takoj na dogovor o postavitvi sodnika. Izraz *condicere* je pomenil v starem jeziku »napovedati« (*denuntiare*) tožencu, naj pride trideseti dan pred pretorja (Gai. 4, 17). Že v Gajevem času ni bilo več jasno (4, 20: *valde quaeritur*), zakaj so za uveljavljanje terjatev bile na izbiro tri pravdne oblike: *legis actio sacramento, per iudicis postulationem, per pignoris capionem*.

IV. *Legis actio per manus iniunctionem*.

Toženec, ki je bil obsojen v enem izmed doslej obravnavanih legisakcijskih postopanj, je moral izpolniti to, na kar je bil obsojen, najkasneje v 30 dneh (paricijski rok). Ta rok je določal zakon XII plošč. Če se to ni zgodilo, je prišlo do izvršilnega postopanja. Dosedanjega tožitelja imenujemo v tem postopanju zahtevajočega upnika, toženca pa zavezanca.

Izvršilnemu postopanju je bila namenjena predvsem legisakcija *per manus iniunctionem*. Ko je brez uspeha minil paricijski rok, je zahtevajoči upnik vnovič peljal zavezanca *in ius* pred pretorja. Tam je ugotovil, da zavezanec ni izpolnil tega, na kar je bil obsojen; zato je zapadel njegovi oblasti, kar je vidno pokazal s tem, da je nanj položil roko. Zahtevajoči upnik je pri tem izjavil (Gai. 4, 21): *Quod tu mihi iudicatus (ali damnatus) es sestertium X milia, quandoc non solvisti, ob eam rem ego tibi sestertium X milium iudicati manum inicio*. Zavezanec se sam ni mogel več oprostiti upnikove oblasti, kar se je simbolično pokazalo v tem, da ni mogel odriniti več upnikove roke (*manum depellere*). Pač pa je mogel to storiti zanj kak prijatelj, *vindex*, ki je oporekal, da bi bila legis-

akcija zahtevajočega upnika upravičena. *Vindex*, ki je n. pr. trdil, da zavezanec sploh ni bil obsojen, se je moral spustiti z zahtevajočim upnikom v novo pravdo; ako jo je izgubil, je bil obsojen na *duplum*. Kadar ni nastopil za zavezanca noben *vindex*, je zahtevajoči upnik odpeljal zavezanca izpred pretorjevega tribunala na svoj dom. Tam ga je imel zaprtega 60 dni. Zakon XII plošč je določil, da ga je smel zvezati z vrvjo ali z okovi, ki pa niso smeli biti težji od 15 funtov. Če zavezanec ni živel ob svojem, mu je moral upnik dajati dnevno vsaj funt moke.

Tekom teh 60 dni je bil zavezanec še državljani in svoboden človek. Med tem časom se je še lahko poravnal z upnikom, na primer tako, da je upniku prepustil namesto plačila svojo imovino ali njen del. Če se to ni zgodilo, ga je moral upnik ob treh zaporednih tržnih dneh (*trinis nundinis continuis*) peljati na komicijski pretorju in tam oklicati, na kateri znesek je bil zavezanec obsojen. To ravnanje je pač imelo namen, da bi se našel kdo, ki bi priskočil zavezanca na pomoč s tem, da bi zanj plačal dolg. Če je vse to ostalo brez uspeha, je smel upnik zavezanca obglaviti ali pa ga prodati v inozemstvo (takrat še *trans Tiberim*) v suženjstvo. Več upnikov je smelo zavezanca razsekati na kose (*in partes secare*).

Opisana *manus iniectio* se je opirala na to, da je bil zavezanec pravnomočno obsojen; sodba je bila za zahtevajočega upnika izvršilni naslov. Zato se je imenovala *manus iniectio iudicati*.

V nekaterih primerih pa je bila mogoča *manus iniectio pro iudicato*; zahtevajoči upnik je smel naperiti izvršilno postopanje, ne da bi bilo prej treba opraviti razsojevalno. To je veljalo po *lex Publilia* glede *actio depensi*. Če dolžnik ni povrnil sponzijskemu poroku plačanega zneska v šestih mesecih po opravljenem plačilu, je smel porok takoj uveljaviti *manus iniectio* (prim. II. zv., str. 173).

Včasih je smel zavezanec tudi sam *manum depellere* in tako oporekati izvršilnemu postopanju brez predhodne sodbe. Končno je zakon *lex Vallia* določil, da to velja vedno, razen če gre za *manus iniectio* zoper obsojenega, ali zoper dolžnika, za katerega je bil porok plačal (*pro quo depensum est*, Gai. 4, 25).

Opisana kruta osebna izvršba predpostavlja, da dolžnik noče plačati ali da je vsaj zakrivil, da je bil upnik v svojem

zaupanju varan. Šele polagoma je prodiralo prepričanje, da pogosto dolžnik brez svoje krivde ne more plačati.

V. *Legis actio per pignoris capionem*.

V nekaterih izjemnih primerih je smel upnik sam zarubiti določene dolžnikove imovinske predmete. Tako pravico pa je imel samo glede nekaterih sakralnih in nekaterih javnopravnih terjatev (*Gai. 4, 27—28*).

Opravil jo je upnik sam brez pretorjevega sodelovanja in celo lahko tudi v dolžnikovi odsotnosti. Prav tako je bilo to postopanje mogoče na dan, ki je bil *dies nefastus*. Zaradi teh posebnosti so mnogi dvomili, ali gre sploh za legisakcijo. Vendar so jo večinoma šteli mednje, posebno zato, ker je zahtevalo upnik moral uporabljati določene besede (*certis verbis pignus capiebatur, Gai. 4, 29*).

§ 136. Formularno postopanje.

I. Splošno.

Prvih začetkov formularnega postopanja ne poznamo. Najbolj verjetna je domneva (*H u s c h k e*), da je tako postopanje začel uvajati peregrinski pretor. On namreč ni mogel uporabljati civilnega prava v sporih med tujci kakor tudi ne v sporih med Rimljani in tujci (*prim. str. 32 s.*). Zato je moral v svojem ediktu označiti predpogoje, pod katerimi bo dovoljeval pravdo zaščito. V posebno perečih primerih mu je pač kmalu sledil mestni pretor in je zagotovil s v o j o pravdo zaščito strankam, ki niso mogle uveljavljati nobene legisakcije. Storil je to tako, da je v posebnem spisu formuliral predpogoje, pod katerimi naj sodnik toženca obsodi, odnosno oprosti, kolikor ti pogoji niso izpolnjeni. Zato so imenovali to postopanje *per formulas* ali *per concepta verba*. Omenili smo že, da je v drugem stoletju pred Kristusom *lex Aebutia* pripoznala formularno postopanje za enakovredno z legisakcijskim, medtem ko mu je *lex Iulia iudiciorum privatorum* dala skoro izključno veljavo za klasično dobo.

Kakor v legisakcijskem postopanju se tudi v formularnem deli pravdanje na dva dela: *in iure* in *apud iudicem*. Glavna razlika med obojnim postopanjem je v tem, da stranki nista več uporabljali starih, strogo določenih besednih obrazcev (*certa verba*), ampak sta se namesto njih sporazumeli na pismeno formulo, ki jo je nato pretor potrdil (*actionem dare*).

Formule za posamezne akcije je pretor objavljaval vsako leto v svojem ediktu. V upoštevanja vrednih primerih pa je včasih odobril kako novo tožbo, ki jo je morda po pravniški pobudi predlagal tožitelj (*actio in factum*). To odobritev je pretor opiral na svoj imperij.

V zvezi s tem razlikujejo viri: *iudicium legitimum* in *iudicium imperio continens*. Prvo postopanje¹ je mogoče le, če se vrši v Rimu (odn. ne dalj kakor miljo, t. j. približno poldrugi kilometer izven mesta) med dvema rimskima državljanoma in če jima sodi *iudex unus*. Postopanje, ki mu manjka kateri izmed teh znakov, je *iudicium imperio continens*; tako je n. pr. rekuperatorno postopanje; pravda, v kateri je ena stranka peregrin; pravda, ki se vrši izven Rima. V nekaterih pogledih (glede litiskontestacije, glede sodbe) ima popolne učinke le *iudicium legitimum*. Razlika je tudi v tem, da *iudicium imperio continens* izgubi veljavo (*exspirat*), ko preneha imperij onega pretorja, ki ga je dal. *Iudicium legitimum* pa velja po *lex Iulia iudiciaria* poldrugo leto, medtem ko prej njegova veljavnost sploh ni bila omejena (*litem anno et sex mensibus mori*, Gai. 4, 104).

Pretorjeva moč je v tem postopanju nedvomno večja kakor v legisakcijskem. Vendar tudi sedaj ne more pretor vsiliti nobeni stranki nobene formule, če je ona sama noče. Premoč pretorjeva se javlja prav za prav najbolj v negativni smeri: s tem, da odkloni, zavrne pravdanje (*denegatio actionis*) kot nezakonito, lahko prepreči vsako postopanje.

Na toženca, ki se ne bi hotel pokoriti, je mogel pretor vplivati le indirektno, pa vendar zelo občutno. Dovolil je namreč nasprotniku *missio in possessionem* toženčeve imovine (*qui non uti oportet se defendit*). Upornega tožitelja je pretor lahko hudo zadel s tem, da mu je odrekel pravdno zaščito (*actionem denegare*). To je prihajalo v poštev posebno tedaj, če ni bil tožitelj zadovoljen z dostavki (n. pr. *exceptio rei venditae et traditae*), s katerimi je pretor po toženčevi prošnji razširil prvotno formulo, kakor jo je bil predlagal tožitelj.

II. Sestavine formule.

Kolikor vemo, niso bile sestavine formul predpisane niti po zakonski niti po ediktni normi. Pač pa je rimska kon-

¹ Gai. 4, 104: *Legitima sunt iudicia, quae in urbe Roma vel intra primum urbis miliarium inter omnes cives Romanos sub uno iudice accipiuntur.*

servativnost kmalu uveljavila nekatere stalne in tipične sestavine formul.

Razlikujemo redne in izredne sestavine. Redne sestavine so bile: *intentio*, *demonstratio*, *adiudicatio* in *condemnatio*; izredni sestavini sta bili *praescriptio* in *exceptio*. Izraz »redna« sestavina ne pomeni, da je imela vsaka formula vse štiri sestavine; le-te so imele samo delitvene tožbe. Pač pa pomeni, da je akcija določene vrste vedno vsebovala določene redne sestavine, n. pr. vsaka *actio bonae fidei* je imela: *demonstratio*, *intentio* in *condemnatio*. Izredne sestavine je pretor uvrščal v redne formule na pobudo ene pravdne stranke.

1. *Intentio* je sestavina, ki so v njej povzeti pogoji, pod katerimi naj sodnik izreče sodbo (*qua actor desiderium suum concludit*, Gai. 4, 41). Samo intencijo vsebujejo ugotovitvene, statusne tožbe, n. pr.: *An N^s N^s libertus Aⁱ Aⁱ sit* (Lenel, EP³, str. 341), (*iudex pronuntia*). Vse druge formule imajo razen intencije tudi kondemnacijo.

Intentio je ali *certa* ali *incerta*. *Certa* je n. pr.: *Si paret rem, q. d. a., ex iure Quiritium Aⁱ Aⁱ esse*; ali pa: *Si paret N^m N^m A^o A^o sestertium decem milia dare oportere*.

Intentio incerta se glasi na primer: *quidquid ob eam rem N^m N^m A^o A^o dare facere oportet* (zlasti še *ex fide bona*). *Intentio incerta* se nahaja v vseh *actiones bonae fidei*, in sicer vedno z dostavkom *ex fide bona*. — Ker *intentio incerta* sama ne zadošča, je zaradi pojasnitve dejanskega stanja pred njo vedno *demonstratio*.

2. *Condemnatio* pooblašča sodnika, da toženca obsodi, če so podani predpogoji, obseženi v intenciji, če niso podani, pa oprosti (Gai. 4, 43: *qua iudici condemnandi absolvendive potestas permittitur*). V rednem postopanju je veljalo načelo, da se mora obsodba glasiti le na denar (*omnis condemnatio pecuniaria*; Gai. 4, 48: *Omnium autem formularum, quae condemnationem habent, ad pecuniariam aestimationem condemnatio concepta est*).

Condemnatio je ali *certa*, če je v določeni intenciji naveden določen denarni znesek (n. pr. *S. p. N^m N^m A^o A^o sestertium X milia dare oportere*); v tem primeru se tudi kondemnacija glasi na isti znesek: *iudex, N^m N^m A^o A^o sestertium X milia condemna. Si non paret, absolve* (Gai. 4, 43).

Incerta je kondemnacija ne le takrat, kadar je *intentio incerta*, ampak tudi tedaj, če je v intenciji navedena *certa res*, ki jo je zaradi denarne obsodbe treba šele oceniti. Glasi se

n. pr. (Gai. 4, 49): *quantum ea res erit, tantum pecuniam, iudex, N^m N^m A^o A^o condemnna. S. n. p. a.*

Včasih je pretor v formuli že v naprej določil najvišji znesek, ki ga sodnik v svoji obsodbi ni smel prekoračiti. Taka *condemnatio cum taxatione* se je glasila n. pr. (Gai. 4, 51, cfr. 4, 43): *eius, iudex, N^m N^m A^o A^o dumtaxat sestertium X milia condemnna. S. n. p. a.*

Denarna obsodba je utegnila biti nevšečna za obe stranki. Zato so zlasti pri stvarnopravnih tožbah¹ uvrščali v formule posebno restitutorno (ali arbitrarno) klavzulo (literatura jo imenuje tudi: *clausula arbitraria; arbitratus iudicis; arbitrium de restituendo*). Pri rei vindicatio (prim. str. 214) se je glasila: *neque ea res arbitrio iudicis restituetur*.

Če je prišel sodnik do prepričanja, da je treba obsoditi toženca, ga je moral spričo restitutorne klavzule pozvati, naj stvar zlepa vrne tožitelju. Če je obtoženec to storil, je sodnik nato izrekel oprostilno sodbo; če se pa ni pokoril, ga je sodnik obsodil na plačilo vrednosti stvari, kakor jo je navadno ocenil tožitelj.

V noksalnih tožbah se je kondemnacija redno glasila alternativno na povračilo škode ali na noksalno izročitev (*quantum ea res erit, tantum pecuniam aut in noxam dedere*). Samo *actio iniuriarum noxalis* zaradi žalitve, ki jo je bil zakrivil suženj, je vsebovala arbitrarno klavzulo.²

3. *Demonstratio* je sestavina formule, ki v formulah z *intentio incerta* napove, na kateri dejanski stan se tožba opira (Gai. 4, 40: *ut demonstretur res, de qua agitur*). Gaj (l. c.) navaja kot primera demonstracijo v *actio venditi* in *actio depositi*: *Quod A^s A^s N^o N^o hominem vendidit; Quod A^s A^s apud N^m N^m hominem deposuit*.

4. *Adiudicatio* pooblašča sodnika, da v delitveni pravdi prisodi dotlej v solastnini se nahajajočo stvar enemu ali več dosedanjim solastnikom (prim. str. 199). Glasila se je n. pr.: *quantum adiudicari oportet, iudex, adiudicato* (Gai. 4, 42).

Izredni sestavini formul sta *praescriptio* in *exceptio*.

5. *Praescriptio* ima namen, da v interesu ene stranke omeji nekatere posledice akcije. Ime ima odtod, da je bila postavljena na začetek formule (*quod ante formulas scribuntur*, Gai.

¹ Razen tega je bila uvrščena pri *actio de dolo*, *actio quod metus causa*, *actio ad exhibendum*, *actio redhibitoria* in še pri nekaterih.

² Lenel, EP³, str. 402, domneva, da se je glasila: *nisi N^s N^s eum servum arbitrato iudicis verberandum exhibebit*.

4, 132). Mogoča je bila *praescriptio* v tožiteljevem (*pro actore*) ali pa v toženčevem interesu (*pro reo*).

Gaj (4, 131) navaja dva primera za *praescriptio pro actore*. Recimo, da je bil toženec obljubil tožitelju, da mu bo v določenih razdobjih dajal določene dajatve (n. pr. obljuba preživljanja); prišel pa je v zamudo z določenim obrokom. Tožitelj more iztožiti svojo pravico s stipulacijsko tožbo. Pri tem mu grozi nevarnost, da ob morebitnih bodočih zamudah ne bo mogel več uveljavljati iste tožbe, ker jo je že uveljavil (*ne bis in idem*), čeprav samo za en obrok. Sele s posebno preskripcijo *ea res agatur, cuius rei dies fuit* se doseže, da se konsumpcijska posledica tožbe omeji samo na določeni dospeli obrok. Podobno se pri *actio empti* lahko omeji tožbeni zahtev n. pr. na mancipacijo zemljišča s preskripcijo *ea res agatur de fundo mancipando*; na ta način je varovana možnost, da bo kupec lahko naperil tožbo *actio empti* zaradi drugih zahtev, n. pr. zaradi prepustitve posesti.

Praescriptio pro reo je na podoben način skušala varovati toženčeve interese. Gaj omenja kot primer preskripcijo: *ea res agatur, si in ea re praeiudicium hereditati non fiat* (Gai. 4, 133). Hkrati pa tudi ugotavlja, da so v njegovem času te preskripcije izgubile svoj pomen, posebno zato, ker so vedno bolj uporabljali eksepcije.

6. *Exceptio* omogoča sodniku, da oprosti toženca, čeprav bi ga po sami intenciji moral obsoditi. Razlikujemo različne skupine eksepcij; v naslednjem bomo našeli najvažnejše razdelitve.

Eksepcije so ali civilne, ki se opirajo na kako normo civilnega prava (*exc^{io} legis Plaetoriae*; *SCⁱ Macedoniani*), ali pa pretorske, ki jih pretor sam ustanavlja (*exc^{io} rei venditae et traditae*; *pacti de non petendo*).

Nekatere eksepcije trajno preprečujejo uveljavljanje določene akcije (*exceptiones peremptoriae*, n. pr. *exc^{io} SCⁱ Macedoniani*; *exc^{io} pacti ne ea pecunia omnino peteretur*), medtem ko druge to preprečujejo samo za določeno dobo (*exceptiones dilatoriae*, n. pr. *exc^{io} ne ea pecunia intra quinquennium peteretur*).

Važno je tudi razlikovanje med *exceptiones personae cohaerentes* in *exceptiones rei cohaerentes*. Prve so tako strogo vezane na individualno določenega upravičenca, da jih more samo on uveljavljati, n. pr. *exc^{io} pacti de non petendo in personam*. *Exceptiones rei cohaerentes* pa lahko uveljavljajo tudi

druge interesirane osebe, n. pr. *exc^{io} pacti de non petendo in rem*, ki jo lahko uveljavlja tudi porok.

Podobno je razlikovanje eksepcij po tem, ali jih je mogoče uveljavljati samo zoper individualno določeno osebo (*exceptio in personam*) ali pa tudi zoper druge osebe, ki so na neki način pri pravnem razmerju soudeležene (*exceptio in rem*), n. pr. *exceptio quod metus causa*.

§ 137. Litiskontestacija v formularnem postopanju.

I. P o j e m.

Ime litiskontestacija je nastalo v legisakcijskem postopanju najbrž od tod, da sta pravdni stranki pripeljali s seboj priče in jih ob zaključku postopanja *in iure* izrečno pozvali, naj bodo priče za to, da se je postopanje v redu izvršilo (*ordinato iudicio*).¹

Viri omogočajo spoznavanje bistva in pomena litiskontestacije šele za formularno postopanje. W l a s s a k je s svojimi raziskovanji odkril pogodbeni značaj litiskontestacije v formularnem postopanju.

Postopanje *in iure*, ki se vrši pred pretorjem, ima namen ugotoviti, za kakšno akcijo gre med navzočima strankama in kdo jima bo sodil. Tožitelj zahteva določeno tožbo: *postulare iudicium*. Ko jo toženec sprejme: *accipere iudicium*, se je treba sporazumeti samo še glede osebe sodnika. Vse sloni na sporazumu med strankama; pretor jima ne more ničesar vsiliti, če sami ne skleneta potrebne pravdne pogodbe glede tožbe in glede sodnika. To pogodbo imenujemo litiskontestacijo. Svoj polni pomen zadobi dogovor med strankama šele, ko pretor odobri celotno postopanje (*actionem dare*) in postavi izvoljenega za sodnika (*iudicare iubere*). W l a s s a k je litiskontestaciji dal značilni naziv: utrditev spora (*Streitbefestigung*).

II. Učinki in posledice.

Litiskontestacija ima važne učinke in posledice ne le v pravnopravnem, ampak tudi v materialnopravnem pogledu.

¹ *Festus, De verborum significatu* (= Bruns, *Fontes*⁷, II, str. 5), s. v. *contestari*: *Contestari litem dicuntur duo aut plures adversarii, quod ordinato iudicio utraque pars dicere solet: »Testes estote.«*

V pravdnopravnem pogledu so vloge strank in sodnika poslej dokončno določene in se načeloma ne morejo več izpremeniti. Izjemno prisili pretorja smrt stranke ali sodnika ali drugačno onesposobljenje sodnika in podobno, da izvrši tzv. *translatio iudicii*. Bistvo tega precej nejasnega pravnega lika je bilo najbrž v tem, da je pretor dovolil najprej vzpostavitev v prejšnji stan, nato pa je omogočil novo litiskontestacijo; glede nje je veljalo, kakor da bi bila sklenjena že prej.

Z litiskontestacijo sta se stranki sporazumeli, naj razsodi o njunem konkretnem sporu sporazumno izvoljeni sodnik. Namesto dosedanjega pravnega odnosa obstoji med njima odselej novi, ki poteka iz pravdne pogodbe. Posebno jasno se pokaže to pri *actiones in personam*. Staro obligacijsko razmerje: *dare facere oportere* je nadomeščeno z novim: *condemnari oportere*. Zato je litiskontestacija neke vrste novacija (*novatio necessaria*); vendar ni zaradi nje prenehalo ne poroštvo ne zastavna pravica (prim. II. zv., str. 219 s.).

V ozki zvezi s tem novacijskim učinkom je konsumpcijski učinek litiskontestacije. Litiskontestacija je izpremenila prvotno pravno razmerje med strankama v pravdnopravno; zato ne more nobena stranka več uveljavljati prvotnega razmerja s (ponovno) tožbo. Tožba je z litiskontestacijo izčrpana, konsumirana in je ni mogoče več ponoviti; retor Kvintilijan je to formuliral z besedami: *bis de eadem re ne sit actio*. Najpopolneje velja to načelo glede *actiones in personam*. Stvarnopravno tožbo (*actio in rem*) je sicer mogoče vnovič naperiti, toda le kolikor ne gre za *eadem causa*; n. pr. negatorno tožbo smem zaradi novih motenj zopet naperiti zoper istega toženca. — Konsumpcijski učinek nastopi že z litiskontestacijo samo, ne glede na to, ali je prišlo do sodbe ali ne. — Pri *iudicia legitima* nastopi konsumpcija akcije *ipso iure*. Če pa gre za *iudicium imperio continens*, omogoči pretor prizadeti stranki, da zoper ponovitev tožbe doseže ekscepcijo *rei in iudicium deductae*, zaradi katere bo moral sodnik tožitelja zavrniti.

Litiskontestacija ima tudi važne materialnopravne posledice.

Z njo je dovršeno postopanje *in iure*. Kar je tožitelj mogel iniciativno ukreniti za uveljavljenje svoje pravice, je storil; nadaljnji razvoj je v sodnikovih rokah. Ker se zaradi tega tožiteljev položaj ne sme poslabšati (n. pr. zaradi poznejše dovršitve priposestevovanja med postopanjem *apud iudicem*), je

pravično, da se mora sodba glasiti tako, kakor bi se glasila, če bi bila proglašena v hipu litiskontestacije. — Po tem načelu se presoja vprašanje vrnitve stvari *cum omni causa* pri rei-vindikaciji; vprašanje o obstoju ali neobstoju obligacije; vprašanje odškodnine zaradi zamude. — Če toženec izpolni dolžno dajatev po opravljeni litiskontestaciji, toda še pred sodbo, bi moral biti prav za prav kljub temu obsojen. Pri tožbah *bonae fidei* ga je sodnik moral oprostiti že po načelu dobre vere in poštenja. Pri *actiones stricti iuris* je končno obveljalo sabinijansko mnenje, da je toženca treba oprostiti (*omnia iudicia absolutoria esse*, *Gai.* 4, 114).

Po opravljeni litiskontestaciji so podedljive tudi tožbe, ki so same na sebi nepodedljive.

Uspešnemu pravdanju ne more biti v prid, da bi bila sporna stvar (*res litigiosa*) med pravdo odsvojena. Kot prvi je Avgust prepovedal, da bi tožitelj prodal sporno italško zemljišče, ki ga nima v svoji posesti (prim. *Gai.* 4, 117). Po klasičnem pravu je bila nična tudi dedikacija sporne stvari *in sacrum*. Take prepovedi je cesarsko pravo polagoma razširjalo. Končno je Justinijan tudi toženemu posestniku prepovedal prodajo stvari, zaradi katere uveljavlja nasprotnik *rei vindicatio*.

§ 138. Pravdno namestovanje.

I. Legisakcijsko postopanje.

V legisakcijskem postopanju je veljalo načelo: *alieno nomine agere non licet* (*Gai.* 4, 82). Vsaka pravdna stranka je morala sama opraviti potrebna pravdna dejanja, zlasti je morala sama izreči predpisane besedne obrazce (*certa verba*). Le prav izjemoma (*ex certis causis*) so smeli namesto strank uveljavljati legisakcijo namestniki. Tako je nastopal varuh za pupila (*pro tutela*); *adsertor libertatis* v prostostni pravdi (*pro libertate*); zakon *lex Hostilia*¹ je dovolil, da je lahko namestnik naperil tožbo, kadar je bil okraden rimski državljani, ki je bil v državnem interesu odsoten (*rei publicae causa absens*) ali v vojnem ujetništvu, ali če je bil okraden nedorasli pupil takega državljanca (I. 4, 10 pr.).

¹ Kdaj je bil ta zakon sprejet, ni znano. Negotovo je pripisovanje mestnemu pretorju C. Hostiliju Tubulu, ki je bil pretor l. 207 pr. Kr. (prim. Rotonđi, *Leges publicae populi Romani*, str. 480).

II. Formularno postopanje.

V formularnem postopanju namestovanje ni bilo več nemogoče. Namestnik je bil ali *cognitor* ali *procurator*.

1. *Cognitor*.

Cognitor je bil pravdni namestnik, ki so ga prvotno dovoljevali najbrž le bolnim osebam in starejšim kakor 60 let. Gaj teh omejitev ne omenja več. Od njega pa izvemo, da je pravdna stranka mogla postaviti *cognitorja* le vpricho svojega pravnega nasprotnika. Pri tem je morala uporabiti določene besede. Tožitelj je dejal: *Quod ego a te (n. pr. fundum) peto, in eam rem Lucium Titium tibi cognitorem do*; ali pa: *Quod ego tecum agere volo, in eam rem cognitorem do*.

Podobno je izjavljal toženec: *Quia tu a me fundum petis, in eam rem tibi Publium Mevium cognitorem do*; ali pa: *Quia tu mecum agere vis, in eam rem cognitorem do* (Gai. 4, 83).

Prvo skupino obrazcev so verjetno uporabljali ob litiskontestaciji (*peto, petis*), medtem ko so z drugo skupino obrazcev postavili *cognitorja* še pred litiskontestacijo, kakor to sklepamo iz besede *agere volo*, oz. *agere vis*.

Pri postavitvi je bil *cognitor* pač redno navzoč; kadar ob postavitvi ni bil navzoč, je postal *cognitor* šele, ko je sprejel poverjeno funkcijo.

Kadar je bil postavljen *cognitor*, je pretor izpremenil formulo tako, da je v kondemnaciji imenoval *cognitorja*, čeprav je bil v intenciji imenovan *dominus litis*, ki je *cognitorja* postavil. N. pr.:

S. p. N^m N^m Publio Mevio sestertium X milia dare oportere, iudex, N^m N^m Lucio Titio sestertium X milia condemna. S. n. p., a. (Gai. 4, 86).

Podobno se je pri *rei vindicatio* glasila intencija na ime namestovanega tožitelja (*Publii Mevii rem esse ex iure Quiritium*, Gai. 4, 86), kondemnacija pa v prid *cognitorju*.

Podobno je bilo urejeno, če je nastopal *cognitor* za toženca. Pri *actio in rem*, kjer toženec v intenciji ni imenovan, je bil *cognitor* imenovan le v kondemnaciji.

Kadar je *cognitor* nastopal za tožitelja, je njegova litiskontestacija konsumirala tožbo tudi za onega, ki je bil *dominus litis*. Toženčev položaj se zaradi postavitve *cognitorja* ni prav nič poslabšal.

Kadar pa je *cognitorja* postavil toženec, je utegnil priti v nevarnost tožitelj; *dominus litis* je utegnil biti imovit, cog-

nitor, ki bi naj bil obsojen, pa siromašen. Zato je tožitelj smel zahtevati, da mu da *dominus litis* posebno *satisfactio iudicatum solvi*, ako si hoče imenovati kognitorja. S stipulacijo in s poroki je *dominus litis* zagotovil tožitelju, da bo tožitelj lahko izterjal od njega ali od njegovih porokov oni denarni znesek, ki bi ga ne plačal obsojeni *cognitor*.

Ker se je sodba glasila v prid tožiteljevemu kognitorju, odn. le zoper toženčevega kognitorja, je tudi izvršbo (*actio iudicati*) uveljavljal le kognitor, odn. je šla izvršba zoper njega.

2. *Procurator*.

Procurator je bil namestnik, ki ga je pravdna stranka postavila brezoblično, samo z mandatom. Drugače kakor pri kognitorju, ni bilo treba, da bi bil pravdni nasprotnik moral o tem kaj vedeti ali moral biti celo navzoč. Zato je marsikdaj utegnil nastati dvom, ali gre v konkretnem primeru za prokuratorja ali ne. Gaj (4, 84) pripoveduje, da so nekateri smatrali za prokuratorja tudi tistega, ki je, čeprav brez mandata, vendar vsaj v dobri veri nastopil v pravdi in dal potrebno varščino; navadno je pač tako nastopil za odsotnega.

Procurator je že po načinu postavitve imel manj trden položaj kakor slovesno postavljeni *cognitor*. Litiskontestacija, ki jo je opravil tožitelj *procurator*, ni imela konsumpcijskega učinka za namestovanega tožitelja; če on ni bil zadovoljen s prokuratorjevim pravdanjem, je lahko vnovič začel pravdo. Zato je smel toženec pred litiskontestacijo zahtevati od prokuratorja zagotovilo, da bo *dominus litis* prokuratorjevo pravdanje odobrila (*cautio ratam rem dominum habiturum*). Prokurator se je s stipulacijo in s poroki zavezal, da bo plačal določen znesek, če bi tožitelj vnovič tožil toženca. Kadar je *procurator* nastopil za toženca, je moral sam dati *cautio iudicatum solvi*, kajti za nasprotnika tožitelja je bila *actio* konsumirana.

Dosledno je prokurator mogel uveljavljati izvršbo, odn. je šla izvršba zoper njega.

V podobnem položaju kakor prokurator so bili tudi varuh in skrbniki pri uveljavljanju tožb za varovance in oskrbovance. Vendar Gaj (4, 99) ugotavlja, da so jim pri tem večkrat odpustili varščino (*sed aliquando illis satisfactio remittitur*).

III. Klasično pravo.

Klasiki so izpopolnili pretorskopravno namestovanje tako, da so najprej dovoljevali izvršbo osebi, ki je bila *dominus litis*,

in zoper njo, čeprav je bila postavila kognitorja. To le takrat ni veljalo, kadar je *cognitor* vodil pravdo v lastnem interesu (*cognitor in rem suam*).

V tem pogledu so s kognitorjem kmalu izenačili tistega prokuratorja, ki ga je postavil pri pravdi osebno navzoči *dominus litis* (*procurator praesentis*), kakor tudi tistega, ki ga je *dominus litis* postavil z izjavo na zapisnik pred pristojnim oblastvom (*procurator apud acta constitutus*). Z njim izenačuje Modestin (D. 3, 3, 65) prokuratorja za določeno pravdo, če njegov *dominus* pismeno sporoči pravdnemu nasprotniku, da bo odobril njegovo pravdanje (*ratum se habiturum quod cum eo actum sit*). Zato tak prokurator ni bil več dolžan dati varščine *ratam rem domino habiturum*; še vedno pa je moral kot toženec dati varščino: *iudicatum solvi* (*Fragm. Vat.* 317). Izvršena *actio iudicati* je šla v teh primerih zoper namestovanega, odn. jo je namestovani sam uveljavljal.

§ 139. Postopanje *apud iudicem*. — Sodba.

I. Postopanje *apud iudicem*.

Za *legis actio sacramento in personam* vemo iz Gajevih institucij (4, 15), da se je postopanje *apud iudicem* vršilo brez obličnosti, ki so bile potrebne *in iure*. Tem bolj smemo za formalno postopanje *apud iudicem* domnevati, da je bilo brezoblično.

Postopanje pred sodnikom je bilo javno, ustno in neposredno. Obe stranki sta morali imeti možnost, da prideta do besede. Sodnikova naloga je bila, da je dokončno rešil konkretni spor. Pri tem je bil strogo vezan na formulo. Če so bili izpolnjeni pogoji za obsodbo, kakor jih je navajala formula, je moral obsoditi, drugače pa oprostiti. Ni pa imel pravice, da bi presojal vprašanje, ali je formula pravilna ali ne. Samo tedaj, ko ni mogel priti do potrebne jasnosti, je lahko prisegel: *sibi non liquere*. V takem primeru so postavili novega sodnika; izjemno to ni bilo potrebno, če je bila kljub taki izjavi enega od več sodnikov še mogoča večinska sodba ostalih članov sodnega kolegija.

Do potrebnega spoznanja, ki mu je omogočalo sodbo, je sodnik prišel po dokazovalnem postopanju. Le-to je skušalo dognati za presojo važna dejstva, ki bi nanje sodnik oprl svojo sodbo. Sredstva, ki služijo za dokazovanje, imenujemo dokazila. Teh ločimo več vrst: izpovedbe prič, izpovedbe

strank, listine, mnenja izvedencev in ogled stvari (*inspectio*). Najvažnejše dokazilo v formularnem postopanju so bile izpovedbe prič. Razen pri rekuperatornem sodišču, ki je samo vabilo vsaj tožiteljeve priče, sta morali pravdni stranki sami poskrbeti, da so pred sodnika prišle priče, ki bodo pričale njim v prid. Splošne dolžnosti prič, da bi morale priti pred sodišče in tam pričati, pretorsko in klasično pravo še ni poznalo. Pač pa je bil že po civilnem pravu *intestabilis* (prim. str. 142), kdor je sodeloval kot slovesnostna oseba (priča, tehtničar ali *familiae emptor*) pri pravnem poslu *per aes et libram*, toda ni hotel ali mogel pozneje o tem pričati (*ni testimonium fatiatur*, tab. VIII, 22, Brun s⁷, str. 33). Vedno bolj je rasel pomen listinskega dokaza, kar je bilo v zvezi z izpremenjenimi gospodarskimi razmerami ter z naraščanjem vzhodnih vplivov.

Za izid pravde je bilo često zelo важно, kdo je moral dokazovati odločilna dejstva. Rimsko pravo tega vprašanja ni sistematično uredilo. Pač pa so se v sodni praksi ustalila nekatera splošna načela. Dokazno breme je zadevalo vobče tistega, ki je zatrjeval določeno dejstvo, ne pa tistega, ki je to dejstvo oporekal (D. 22, 3, 2: *Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat*). Redno je bila to tožiteljeva dolžnost (D. 22, 3, 21: *necessitas probandi incumbit illi qui agit*); tako je moral n. pr. pri reivindikaciji tožitelj dokazati svojo lastninsko pravico. Nasprotno je toženec, ki se je skliceval na določeno ekscepcijo (n. pr. *rei venditae et traditae*), moral dokazati, da je v njej navedeno dejstvo resnično. Tako je toženec v tem pogledu prišel nekako v tožiteljev položaj (D. 22, 3, 19 pr.: *In exceptionibus dicendum est reum partibus actoris fungi oportere*).

Glede ocene dokazov je bil sodnik prost. Po svoji najboljši vednosti je odločal, kdaj je določeno dejstvo smatral za dokazano.

Ko je bilo dokazovanje končano, sta pravdni stranki v zaključnih izvajanjih (*altercationes*) še enkrat povzeli razloge, ki so govorili za njuni stališči.

Glede časa sodniškega postopanja so še vedno veljala načela, ki jih je postavil zakon XII plošč. Obravnava naj bi se končala v enem dnevu; sodnik naj bi pod neposrednim vtisom opravljenega dokazovanja (načelo neposrednosti) še pred sončnim zahodom izrekel sodbo (*si ambo praesentes, solis occasus suprema tempestas esto*; tab. I, 10 = Brun s⁷, str. 19). Ker so v postopanju *apud iudicem* nastopali za stranki tudi njihovi

govorniki (*oratores*) in zagovorniki (*advocati*), so se posamezne obravnave včasih raztegnile tudi na več dni.

Če ena stranka ni prišla, je sodnik moral po zakonu XII plošč izreči zamudno sodbo v prid navzoči stranki, ko je čakal do poldneva (*post meridiem praesenti litem addicito*; tab. I, 8 = Brunš⁷, str. 19). V formularnem postopanju je bil sodnik sicer vezan na formulo, vendar je utegnilo na usodo pravde zelo vplivati dejstvo, da ena stranka ni bila navzoča. Tako postopanje, kjer ena stranka ni bila navzoča, so imenovali *eremodicium*.

Če je stranka dokazala, da ni mogla priti k razpravi iz kakega tehtnega razloga, ji je pretor lahko dovolil vzpostavitev v prejšnji stan (*restitutio in integrum*). Tudi sodnik sam je smel odgoditi postopanje (*dies diffusus*), kadar je vedel, da je stranko oviral kak važen razlog, da ni mogla priti (D. 2, 11, 2, 3).

II. Sodba.

V legisakcijskem in v formularnem postopanju se je pravda redno končala s sodbo (*sententia*). Sodnik je moral razglasiti sodbo ustno vpričo obeh pravnih strank. Na kake obličnosti pri tem ni bil vezan. Sodbe tudi ni bil dolžan utemeljiti.

Sodba se je morala glasiti na določen denarni znesek (*condemnatio pecuniaria*). Ako je bil ta znesek že v kondemnaciji imenovan (*condemnatio certa*), je imel sodnik izbiro samo med oprostitvijo in med obsodbo na dotični denarni znesek. Sodnik v takem primeru zneska nikakor ni mogel znižati, ampak je moral izreči oprostilno sodbo. N. pr. upnik toži dolžnika, da mu vrne posojilo (*mutuum*) 1000 sestercev; pred sodnikom se izkaže, da mu toženec dolguje le 999 sestercev. Sodnikova pravica in dolžnost je samó, da obsodi toženca na 1000, če dolguje tožitelju 1000. Ker tega zneska ne dolguje, ga mora (popolnoma) oprostiti; kajti formula *stricti iuris* ne pooblašča sodnika, da bi sam smel presoditi, na koliko naj ga obsodi. Tožitelj je zahteval preveč (*plus petitio*); zato je zavržen popolnoma. Po načelu: *ne bis in idem* tožitelj te tožbe tudi ni mogel več ponoviti.

Viri razlikujejo četverno *plus petitio* (Gai. 4, 53^a ss.): *re*, *tempore*, *loco*, *causa*. Pravkar omenjeni primer zadeva *plus petitio re*. *Tempore* zahteva tožitelj preveč, če terja pred pričetnim rokom ali pred izpolnitvijo pogoja. To je edina *plus*

petitio, ki povzroči izgubo pravde, dasi bi bil v intenciji naveden kot predmet *incertum* (*quidquid dare facere oportet*). *Loco* se zahteva preveč, kadar tožitelj, ki mu je obljubljen na določenem kraju, toži drugod, ne da bi omenil dogovorjeni izpolnitveni kraj. *Causa* se zagreši *plus petitio*, če tožitelj terja v tožbenem zahtevku strože, kakor pa je dolgovano. N. pr. če upnik, ki mu je dolžnik alternativno obljubil 10.000 sestercev ali pa sužnja Stiha (*Gai. 4, 53^d: sestertium X milia aut hominem Stichum dare spondes?*), iztožuje le Stiha; ali če je dolg generičen, upnik pa terja *species*. — Drugače kakor pri *actio stricti iuris* pooblašča formula pri *actio bonae fidei* sodnika, da primerno zniža kondemnacijski znesek *ex fide bona*. Zato je pri tožbah *bonae fidei plus petitio* možna samo *tempore*.

Ako je tožitelj iztoževal premalo, tedaj se je obsodba glasila le na ta manjši znesek. Za manjkajočo razliko je lahko tožil šele pod drugim pretorjem; če je to storil še pod istim pretorjem, je imel toženec ekscepcijo *litis dividuae*.

Zoper sodbo, ki jo je izrekel od strank izvoljeni sodnik, ni bilo nobenih pravnih lekov. Sodba je bila dokončna. Predpogoj za to je bil, da je bilo postopanje veljavno po obstoječem pravu. Nično pa je bilo postopanje, če je bila n. pr. ena stranka poslovno nesposobna (n. pr. umobolna) ali če se sodnik ni držal formule. V tem primeru veljavne sodbe sploh ni bilo. — Vzpostavitev v prejšnji stan (*restitutio in integrum*) je izjemno dovoljeval pretor, n. pr. če je bil sodnik podkupljen, če je izrekel sodbo na podstavi krivega pričevanja ali ponarejene listine.

Sodbo je moral sodnik izreči še za funkcijske dobe istega pretorja, če je šlo za *iudicium imperio continens*. Za *iudicium legitimum* pa je Avgustova *lex Iulia iudiciaria* določila kot skrajno mejo poldrugo leto, šteto od litiskontestacije.

Sankcije zoper podkupljenega sodnika je uvedel že zakon XII plošč, ki je za ta zločin določal smrtno kazen. Pretor je nudil oškodovani stranki možnost, da je nastopila s tožbo zoper bivšega sodnika, ki ji je določno ali pa kulpozno zakrivil škodo (*si iudex litem suam fecerit*); Justinijanovo pravo šteje to za kvazidelikt (prim. II. zv., str. 475 s.).

III. Pravne posledice sodbe.

Sodnikova sodba dokončno reši dosedanji pravdni spor: na njegovo mesto stopi vsebina sodbe, *res iudicata* (D. 42, 1, 1:

Res iudicata dicitur, quae finem controversiarum pronuntiatione iudicis accipit: quod vel condemnatione vel absolutione contingit). Pravdno razmerje: *condemnari oportere*, ki je nastalo ob litiskontestaciji, se s sodbo izpremeni v novo: *iudicatum facere oportere*. Kondemnatorna sodba daje tožitelju novo podstavo, da doseže izpolnitev svojega zahtevka. Nič se mu ni več treba sklicevati na prvotno pravno razmerje (n. pr. kontraktno), ampak le na sodbo. Nanjo se opira izvršilno postopanje, ki se v formularnem postopanju značilno imenuje: *actio iudicati*.

Nauk o pravnih učinkih in posledicah sodbe je popolnoma razvilo šele obče pravo. Po njem razlikujemo formalno in materialno pravnomočnost sodb.

Formalno pravnomočna je sodba, ki je z nobenim rednim pravnim sredstvom (n. pr. s prizivom, z revizijo) ni več mogoče izpodbijati; ni pa s tem izključeno, da ne bi stranka uveljavljala ničnosti postopanja. V tem smislu so bile pravnomočne vse sodbe, ki so bile izrečene v legisakcijskem ali v formularnem postopanju.

Materialna pravnomočnost sodbe pomeni, da sodba dokončno uredi pravno stanje med strankama, kolikor je bilo uveljavljano v tožbenem zahtevku (*res iudicata ius facit inter partes*). Predpogoj za materialno pravnomočnost je formalna pravnomočnost. — Po svoji zamisli sodba nima namena, da bi uvedla novo pravno stanje, ampak naj vobče samo ugotovi, katero stanje je v skladu s pravnim redom. Vendar poznamo od tega načela tudi različne izjeme. Včasih naj sodba ustvarja novo pravno stanje po izrečni volji strank, n. pr. z *adiudicatio* naj sodnik ustanovi novo lastnino (prim. str. 199 s.). Včasih pa se to zgodi nenameravano; n. pr. pravdna stranka izgubi pravdo po svoji nerodnosti ali malomarnosti. V takem primeru utegne oprostilna sodba dokončno ukiniti dotlejšnjo tožiteljevo pravico; podobno utegne kondemnatorna sodba naložiti tožencu neupravičeno breme.

V rimskem formularnem postopanju je težišče postopanja v litiskontestaciji. Zato ni presenetljivo, da klasiki razpravljajo več o njej in njenih posledicah kakor o sodbi. Sodba še bolj potrdi, kar je nastopilo že z litiskontestacijo: ponovitev tožbe naj bo izključena. Če je ta učinek nastopil že pri litiskontestaciji *ipso iure*, velja isto glede sodbe; kadar pa daje litiskontestacija podstavo samo za *exceptio rei in iudicium*

deductae, se po sodbi ta ekscepcija razširi v *exceptio rei iudicatae vel in iudicium deductae*.¹

Pravnomočna kondemnatorna sodba daje tudi podstavo za izvršilno postopanje. Sodba je za zmagovitega tožitelja izvršilni naslov, na katerega opira svojo zahtevo, naj država prisili obsojenega toženca, da bo izpolnil to, na kar je bil obsojen.

IV. Postranske posledice.

Včasih je imela sodba v formularnem postopanju še druge postranske posledice.

1. *Infamia*.

Pri nekaterih akcijah je imela obsodba za posledico infamijo (*Gai. 4, 182*). Semkaj so spadale razen treh deliktних (*furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum*) tudi nekatere kontraktne tožbe (*pro socio, fiducia, tutelae, mandati, depositi*). Pri naštetih deliktних akcijah je nastopila ta posledica tudi takrat, če je krivec sklenil s tožiteljem poravnavo (*pactum*).

2. *Poenae temere litigantium*.

Pravdni red, ki daje strankam pravdno zaščito, jim hoče pripomoči, da pridejo do svoje pravice. Nikakor pa noče s tem pospeševati objestnega pravedanja, kjer želi stranka bolj nagajati svojemu nasprotniku (*Gai. 4, 178: vexandi adversarii gratia actionem instituit*), ali kjer zoper svoje boljše prepričanje računa na uspeh pravedanja zaradi slučajnih ugodnih zunanjih okoliščin (*Gai. 4, 178: potiusque ex iudicis errore vel iniquitate victoriam sperat quam ex causa veritatis*). Tako nagajivost (objestnost) imenujejo viri *calumnia*.

Nepotrebno, zlasti nagajivo pravedanje je skušalo rimsko pravo na različne načine preprečevati. Že v sakramentalnem postopanju je izguba pravde pomenila tudi izgubo stave (*sacramentum*). Še več pa je v tem pogledu storilo pretorsko pravo.

Pri nekaterih tožbah sta si pravdni stranki z medsebojnimi stipulacijami obljubili, da bo ona stranka, ki bo pravdo iz-

¹ Po Kellerju (*Litiskontestation und Urteil*) razlikujemo med pozitivno in negativno funkcijo ekscepcije *rei iudicatae*. Pri prvi gre za uveljavljanje pozitivne vsebine sodbe, pri negativni pa, da se preprečuje ponovitev pravde s tem, da se stranka sklicuje na to, da je bilo že razsojeno v dotičnem sporu. Rimska *exceptio rei iudicatae* je imela predvsem negativno funkcijo.

gubila, plačala svojemu nasprotniku določen delež spornega zneska. Ta kvota je znašala pri *actio certae creditae pecuniae* tretjino, pri *actio de pecunia constituta* pa polovico dolžnega zneska (Gai. 4, 171).

Pri nekaterih drugih tožbah je veljalo načelo: *res infitendo crescit in duplum*. Toženec, ki se spusti v tako pravdo, bo obsojen na *duplum*; pravo pri tem domneva, da se je toženec moral zavedati, da nima prav nobenega pametnega smisla, spustiti se v pravdo. Med take tožbe (Gai. 4, 171) spadajo: *actio iudicati*, če zavezanec trdi, da je bila nična sodba, na katero opira zahtevajoči upnik izvršilno postopanje; *actio legis Aquiliae* in še nekatere.

V drugih primerih sme tožitelj zahtevati od toženca, da priseže, da se ne pravda iz nagajivosti (*non calumniae causa infitias ire*, Gai. 4, 172). Tudi toženec je lahko zahteval od tožitelja, naj priseže, da ga ne toži iz nagajivosti (*non calumniae causa agere*, Gai. 4, 176). Če je bil tožitelj v pravdi zavrtnjen, je lahko dosedanji toženec naperil zoper njega tožbo *iudicium calumniae*. Ako je dokazal, da je tožitelj ravnal v slabi veri, je dosegel, da je bil neuspeli bivši tožitelj obsojen redno na desetino spornega zneska. Pri nekaterih tožbah (n. pr. *actio iniuriarum*) je bilo zoper zavrtnjenega tožitelja mogoče naperiti nasprotno tožbo (*contrarium iudicium*, Gai. 4, 177).

Že ta zelo splošni pregled kazni za nagajivo pravdanje (*poenae temere litigantium*) dokazuje, kako velik pomen je pretor pripisoval temu vprašanju.

§ 140. Izvršilno postopanje.

I. Legisakcijsko postopanje.

V legisakcijskem postopanju je bila izvršba redno osebna. V ta namen je služila legisakcija *per manus iniunctionem*. Imovinska izvršba *per pignoris capionem* sicer ni bila popolnoma neznana; vendar se je dejansko uporabljala le za privilegirane, javno- in sakralnopravne terjatve.

Osebna izvršba se je po zakonu XII plošč končala v skrajnem primeru s tem, da je zahtevajoči upnik prodal zavezanca v sužnost (*trans Tiberim*) ali pa ga je ubil; če je bilo več upnikov, so ga smeli *in partes secare*.

Najhujše strogosti tega postopanja je omilil zakon *lex Poetelia* (526 ali 313 pr. Kr.), ki je postavil načelo: *pecuniae*

credita bona debitoris, non corpus obnoxium esse (Liv. 8, 28, 8). Hkrati je tudi prepovedal, da bi upnik zavezanca imel zvezanega, pač pa ga je še smel imeti v svojem zasebnem zaporu.

Nadaljnji korak v tej smeri je napravil Avgust z dovolitvijo odstopa imovine (*cessio bonorum*). Po zakonu *lex Iulia de bonis cedendis* iz l. 17 pr. Kr. je dolžnik, ki je brez svoje krivde zašel v gospodarske težave, lahko prepustil upnikom svojo imovino. S tem se je dolžnik rešil osebne izvršbe kakor tudi vseh nečastnih posledic, ki bi ga zadele zaradi konkurznega postopanja (*proscriptio bonorum*). Dalje je imel tak dolžnik trajno *beneficium competentiae*, t. j. da je mogel biti obsojen samo *in id quod facere potest*.¹ Za to dobroto je moral dolžnik zaprositi pri mestnem pretorju, v provinci pri provincialnem namestniku.

II. Formularno postopanje.

Civilne osebne izvršbe pretor ni odpravil, pač pa je poleg nje uvedel imovinsko, ki se je imenovala *venditio bonorum*. Podrobneje njene zgodovine ne poznamo; najbolj verjetno je, da je bila uvedena proti koncu drugega stoletja pred Kristusom. Nekateri mislijo pri tem na pretorja Rutilija Rufa, ki je bil pretor najpozneje l. 118 pr. Kr.²

V formularnem postopanju se je izvršba začela z *actio iudicati*, v kateri je zahtevajoči upnik nastopal kot tožitelj, (obsojeni) zavezanec pa kot toženec. *In iure* se je zahtevajoči upnik skliceval bodisi na sodbo, s katero je bil toženec obsojen, da mu plača določen denarni znesek, ali pa na kak drug izvršilni naslov. Če je toženec ta izvršilni naslov pripoznal, sploh ni prišlo do postopanja *apud iudicem*. Drugače je bilo, če je zavezanec trdil, da izvršilnega naslova ni, ker je bilo razsojevalno postopanje nično, ali da je medtem že plačal, na kar je bil obsojen. Tedaj je prišlo do ponovnega postopanja; pri tem je toženec redno riskiral, da se bo nova sodba glasila na *duplum*.

Najbrž je bilo prepuščeno upniku, da je predlagal zoper svojega zavezanca ali osebno izvršbo (*per manus iniunctionem*) ali pa imovinsko (*venditio bonorum*).

¹ Prim. II. zv., str. 210 ss.

² *P. Rutilius Rufus* je bil rojen l. 158 pr. Kr.; konzul je bil l. 105 pr. Kr. Prim. Heumann-Seckel, Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts 9, str. 522.

III. *Bonorum venditio*.

Bonorum venditio je izvršba, ki naj zaseže v s o dolžnikovo imovino (vesoljna izvršba) v prid njegovim upnikom. *Bonorum emptor*, ki pridobi to imovino, postane dolžnikov (kridarjev) vesoljni naslednik. Hkrati je dolžan, da njegovim upnikom poplača vse prezadolženčeve dolgove, in sicer v onem odstotku, kakor se jim je zavezal ob pridobitvi imovine. Celotno postopanje postavi upnikom novega dolžnika na mesto starega, s to omejitvijo, da *bonorum emptor* jamči le za dogovorjeno kvoto kridarjevih dolgov. (Prim. II. zv., str. 8, 470.)

To postopanje je pretor najbrž dovoljeval prvotno le v primerih, ko tožitelj sploh ni mogel uveljavljati rednega postopanja zoper dolžnika, ker le-tá ni bil dosegljiv. To je bilo n. pr. takrat, če je bil dolžnik odsoten (*qui absens iudicio defensus non fuerit*), ali če se je nalašč skrival, da bi tako onemogočil tožbo (*qui fraudationis causa latitabit*); isto je veljalo, če je ostala zapuščina brez dediča (*cui heres non existabit*). Nas tu zanima *bonorum venditio* samo, kolikor prihaja v poštev za redno izvršilno postopanje. V glavnih obrisih je potekala takole:

Uvedbo postopanja je navadno predlagal zahtevajoči upnik; lahko je to storil tudi prezadolženec, kadar je želel upnikom cedirati svojo imovino (*cessio bonorum*). Pretor je nato dovolil upniku, da je vzel prezadolženčevo imovino v posest in jo skupno z njim nadziral (*missio in bona rei servandae causa*). Da bi mogli tudi drugi upniki varovati svoje pravice, je pretor to objavil s posebnim razglasom (*proscriptio bonorum*). V njem je povabil vse upnike dotičnega dolžnika, naj se v 30 dneh (pri zapuščinskem konkurzu v 15 dneh) pridružijo postopanju. Do konca tega roka je bilo dolžniku še vedno mogoče, da je poravnal svoj dolg ali da je oporekal judikatni tožbi zahtevajočega upnika. Ko je ta rok minil, pa je postal kot prezadolženec (kridar, *decoctor*) infamen.

Pretor je nato sklical upnike, da so si izmed sebe izbrali upravitelja prezadolženčeve imovine (*magister bonorum*). Le-tá je v določenem roku na javni dražbi prodal prezadolženčevo imovino kot celoto tistemu, ki je obljubil poplačati zapustnikove upnike z najugodnejšo kvoto (*bonorum emptor*). Utegnilo se je zgoditi, da se je pridobitelj zavezal, da bo poplačal stoodstotno vse zapustnikove dolgove; redno pa se je zavezal za nižjo kvoto. Nikoli ni bil dolžan, da bi moral še prezadolžencu samemu kaj izplačati, najsi je bila njegova

imovina mnogo več vredna kakor pa so znašali njegovi dolgov. Tako je utegnil zavezanec izgubiti vso svojo imovino zaradi sorazmerno neznatnega dolga.

Bonorum emptor je kot vesoljni prezadolženčev naslednik pridobil vsa njegova aktiva. Za uveljavljanje stvarnopравnih in obligacijskopравnih tožb mu je pretor dovoljeval formule z zamenjavo subjektov: v intenciji je bil (n. pr. kot lastnik ali upnik) imenovan prezadolženec, kondemnacija pa se je glasila v prid *bonorum emptor*-ju. Taka formula se je imenovala formula *Rutiliana* po pretorju Publiju Rutiliju Rufu, ki je baje uvedel *bonorum venditio* (Gai. 4, 35). Kadar je šlo za zapuščinski konkurz, je *bonorum emptor* lahko tožil tudi *fictio se herede*. V tem primeru je pretor naročil v formuli sodniku, naj fingira, da je *bonorum emptor* civilni dedič. Taka formula se je imenovala formula *Serviana*.

Podobno je pretor omogočil prezadolženčevim upnikom, da so lahko tožili pridobitelja konkurzne imovine. *Bonorum emptor* je jamčil za prezadolženčeve dolgove vobče samo v dogovorjeni višini. Od tega načela so bile izvzete nekatere privilegirane terjatve, ki jih je moral poplačati v celoti. Take terjatve so bile n. pr.: pogrebni stroški; ženina terjatev zaradi povračila dote; terjatve varovanca zoper varuha in protutorja in še nekatere. Od oseb, ki so bile prezadolženčevi dolžniki, hkrati pa tudi upniki, je *bonorum emptor* smel izterjati samo presežek, potem ko je od prezadolženčeve terjatve v celoti (ne samo v višini kvote) odbil njegov dolg nasproti isti osebi (*cum deductione agere*, prim. II. zv., str. 237).

Prezadolženec ni mogel naperiti več nobene tožbe *ex ante gesto*, t. j. iz pravnih odnosov, kakor so obstajali pred *venditio bonorum*. Pač pa so ga smeli njegovi upniki na podstavi takih odnosov tožiti, da jim plača to, kar so v izvršilnem postopanju premalo dobili. Vendar je imel prezadolženec glede tožb, ki so jih upniki *ex ante gesto* uveljavljali zoper njega, tekom prvega leta po opravljeni *bonorum venditio* tzv. *beneficium competentiae*. V tem času je mogel biti obsojen samo *in quantum facere potest vel dolo malo fecit quo minus posset* (C. 7, 75, 6). Trajno pa je imel *beneficium competentiae* oni prezadolženec, ki je prepustil upnikom svojo imovino (*cessio bonorum*).

IV. *Distractio bonorum*.

Kot vesoljna izvršba je *bonorum venditio* zajela vso prezadolženčevo imovino. Poleg nje je klasično pravo v zelo

omejenem obsegu poznalo tudi specialno izvršbo, ki je zasegla le posamezne dolžnikove imovinske predmete.

Tako postopanje je bila predvsem *distractio bonorum*. Uporabljalo se je, kadar je bil dolžnik senatorskega stanu ali pa tak, da je o njem pravo smatralo, da je potreben posebnega varstva (*furiosus indefensus*; pupil, ki je odklonil očetovo dediščino). Redno se je postopanje začelo z *missio in possessionem*. Nato je pretor imenoval posebnega skrbnika (*curator bonis distrahendis*), ki je imel nalogo, da je razprodajal posamezne dolžnikove stvari, dokler ne bi izkupiček zadoščal za poplačilo dolgov. Dolžnika niso pri tem zadele nobene nečastne posledice. Pri postopanju zoper senatorske osebe ni bila uvedena *missio in possessionem*, ampak je pretor takoj postavil skrbnika,

V. *Pignus in causa iudicati captum*.

Negotovo je, ali so v formularnem postopanju uporabljali *pignus in causa iudicati captum*. Gre za rubež posamezne dolžnikove stvari, ki jo po sodnikovi odredbi izvrši sodni organ in nato čez dva meseca stvar proda na javni dražbi. Pri tem je bilo treba poseči najprej po premičninah, šele nato po nepremičninah in končno po terjatvah. Ta izvršba se je razvila že v ekstraordinarnem postopanju, čeprav že v klasični dobi. Pripoznal jo je Antonin Pij (prim. str. 255 s.).

§ 141. Začetki kognicijskega postopanja pri pretorju.

V legisakcijskem in v formularnem postopanju je bilo delovanje jurisdikcijskega magistrata (pretorja) omejeno na postopanje *in iure*. Po sklenjeni litiskontestaciji je bil nadaljnji potek pravde v rokah sodnika, ki sta si ga stranki izbrali in ga je pretor potrdil s svojim judikacijskim poveljem. To načelo o delitvi postopanja med magistratom in sodnikom pa že v civilni dobi ni veljalo brez izjem. V nekaterih nujnih sporih primerih, ki zanje po civilnem pravu ni bilo predvideno nobeno varstvo, je pretor skušal strankam pomagati na podstavi svojega imperija (*Gai. 4, 139: Certis ... ex causis praetor ... principaliter¹ auctoritatem suam finiendis controversiis*

¹ *Principaliter* tolmači tu Heumann-Seckel, Handlexikon zu den Quellen des röm. Rechts, 9. izd., s. v., m. dr. kot »neposredno«.

interponit). S tem, da je pretor reševal take zadeve od začetka do konca sam, je utiral pot ekstraordinarnemu postopanju.

Tako je postopal pretor zlasti v interdiktнем postopanju, pri vzpostavljanju v prejšnji stan (*restitutio in integrum*), pri *missio in possessionem* in pri sklepanju pretorskih stipulacij.

I. *Interdicta*.

Viri imenujejo interdikte tiste pretorjeve odredbe, s katerimi na podlagi svojega imperija zapoveduje ali prepoveduje določeno ravnanje. Pri tem jih včasih razlikujejo tako, da omejujejo ime interdiktov (v ožjem pomenu) na prepovedi, medtem ko imenujejo zapovedi *decreta*. Mi bomo uporabljali v naslednjem izraz *interdictum* v širšem smislu, za zapovedi in prepovedi.

Interdikte je izdajal pretor včasih v javnem interesu (n. pr. *ne quid in loco publico vel itinere fiat*), še večkrat pa v zasebnem interesu, na prošnjo določene stranke, ki ga je zaprosila, naj prepove ali zapove njenemu nasprotniku določeno ravnanje. Zasebnopravni interdikti so zlasti: posestni (§ 46), služnostni (§ 71), *interdictum Salvianum* (§ 74), rodbinskopravni: *interdictum de liberis exhibendis, item ducendis; de uxore ducenda* (§§ 80, 87) in dednopravni (n. pr. *interdictum quorum bonorum; quod legatorum*) (§ 121). Tu se bomo omejili le na zasebnopravne interdikte.

Svoje interdikte je pretor formuliral iz početka najbrž za vsak posamezni primer posebej in brezpogojno. Ščasoma pa je uvrstil v svoj edikt stalne obrazce za različne interdikte. Le-ti so mogli in morali biti le pogojno formulirani: v interdiktу vsebovano in na interdiktnega toženca — da ga tako imenujemo — naslovljeno povelje je veljalo le, če so bili izpolnjeni v interdiktу samem navedeni pogoji (prim. n. pr. *interdictum de vi cottidiana*: dejekcija z zemljišča, neviciozna posest dejeciranega, enoletni rok). Zato se stranka, ki je menila, da taki predpogoji niso podani, ni bila dolžna pokoriti pretorjevemu ukazu.

Kadar stranka ni ustregla magistratovemu povelju, je njen interdiktni nasprotnik lahko začel zoper njo dodatno redno postopanje. Le-tó naj bi dognalo, da se naslovljenec neopravičeno ni pokoril interdiktному povelju; končno naj bi se tudi s tem doseglo to, kar je bil namen interdikta. Dodatno postopanje je utegnilo postati zelo zamotano. Omejimo se le na najbolj splošne obrise.

Glede vseh interdiktov je bilo uporabno tzv. sponzijsko postopanje. Interdiktni tožitelj in toženec si z medsebojnimi stipulacijami (*sponsio, restipulatio*) obljubita plačilo določenega denarnega zneska, ki naj bi ga plačal interdiktni toženec, če se je neupravičeno upiral interdiktu (*Gai. 4, 165: quod contra edictum praetoris non exhibuerit aut non restituerit*); v nasprotnem primeru pa tožitelj. Če je interdiktni tožitelj v tej prvi pravdi zmagal, toda nasprotnik še vedno ni hotel izpolniti tega, kar mu je bilo z interdiktom ukazano, tedaj je tožitelj začel še nadaljnje postopanje. Le-to se je imenovalo *iudicium secutorium* ali po avtorju *iudicium Cascellianum* (prim. str. 39). — Pri nekaterih vrstah interdiktov, to je pri restitutornih in ekshibitornih, je bilo na takojšni predlog interdiktnega toženca mogoče postopanje *per formulam arbitriariam* (*Gai. 4, 163 s.*). Predlog je morala stranka staviti, *antequam ex iure exeat*. V tem primeru je pretor imenoval razsodnika in odobril posebno pravdno formulo. Toženec je moral po razsodbi izpolniti to, kar naj bi bil že storil v smislu interdikta; ni mu pa bilo treba plačati še določenega denarnega zneska kakor pri sponzijskem postopanju.

Interdikte je mogoče razvrstiti po različnih vidikih. Iz stvarnega prava nam je znano razlikovanje interdiktov *adipiscendae, retinendae in recuperandae possessionis* (prim. str. 170 s.). Dotaknili smo se tudi že razlike med *interdicta simplicia*,¹ v katerih sta vlogi pravnih strank točno razmejeni, ter med *interdicta duplicia*,² v katerih ima vsaka stranka obenem vlogo tožitelja in toženca (prim. str. 171 s.).

Kot najvažnejšo imenuje Gaj (4, 142) razvrstitev interdiktov na: prohibitorne, restitutorne in ekshibitorne. *Interdicta prohibitoria* prepovedujejo določeno ravnanje (*prohibet fieri*), zlasti nasilje (*vim fieri veto!*) bodisi obema strankama (prim. *int. uti possidetis; int. utrubi*) ali pa samo eni. *Interdicta exhibitoria in restitutoria* so naslovljena vedno samo na toženca, ki mu nalagajo, da predloži ali vrne določeno stvar odn. vzpo-

¹ *Gai. 4, 157: Simplicia sunt, in quibus alter actor, alter reus est, qualia sunt omnia restitutoria aut exhibitoria. Namque actor est, qui desiderat aut exhiberi aut restitui, reus is est, a quo desideratur, ut exhibeat aut restituat.*

² *Gai. 4, 160: ... Ideo autem duplicia vocantur, quod par utriusque litigatoris in his condicio est, nec quisquam praecipue reus vel actor intellegitur, sed unusquisque tam rei quam actoris partes sustinet; quippe praetor pari sermone cum utroque loquitur.*

stavi določeno stanje (*Gai. 4, 140: praecipit, ut aliquid exhibeatur aut restituatur*).

II. *Missio in possessionem*.

Ker pretor ni imel zakonodajne oblasti, ni mogel ustanovljati pravic na tuji imovini. Le na podstavi svojega imperija je včasih zagotovil vsaj začasno zaščito strankam, ki so iz utemeljenih razlogov želele zavarovati svoje zahteve nasproti drugi osebi. Taki stranki je pretor lahko dovolil, da je vzela v svojo posest (*missio in possessionem*) določeno nasprotnikovo stvar (*missio in rem*; prim. *cautio damni infecti*, gl. str. 225), ali pa vso njegovo imovino (*missio in bona*; prim. *venditio bonorum*). *Missio in possessionem* ni nudila stranki posestne zaščite, ampak vobče le začasno detencijo (*custodia rei*). Vendar se je večkrat iz tega provizorija razvila pravica, kakor smo to ugotovili pri *cautio damni infecti*.

Zlasti je pretor dovoljeval zaposedbo imovine toženca, ki ni prišel *in ius* in je tako preprečil, da tožitelj ni mogel napertiti zoper njega redne tožbe (*qui absens iudicio defensus non fuerit*).

III. *Stipulationes praetoriae*.

S stipulacijo sta stranki lahko vnaprej določili medsebojno odškodninsko obvezo, ki bi utegnila med njima nastati; pogosto so take stipulacije potrdili še s poroki (*satisfactio*). Te stipulacije se imenujejo pretorske ne samo zato, ker so jih redno sklepali pred pretorjem (ali kurulskim edilom), ampak zlasti zato, ker je magistrat skušal s svojim vplivom pripraviti stranki, da sta jih sklenili. Če ena stranka ni hotela prevzeti take obveze, ji je ali odrekel tožbo za njeno pravico (n. pr. užitarju glede *cautio usufructuaria*) ali ji je zagrozil z *missio in possessionem*.

Ulpijan (D. 46, 5, 1 pr.) razlikuje troje pretorskih stipulacij: *iudiciales*, *cautionales* in *communes*. *Iudiciales* se uporabljajo v pravnem postopanju samem (*propter iudicium interponuntur*), n. pr. *cautio iudicatum solvi*. *Cautionales* so tiste stipulacije, ki ustanavljajo obligacijska razmerja med pravnima strankama (*quae instar actionis habent et, ut sit nova actio, intercedunt*, D. l. c.; D. 45, 1, 52 pr.: *In conventionalibus stipulationibus contractui formam contrahentes dant*). Semkaj spadajo: *cautio damni infecti*, *cautio usufructuaria*, *cautio rem pupilli salvam fore*. Tretja skupina stipulacij, *com-*

munes, služijo obojnemu namenu. Ulpijan (D. 46, 5, 1, 3) ome-
nja kot primer obvezo *iudicio sisti*.

Ker je pretorske stipulacije proponiral pretor, niso stran-
ke mogle na njih ničesar izpreminjati (D. 45, 1, 52 pr.: *legem
accipiunt de mente praetoris...; denique praetoriis stipulatio-
nibus nihil immutare licet neque addere neque detrachere*).

IV. *Restitutio in integrum*.

Iz posebno važnih razlogov, ki jih je pretor vsakokrat
podrobno proučil (*causa cognita*), je na prošnjo prizadete
stranke dovolil vzpostavitev v prejšnji stan (*restitutio in in-
tegrum*). S tem izrednim pravnim sredstvom je pretor raz-
veljavil pravice, ki so po civilnem pravu sicer pravilno na-
stale, ker je menil, da bi bilo krivično, ako bi tako stanje
ostalo. Seveda je posegel po vzpostavitvi samo tedaj, če ni
bilo druge redne pravdne poti, pa tudi to le v redkih primerih.

Za vzpostavitev v prejšnji stan so mogli predvsem za-
prositi nedoletni izpod 25 let (*minores XXV annis*), če so bili
oškodovani zaradi svoje mladostne neizkušenosti. Toda tudi
osebe, ki so bile starejše kakor 25 let, so lahko dosegle vzpo-
stavitev v prejšnji stan, če je bil podan kak razlog, ki ga je
predvideval pretorjev edikt. Taki razlogi so bili n. pr.:¹ odsot-
nost stranke v državnem interesu (*absentia rei publicae causa*),
zaradi katere ni mogel odsotni preprečiti, da ne bi bil tretji
priposestvoval njegove stvari; odsotnost zaradi vojnega ujet-
ništva (*in servitute hostiumque potestate*); sklenitev pravnega
posla zaradi nasprotnikovega nasilja (*vis ac metus*) ali zvičaj-
nosti (*dolus*) (prim. str. 93 ss.).

Ali je podan razlog za vzpostavitev, je ugotovil pretor
z dekretom. Včasih pa je poveril to nalogo posebnemu sod-
niku, da je to s sodbo ugotovil (*iudicium rescindens*). S tem
ni nastopivše pravno stanje že izgubilo veljave. Potrebna je
bila navadno še nova pravda (*iudicium rescissorium*), v kateri
je pretor uveljavil fikcijo, da nezaželeni pravni učinek sploh
ni nastopil, n. pr. da suženj ni bil priposestvoan. Po Le-
nelovi domnevi (EP³, str. 123) se je taka formula glasila:

*Si is homo q. d. a. a N° N° usucaptus non esset, tum si
eum hominem ex iure Quiritium Aⁱ Aⁱ esse oporteret, q. d. r.
a., si non plus quam annus est, cum primum de ea re ex-
periundi potestas fuit, neque is homo arbitrio iudicis resti-*

¹ Prim. Lenel, EP³, str. 120 s.

tuetur, quanti ea res erit, tantam pecuniam iudex N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

Včasih je zadostovalo, da je pretor odrekel tožbo onemu, ki je bil dosegel nezaželeno pravno stanje, včasih je lahko pomagal ogroženi stranki s tožbo ali z eksepco.

Za vzpostavitev je morala stranka pretorja zaprositi v roku enega leta (*annus utilis*), po Justinijanovem pravu pa v štirih letih (*quadriennium continuum*).

§ 142. *Extraordinaria cognitio.*

I. Splošno.

Formularno postopanje je vzrastlo v Rimu iz posebnih razmer predklasične dobe. Delitev postopanja na dva dela (*in iure in apud iudicem*) je predvsem imela namen, varovati posameznega državljana pred magistratovo premočjo. Hkrati je tudi občutno razbremenjevala pretorja, kar je bilo spričo maloštevilnega rimskega upravnega aparata zelo potrebno. Vse to se je izpremenilo pod dominatom. Rimsko pravo je veljalo za ves rimski imperij. Formularno postopanje, ki je bilo že po svojem nastanku tesno povezano s posebnimi rimskimi razmerami, se ni moglo razširiti v provincah. Novi ustavni red, absolutizem, ki se je opiral na birokratični upravni aparat, si ni več tako prizadeval, da bi predvsem skrbel za zaščito posameznika pred oblastveno samovoljo.

Medtem ko je formularno postopanje *apud iudicem* temeljilo na pravnih pogodbah med strankama in je kot *iudex* posloval od strank izbrani sodnik, je poslej sodilo državno sodišče, ki je bilo strankama nadrejeno in od njih neodvisno. Zato se je celotno postopanje opravilo pred istim državnim sodnim funkcionarjem, kolikor si le-ta sam morda ni imenoval kakšnega pomočnika (*iudex pedaneus*) in mu poveril določen del svoje naloge. Tako poslej ni več delitve postopanja na dva dela: *in iure in apud iudicem*. S tem se je popolnoma izpremenil pomen litiskontestacije.

Začetke novega postopanja pri pretorju smo ugotovili že v prejšnji dobi. Postopanje *extra ordinem* so v klasični dobi uporabljali zlasti takrat, kadar so v pravnem razvoju postala iztožljiva nova pravna razmerja, ne da bi se odločili za uvedbo nove akcije. Medtem ko je n. pr. civilni legatar iztožil svoje volilo z akcijo (*Gai. 2, 278: legata per formulam peti-*

mus), je fideikomisar prišel do svoje pravice (*fideicommissa* *persequimur*; *Gai. l. c.*) pred konzulom ali fideikomisnim pretorjem v ekstraordinarnem postopanju.

Kar je bilo v klasični dobi izjema, je postalo v postklasični dobi pravilo: redno pravdo postopanje je odslej *extraordinaria cognitio*. Prehod v novo stanje se ni izvršil naenkrat, ampak postopno. Samo kot razvojne mejnike je tu omeniti nekatere konstitucije. Dioklecijan je l. 294 (C. 3, 3, 2) naročil provincialnim namestnikom, naj načelno sami sodijo; samo takrat, če so preobremenjeni ali zadržani v državnem interesu, naj poverijo sodstvo podrejenim pomožnim sodnikom (*pedanei iudices*). V tej konstituciji cesar predpostavlja, da je takrat že splošno veljalo ekstraordinarno postopanje. Konstancij in Konstans sta l. 342 (C. 2, 57, 1) odpravila uporabljanje formul (*Iuris formulae ... cunctorum actibus radicatus amputentur*).

V naslednjem naj se vsaj dotaknemo najbolj značilnih posebnosti novega postopanja.

II. Sodni ustroj.

V tej dobi je bil vrhovni sodnik cesar, ki je seveda le izjemno sam sodil. Zato je bilo sodstvo poverjeno načelnikom državne uprave. Med najvišje sodnike so spadali predvsem *praefecti praetorio*, ki so sodili *vice principis* in zaradi tega zoper njihove sodbe ni bil mogoč več priziv na cesarja. V Rimu in v Carigradu je bil najvišji sodnik *praefectus urbi*. Za sodstvo v diecezah, ki so združevale po več provinc v višjo upravno enoto, so bili pristojni vikarji (*vicarii praefectorum praetorio*), v provincah pa namestniki (*praeses, rector*). Medtem ko so bile naštetim sodnikom pridržane važnejše zadeve (*maiores causae*), so za manjše zadeve (*minores causae*) sodili v posameznih mestih *duumviri iure dicundo*, v poznejši dobi pa poseben zaščitnik revnih slojev, *defensor civitatis* (*ἐκδixος*). Le-ta je bil pristojen za reševanje sporov, v katerih sporni predmet ni presegal 50, po Justinijanovem pravu 300 solidov.

Razen rednega in splošnega sodstva so bili razni načelniki posameznih upravnih vej pristojni za sodstvo v sporih, nastalih na dotičnem področju. Tak položaj je imel *praefectus vigilum*, ki mu je bila poverjena skrb za gasilce, dalje *praefectus annonae*, ki je skrbel za prehrano z žitom. Podobno je obstajalo posebno fiskalno in posebno vojaško sodstvo. Prav tako je cerkveno škofovsko sodišče (*episcopalis au-*

dientia) v postklasični dobi bilo pristojno za cerkvene zadeve (prim. str. 446).

Postopanje se ni vršilo več javno na komiciju ali foru, ampak v posebnih dvoranah. Javnost ni bila sicer popolnoma izključena, vendar se je v primeri s prejšnjo dobo vedno bolj uveljavljalo stremljenje po njeni omejitvi.

Glede sodnega časa se kaže izprememba zlasti v tem, da se od Konstantina naprej upošteva kot praznični dan nedelja.

Postopanje samo je postalo v mnogo večjem obsegu pismeno. Za stranke nastopajo advokati, ki prejemaajo za svoje delo nagrade (*sportulae*).

III. Začetek postopanja.

Razlika od starega postopanja se jasno pokaže že v začetku pravde. Medtem ko je prej moral tožitelj skrbeti, da je privedel toženca *in ius* pred pretorja (*in ius vocatio*), se je poslej vabilo izvršilo s sodelovanjem sodišča (*evocatio*). Od Konstantina naprej in še po Teodozijevega zakoniku so uporabljali v ta namen *litis denuntiatio*. Gre za priobčitev tožbe tožencu, najbrže obenem s pozivom, da pride v določenem roku pred sodišče. To priobčitev je tožitelj pred dostavitvijo predložil sodišču v odobritev (*denuntiatio ex auctoritate*). Če je toženec stanoval v drugem sodnem okolišu, je na tožiteljevo prošnjo poslal sodnik tožbo pristojnemu sodišču in le-to zaprosil, da tožencu vroči spis (*litis denuntiatio litteris*). Zoper odsotnega toženca je sodišče objavilo na svoji uradni deski poziv, naj se zglati pri sodišču (*litis denuntiatio edicto*). Rok, ki je veljal za toženca, je znašal štiri mesece. Konstitucija Arkadija, Honorija in Teodozija (C. Th. 2, 4, 6) iz l. 406 dovoljuje postopanje brez teh rokov. Justinijanovo pravo je opustilo *litis denunciacijo*. Postopanje se je začelo s tem, da je tožitelj vložil pri sodniku pravnici spis (*libellus conventionis*) s prošnjo (*postulatio simplex*) za pravdno postopanje. Sodnik je pravnici spis najprej na splošno proučil. V pozitivnem primeru (*datio actionis*) je odredil, da je *exsecutor*, sodni organ, dostavil tožencu tožbo in ga pozval, da se za določen narok javi pri sodišču. Toženec je odgovoril na tožbo v posebnem pravnem spisu (*libelli contradictorii*). Toženec je moral tudi z varščino (*cautio iudicio sisti*) ali pa s prisego (*cautio iuratoria*) zagotoviti, da se bo spustil v pravdo; če tega ni zagotovil, ga je sodni organ vtaknil v zapor. Nasprotno pa je moral tožitelj že pred začetkom pravnice dati kavicjo,

da bo v dveh mesecih opravil litiskontestacijo ter da bo vztrajal v pravdi do sodbe; če tega ne bi storil, da bo povrnil tožencu stroške.

Med dostavitvijo pravnega spisa (*libellus conventionis*) tožencu in med prvim narokom pri sodišču je bilo treba, da je pretekel minimalni rok 10 dni, po 53. noveli celó 20 dni.

IV. Postopanje do sodbe.

V novem postopanju, ki se ni več delilo na dva strogo ločena dela (*in iure, apud iudicem*), je izgubila svojo nekdanjo važnost zlasti litiskontestacija. Njene pravne posledice in učinki (konsumpcijski učinek, *exceptio rei in iudicium deductae*) so po večini prešli polagoma na sodbo. Staro ime je sicer še ostalo; toda zakonodaja si sama ni bila prav na jasnem, kaj naj ima za litiskontestacijo. Justinijan je s pogledom na klasični pravni lik določil kot litiskontestacijo trenutek, ko je toženec odgovoril na tožiteljev tožbeni zahtev (C. 3, 1, 14, 4: *cum lis fuerit contestata, post narrationem propositam et contradictionem obiectam*).

V dokazovanju se prav tako jasno kaže izpremenjeno temeljno naziranje. Sodnik ne sme več prosto ocenjevati dokazov, ampak je pri tem vezan na številna dokazna pravila. Med dokazili je odslej na prvem mestu listina, omalovažuje se pa dokaz po pričah. Še l. 317 je Konstantin proglasil listinski dokaz za enakovreden dokazu po pričah (C. 4, 21, 15: *In exercendis litibus eandem vim obtinent tam fides instrumentorum quam depositiones testium*). Že l. 334 pa je isti vladar prepovedal upoštevanje dokaza po edini priči (C. 4, 20, 9: *manifeste sancimus, ut unius omnino testis responsio non audiat*). Že v tej konstituciji se razlikuje različna vrednost pričanja z ozirom na stan prič (*ut honestioribus potius fides testibus habeatur*). Justinijan je končno postavil na čelo naslova *De testibus* stavek, da se zoper pismeno dokazilo ne sme uporabljati nepisano (C. 4, 20).

Posebnost ekstraordinarnega postopanja se kaže tudi v tem, da toženec ne more več preprečiti postopanja s tem, da ne pride — kakor bi bilo to mogoče še v prejšnjem postopanju *in iure*. Če namreč stranka, predvsem toženec, redno po trojnem pozivu (*Paul. Sent. 5, 5 a, 6: Trinis litteris vel edictis aut uno pro omnibus dato aut trina denuntiatione conventus...*) ne pride pred sodišče, velja za trmoglavo, uporno (*contumax*). Zoper njo se vkljub njenemu izostanku postop-

panje nadaljuje kot zamudno (kontumačno) postopanje. Zoper zamudno sodbo, ki jo sodnik izreče, zamudna stranka nima pravice priziva (*appellatio*).

V. S o d b a.

V skladu z novo miselnostjo je urejena tudi proglasitev sodbe. Leta 371 so Valentinijan, Valens in Gracijan določili, da mora sodnik svojo sodbo po tehtnem preudarku (*non subitas, sed deliberatione habita post negotium sententias ponderatas*; C. 7, 44, 2 pr.) pismeno redigirati. Nato šele jo mora — redno sam — v svojem uradu obema navzočima strankama prebrati. Sodba, ki bi jo sodnik ustno proglasil, bi bila neupoštevna. C. 7, 44, 3, 1 [l. 374]: *ut sententia, quae dicta fuerit, cum scripta non esset, nec nomen quidem sententiae habere mereatur*).

Klasično pravilo, da se mora vsaka obsodba glasiti na denarni znesek (*omnis condemnatio pecuniaria*), sedaj ne velja več. Sodnik lahko obsodi toženca na dajatev ali vrnitev določene stvari.

Hierarhična ureditev sodstva je omogočala nezadovoljni stranki, da se je zoper sodbo prvega sodnika obrnila s pravnim lekom priziva (*appellatio*) na višjega sodnika, da prvo sodbo izpremeni. Vložitev priziva je povzročila, da izpodbijana sodba ni postala pravnomočna in izvršljiva. Z različnimi predpisi je zakonodajalnik skušala omejevati uporabljanje pravnih lekov. — Priziv je bil včasih mogoč prav do cesarja. V sodbah, ki jih je izrekel cesar ali pa sodišče, ki je sodilo v njegovem imenu, ni bilo priziva.

Priziva tudi ni bilo zoper sodbe pretorijskega prefekta. Pač pa se je stranka smela obrniti s prošnjo (*supplicatio*) na cesarja, ki je utegnil odrediti novo postopanje pred pretorijskim prefektom.

Kadar sodnik ni vedel, kako naj razsodi, se je lahko obrnil na cesarja s prošnjo (*consultatio, relatio*), v kateri je obrazložil dejanski stan konkretnega primera. Njegovemu poročilu sta stranki lahko dodali svoje pripombe (*libelli refutationi*).

Sodbe, ki jo je sodnik pravilno razglasil, ni smel več izpremeniti. Ko je sodba postala pravnomočna, je moral obsojeni zavezanec izpolniti, na kar je bil obsojen. Po Justinijanovem pravu je imel za to še paricijski rok (*tempus iudicati*)

štirih mesecev. Če tega ni storil, je zahtevajoči upnik lahko predlagal, da se uvede zoper zavezanca izvršilno postopanje.

VI. Izvršilno postopanje.

Izvršilno postopanje se je začelo z *actio iudicati*. Izvršba je bila osebna ali imovinska.

Osebna izvršba je bila še vedno mogoča. Vendar od konstitucije cesarjev Valentinijana, Teodozija in Arkadija iz l. 388 (C. Th. 9, 11, 1) naprej ni smel zahtevajoči upnik več zapirati zavezanca pri sebi (*privato carceri*).

Imovinska izvršba je bila različna po tem, ali je bil zavezanec obsojen na dajatev odn. vrnitev določene stvari ali pa na plačilo določenega denarnega zneska. V prvem primeru je izvršilni organ stvar odvzel in jo izročil zahtevajočemu upniku. Kadar pa se je sodba glasila na denar, je na upnikovo zahtevo dal sodnik zarubiti eno ali več zavezančevih stvari (*pignus in causa iudicati*, prim. str. 255 s.). Zarubljeno stvar je državni organ čez dva meseca na javni dražbi prodal in nato iz izkupička poplačal terjatev zahtevajočega upnika. S tem postopanjem je bilo v zadostni meri poskrbljeno za koristi zahtevajočega upnika, ne da bi bili brez potrebe oškodovani imovinski interesi zavezanca.

Venditio bonorum, konkurz (stečaj) zavezančeve imovine, je ostala oblika vesoljne izvršbe. Do nje je prišlo odslej le na zahtevo več upnikov ali pa na predlog prezadolženca, ki je ponudil upnikom svojo imovino (*cessio bonorum*), da bi takó ušel osebni izvršbi. Sodnik je odredil najprej *missio in possessionem bonorum* in sporazumno z upniki imenoval posebnega skrbnika (*curator bonorum*). Drugi prezadolženčevi upniki so se postopanju lahko pridružili v roku dveh let (*inter praesentes*) ali celó štirih let, če so bivali v drugi provinci (*inter absentes*). Prezadolženčevo imovino so razprodali posamič na dražbi, ne več v celoti kakor v pretorskem konkurznem postopanju. Čeprav se je Justinijan v tem oziru naslonil na *distractio bonorum* in tudi opustil *proscriptio*, je vendar prezadolženca zadela infamija. Prezadolženec, ki je opravil cesijo svoje imovine, je obdržal trajno *beneficium competentiae* in ni postal *infamis*.

Kratek pregled najvažnejše literature.

I.

1. Sistemi rimskega zasebnega prava (s procesom).

- Arandelović D., Predavanja iz rimskog prava, Beograd 1938.
- Arangio-Ruiz V., Istituzioni di diritto romano, 3. izd., Napoli 1934.
- Baron I.-Šrepel M.-pl. Andrassy Lj., Institucije rimskoga prava, 4. izd., Zagreb 1925.
- Betti E., Diritto romano. I. Parte generale, Padova 1935.
- Bonfante P., Corso di diritto romano:
vol. I: Diritto di famiglia, Roma 1925.
vol. II: Diritto di proprietà, Roma 1926, 1928.
vol. III: Diritti reali, Roma 1933.
vol. VI: Le successioni. Parte generale, Città di Castello 1930.
- —, Istituzioni di diritto romano, 9. izd., Milano 1932.
- Brugi B., Istituzioni di diritto romano (diritto privato giustiniano), 3. izd., Torino 1926.
- Buckland W. W., A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian, 2. izd., Cambridge 1932.
- Collinet P.-Giffard A., Précis de droit romain, I. (3. izd.) 1930, II. (2. izd.) 1929, Paris.
- Costa E., Storia del diritto romano privato, 2. izd., Torino 1925.
- —, Profilo storico del processo civile romano, Roma 1918.
- Crome C., Grundzüge des römischen Privatrechts, 2. izd., Bonn 1932.
- Cuq E., Manuel des institutions juridiques des Romains, 2. izd., Paris 1928.
- v. Czyhlarz K.-San Nicolò M., Lehrbuch der Institutionen des römischen Rechts, 19. izd., Wien-Leipzig 1933.
- Declareuil J., Rome et l'organisation du droit, Paris 1924.
- Endemann F., Römisches Privatrecht, Berlin-Leipzig 1925.
- Giffard A., Leçons de procédure civile romaine, Paris 1922 (litograf.).
- —, Précis de droit romain, 2 zv., Paris 1934, 1938.
- Girard P.F.-Senn F., Manuel élémentaire de droit romain, 8. izd., Paris 1929.
- Girard P.F.-Mayr R., Geschichte und System des römischen Rechtes, Berlin 1908.
- Heyrovský L., Římský civilní proces, Bratislava 1925.
- Heyrovský L.-Sommer O.-Vážný J., Dějiny a systém soukromého práva římského, 2. izd., Bratislava 1929.
- Hölscher E. E., Durch die Pandekten zum BGB., Lausanne-Leipzig 1928.
- Huvelin P.-Monier R., Cours élémentaire de droit romain, 2 zv., Paris 1927, 1929.

- Jörs P.-Wenger L., *Römisches Recht*, Berlin 1927.
 Jörs P.-Kunkel W.-Wenger L., *Römisches Recht*, 2. izd., Berlin 1935.
 Kipp Th., *Das römische Recht* (v zbirki R. Stammler, *Das gesamte deutsche Recht*), Berlin 1931.
 Lee R. W., *An Introduction to Roman-Dutch Law*, 3. izd., Oxford 1925.
 Di Marzo S., *Istituzioni di diritto romano*, Milano 1938.
 v. Mayr R., *Römische Rechtsgeschichte* (zbirka Göschen, 7 zvezkov), I.—IV., Leipzig 1912, 1913.
 Mitteis L., *Römisches Privatrecht bis auf die Zeit Diokletians*, I.: *Grundbegriffe und Lehre von den juristischen Personen*, Leipzig 1908.
 Monier R., *Manuel élémentaire de droit romain*, 2 zv., Paris 1935, 1936.
 Pacchioni G., *Manuale di diritto romano*, Torino 1935.
 Perozzi S., *Istituzioni di diritto romano*, 2. izd., 2 zv., Roma 1928.
 Rabel E., *Grundzüge des römischen Privatrechts* (v Holtzendorff-Kohler, *Enzyklopädie der Rechtswissenschaft*, 7. izd., I., München-Leipzig-Berlin), 1915.
 Serafini F., *Istituzioni di diritto romano*, 2 zv., 10. izd., Roma 1920—21.
 Siber H., *Römisches Recht in Grundzügen für die Vorlesung: II. Römisches Privatrecht*, Berlin 1928.
 Sohm R.-Mitteis L.-Wenger L., *Institutionen, Geschichte und System des römischen Privatrechts*, 17. izd., München-Leipzig 1924.
 Sommer O., *Učebnice soukromého práva římského*, II., Praga 1935.
 Weiß E., *Institutionen des römischen Privatrechts als Einführung in die Privatrechtsordnung der Gegenwart*, I., Praga 1937.
 Wenger L., *Institutionen des römischen Zivilprozeßrechts*, München 1925.
 — —, *Institutes of the Roman Law of Civil Procedure* (revised edition), translated by O. H. Fisk, with an introduction by Roscoe Pound, New York 1940.
 — —, *Prätor und Formel*, München 1926.

2. Zgodovina rimskega (javnega) prava.

- Arangio-Ruiz V., *Storia del diritto romano*, 2. izd., Napoli 1940.
 Bonfante P., *Storia del diritto romano*, 2 zv., 4. izd., Roma 1934.
 Cesta E., *Storia del diritto romano pubblico*, 2. izd., Firenze 1920.
 De Francisci P., *Storia del diritto romano* (deloma 2. izdaja), I.—III., 1926—1938.
 Homo L., *Les Institutions politiques romaines. De la Cité à l'Etat*, Paris 1927.
 Jollowicz, *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, Cambridge 1932.
 Karlowa O., *Römische Rechtsgeschichte*, Leipzig 1885, 1901.
 Kreller H., *Römische Rechtsgeschichte*, Tübingen 1936.
 Kübler B., *Geschichte des römischen Rechts*, Leipzig-Erlangen 1925.
 Lenel O. (-Bruns C. G.-Pernice A.), *Geschichte und Quellen des römischen Rechts* (v Holtzendorff-Kohler, *Enzyklopädie der Rechtswissenschaft*, 7. izd., I., München-Leipzig-Berlin), 1915.
 Mommsen Th., *Abriss des römischen Staatsrechts*, 2. izd., Leipzig 1907.
 — —, *Römisches Staatsrecht*, I.—II. (3. izd.), III. (1. izd.), Leipzig 1887, 1888.
 Siber H., *Römisches Recht in Grundzügen für die Vorlesung: I. Antike Rechtsgeschichte*, Berlin 1925.
 Weiß E., *Grundzüge der römischen Rechtsgeschichte*, Reichenberg 1936.

3. Občepravni sistemi (najvažnejši).

- Arndts v. Arnesberg L., Lehrbuch der Pandekten, 14. izd., Stuttgart 1889.
Brinz A., Lehrbuch der Pandekten, 2. izd., Erlangen 1873—1892.
Dernburg H., Pandekten, 7. izd., 3 zv., Berlin 1902. — Okrajšano izdajo v dveh zvezkih je priredil Sokolowski P. v letih 1911—1912.
Eggersdorfer A., Predavanja o pandektima, 3 zv., Zagreb 1915—1917.
— —, Predavanja o povijesti rimskog prava, Zagreb 1919.
— —, Predavanja o rimskom gradjanskom postopku, Zagreb 1919.
Koeppen A., Lehrbuch des heutigen römischen Erbrechts, Würzburg 1895.
Regelsberger F., Pandekten, I., Leipzig 1895.
v. Vangerow K. A., Lehrbuch der Pandekten, 3 zvezki, 7. izdaja, Marburg 1865—1876.
Windscheid B., Lehrbuch des Pandektenrechts, 3 zv., 9. izd. (priredil Kipp Th.), Frankfurt 1906.

4. Splošna literatura.

- Blümner H., Die römischen Privataltertümer, München 1911.
Cornil G., Ancien droit romain. — Le problème des origines. Bruxelles-Paris 1930.
Horvat M., Bona fides u razvoju rimskoga obveznoga prava, Zagreb 1939.
v. Jhering R., Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung, I.—III. (delno v 4., delno v 5. izdaji), Leipzig 1878—1888 in 1891—1899.
Korošec V., Naloge moderne rimskopravne vede s posebnim ozirom na razvoj rimskega prava (v Slovenskem Pravniku 1929), Ljubljana.
Koschaker P., Die Krise des römischen Rechts und die romanistische Rechtswissenschaft, München-Berlin 1938.
Krek G., Pomen rimskega prava nekdanj in sedaj (v Zborniku znanstvenih razprav, I.), Ljubljana 1921.
Popović R., Imperator Hadrijan i ius respondendi (v Arhivu za pravne i društvene nauke), Beograd 1938.
— —, Neka pitanja iz Justinijanove kodifikacije (Arhiv), 1928.
— —, Ropstvo u rimskom pravu (Arhiv), 1928.
— —, Tribonijan, Justinijanov ministar pravde (Branić), Beograd 1928.
Rastovčan P., Temeljna načela privatnog prava na osnovu rimskog prava, Zagreb 1930.
Schulz F., Einführung in das Studium der Digesten, Tübingen 1916.
— —, Prinzipien des römischen Rechts, München 1934.
Taubenschlag R., Das römische Recht zur Zeit Diokletians, Kraków 1922—1924.
Wenger L., Der heutige Stand der römischen Rechtswissenschaft. Erreichtes und Erstrebtes, München 1927.

5. Papirologija.

- Calderini A., Manuale di papirologia antica e romana, Milano 1938.
Meyer P. M., Juristische Papyri. Erklärung von Urkunden zur Einführung in die juristische Papyruskunde. Berlin 1920.
Mitteis L.-Wilcken U., Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde. I.: Historischer Teil, II.: Juristischer Teil, Leipzig-Berlin 1912.

Otto W.-Wenger L., Papyri und Rechtswissenschaft (Vorträge des 3. internat. Papyrologentages in München vom 4. bis 7. September 1933). München 1934.

Schubart W., Griechische Papyri. Urkunden und Briefe vom 4. Jahrh. v. Chr. bis ins 8. Jahrh. n. Chr. Text u. Kommentar, 2 zv., Bielefeld-Leipzig 1927.

6. Druga antična prava.

Beauchet L., Histoire du droit privé de la république Athénienne, 4 zv., Paris 1897.

Busolt G.-Swoboda H., Griechische Staatskunde, 2 zv., München 1920, 1926.

Petropoulos G., *Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ Δικαίου*, Atene 1934.

Weiß E., Griechisches Privatrecht auf rechtsvergleichender Grundlage, Leipzig 1923.

Cuq E., Etudes sur le droit Babylonien, les lois Assyriennes et les lois Hittites, Paris 1929.

Koschaker P., Cuneiform Law (v Encyclopaedia of the Social Sciences), 1935.

— —, Keilschriftrecht (v Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft), Leipzig 1935. (Njegovih mnogoštevilnih monografij iz najrazličnejših področij klinopisnih prav tu ni mogoče navajati.)

San Nicolò, M., Beiträge zur Rechtsgeschichte im Bereiche der keilschriftlichen Rechtsquellen, Oslo 1931.

Seidl E., Einführung in die ägyptische Rechtsgeschichte bis zum Ende des Neuen Reiches, Glückstadt-Hamburg-New York 1939.

7. Revije.

a) rimskopravne:

Zeitschrift der Savignystiftung, romanistische Abteilung (od l. 1880 naprej), Weimar. — Kazalo: Sachers E., Generalregister zu den Bänden I.—L., Weimar 1932.

Bullettino dell' Istituto di diritto romano (49. letnik = V. letnik nove serije, 1939), Milano.

Studia et documenta historiae et iuris (Pontificium institutum utriusque iuris, VII. letnik, 1941), Romae.

Revue historique de droit français et étranger (fondée en 1855), Paris.

Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis — Revue d' Histoire du Droit, Haarlem-Haag.

b) papirološke:

Archiv für Papyrusforschung und verwandte Gebiete (XIII. letnik, 1938—1939), Leipzig-Berlin.

Aegyptus (XIX. letnik, 1939), Milano.

c) za orientalska prava:

Archives d'histoire du droit oriental (tome II, 1938), Bruxelles-Paris.

II.

1. Viri rimskega prava.

a) Napisi:

- Arangio-Ruiz V.-Olivieri A., *Inscriptiones Graecae Siciliae et infimae Italiae ad ius pertinentes*, Milano 1925.
 Bruns C. G.-Mommsen Th.-Gradenwitz O., *Fontes iuris Romani antiqui, I. Leges et negotia. II. Scriptores. 7. izd., Tübingen 1909. — Index. Simulacra. 1912.*
 Dessau H., *Inscriptiones Latinae selectae, I.—III., Berlin 1892—1916.*

b) Predjustinijanski viri:

- Zbirke predjustinijanskih pravnih virov gl. na str. 62.
 Bremer F., *Iurisprudentiae antehadrianae quae supersunt, I., II. 1 in 2, Leipzig 1896, 1901.*
 Krüger P., *Codex Theodosianus (prvih 8 knjig), I., II., Berlin 1923, 1926.*
 Mommsen Th.-Meyer P. M., *Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes. Berlin 1905.*
 Rotondi G., *Leges publicae populi Romani, Milano 1912.*
 Seckel E.-Kühler B., *Gar Institutiones, octavam editionem curavit B. Kühler, Leipzig 1959.*

c) Justinijanova kodifikacija.

Izdaje so navedene na str. 75, 77, 78 in 80.

č) Rekonstrukcije, slovarji ipd.

- Lenel O., *Das Edictum perpetuum, ein Versuch seiner Wiederherstellung, 3. izd., Leipzig 1927.*
 — —, *Palingenesia iuris civilis, 2 zv., Leipzig 1889.*
 Dirksen E., *Manuale latinitatis fontium iuris civilis Romanorum, Berlin 1837.*
 Gradenwitz O., *Heidelberger Index zum Theodosianus, 1925.*
 Guarneri Citati A., *Indice delle parole, frasi e costrutti ritenuti indizio di interpolazione nei testi giuridici romani, Milano 1927. Kot do-datek je avtor objavil v Studi in onore di S. Riccobono I, str. 699 ss., Palermo 1956: Supplemento all'Indice delle parole...*
 Heumann H. G.-Seckel E., *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts, 9. izd., Jena 1907.*
 Levy E.-Rabel E., *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur, I.—III., Suppl. I., Weimar 1929—1935.*
 Longo C., *Vocabulario delle costituzioni latine di Giustiniano (v Bulletino dell' Ist. di dir. rom. 10, 1897—1898).*
 Mayr R.-San Nicolò M., *Vocabularium codicis Iustiniani, Praga 1921, 1925.*
Vocabularium iurisprudentiae Romanae iussu instituti Savignani compositum (nedovršeno, izhaja od l. 1894 naprej), Berlin.
 Zanzucchi P. P., *Vocabulario delle Istituzioni di Gaio, Milano.*

d) Antologije:

- Düll R., *Corpus iuris, München 1959.*
 Kühler B., *Lesebuch des römischen Rechts, 3. izd., Leipzig-Erlangen 1925.*
 Schulz F., *Texte zu Übungen im römischen Privatrecht, I., Bonn 1925.*
 Sommer O., *Texty ke studiu soukromého práva římského, Praga 1932.*

2. Fontologija.

Albertario E., *Introduzione storica allo studio del diritto romano Giustiniano*, Milano 1933.

Collinet P., *Etudes historiques sur le droit de Justinien*:

I.: *Le Caractère oriental de l'oeuvre législative de Justinien et les Destinées des institutions classiques en Occident*, Paris 1912.

II.: *Histoire de l'Ecole de droit de Beyrouth*, Paris 1925.

Costa E., *Cicerone giureconsulto*, I.—II., 2. izd., Bologna 1927, 1928.

— —, *Storia delle fonti del diritto romano*, Torino 1909.

Fitting H., *Alter und Folge der Schriften römischer Juristen von Hadrian bis Alexander*, 2. izd., Halle 1908.

Kipp Th., *Geschichte der Quellen des römischen Rechts*, 4. izd., Leipzig-Erlangen 1919.

Krüger P., *Geschichte der Quellen und Litteratur des römischen Rechts*, 2. izd., München-Leipzig 1912.

Sommer O., *Prameny soukromého práva římského*, Praga 1932.

Zgodovino virov podajajo večinoma obširno tudi avtorji rimske pravne zgodovine (prim. pod I, 2), zlasti Arangio-Ruiz, Kübler, Lenel in Mayr (pod I, 1).

Stvarno kazalo.

V naslednjem navedene številke se nanašajo na strani prvega zvezka.

A

a (antiquo) 26
 As As = Aulus Agerius, tožitelj
 abdicatio tutelae 308
 absolutna pravica 156
 abstraktni pravni posel 93, 188, 191, 197
 acceptilatio 109
 accessio 155, 181
 — cedit principali 155, 181
 — possessionis 172, 204, 206, 209
 accidentalial negotii 91, 104
 accipere iudicium 457
 Accursius 5, 84, 337, 378
 accusatio suspecti tutoris 312
 acquisitio hereditatis, gl. pridobitev dediščine
 actio 52, 33, 40, 435 ss. in passim
 — ad exhibendum 183, 212, 455 op. 1
 — ad supplendam legitimam 377, 378
 — aquae pluviae arcendae 222 s.
 — auctoritatis 189, 191
 — Calvisiana 379
 — certae creditae pecuniae 468
 — commodati 437
 — communi dividundo 199, 228, 449
 — confessoria 244
 — — utilis 244, 248
 — de modo agri 189, 191
 — de pecunia constituta 468
 — depensi 451
 — depositi 143, 437, 455, 467
 — de tigno iuncto 18, 182, 222
 — doli 39, 96 s., 143, 455 op. 1
 — empti 456
 — ex interdicto 172
 — ex stipulatu 258, 285, 286, 287, 449, 456

actio ex testamento 413, 421, 425
 — Fabiana 379
 — familiae erciscundae 199, 268, 353, 395 op. 1, 394, 414, 449
 — fiducia 143, 190, 250, 467
 — finium regundorum 199, 222
 — furti 143, 184, 185, 279, 282, 436, 467
 — hypothecaria in rem 253, 255, 258, 265, 436
 — in rem vectigalis 247, 248
 — legis Aquiliae 185, 468
 — — Plaetoriae 158
 — iniuriarum 143, 279, 306, 320, 393, 467, 468
 — — noxalis 455
 — iudicati 462, 466, 468, 469, 482
 — mandati 143, 467
 — — contraria 399
 — nata 209, 438
 — negatoria 210, 217 s., 227, 245
 — — utilis 248
 — negotiorum gestorum 315
 — pigneraticia in rem 258
 — praescriptis verbis 110, 284
 — pro socio 143, 467
 — prohibitoria 218
 — protutela 313
 — Publiciana 34, 160, 193, 210, 218 ss., 436
 — quasi Serviana, gl. a^o Serviana
 — quod metus causa 95 s., 455 op. 1
 — rationibus distrahendis 312
 — redhibitoria 455 op. 1
 — rei uxoriae 285 ss.
 — rerum amotarum 282
 — Serviana, gl. a^o hypothecaria in rem
 — spoli 175

- actio tutelae 143, 312, 315, 467
 — — utilis 313
 — venditi 455
 — vi bonorum raptorum 143, 467
 actionem dare 32, 36, 94, 160, 440, 443, 452, 457, 479
 — denegare 32, 107, 395, 440, 443, 453
 actiones adiecticiae qualitatis 34, 112 s., 296, 436
 — aediliciae 435
 — bonae fidei 437, 454, 459, 465
 — famosae 143, 295
 — ficticiae 220, 325, 384, 405, 435 s.
 — in factum 36, 174, 217, 282, 435, 436 s., 453
 — in ius conceptae 435 s.
 — in personam 156, 437, 439, 440, 448, 458
 — in rem 156, 213, 236, 402, 437, 438, 440, 448, 458
 — in rem scriptae 95
 — mixtae 437
 — noxales 455
 — perpetuae 438
 — poenales 279, 282, 320, 393, 437
 — praetoriae 435
 — rei persecutoriae 437
 — stricti iuris 437, 459, 465
 — temporales 438
 — utiles 246, 261, 296, 426, 427
 — vindictam spirantes 320, 376, 393
 actor 147, 148
 actus (pravni posel) 90
 — (služnost) 152, 231, 234, 245
 — legitimi 109, 187, 191
 Ad edictum 46, 73
 Ad Sabinum 46, 73
 addicti et nexi 126
 addictio 124, 191, 301
 — bonorum libertatum servandarum causa 407
 — rei 191
 ademptio legati 418
 aditio hereditatis 109, prim. pridobitev dediščine
 adiudicatio 176, 199 s, 241, 454, 455, 466
 administratio 310
 — libera 193
 adoptio 19, 293, 294, 301, 306
 —, dednopravne posledice 331, 333, 336, 337
 adoptio imitatur naturam 301
 adoptio (minus) plena 301
 adplumbatio 183
 adsertor in libertatem, gl. assertor adulterini 302
 adulterium, gl. prešuštvo vanje
 adversus hostem aeterna auctoritas 189
 advocati 464, 479
 Aelius Gallus, C. 39
 —, Sextus 23, 38
 — Tubero, Q. 39
 aequitas 36, 79
 aer 151
 aerarium 146, 407
 aestimatio dotis 287
 affectio maritalis 269, 274
 affectus possidendi 165
 Africanus, Sextus Caecilius 49
 ager arcifinius 153, 182
 — limitatus 153
 — publicus 152
 agere in fraudem legis 115
 agnati 130, 307, 309, 314, 315, 323, 328 s., 334, 335
 agnatione postumi rumpitur testamentum 366, 371 s.
 agnatsko načelo 130, 267, 323, 329, 330, 335, 336
 agnatus proximus 323, 328 s., 333
 agnoscere bonorum possessionem 325, 384
 akcesornost zastavne pravice 249
 akcija, gl. actio
 akcije z zamenjanimi subjekti 435, 456, 460, 471
 akrescenca 388 ss., 421, 429
 Alarik II. 69
 album (pretorjev) 31
 — iudicum 32, 444
 Alburnum maius 60
 Alciatus A. 85
 Alfenus Varus, P. 39
 alieni iuris, gl. personae
 alimentacijska dolžnost 125, 268, 295
 alimentacijske ustanove 149
 alimentacijski spori 442
 Allgemeines Landrecht, pruski 6, 86
 alluvio 182, 322
 altercationes 463
 alveus derelictus 182
 ambitus 221

amici Caesaris 42
 a momento ad momentum 117
 analogija, pravna, zakonska 20
 Anatolius 72
 Anglija 4
 animus domini 166
 — domini transferendi et acqui-
 rendi 192, 197
 — pri pridobitvi posesti 166 ss.
 — rem sibi habendi 166
 anniculi causae probatio 299 op. 1,
 371
 annua, bima, trima die 285, 286
 annus lugendi 290
 — luitionis 260
 antichresis tacita 252, 257
 antinomija 72, 198
 antinoopolski Gaj 25, 58, 228, 449
 apparitor 255
 appellatio 481
 appendix 73
 Appius Claudius Caecus 38
 aqua et igni interdictio 129, 135
 aqua profluens 151
 aquaeductus 152, 231, 234
 aquae haustus 234, 245
 Aquilius Gallus C. 39, 96
 Ara legis Hadrianae 56
 arbiter 444, 449
 arbitrarina klavzula, arbitratus iu-
 dicis, arbitrium de restituendo,
 gl. restitutorna klavzula
 arca communis 147
 Arcadius Charisius, Aurelius 63
 argentarius 112
 argumentum a contrario 19
 Aristo, Titius 49
 arrha sponsalicia 274
 arrogatio 37, 134, 295, 299 ss., 368
 — dednopravne posledice 300, 337,
 340, 368
 as 349
 assessor in libertatem 123, 134, 459
 Assis distributio 51, 60
 atensko, atiško pravo 152, 370, 374
 Athanasius Scholasticus 81
 Attalos III. 346
 auctorati 126
 auctoritas 15, 16, 27, 42, 189
 auctoritatem defugere 189
 auctoritatis interpositio 137, 140, 188,
 226, 275, 311, 314 s., 343, 360
 auditores 40

Augustinus A. 85
 Aulus Ofilius 39
 — Cascellius 39
 Aurea 51
 Authenticum 78
 authority 16
 Avgust 3, 4, 22, 29, 40, 41, 42, 44,
 56, 62, 146, 422 in passim
 Avgustova reformna zakonodaja
 29, 33, 40, 267, 271 ss., 275, 277, 284,
 290, 292, 295, 297, 315, 364, 380,
 389 s., 441, 459, 465, 469 in passim
 avtoriteta, gl. auctoritas
 avulsio 182, 322
 Azo 84, 337

B

baker 25
 Baldus 84
 Bartolus 84
 Bavarska 6
 Bazilike 80, 82, 83
 beati possidentes 211
 Belgija 6
 beneficium abstinendi 354, 395 s.
 — cedendarum actionum 258
 — competentiae 11, 142, 282, 287,
 469, 471, 482
 — inventarii 397 s.
 — iuris 11
 — separationis 397
 Berit, pravna šola 47, 69, 72, 80
 bes 349
 bina sponsalia 143
 binae nuptiae 143
 bis de eadem re ne sit actio 458
 bissextum 116
 bistvene sestavine 91
 bizantinska doba, gl. postklasična
 doba
 — miselnost 4, 480 in passim
 Bluhme Fr. 57, 73, 87
 bodoča stvar 412
 Boethius 59
 Bologninus Ludovicus 78
 bolonjska šola 4
 bona adventicia irregularia, regu-
 laria 242, 257, 297 s., 301, 340, 355
 — castrensis 332, 340, 343, prim.
 peculium castrense
 — ereptoria 408 s.
 — materna 257, 297
 — materni generis 297

bona quasi castrensia 352, 340, 343,
 prim. peculium quasi castrense
 — vacantia 407 s.
 bona fides 34, 205, 245
 bonae fidei actiones, gl. actiones
 bonae fidei
 — — possessor 162, 180, 193, 201,
 204, 208, 215 ss., 218, 264, 403 s.
 bonitarna lastnina 34, 160 s., 177,
 200, 214, 325
 bonitarni lastnik 160, 201, 205, 208,
 218
 Bononiensis (littera) 75
 bonorum emptor 436, 470 s.
 bonorum possessio 34, 204, 324 ss.,
 405
 — —, agnoscere, petere 325, 384
 — — contra tabulas 59, 325, 372 s.,
 391
 — — cum re 326, 367, 369
 — — decretalis, edictalis 326
 — — intestati 325, 330 ss., 367, 373,
 391
 — — litis ordinandae gratia 375
 op. 1
 — —, odklonitev 386
 — — po osvobodjenih 330, 334
 — —, pridobitev 112, 310, 325, 384,
 387
 — — secundum tabulas 325, 346,
 352, 360, 367, 369, 373
 — — sine re 326, 335, 367, 369
 — —, unde cognati 325, 330, 333
 — —, — legitimi 330, 332 s.
 — —, — liberi 325, 330, 331 s.
 — —, — vir et uxor 325, 330, 334,
 338
 bonorum venditio, gl. venditio bo-
 norum
 božanstva, oporočne naklonitve 346
 Brachylogus 83, 185
 Bracton 4
 bratje in sestre, dolžni delež 374 s.,
 376, 377
 Breviarium Alaricianum 69
 brevi manu traditio 167, 195, 205
 brezoblična sklenitev zakona 270
 brezoblični pravni posli 91, 98 s.
 Brinz Al. 87
 Bruns C. G. 68, 87
 Bruns-Mommsen-Gradenwitz, Fon-
 tes iuris Romani antiqui 62, 87

Brutus, M. Iunius 39
 Bulgarus 84, 378
 Bynkershoek K. 85

C

C (dies comitalis) 37, 445
 caducum 389 s., 407
 Caecilius Iucundus, L. 61
 Caesar, C. Iulius 116, 365
 Callistratus 52, 144
 calumnia 467, prim. iusiurandum
 calumniae
 cancellus 446
 canon 248
 — Redintegranda 175
 — Saepe 175
 capacitas, capax 273, 354, 380 s.
 capite damnati 343, 344
 capitis diminutio 133 s., 244, 290,
 304, 313, 335, 343, 368, 393 op. 1
 — — maxima 133, 134, 144, 304, 343
 — — media 133, 144, 304
 — — minima 133 s., 270, 299 s., 304,
 331, 333, 368, 436
 Capito, C. Ateius 47, 48
 caput 28
 — tralaticium de impunitate 29
 carigrajska pravna šola 69, 71, 72
 Carpzow B. 86
 Cassellianum, iudicium 39, 474
 Cassius, C. Longinus 48
 castrense peculium, gl. peculium
 casus 405
 — impotentiae, noluntatis 354
 — unus 211, 212
 Cato, M. Porcius in sin 39, 252 s.,
 417
 Catoniana regula 39, 417
 causa 188
 causa cognita 170, 246, 299, 305, 397,
 476 in passim
 causa Curiana 15, 356
 causae coniectio 449
 — maiores, minores 446, 478
 — probatio 299 op. 1
 cautela Socini 377 op. 1
 cautio 352, 352, prim. satisfactio
 — damni infecti 182, 223 ss., 255,
 441 op. 2, 475
 — de amplius non turbando 172,
 218, 244
 — de demoliendo 226

- cautio iudicio sisti 479
 — iuratoria 479
 — Muciana 59, 351, 429
 — rei uxoriae 285
 — usufructuaria 211, 237, 238, 475
 cavere aut carere 225
 census 124
 Celsus, P. Iuventius 19, 44, 46, 49 s., 401, 419
 centumviralno sodišče 374, 400, 441 op. 2, 445
 Cerkev 146, 175, 257, 340, 346, 408
 certum debet esse consilium testantis 345
 cesar 22, 55, 41, 42 ss., 44, 62 s., 126, 260, 300, 302 s., 361, 478 in passim; prim. princeps
 —, consilium 42
 — kot sodnik 43, 446, 478, 481
 —, razlaga prava 20, 43, 63
 —, vpliv na klasično pravo 22, 41, 42 ss.
 —, zakonodajna oblast 41, 42, 63
 cesarsko pravo 64 ss., 71, 76
 cesarstvo, gl. principat, dominat
 cessio bonorum 56, 469, 470, 482
 —, in iure, gl. in iure cessio
 ceste, javne 152
 Cicero 23, 35, 95, 129, 325, 332 op. 1, 333, 396, 439 in passim
 Cinus 84
 civile, ius, gl. ius civile
 civilna doba 3, 22 ss.
 civilno pravnno pravo 432 ss.
 civilno pravo, gl. ius civile
 civis Romanus 127 ss.
 civitas 146, 207, 209, 247
 clam 163, 167, 169, 170, 174
 clausula arbitraria, gl. restitutorna
 klavzula; prim. formula arbitraria
 — ceterata 424 op. 2
 — nova Iuliani 390
 Code civil, Napoléon 6, 195 op. 1
 Codex Gregorianus 65, 66, 67, 69, 71
 — Hermogenianus 65 s., 67, 69, 71
 — Iustinianus 71
 — — repetitae praelectionis 76 s., 81
 — Maximilianus 6
 — Theodosianus 63, 66, 67, 69, 71
 Codice Feliciano 6
 codicilli gl. kodicil
 codicilli ab intestato 424
 coelebs nihil capit 273, 380, 422
 coemptio 269, 270, 271
 — in manum testamenti faciendi gratia 343
 — — — tutelae evitandae causa 271, 314
 cognati, gl. kognati
 cognatio servilis 14, 268, 335
 cognitor 143, 425, 436, 460 s., 462
 — in rem suam 462
 coheredes, gl. sodediči
 — ex certis partibus 349
 collatio 331 s., 390 ss.
 — descendantium 391 s.
 — dotis 332, 391
 — emancipati 331 s., 390
 Collatio legum Romanarum et Mo-
 saicarum 58, 59, 66, 67
 collegatarii 421
 collegia 147
 — funeraticia, tenuiorum 147
 colonia 146
 colonus 127
 color insaniae 374
 comitia 26
 — calata 357
 — centuriata 23, 26
 — curiata 26, 299 s., 357
 —, odločanje o smrtni kazni 27
 — tributa 26
 —, volitev magistratov 27, 35
 —, zakonodaja 26 ss.
 Comitium 445
 commercium 127, 129, 194
 commixtio 183 s.
 commodatum 34, 190, 437
 commodum separationis 396
 Common Law 4
 communis opinio doctorum 11
 competentia, gl. beneficium compe-
 tentiae
 compossessio 229
 computatio civilis, naturalis 116 s.
 concilia plebis 26
 concursu partes fiunt 229, 349, 388, 394
 concursus duarum causarum lucra-
 tivarum 418
 condemnatio 134, 454 s.
 — certa, incerta 454 s., 464
 — incerta cum taxatione 455
 — pecuniaria 213, 454 s., 464

- condicio 104, 109, gl. pogoj
 — casualis 105
 — deficit, existit 105 s.
 — impossibilis 107, 350 s.
 — in praesens, in praeteritum collata 106 s., 350
 — iuris 105, 198
 — necessaria 107
 — non faciendi 351
 — pendet 105
 — potestativa 105, 351
 — tacita 105, 289
 — turpis 107
 condicionis implendae causa datum 431
 condictio 437
 — ex canone 175
 — furtiva 181
 — indebiti 108 s., 198, 404
 — ob causam datorum 430
 — sine causa 184, 185
 condominium 159, gl. solastnina
 confarreatio 37, 269 s., 271
 confinium 199
 confirmatio (tutoris) 310
 confusio 183 s.
 confusione, prenehanje 232, 242 s., 264, 393, 426
 coniunctim odrejeno volilo 421
 coniunctio re, re et verbis, verbis 389
 consanguinei 132, 334, 337, 375; prim. fratres consanguinei
 consensus curatoris 138, 139, 317
 — facit nuptias 269, 275
 consilium, cesarjev 42
 —, pretorjev 36, 443
 —, sodnikov 444
 consobrini 131
 consolidatio 243
 constitutio Antoniniana 42, 43, 62, 128
 — Cordi 76
 — *Ἀέδωκεν* 72
 — Deo auctore 71, 74
 — Haec quae necessario 71
 — Imperatoriam maiestatem 77
 — Rutiliana 203
 — Summa rei publicae 71
 — Tanta 72
 constitutiones (principum) 42, 56 s., 63, 64 s., 70, 71, 76, 77 s.
 constitutum debiti 61
 constitutum possessorium 167, 169, 195
 consuetudo 14
 — revertendi 178
 consulere 15, 36, 38, 40
 consultatio 43, 481
 Consultatio 58, 67
 contio 27, 31
 contractus 90
 — emphyteuticarius 248
 contraria 72
 contrarius actus 367
 contravindicatio 123, 191, 448
 controversia de fine, de loco 222
 contubernium 121
 contumax 480 s.
 conubium 127, 129, 269, 276
 conventio in manum testamenti faciendi gratia 343
 — — — tutelae evitandae causa 271, 314
 conventus 444, 445, 446
 Cordi 76
 Corpus iuris civilis 3, 5, 80, 83
 corpus (possessionis) 165 s.
 — quod continetur uno spiritu; quod ex contingentibus, quod ex distantibus constat 154 s.
 Coruncanus, Tiberius 38
 Court of Session 6
 Cratinus 72
 cretio 97, 109, 381 s., 385, 400
 crimen expilatae hereditatis 324
 crimina publica 434
 Cuiacius 58, 59, 67, 85
 cum deductione agere 471
 cura 315 ss., prim. skrbništvo
 — bonorum 318
 — debilium personarum 318
 — furiosi 141, 315, 316
 — —, namestovanje, gl. namestovanje
 — —, zastavna pravica 257
 — minorum 138, 315 s., 317 s.
 — —, zastavna pravica 257
 — prodigi 14, 141, 315, 316 s.
 curator 138 s., 140 s., 315 ss.
 — bonis distrahendis 318, 472
 — bonorum 318, 482
 — dativus 315
 — furiosi 112, 141, 188, 193 s., 257, 315, 316
 — honorarius 315

curator legitimus 315
 — minoris 138, 315, 317 s.
 — prodigi 141
 —, satisfactio v pravdi 461
 — specialis 139
 — ventris 120, 318
 custodella 338
 custodia 225, 255, 475

Č

čas 115 ss., prim. tempus
 —, premični 116
 —, štetje 116 s.
 časovna veljava zakonov 13, 27
 čast 142 ss., prim. infamia
 čreda 155, 211, 237

D

dajatev namesto plačila 264
 damnacijski legat 109, 411 ss., 421
 damnum futurum, infectum, non-
 dum factum 225 s.
 dare actionem, gl. actionem dare
 dare iudicem iudiciumve 443
 daritve cerkvam, mestom, pobož-
 nim ustanovam, samostanom 196
 — med starši in otroki 196
 — — zakoncema 44, 115, 197, 281,
 286, 289
 — — zaročencema 288
 — očeta otrokom 298
 — pod razveznim pogojem 106
 — s pridržkom vračunanja 375
 datio, cognitoris 109, 112
 — dotis 285
 — in adoptionem 301
 — — solutum 264
 — tutoris 109
 De Groote Raad 6
 De legatis et fideicommissis 72
 de plano 445 op. 2
 decemviralno sodišče 135, 444
 decemviri legibus scribundis 23
 — stlitibus iudicandis 444
 decretum divi Marci 43, 433
 — (praetoris) 473
 — (principis) 43, 64, 65
 decuriones 305, 408
 dedič 319, 320 in passim
 —, intestatni 320, 321, 327 ss., 380,
 383, 385, 389, 391, 422, 424

dedič, odgovornost za dolgove 319,
 393 ss., 395 ss.
 —, oporočni 320, 321, 383, 385, 389,
 391, 411
 —, postavitev, gl. heredis institutio
 —, pravdna zaščita 400 ss., 405 s.
 dediščina 319, 323 in passim
 —, odklonitev 385 s.
 —, pridobitev, gl. pridobitev
 —, pripad, gl. delatio
 —, prodaja 384
 dediščinski davek 364
 dediticii 128, 348
 dedna stavbena pravica, gl. super-
 ficies
 dedni delež 349 in passim
 — zakup, gl. emphyteusis
 dedno pravo 9, 25, 34, 42, 319 ss.
 — —, civilno 323 s. in passim
 — —, pretorsko 324 ss. in passim
 — —, zgodovina 323 ss.
 Δέδωκεν 72
 dedovanje 23, 319 ss. in passim
 — ab intestato, gl. intestatno de-
 dovanje
 — emancipata, gl. emancipat
 — oporočno, gl. oporočno dedova-
 nje
 — po duhovnikih 340, 408
 — po sinu in potestate 297, 340
 — po vojaku 340
 — po vojnem ujetniku 123, 344
 deductio in domum mariti 270
 — servitutis 188, 240, 241
 defensor 148
 — civitatis 446, 478
 Definitiones 46
 dejanja, pravna 89
 —, sklepčna 99
 delacijski razlogi 320, 323
 delatio 320, 321, 327, 342, 350, 380,
 383, 420
 deliberacijski rok 382 s., 398
 delicta privata 434
 delikt 89, 90, 143
 deliktna odgovornost 122, 136, 141,
 142
 delitev in capita 328, 329, 331, 336,
 337, 338
 — — lineas 337
 — — stirpes 328, 336, 337, 338, 389
 —, realna 199
 demonstratio 454, 455

- denarna obsodba, gl. *condemnatio pecuniaria*
denarstvo, rimsko 186 s.
denegare actionem, denegatio actionis, gl. *actionem denegare*
denuntiatio 259
denuntiatio litis 479
Deo auctore 71, 74
deportati 343, 344, 348
deportatio 129, 133
depositum 34, 190
— irregulare 61
depozitar (le detentor) 162, 176
derelikcija 123, 178, 229
derivativna pridobitev 118
— — lastnine 176 in passim.
Dernburg H. 87, 166
descendenti 336
desuetudo 13, 14, 357
detentio 164
detentor 162
deunx 349
dextans 349
dictio dotis 283
dieceze 478
dies 108 s.
— a quo, ad quem 108, 198, 352
— cedens 418, 420, 424
— certus, incertus 108
— comitalis 37, 445
— diffusus 464
— fasti, nefasti 37, 445, 452
— ultimus coeptus pro completo habetur 116, 207
— veniens 420, 424
diffareatio 37, 291
Digesta 46, 72
—, Celzova 49
—, Julijanova 49
—, Justinijanova, gl. *Just. digeste*
—, Marcelova 51
Digestum infortiatum, novum, vetus 75
diligentia quam suis 281, 312
Dioklecijan 3, 4, 22, 43, 57, 62, 139, 297
—, reskripti 63
diplome veteranov 57
diptih 61
disiunctim odrejeno volilo 421
dispenziranje od zakonov 44
disputatio fori 38
Disputationes, Ulpijanove 59
Disputationum libri 46
dissuadere 27
distractio 258 ss., 265
— bonorum 442, 471 s., 482
diurni mores 14
divjačina 177
divortium 291 s.
doba civilnega prava 3, 22 ss.
— honorarnega prava 30 ss.
— klasičnega prava 40 ss.
—, postklasična 62 ss.
— priposestvovanja, gl. *priposestvovalna doba*
dobrodelne ustanove 146, 149
dobroverni posestnik, gl. *bonae fidei possessor*
— —, pridobivanje plodov 180, 215 s., 403
dodatna masa 73
dodrans 349
dogodek, pojem 89
dokazila 462 s., 480
dokazna pravila 480
dokazno breme 211, 218, 219, 344, 463
dolгови, zapustnikovi, gl. *zapustnikovi dolгови*
dolгови, zapuščinski, gl. *zapuščinski dolгови*
doli capax 141
dolus 36, 96 s., 312, 349, 476
—, actio, exceptio 39, 96 s.
—, vzpostavitev v prejšnji stan 96, 476
dolžni delež 375, 377, 429
dolžnost, spustiti se v pravdo 212, 213, 437
domene 56, 247
domestici heredes, gl. *heres*
domneva, pravna 99 s., 120
Domicijan 363
dominat 63, 477
dominica potestas 121, 129, 148
dominium 121, 157, 158
— directum 159
— ex iure Quiritium 128, 159, 210
— pro parte 228
— utile 159
dominus 121 s., 158 s., 228
— ex iure Quiritium, gl. *dominium*
— negotii 111
donatio ad emendam militiam 375, 391

donatio ante nuptias 282, 288 s., 375, 391, 392
 — dotis causa 375, 391
 — inofficiosa 379
 — mortis causa 419, 429 s.
 — propter nuptias 282, 288 s., 375, 391, 392
 — — —, dolžnost ustanovitve 289
 Donellus 85
 Dorotheus 72, 76, 77, 80
 dos 280, 282 ss., 332, 375, 391, 392,
 prim. dota
 — adventicia 283, 285 s., 391
 — aestimata 287
 —, collatio 332, 375, 391 s.
 —, datio 283
 —, dictio 283
 —, pollicitatio 284
 — profecticia 283, 285 s., 391
 —, promissio 283
 — recepticia 285
 Dositheanum, Fragmentum 60
 dota, gl. dos
 —, dolžnost ustanoviti 282 s., 295
 —, donosi 286, 287
 —, oblžba 283 s.
 —, pravni položaj 284 ss., 332, 375, 391
 —, ustanovitev 283 s.
 —, velikost 282 op. 1
 —, vračunanje 332, 375, 391 s.
 —, vrnitev 285 ss.
 —, zemljišča 193, 205, 284 s., 287, 288
 država, rimska 146, 346
 Državlanski zakonik, nemški 6, 87
 — —, Občni 6, 86
 — —, saški 6
 državljanstvo, rimsko 127 ss.
 —, —, pomen 128 s., 159, 267, 342, 343, 344, 347
 —, —, pridobitev 129
 duplex interdictum 171, 172, 474
 —, interpretatio 75
 duumviri iure dicundo 443, 446, 478
 dvostranski pravni posel 90

E

edicere 31, 42
 edictum 21, 31, 35, 42, 56, 65 in pas-
 sim.
 — annuum 31
 — de alterutro 286, 288

edictum de aquaeductu Venafrano 56
 — de civitate Anaunorum 56
 — de coniungendis cum emanci-
 pato liberis suis 332, 390
 — de pretiis rerum venalium 57
 — perpetuum 31, 35, 41, 49
 Edictum perpetuum (Lenelov) 35, 88
 — (praetoris) 31, 35, 441, 452 in
 passim
 — (principis) 42, 56, 65
 — repentinum 31
 — successorium 325, 330
 — Theodorici 70
 — tralatitium 34
 edikt, prim. edictum
 —, Avgustov 42, 56
 —, Hadrijanov, Julijanov 35, 41, 49
 in passim.
 —, Klavdijev 42, 122
 — kurulskih edilov 35
 — peregrinskega pretorja 32 s., 35, 452
 — provincialnega namestnika 34, 51
 ediktna masa 73
 edili, kurulski 34, 35, 443
 Ekloga 81
 eksekucijsko postopanje, gl. postop-
 panje, izvršilno
 ekskuzacijski razlogi 308
 ekstraordinarno postopanje, gl. po-
 stopanje extra ordinem
 — —, začetki pri pretorju 472 ss.
 elegantna jurisprudenca 85
 emancipat, prim. emancipatio
 —, collatio, gl. collatio emancipati
 —, dedna pravica 331 s., 333, 336, 340, 390 s.
 emancipatio 19, 109, 130, 294, 304 s., 306
 — Anastasiana 305
 — Iustiniana 305
 — per rescriptum principis 305
 embrio, gl. nasciturus
 emblemata Triboniani 74
 emfitevta 163, 164, 180, 248 ss.
 emphyteusis 157, 247 ss., 254, 259, 260
 emphyteuticarium ius 248
 emphyteuticarius, contractus 248
 emptor bonorum 436, 470 s.
 enostranski pravni posel 90
 enotna stvar 154
 Epanagoge 81 s.
 episcopalis audientia 446, 478 s.

Epistolae 46
 epistula 43
 Epitomata 46
 Epitome 83
 Epitome Gai 58, 69
 — Iuliani 78
 ercto non cito 395
 eremodiciū 464
 ergastula 306
 error 102 ss., prim. zmota
 —, vrste 103 s.
 erroris causae probatio 299 op. 1,
 372
 essentialia negotii 91
 evocatio 479
 ex ante gesto 471
 ex nunc, ex tunc 13, 94, 96, 106, 115
 examen 178
 exceptio 33, 40, 454, 455, 456 s., 477
 — doli 96 s., 217, 412, 419
 — dominii 219
 — legis Plaetoriae 138, 456
 — libertatis exonerandae causa 125
 — litis dividuae 465
 — pacti de non petendo 456 s.
 — quod metus causa 94, 457
 — quod praedictum hereditati
 non fiat 401
 — rei in iudicium deductae 458,
 466 s., 480
 — rei iudicatae 467
 — rei venditae et traditae 160, 193,
 217, 453, 456
 — SCi Macedoniani 456
 — spoliū 175
 — temporis 439
 — vitiosae possessionis 163 s., 170,
 171, 172, 173, 174
 exceptiones, prim. exceptio
 —, civilne 456
 — dilatoriae 456
 — in personam, in rem 457
 — peremptoriae 456
 — personae, rei cohaerentes 456 s.
 —, pretorske 456
 exhereditatio, gl. razdedinjenje
 — bona mente 378
 exilium 129
 expensilatio 109
 exsecutor 255
 extra ordinem cognitio, gl. postop-
 ranje extra ordinem
 extranei heredes, gl. heres

F

F (= dies fasti) 37, 445
 Faber 85
 facere (kot vsebina služnosti) 232,
 235
 falcidijska četrt 9, 353, 420, 424,
 426 s., 429, 431
 falsa causa 349
 — demonstratio non nocet 103, 349
 familia 129, 267, 268
 — communi, proprio iure 130, 268
 — pecuniaque 268
 — rustica, urbana 122
 familiae emptor 348, 357, 358, 359,
 394
 — erciscundae actio, gl. actio
 favor libertatis 122, 228
 — testamenti 350
 ferae bestiae 178
 feriarum dies 447
 ferruminatio 183
 Festus, Pompeius 171
 fevdno pravo, langobardsko 5, 6
 ficticiae actiones, gl. actiones
 fictio 100, 134, 325, 476
 — legis Corneliae 100, 123, 344, 368
 fictus possessor 212 s., 215, 219, 258
 fideicommissaria libertas 124
 fideicommissum 326, 368, 410, 421 ss.,
 442, 478, prim. fideikomis
 — familiae relictum 423
 — poenae nomine relictum 422
 fideikomis, gl. fideicommissum
 — in legat 422 s., 424 s., 429 s., 478
 —, iztožljivost 422, 442, 478
 —, oblika 424
 —, pojem 421 s.
 —, predmet 423
 —, vesoljni 425 ss.
 —, —, odgovornost za zapustnikove
 dolgove 425 ss.
 fideikomisar 422 s., 425, 478 in pas-
 sim.
 fidepromissio 74, 320, 393 op. 1
 fides 26, 142, 189, 358, 421 in pas-
 sim.
 — bona, mala, gl. bona, mala fides
 fiducia 74
 — cum amico contracta 102, 190,
 204
 — — creditore contracta 60, 102,
 190, 204 s., 250

- fiducia, pactum 60, 102, 187, 189 s.,
 191, 250, 307 s.
 fiduciarna ustanova 149
 fiduciarni pravni posli 60, 102
 fikcija, gl. fictio
 —, reprezentativna, retroaktivna
 322
 fikticijske tožbe, gl. actiones ficti-
 ciae
 filia familias 142, 296
 filius familias 111, 121, 141 s., 163,
 188, 191, 193, 194, 202, 296, 343, 344
 — —, dedovanje po njem 297, 340
 — —, poslovna in deliktna sposob-
 nost 141 s.
 — —, pridobitev posesti 167 s.
 — —, traditio 193
 fines demonstrare 165
 finium regundorum, actio, gl. actio
 fiscus 146, 152, 349
 — in dedovanje 407, 408, 422
 —, privilegiji 59, 205, 256 s., 263,
 273, 288, 340
 —, zastavna pravica 256, 263, 288
 fiskalno sodstvo 478
 Flamen Dialis 270, 304
 Flavius, Cn. 38
 Florentina 75
 Florentinus 52, 69, 77, 322
 flumina perennia 152
 foenus nauticum 37
 fontes iuris cognoscendi, essendi 21
 fontologija 21
 formae 78
 formula 33, 36, 441, 452 s.
 — arbitraria, gl. restitutorna klav-
 zula, postopanje per formulam
 arbitriariam
 — Baetica 60, 190, 250
 — Fabiana 59
 — in factum, in ius concepta 437
 in op. 1
 — Octaviana 95
 — Rutiliana 471
 — Serviana 471
 —, sestavine 453 ss.
 — z zamenjanimi subjekti 435, 436,
 460, 471
 formularno postopanje 33, 63, 213,
 441 s., 452 ss., 457, 460 s., 462, 469 ss.
 Fragmenta de iure fisci 59
 — Vaticana 58, 66, 67
 fragmentum (v digestah) 72
 Fragmentum Dositheanum 60
 Francija 4, 6, 69, 85
 fratres consanguinei 132, 334, 337,
 375
 — germani 132, 336, 337
 fraus, gl. in fraudem
 Fronto, Papius 53
 fructus 155, prim. plodovi
 — civiles 155
 — consumpti 180, 216
 — exstantes 180, 216, 403
 — naturales 155, 180
 — neglecti 180, 216
 — pendentes 180
 — percepti 180, 216, 403
 — percipiendi 180, 216, 403
 —, ex persona domini 216
 — separati 180
 fundata intentio 5
 fundus dotalis 193, 205, 284 s., 287,
 288
 — uti optimus maximus 188
 fur manifestus, suženj 122
 furiosus, gl. umobolni
 furtum 198
- G**
- Gaius 23, 45, 46, 50 s., 64
 —, antinoopolski 25, 58, 228, 449
 — Augustodunensis 58
 —, Huntovi fragmenti 58
 Gajeve institucije 25, 51, 57 s., 69,
 77, 81, 86, 228, 439, 447, 449; prim.
 Epitome Gai
 Gellius, Aulus 23, 271, 291, 299
 gemeines Recht 5, 6
 generalna hipoteka 254, 256 s., 288
 gentiles 130 s., 323, 329, 333
 genus 157
 germani, fratres 132, 336, 337
 gestio pro herede 382
 — tutoris 310 s.
 Gießen, papyrus 56
 glans 18
 Glanvil 4
 glasovanje 26
 glebae adscripti 127
 glebas circumambulare 165
 glosatorji 4, 84
 glossa interlinearis, marginalis 83
 Glossa ordinaria 5, 84
 gluhi 343
 gluhonemi 343, 362
 Γνώμων τοῦ ἰδίου λόγου 56, 62

Gordijan 264, 355, 391
 gospodarska zgodovina, rimska 25,
 29, 30
 Gothofredus Dionizij 80, 85
 Gracijan 175
 Građanski zakonik 6
 gradbeni predpisi 221
 gradivo, tuje 18, 182, 206, 222
 Graecia Magna 24
 Gregorianus Codex, gl. Codex
 Gregorius 65
 grob(išče) 121, 151, 394
 Grotius H. 86
 grožnja in strah, gl. vis ac metus
 grška filozofija, vpliv na rimsko
 pravo 36, 47
 — zbirka novel 78
 grški vplivi na rimsko pravo 22,
 24, 37, 252, 374
 grško-egipčansko pravo 43, 111
 Gundobad 69

H

habitatio 236, 239
 Hadrijan 35, 41, 43, 49, 179, 414, 443
 Haec quae necessario 71
 Haloander G. 80, 85
 Hammurabi 12, 248, 370
 Harmenopulos K. 60, 85
 heredi a semet ipso legari non po-
 test 415
 heredis institutio 109, 341, 348 ss.
 — — ex re certa 353
 hereditas 319, 323
 — iacens 322 s., 329
 hereditatis petitio 213, 400 ss.
 — — in reivindikacija 400, 401, 402
 — — possessoria 405, 406
 heres 319, 320
 — domesticus 321, 380
 — ex asse 349, 392 ss.
 — ex besse, semisse 349
 — ex re certa 353
 — extraneus 321, 322, 323, 371, 373,
 380, 382, 383
 — fiduciarius 425 ss.
 — necessarius 321, 328, 380
 — suus 18, 137, 321, 323, 328, 333,
 336, 355, 366, 370 s., 375, 383, 390,
 391, 395 s.
 — voluntarius 321, 329, 380
 heretiki 343, 344

hermenevtika, juristična 17
 Hermodor 24
 Hermogenianus 63, 65
 —, Codex, gl. Codex
 Heksabiblos 60, 83
 hipoteka 157, 252 ss., 256 s., 258, 259,
 262 s., 288
 —, vesoljna 254, 256 s., 288
 holografna oporoka 361, 363
 homo 121
 — liber bona fide serviens 126, 163
 honorarno pravo 4, 21, 33 ss., 41,
 207, 324 ss., 330 ss., 360, 372 s.,
 382 s., 384, 386 s., 390 s., 395 ss.,
 405 s., 441 s., 452 ss., 457 ss., 460 s.,
 469 ss., 472 ss. in passim.
 — —, doba 22, 30 ss.
 — —, recepcija v civilno 35, 285, 437
 Hugo 84
 humanitas 79
 Huschke 62, 87
 hyperocha 251
 hypotheca, gl. hipoteka
 — tacita 256
 hypothecaria in rem actio, gl. actio

I

Iacobus 84
 iactus missilium 178, 194
 Iavolenus Priscus, C. 49
 Idioslogos 56, 62
 ignominia 396
 ignorantia facti, iuris 102 s.
 imetnik 162, 164
 imisije 226 s.
 immiscere se hereditati 395
 imovinska izvršba 134, 300, 442, 468,
 469 ss., 482
 — sposobnost 121 s., 130, 163, 279 s.,
 296 ss.
 — — korporacij 147 ss.
 — — otrok 296 ss.
 — — žene 279 s.
 imovinsko pravo 9
 — — otrok 296 ss.
 — — zakoncev 279 ss.
 impensae, vrste 216
 — pri hereditatis petitio 404
 — pri reivindikaciji 216 s.
 — pri vrnitvi dote 286
 Imperatoriam maiestatem 77

- imperij, pretorjev 31, 33, 170, 453,
472; prim. iudicium imperio con-
tinentis
- impetratio domini 260
- impuberes 120, 126, 136 s., 167, 205,
300, 301, 305, 307 ss., 343, 347,
355, 395
- , arogacija 300, 340
- infantia maiores 136, 137, 141,
192, 240, 311
- in bonis habere 160 s.
- in causa caduci 389 s.
- in complexu, recepcija 5
- in diem addictio 91
- in fraudem creditorum 114, 396
- — legis agere 115
- in integrum restitutio, gl. restitutio
in integrum
- in iure, gl. postopanje in iure
- in iure cessio 25, 97, 103, 109, 112,
152, 159, 176, 190 ss., 197, 200, 240,
241, 306, 308, 412, 413
- — — hereditatis 191, 383 s.
- — — užitka 243
- — — varuštva 308
- in ius vocatio 32, 479
- in legitimis hereditatibus successio
non est 323, 325, 329
- in Mancipio 126, 294, 304, 306, 307,
396
- in partes secare 451, 468
- in possessione esse 164
- inaedificatio 182
- incapax 389, 408
- incertae personae 345 s., 418, 422
- incestuiosi 302, 336
- Index interpolationum 74
- indices 75, 80
- indignitas 349, 365, 376, 408 s., 450,
431
- individualistični značaj rimskega
prava 8, 320, 395
- infamia, infamis 126, 143 s., 272, 282,
312, 467, 469, 472, 482
- infans 110, 112, 136 s., 141, 192, 197,
305, 310, 312, 387
- infitiando res crescit in duplum,
gl. res infitiando...
- Infortiatum 75
- ingenuiteta 135, 294
- ingenuus 125 s., 135, 144, 272, 277,
330, 334
- iniuria 375, 376
- iniuriarum actio, gl. actio
- Inocenc III., papež 175
- inoficiozna oporoka 374 ss.
- teorija 378
- tožba, gl. querela inofficiosi tes-
tamenti
- insinuatio 430
- inskripcija 72, 73, 76
- inspectio 465
- instituere 47, prim. pravni pouk
- institutio heredis 109, 341, 348 ss.
- — ex re certa 353
- Institutiones 46, 47
- , Gajeve 51, 57 s. in passim.
- , Justinijanove 77
- , —, Teofilova parafraza 81
- insula in flumine nata 182, 237
- — mari nata 177
- insula, pignus 256, 263
- intentio 454 in passim.
- , fundata 5
- inter absentes, praesentes 207, 209,
438, 482
- intercesija 42, 255
- interdicta 34, 162, 169 ss., 245, 271,
279, 295, 405 s., 421, 473 ss., prim.
- interdictum
- adipiscendae possessionis 171,
253, 405, 474
- duplicia 171, 172, 474
- exhibitoria 474
- prohibitoria 171, 474
- recuperandae possessionis 170,
173 s., 474
- restitutoria 173, 474
- retinendae possessionis 170, 171
s., 474
- simplicia 173, 474
- interdictio aqua et igni 129, 133
- interdictum, gl. interdicta, inter-
diktno postopanje
- de aqua 245
- — arboribus caedendis 223
- — clandestina possessione 174
- — fonte 245
- — glande legenda 18, 223
- — itinere actuque privato 245
- — liberis exhibendis, item du-
cendis 135, 271, 279, 291, 295
- — migrando 256
- — precario 174
- — superficiebus 246
- — tabulis exhibendis 365

- interdictum de uxore exhibenda
 (ac ducenda) 271, 279
 — — vi (armata, cottidiana) 169,
 173 s., 175, 246, 393
 — demolitorium 226
 — quam hereditatem 402
 — quod legatorum 405 s., 421, 430
 — quorum bonorum 171, 384, 405
 — reddere 170, 171
 — Salvianum 171, 253
 — secutorium 474
 — si arbor in alienas aedes im-
 pendebit 223
 — — — — alienum agrum im-
 pendebit 223
 — unde vi, gl. de vi
 — uti possidetis 170, 171 ss., 175, 246
 — utrobi 170, 172
 interdiktno postopanje 170, 473 ss.
 — —, zgodovina 170
 interpolacije 35, 71, 73 s., 79 s., 85,
 87
 interpositio auctoritatis, gl. aucto-
 ritatis interpositio
 interpretacija, gl. razlaga
 interrogatio in iure 382
 intestabilis 142, 343, 347, 463
 intestatni dedič, gl. dedič
 — kodiciel 424
 intestatno dedovanje 320, 321, 323,
 325, 327 ss.
 — — ascendentov 337
 — — bratov in sester, pravih in
 po poli 337 s.
 — —, civilno 327 ss.
 — — descendantov 336
 — — kognatov 325, 330, 333, 336 ss.
 — — nezakonskih otrok 335, 339
 — — po Justinijanovih novelah
 336 ss.
 — — senatori in cesarski za-
 konodaji 334 ss.
 — — posinovljenca 301, 336
 — —, pretorsko 325, 330 ss.
 — — preživečega zakonca 325, 334,
 338
 — — vdove 271, 278, 280, 338 s.
 inventar, pravna dobrota 397 s.
 — varovančeve imovine 313
 invitus nemo rem cogitur defen-
 dere 213, 437
 Irnerij 4, 84
 Italija 4, 6, 79
 —, organizacija pravosodstva 443
 iter 152, 230, 231, 234, 245
 iudex 32, 444, 449, 450, 453, prim.
 sodnik
 —, si litem suam fecerit 465
 — unus 444, 453
 iudicare iubere 443, 457, prim. ius-
 sum iudicandi
 iudicium calumniae 468
 — Cascellianum 39, 474
 — dabo 33
 — domesticum 278, 293
 — imperio continens 200, 453, 458,
 465
 — legitimum 200, 241, 453, 458, 465
 — operarum 125
 — rescindens, rescissorium 476
 — secutorium 170, 474
 Iulianus, carigr. profesor 78
 Iulianus, Salvius 35, 44, 46, 49, 169,
 174, 197 s., 201, 253, 330, 332
 iura in personam 156
 — — re 156
 — — — aliena 157, 227, 230 ss.
 — — — — in priposesvovanje 207,
 208, 264 s.
 — personalissima 236, 319 s., 393
 — praediorum rusticorum 152
 iuramentum, gl. iusiurandum
 iure hereditario, iure peculii 297,
 340
 — quodammodo peculii 343
 iuridici 443
 iurisdictio contentiosa 443
 iuris ignorantia 102 s.
 — possessor 401, 405
 — (quasi) possessio 242, 245
 — prudentia 16
 — — theoretico-practica 85
 ius 3
 ius antiquum 63
 — adscendendi 371, 373, prim. akre-
 scenca
 — Aelianum 38
 — anuli aurei 126
 — civile 4, 24 ss., 33 in passim.
 — cogens 9 s.
 — commune 10 s.
 — dispositivum 9 s.
 — distrahendi 10, 251, 258 ss., 262
 — edicendi 31, 42
 — emphyteuticarium 248

ius ex auctoritate principis respondendi 44 s., 48, 50, 63
 — Flavianum 38
 — gentium 30, 36 s., 47
 — honorarium, gl. honorarno pravo
 — honorum 128
 — impetrandi dominii 260
 — in agro vectigali 247
 — liberorum 140, 272 s., 315, 334, 343
 — non scriptum 12
 — offerendi 258
 — — et succedendi 262
 — perpetuum 247
 — postliminii 123
 — privatum 8 s.
 — prohibendi 218, 228
 — protimiseos 248
 — publicum 8 s.
 — quintae relationis 41
 — scriptum 12
 — singulare 10 s.
 — suffragii 128
 — tollendi 216, 404
 — vendendi 294
 — vetus 63
 — vitae ac necis 121, 130, 272, 293 s.
 iusiurandum calumniae 224, 226, 424, 468
 — in litem 214
 iussu patris 344
 iussum iudicandi 32, 440
 iusta causa 164, 192, 197 s.
 iustae nuptiae 121, 128, 129, 267, 269, 270, 276, 278, 293, 298
 Iustinianus, cesar 3, 22, 70 ss. in passim.
 —, Codex 71, 76 s.
 —, zakonodajne reforme 70 ss. in passim pri posameznih pravnih likih, prim. Justinijanova kodifikacija
 Iustinus I., cesar 70, 277
 iustum initium possessionis 208
 iustus titulus 205, 208, 210, 219, 242, 264
 izenačenje legatov in fideikomisov 424 s.
 izgubitev državljanstva 129
 — posesti 168
 — — na planinskih pašnikih 168
 — — — zemljiščih 169, 174
 — pravice 118
 izgubljene stvari 178, 229

izjava poslovne volje 92, 97 ss.
 — — —, brezoblična 98 s.
 — — —, oblična 97 s.
 — — —, soglasje z voljo 100 ss.
 — pred sodnikom ali občinskim oblastvom 385
 — pri pouku, v šali, igri 101
 —, simulirana 101 s.
 izpodbojnost 114 s., 369, 374 ss., 378
 izpolnitev po litiskontestaciji 459
 izpostavitve novorojenčka 293, 305
 izpovedbe prič, strank 462 s., 480
 izredno priposestevanje 209 s.
 izročitelj 192 ss., prim. tradent
 izročitev, gl. traditio
 izvedena posest 166
 — pridobitev 118, 176 in passim
 izvedenci 463
 izvršba 441, 442, 461
 —, imovinska 134, 300, 452, 468, 469 ss., 482
 —, osebna 451, 468 s., 482
 izvršilni naslov 451, 467
 izvršilno postopanje 434, 440, 441, 442, 450, 467, 468 ss., 482

J

javnost postopanja 445, 447, 462, 479
 Jhering R. 87, 166
 jurisdikijski magistrat 443 s.
 juristična dejstva 89 ss.
 — hermenevtika 17
 juristične osebe, gl. pravne osebe
 Justinijanova kodifikacija 3, 4, 5, 6, 13, 22, 34, 56, 70 ss., 84 in passim
 — — in novele 79
 — —, izdaje 80
 — —, proglasitev v Italiji 79
 — —, usoda na Vzhodu 80 ss.
 — — — Zapadu 83 ss.
 Justinianove digeste 35, 54, 56, 58, 59, 71 ss., 80, 84 in passim.
 — —, indices 80
 — —, izdaje 75
 — —, komentiranje 75, 80

K

kaduciteta, gl. caducum, in causa caduci
 Kaligula 29

- kanonsko pravo 5, 6, 175 s., 206, 273,
361 op. 1
Karakala 42, 56, 128, 207 s., 294
Karakalova konstitucija, gl. con-
stitutio Antoniniana
kasacijski zakon 64, 71
kasijanci, gl. sabinijanci
κατὰ πόδα 75
kavtelarna jurisprudenca 16, 38, 40
kavzalni pravni posli 93
kazen, prenehanje oblasti nad suž-
njem 122
—, — očetovske oblasti 305
—, — patronata 125 s.
Keller Fr. L. 86 s., 439 s. op. 1
Kirena, konstitucija za 56
klasična doba 3, 22, 40 ss. in passim
klasiki 4, 22, 44 ss.
— do Hadrijana 48 ss.
—, spisi 16, 22, 46, 48 ss., 57 ss.
—, —, direktno ohranjeni 57 ss.
—, —, uporabljane 16, 63 s., 75
—, —, vrste 46
—, zasluge 45 s.
Klavdij 29, 42, 122, 276, 315
—, edikt 42, 122
klavzula, kodicilarna 424 op. 2
klinopis 88
kmečki stan, rimski 25, 29, 30
kodifikacija 12
— Justinijanova, gl. Justinijanova
kodifikacija
kodifikacije, grške 12
—, moderne 6 s., 12, 14
—, rimske 3, 12, 13
kodicil 309, 368, 410, 416, 424
—, intestatni 424
kodicilarna klavzula 424 op. 2
kognati 130 in passim.
—, dedovanje 325, 330, 333, 336 ss.
kognatsko načelo 130, 268, 325, 336
kognicijsko postopanje, gl. postopa-
nje extra ordinem
kolacija, gl. collatio
koledar 37, 38, 116, 445, 447, 479
kolegatarji 421
kolizija statotov 84
kolonat 127
komicialna zakonodaja 22, 26 ss.,
30 s., 40, 441
— — pod principatom 29, 40
komiciji, gl. comitia
komodatar (le detentor) 162
konkludentna dejanja 99
konkubinat 274
—, otroci iz 302, 339, 347
konkurz 469 ss., 482, prim. venditio
bonorum
—, privilegirane terjatve 471
—, zapuščinski 396, 407, 470, 471
Konstantin I. 63, 64, 124 s., 209, 252,
289, 292, 294, 297, 311, 317, 362,
374, 446, 447, 479 in passim.
konstitucije cesarjev 42, 56 s., 63,
64 s., 70, 71, 76, 77 s.
konsumpcijski učinek litiskonte-
stacije 458
korporacija 145, 146 ss.
korporacije, imovinska sposobnost
147 ss.
—, javnopravne 146 s.
—, testamenti factio passiva 148 s.,
346
—, zasebnopravne 146, 147 ss.
Koschaker P. 88
kridar, gl. prezadolženec
krščanstvo, vplivi 63, 79, 267, 273,
274, 291, 292, 336, 381, 447, 479
Krüger P. 62, 66, 77, 80
kupne pogodbe, ohranjene 61
kuriatni komiciji, gl. comitia cu-
riata
kurijska 408
kurulski edili 34, 35, 443
kvazikontraktna obligacija 312, 412,
425
kvazipupilarna substitucija 356
kviritska lastnina 128, 159, 210 in
passim.

L

- Labeo, M. Antistius 23, 45, 47, 48
laesio 138 s.
Lambert E. 23
langobardsko fevdno pravo 5, 6
lastninska pravica 109, 157, 158 ss.,
prim. dominium
— —, rimska 158 ss., 210
— —, bonitarna, gl. bonitarna
lastnina
— —, civilna, gl. dominium ex
iure Quiritium
— —, omejitve 221 ss.
— —, zgodovina 159 s.
— —, zaščita 210 ss.

- Latini 127 ss., 273, 276, 299 op. 1, 347
 — coloniarii 128
 — Iuniani 124, 128, 343, 347, 381
 laudatio auctoris 212
 laudemium 249
 Lauterbach W. A. 86
 lectio Florentina 75
 — Pisana 75
 — Taurelliana 75
 — vulgata 75
 legatar 200 s., 240, 257, 273, 390, 397,
 398, 410 ss., 425
 —, nevrednost 409
 —, sposobnost 410, 418
 —, zastavna pravica 257, 425
 legati in fideikomisi 422 s.
 — — —, izenačenje 424 s.
 —, obremenjenec 411
 —, predmet 414 s.
 —, splošni predpogoji 410 ss., 417 ss.
 —, vrste 411 ss.
 legatum 410 ss., prim. volilo
 —, debitum 412
 — dotis, pro dote 286
 — generis 415
 — incertis personis 418
 — liberationis 412
 — nominis 412
 — optionis 415
 — partitionis 412 s.
 — per damnationem 109, 411 ss., 421
 — — praeceptionem 413 s.
 — — vindicationem 176, 200 s., 240,
 255, 411, 415, 420 s.
 — poenae nomine relictum 418
 — servitutis 240, 411
 — sinendi modo 413, 423
 lege agere, gl. legis actio
 leges (naspr. ius) 65
 Leges Constantini. Theodosii, Leo-
 nis 68
 leges datae 29, 55
 — dictae 29, 55
 — edictales 65
 — erraticae, fugitivae 73
 — geminatae 72
 — generales 65
 — imperfectae 10
 — latae 27, 29, prim. leges rogatae
 — Mancipii 188
 — minus quam perfectae 10, 290
 — municipales 29, 55
 — perfectae 10
 leges plus quam perfectae 10
 — publicae 13
 — rogatae 27, 28
 — —, ohranjene 28, 55
 — Romanae 69
 — usu receptae 84
 legija 340, 408
 legis actio 32, 38, 440 s., 447 ss.
 — — per conditionem 58, 449 s.
 — — — iudicis postulationem 58,
 449
 — — — manus iniunctionem 450 ss.,
 468, 469
 — — — pignoris capionem 452, 468
 — — sacramento 447 ss., 462
 legisakcijsko postopanje 32, 33, 440
 s., 447 ss., 459, 462, 464, 468 s.
 legitimatio 293, 302 s., 356, 371
 — per oblationem curiae 303
 — — rescriptum principis 302
 — — subsequens matrimonium 302
 — — testamentum 303
 Lenel, Edictum perpetuum 35, 88
 —, Palingenesia iuris civilis 73, 88
 lenocinium 143
 Lentulus, Lucius 422
 Leon I. 149, 263, 346
 Leon VI. Filozof 82, 274
 Leon III. Izavriški 81
 leto, premično 116
 lex 21, 27, 72, prim. leges, zakon
 — Aebutia 28, 33, 35, 441, 452
 — Aelia Sentia 114, 125, 128
 — agraria 29, 40
 — annua 31
 — Aquilia 14
 — Atilia 28, 308
 — Atinia 205
 — Calpurnia 450
 — Canuleia 24, 277
 — Cincia 10, 28, 281, 288
 — Claudia 315
 — Cocceia agraria 29, 40
 — collegii 147
 — coloniae Genetivae Iuliae 29
 — commissoria 251 s.
 — Cornelia de captivis 123, 344
 — — — falsis 359
 — — — iurisdictione 31
 — de imperio Vespasiani 55
 — — praedonibus coercendis 28
 — — villae Magnae colonis 56
 — Dei 67

- lex duodecim tabularum, gl. zakon
 XII plošč
 — Falcidia 9, 375, 420
 — Fufia Caninia 115, 125
 — Furia de sponsu 28
 — — testamentaria 419
 — Genucia 14
 — Hortensia 27
 — Hostilia 459
 — Iulia de adulteriis 28, 272, 278, 284, 292
 — — — bonis cedendis 469
 — — — collegiis 147
 — — — fundo dotali 28, 193, 284
 — — — maritandis ordinibus 144, 272, 407
 — — — vi privata 203, 433 op. 1
 — — et Titia 308
 — — iudiciorum privatorum (iudiciaria) 33, 441, 452, 453, 465
 — — vicesimaria 364
 — Iunia Norbana 124, 128
 — Latinus Largus 264
 — Licinnia 449
 — Malacitana 55
 — Manciana 56
 — metalli Vipascensis 55
 — Minicia 129
 — municipalis Tarentina 29
 — Papia Poppaea 27, 144, 272, 420
 — Petronia 122
 — Pinaria 449
 — Plaetoria 28, 138 ss., 317
 — Plautia de vi 28, 203
 — — Papiria 128
 — plebisvescitum 27
 — Poetelia 468 s.
 — posterior derogat priori 13
 — Pubilia de sponsu 451
 — — Philonis 28
 — Quinctia de aquaeductibus 28 op. 1, 55
 — Rhodia de iactu 37
 — Romana Burgundionum 69 s.
 — — Visigothorum 53, 58, 60, 66, 69
 — Rubria de Gallia Cisalpina 28, 439
 — Salpensana 55
 — Scribonia 241, 242
 — Silia 450
 — Vallia 451
 — Visellia 135
 — Voconia 329, 333, 345, 419 s.
- ležeča zapuščina, gl. hereditas iacens
 libelli contradictorii 479
 — refutatorii 481
 libellus 43
 — conventionis 479, 480
 — repudii 292
 Liber Papiensis 83
 — singularis enchiridii (Pomp.) 50
 — — regularum (Ulp.) 54, 59
 liberatio legata 412
 liberi 121, 293, 331, 335, 372 s., 375
 — naturales 274, 339
 libertas rei 218
 libertus (orcinus) 123 s.
 libralna oporoka 358 ss.
 Libri ad edictum 35, 46
 — — Q. Mucium 39, 46
 — — Sabinum 46
 — disputationum 46
 — singulares 46
 — tres iuris civilis 48
 libripens 98, 186, 342, 359
 Licinnius Rufinus 54
 lis imaginaria 190
 listine 60 ss., 263, 302, 463, 480
 litis aestimatio 214, 258, 455
 — contestatio, litiskontestacija 200, 206 s., 208, 213, 215 s., 258, 403 s., 441, 453, 457 ss., 460, 461, 466, 477, 480
 — —, učinki 457 ss.
 — — v ekstraordinarnem postopanju 477, 480
 — denuntiatio 479
 litora maris 151
 ljudske skupščine, gl. comitia
 ljudski tribuni, gl. tribuni plebis
 locatio conductio 246, 248, prim. najemna, zakupna pogodba
 locus religiosus 121, 151
 ločitev plodov od matične stvari 155, 180
 longa manu traditio 166, 195
 longae possessionis praescriptio 56
 longi temporis possessio 209, 264 s.
 — — praescriptio 207 s., 209
 Longinus Castor, C. 62, 360
 longissimi temporis praescriptio 209
 Louisiana 7

lucida intervalla 140, 316
 lucra nuptialia 10, 290
 lukrativni pravni posli 91, 137

M

Maecianus, L. Volusius 51, 60
 magister bonorum 470
 magistrat 26 s.
 —, jurisdikcijski 443
 —, sodelovanje pri zakonodaji 26 ss.
 —, volitev 27, 35
 magistri iuris 47
 mala fides superveniens 206
 malae fidei possessor 162, 204, 215 s., 403 s.
 mancipacija 25, 74, 97, 103, 109, 112, 141, 152, 159, 176, 186 ss., 190, 197, 200, 240, 241, 306, 357 s., 360, 412, 413
 —, učinki 187 s.
 mancipacijska oporoka 357 s., 360, 393 op. 1, prim. oporoka
 mancipium 306, prim. in mancipio
 mandat, nepodedljivost 320, 393
 — za tradicijo 194
 mandatela 358
 mandat (principis) 44, 56, 64
 Manilius M. 39
 manu militari 213
 — mittere 123
 manum depellere 450, 451
 manumissio 109, 123 ss., 306, 307 in passim.
 — censu 109, 124, 306
 — convivii adhibitione 124
 — fideicommissaria 124, 423
 — in ecclesia 124 s.
 — inter amicos 124 s.
 — per epistulam 124 s.
 — mensam 124 s.
 — skupnega sužnja 228
 — testamento 109, 124, 306, 321, 396
 — vindicta 109, 123 s., 306
 manus 129, 130, 133 s., 267, 270 s., 278, 314, 366, 370, 371, 372
 — iniectio 413, 450 ss., 468 s.
 — — iudicati, pro iudicato 451
 — mortua 145
 Marcellus, Ulpius 51
 Marcianus Aelius 54, 69, 77
 —, Notae k Papinijanu 64
 Marcijan, cesar 346

Mark Avrelij 43, 139, 277, 324, 346, 407, 433, 443
 Martinus 84, 378
 mase v digestah 73
 mater familias 270, 278
 materia 185
 materialije 18
 materialno nujno dedovanje 374 ss.
 mati, gl. mater familias
 —, dedna pravica po otrokih 333, 334 s., 337
 —, dedovanje po njej 333, 335, 336
 —, oporoka 362 s.
 —, vpliv na otrokov pravni položaj 120
 matrimonium 269 ss., prim. zakon
 — cum manu 270, 278, 279 s., 290 s., 371 in passim.
 — legitimum 269 in passim, prim. iustae nuptiae
 — sine manu 270 s., 278 s., 279 ss., 290 s., 331, 334 in passim.
 meja 199, 221, 222
 mejni spori 199, 222
 menjalna pogodba 47
 menses aestivi, hiberni 445
 mentalna rezervacija 100, 101
 mesec, premični 116
 mestne občine 146, 148 s., 246, 247, 346
 mešetar 111
 metus 36, 93 s., prim. vis ac metus, actio, exceptio quod metus causa
 militia, donatio ad emendam 375, 391
 minor XXV annis 103, 138 ss., 141, 205, 208, 257, 309, 317, 396, 476
 mirovanje zastaranja 439
 missio in bona 470, 475
 — — possessionem 225, 255, 423, 453, 472, 475, 482
 — — — ex edicto divi Hadriani 404 s.
 — in rem 475
 Mitteis L. 74, 88
 Modestinus, Herennius 54, 60, 64, 69
 modus 109, 149, 252
 molk, strankin 99
 Mommsen T. 55, 57, 59, 61, 62, 66, 75, 87
 monogamija 269
 monstrum 119

mores diuturni 14
 — graviiores, leviores 286
 morska obala 151
 mortis causa capio 430 s.
 — — donatio 429 s.
 mos 14
 motiv, gl. nagib
 moventia 154
 Muciana, cautio 39, 351
 —, praesumptio 39, 281
 mulier familiae suae et caput et finis est 267
 munera 125
 — personalia 272
 municipium 146, 247, prim. mestne občine
 munus publicum 308

N

N (= dies nefasti) 37, 445, 452
 nagajivo pravdanje 224, 226, 467 s.
 nagib 93 ss.
 najditelj 178, 179
 najemna pogodba 109, 246, 256
 najemnik (le detentor) 162 s., 176
 naključje, odgovornost za 215, 403, 404
 namestnik, direktni, indirektni 110 ss.
 — prostovoljni, zakoniti 110
 — v civilnem pravnem postopanju 459 ss.
 namestovanje 110 ss., 168, 188, 310 s., 316
 —, direktno 110, 111 ss.
 —, indirektno 111, 112
 — po civilnem pravu 111 s.
 — — Justinijanovem pravu 113, 168
 — — klasičnem pravu 113, 168
 — — pretorskem pravu 112 s.
 —, pravdo 143, 459 ss.
 — pri pridobitvi posesti 113, 168
 —, varuhovo 113, 168, 459
 napake stvari ob mancipaciji 188 s.
 naplavine 182
 naravne sestavine 91
 naravni zakon 1
 naravnopravna šola 6, 86, 176
 naročilo, gl. modus
 nasciturus 120, 321, 327
 — pro iam nato habetur... 120
 nasilje, gl. vis

nasledovanje 118, prim. vesoljno nasledstvo
 nasprotno dejanje 367
 nata, actio 209, 438
 natalium restitutio 126
 naturalia negotii 91
 naturalis, computatio 116 s.
 — possessio 164
 navajalni zakon 16, 51, 64, 71, 76
 navajanje mest iz virov 72, 76, 77, 78
 navidezna kupna, najemna pogodba 101
 — pravda 190
 navidezni pogoji 106 s.
 — pravni posli 101
 — zakoni 101, 271, 314, 343
 ne bis in idem 464, prim. 458
 necessarii heredes, gl. heres nečistovanje 272
 nedelja 447, 479
 nedoletni, gl. minores XXV annis
 nedorasli, gl. impuberes
 negatoria, actio, gl. actio negotiorum gestor 112, 178, 316
 negotium, prim. pravni posel
 — claudicans 137
 — dissimulatum 101
 — inter vivos, mortis causa 91
 —, sestavine 91
 —, sollemne, non sollemne 91
 neizvrševanje služnosti 243
 Nemčija 4, 5, 85, 87
 nemi, oporoka 343
 nemini res sua servit 229, 232
 nemo plus iuris in alium transferre potest quam ipse habet 176, 193
 nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest 320, 363, 373, 375
 nemo sibi ipse causam possessionis mutare potest 167
 nemški praktiki 85 s.
 nemško državno komorno sodišče 6
 nepodedljive pravice 236, 319 s., 393 s.
 — tožbe 320, 376, 378, 393 s.
 neposrednost postopanja 462
 nepremičnine 153, 202, 203, 204, 205, 207 s., 209, 284 s., 287, 311, 317
 nepristne služnosti 239
 Neratius Priscus 50, 220
 Nero 29, 413

Nerva, cesar 29, 45, 149, 363
 nesoglasje med izjavo in voljo 100 ss.
 — — — — —, nezavestno 102 ss.
 — — — — —, zavestno 101 s.
 nesvobodni, gl. sužnji
 neveljavnost pravnih poslov 114 s.
 nevrednost, gl. indignitas
 nezakonska mati 132, 267, 302, 355,
 356 s., 359
 nezakonski oče 302 s., 359
 — otroci 129, 132, 267, 301, 302 s.,
 355, 356, 357, 358, 359
 ničija stvar 123, 177 ss., 322
 ničnost 114, 115, 378
 ničnostna teorija 378
 Nizozemska 4, 6
 Ns Ns (= Numerius Negidius) to-
 ženec
 noksalna odgovornost 294, 296, 306
 nomina ipso iure divisa 395
 nominatim 371, 372, 373
 nominatio auctoris 212
 Νόμος, γεωργικός 81
 — 'Ροδίων γεωγικός 81
 non facere 232
 — liquet 462
 — usus 243
 Noodt G. 85
 nota censoria 143
 Notae 46, 64, 71
 notar, gl. tabularius
 Notitia dignitatum 60, 68
 nova clausula Iuliani 390
 novae tabulae 366 ss.
 novatio necessaria 458
 novela 18: 375
 — 61: 285
 — 107: 363
 — 115: 377 s.
 — 118: 356 ss.
 — 119: 209
 — 127: 356, 357
 novele, Justinijanove 77 s., 79, 81
 —, —, latinske 78
 —, postteodozijanske 66, 69
 novorojenčki, izpostavitve 293, 305
 —, prodaja 294
 —, usmrnitev 293, 294
 noxae datio 294, 296, 306
 nuda voluntas 98, 382
 — — domini sufficit ad rem trans-
 ferendam 167

nudo animo retinere possessionem
 168
 nujno dedovanje, formalno 370 ss.,
 375, 377
 — —, materialno 374 ss., 377
 nuncupatio 188, 358, 360
 nuntium remittere 292
 nuntius 111, 112, 292
 nuptiae, incestae 276
 —, iustae, gl. iustae nuptiae

O

obče pravo 5, 6, 139, 317, 337
 — —, angleško, gl. Common law
 Obči državljanski zakonik 6, 86
 običajno pravo 11, 12, 13 s., 23, 63,
 267, 323
 — — in postavljeno pravo 12, 13 s.,
 63
 — —, pomanjkljivosti in prednosti
 12
 — —, poznanje 14
 obiti zakon 115
 objavljanje zakonov 27
 objestnost 224, 227, 467
 obličnost 97 s., 357, 366, 411, 418 in
 passim.
 obligacija, strogo osebna 393 op. 1
 obligacijska pravica 156 s.
 obligacijsko pravo 9, 25, 30, 34, 42,
 113
 oblika oporoke 357 ss.
 — pridobitve dediščine 381 s.
 — razporoke 292
 — sklenitve zakona 269 ss., 273
 obljava dote 283 s.
 obogatitev 96, 157, 174
 obrazci, pogodbeni 37 s.
 —, pravnih, gl. pravnih obrazci
 obsequium et reverentia 125
 obsignatio 359, 361
 obsodba na delo v rudnikih 123
 — — denar 213 s., 402, 454 s., 464,
 481
 — — smrt 123
 — — vrnitev stvari 213, 481
 occasio legis 18
 occupatio 176, 177 ss., 322
 — bellica 179
 ocena dokazov 463, 480

- ocenitev spornega predmeta, gl. *litis aestimatio*
Octavius 95
 očetovska oblast, gl. *patria potestas*
 — —, dolžnosti 295
 — —, imovinskopravne posledice 130, 296 ss.
 — —, nastanek 298 ss.
 — —, osebnopravne posledice 293 ss.
 — —, pravice 293 ss.
 — —, prenehanje 19, 130, 304 s.
 — —, sankcije 295
 — —, spor o 135, 295
 odgovori pravnikov, gl. *responsa*
 odgovornost za delikte 122, 142, 320, 393
 odgovornost za zapustnikove dolgov, gl. *dedič*
 odklonitev dediščine 381, 382, 385 s.
 — volila 200 s., 411, 421
 odložni pogoj 105 s., 109, 124, 126, 198, 200, 350
 odobritev 404
 odpovedati se pravici 118, 243, 247, 264, prim. odklonitev dediščine
 Odrešenik, oporočno naklonitve 346 s.
 odslovilno pismo 292
 odsotnost v civ. pravdnem postopanju 452, 461, 470, 475, 476
 odstavek varuha 312, 313
 odsvojitev 118
 — *fideikomisnih stvari* 428
 — *pendente condicione* 106
 — *rei litigiosae* 459
 — sužnja z naročilom 109 s.
 — tuje imovine 193 s., 310, 316
 — varovančeve imovine 193 s., 310
 odtrgana zemlja 182, 224, 322
officium pietatis 374
 ogled stvari 463
 ohranjene konstitucije 56 s.
 — *leges* 53 s.
 — *listine* 60 ss.
 ohranjeni klasični spisi 57 ss.
 — —, izdaje 62
 — papiri in pergamene 56, 58, 59 s., 62, 71, 128, 207, 274, 359 s.
 — senatovi sklepi 56
 — viri 28, 35, 39, 54 ss., 66, 67 ss., 69 s., 70 ss.
 okupacija, gl. *prisvojitev*
 omejitve lastnine 158 s., 221 ss.
 — —, javnopravne 221
 — —, zasebnopravne 222 ss.
 — —, —, civilne 222 s.
 — —, —, pretorske 223 ss.
 — *legatov* 417 ss.
 — *osvoboditev* 125
 — poslovne sposobnosti 136 ss.
 — pravne sposobnosti 120 ss., 145, 146, 147 ss.
omittere hereditatem 382, 385
omnia iudicia absolutoria 459
omnis condemnatio pecuniaria 213, 402, 454 s., 464, 481
operae officiales 125, 134, 273
 — *servorum vel animalium* 236, 239
operis novi nuntiatio 225 s.
opinio necessitatis 12
Opiniones 46
 oporečnost 144, 375
 oporočna svoboda 25, 370, 377
 oporočni dedič, gl. *dedič*
 — —, postavitev 109, 341, 348 ss.
 — —, — pod pogojem 327, 350 ss., 380
 — —, — z naročilom, z rokom 352
 oporočno dedovanje 320, 341 ss. in *passim*.
 oporoka 320, 323, 341 s. in *passim*, prim. *testamentum*
 — *comitiis calatis* 37, 357
 — *gluhonemega* 343, 362
 —, *holografna* 361, 363
 — *in procinctu* 357, 363
 —, *izpodbojnost* 369, 374 ss.
 —, *izvirnik, hranjenje* 359, 365
 — —, *nedeljivost* 394
 —, *javna* 361
 —, *jezik* 348
 —, *libralna* 358 ss.
 —, *mancipacijska* 357 s., 360, 393 op. 1
 — *na deželi* 362
 —, *nepopolna* 368
 —, *neučinkovita* 366 ss.
 —, *nova* 366 ss.
 —, *oblika* 357 ss.
 —, *otvoritev* 364 ss., 404
 —, *pisma* 358 s., 361
 —, *podpis* 359, 361, 362
 —, *postavitev dediča* 109, 341, 348 ss.
 —, *prečrtanje odredb* 367
 — *pred župnikom* 361 op. 1

oporoکا, preklicanje 367 s.
 —, pretorska 360
 —, sila, zviјаča 349, 359, 408
 —, slepca 362
 —, sodelovanje pri 347 s.
 —, sposobnost za napravo, postavitve, gl. testamenti factio activa, passiva
 —, — žene za napravo oporoke 140, 343, 360
 — tempore pestis 362
 —, uničenje listine 359, 367
 —, ustna 357 ss., 361
 —, vojaška 11, 44, 357, 363
 —, vsebina 348 ss.
 oporoke, ohranjene 62, 359 s.
 oralni fideikomis 424
 oratio 41, 403
 — Severi 193, 311
 — Severi et Antonini 281
 oratores 464
 orbus dimidium capit 273, 381, 422
 organični značaj prava 2
 originarna pridobitev 118
 osebe alieni iuris, poslovna in deliktна sposobnost 141 s.
 —, fizične 119 s.
 —, pravne 92, 119, 145 ss., 346 s.
 osebna izvršba 451, 468 s., 482
 osebno pravo 9, 119 ss.
 osma priča 362
 ostentum 119
 ostraka 62
 osvoboditev, gl. manumissio
 osvobojenec 123 ss., 273, 334, 340
 —, dedovanje po 334, 340
 — kot dedič 321, 396
 osvobojenka 273, 274, 277, 315, 334
 otok v morju 177
 — v reki 182
 otroci, gl. liberi, infans
 —, nezakonski, gl. nezakonski
 —, ob razporoki 292
 —, predpogoji za dedovanje 272 s., 381, 422
 otvoritev oporoke, gl. oporoка, otvoritev

P

pacta praetoria 34
 pactiones et stipulationes 241, 242
 pactum 90, 467

pactum antichreticum 252, 257
 — de distrahendo 251, 258
 — — non distrahendo 251, 259
 — — petendo 456 s.
 — de reddenda dote 288
 — vendendo, gl. de distrahendo
 — fiduciae 60, 102, 187, 189 s., 191, 250, 307 s.
 — hypothecae 255
 — reservati dominii 198
 Pais E. 23
 palica, gl. vindicta
 Palingenesia iuris civilis 73, 88
 Pandectae 72, prim. Justinijanove digeste
 pandektisti 87
 Papinianus, Aemilius 52, 64, 67, 69, 353, 397
 —, Notae k 64
 —, ohranjeni odlomki spisov 60
 Papinijanova masa 52, 73
 papiri 56, 58, 59, 61 s., 71, 88, 128, 207, 274, 359 s., prim. ohranjeni papiri
 Papirius Fronto 53
 — Iustus 44, 51
 papirologija 62, 88
 παραγραφαι τῶν παλαιῶν, νέα 82
 paraferalna imovina, parapherna 280 s.
 παράτυλα 75
 parens manumissor 304
 paricijski rok 450, 481 s.
 parricidium 52, 294, 434
 partes pro diviso, indiviso 154, 228
 partiциjski legat, partitio legata 412 s.
 partus ancillae 237
 pater familias 8, 25 s., 121, 129 s., 133 s., 270, 275, 283 s., 286, 289, 304, 319, 343 in passim.
 — —, dolžnosti 295
 — —, oblast, gl. patria potestas
 — —, pravice 150, 293 ss. in passim
 — —, privolitve v otrokov zakon 275 s., 295
 pater is est quem nuptiae demonstrant 132, 299
 pati 232
 patientia et usus 242
 patientiam praestare 222
 patria potestas 8, 128, 129, 133, 267, 293 ss., 296 ss., 298 ss., 304 ss., 307,

- 309, 316 in passim, prim. očetovska oblast
- patriciji 22, 269
- , konubij s plebejci 24, 277
- patrimonium populi 152
- patrocinium 127
- patronat 125 s., 148, 304 s.
- , dedna pravica 126, 305, 329, 334, 335, 340
- , izguba 125 s.
- , varuštvo 126, 307 s., 309, 314
- Paulus, Iulius 53, 64, 67, 69, 73, 294, 397
- , Notae k Papinijanu 64
- , ohranjeni odlomki spisov 58 s.
- , Sententiae 53, 58, 64, 67, 69
- pays de droit coutumier, écrit 4
- peculium 122, 167 s., 296, 343, 414 s.
- adventicium 297 s., prim. bona adventicia
- castrense 142, 297, 298, 305, prim. bona castrensia
- , predmet volila 414 s.
- , pridobitev posesti 167 s., 194
- profecticium 298
- quasi castrense 297, 298, 305, prim. bona quasi castrensia
- , tradicija 193, 194
- pecunia populi 152
- pečatenje oporoke 359, 360, 361
- Pegasus 49
- Peira 83
- penalne tožbe 282, 320, 393
- percepcija 180, 181
- peregrini 127 ss., 343, 344, 422, 424, 453
- dediticii 128
- peregrinska lastnina 159, 161, 210
- peregrinski pretor 31, 32 s., 443, 452
- persona 119
- turpis 144, 375
- personae alieni, sui iuris 129 ss., 136
- in mancipio 126, 187, 294, 304, 306, 307, 321 in passim.
- incertae 345 s., 371, 418, 422, 424
- personalno načelo 69
- pertinencia 155
- petere bonorum possessionem 112, 325, 384
- Peters H. 74, 82
- petitio hereditatis, gl. hereditatis petitio
- Petri exceptiones 83
- piae causae 146
- pictura 183
- pignoris capio, legis actio per 452, 468
- causa indivisa 254
- , remissio 264
- pignus 157, 250 ss., 252, 257 in passim.
- conventionale 255
- Gordianum 264
- in causa iudicati captum 255 s., 260, 472, 482
- in re sua 264
- insulae 256, 263
- irregulare 261
- legale 256
- nominis 254, 260 s.
- pignoris 261
- praetorium 255
- publicum, quasi publicum 263
- tacitum 256
- Pisana 75
- pisava, gl. scriptura
- pisma oblika 98, 263, 292, prim. oporoke, pisma
- pismenost v postopanju 479, 481, prim. usnost
- Pithana 46
- Placentinus 84
- plantatio 182
- Plautius, jurist 49
- Plautus, T. Maccius, dramatik 35, 170
- plebejci 22
- , konubij s patriciji 24, 277
- , zbori 26
- plebiscitum 27
- plen, vojni 179
- plodovi 155, prim. fructus
- , odgovornost za 215 s., 403 s.
- , potroški radi p. 216 s., 404
- , pridobivanje lastnine 176, 180 s., 236, 248, 257, 286, 287
- , zastavna pravica 256, 257
- plus petitio 464 s.
- počitniške stvari 447
- podedljivost tožb 459, gl. nepodedljivost
- podkupljivost sodnika 465
- podpisanje oporoke 359, 361
- poena 274
- dupli adversus infitiantem 413, 468, 469

- poenae temere litigantium 467 s.
 poenales actiones, gl. actiones poenales
 pogodba 90
 pogodbe v prid tretjim 115
 pogodbeni globa 274
 — sposobnost 450
 pogoj 104 ss., 108, 109, 187, 198, 247, 309, 310, 327, 350 ss., 354, 380, 419, 420, 464, prim. condicio
 —, fikcija izpolnitve 351
 — in rok 107, 108
 —, kaptatorni 350
 —, kazualni 105
 —, mešani 105
 —, navidezni 106 s., 350
 —, nedopustni, nedovoljeni 107, 350
 —, nemogoči 107, 350 s.
 —, nesmiselni 108, 350
 —, nujni 107
 —, odložni 105 s., 109, 124, 126, 198, 200, 350, 380
 —, perpleksni, gl. nesmiselni
 —, potestativni 105, 351
 — pri postavitvi dediča 327, 350 ss., 380
 — pri volilu 420
 —, razvezni, resolutivni 105, 106, 198, 244, 264, 350
 —, suspenzivni, gl. odložni
 —, tihi 105, 289
 poljske služnosti 230 ss., 235 s., 240 ss., 243
 pollicitatio dotis 284
 polsvobodna razmerja 126 s.
 pomanjkljivosti običajnega prava 12
 — postavljenega prava 13
 pomen rimskega prava 3 ss., 7 s.
 pomešanje 185 s.
 pompejske pobotnice 61
 Pomponius, Sextus 45, 50, 60
 pontifex maximus 37 s., 116, 269, 299
 pontifices, pontifikalni kolegij 32, 37 s.
 popularne tožbe 145
 populus Romanus 146, 346
 popustljivo pravo 9 s.
 porok 111, 451
 portentosum 119
 portio debita 375, 377
 portio portioni accrescit 388
 Portugalska 6
 posel, pravni, gl. pravni posel
 posest 161 ss., 242, 245, 250 s.
 — in priposesstvovanje 201 s., 203 s., 206, 242, 251
 — in publicijanska tožba 219
 — in reivindikacija 210, 211, 212 s., 217
 — in služnosti 242, 245
 — in zastavna pravica 257 s., 262, 263
 —, izguba 168 s.
 —, izvedena 162, 166
 —, lastniška 162, 164, 206
 —, pravne posledice 169 ss.
 —, prepustitev 194 ss., 212
 —, pridobitev 165 ss., 195 s.
 —, —, namestovanje 115, 168
 —, rimska terminologija 164
 —, spornega predmeta 163, 448
 —, viciozna, gl. viciozna posest
 —, zaščita 34, 162, 169 ss., 246, 248, 250 s., 257
 —, — po občem pravu 174 ss.
 posestnik 161 ss., 164, 165 s., 212 s., 220, 248, 250 s., 257 in passim.
 —, fiktivni 212 s., 219, 258, 401
 —, lastniški 162, 164, 206
 —, odgovornost za tujo stvar 215 ss., 402 ss.
 — pro herede, pro possessore 401
 posinovitev 130, 135 s., 299 ss., 371, 372, prim. adoptio, arrogatio
 poslopja, ohranitev 221, 222
 poslovna sposobnost 92, 106, 135 ss.
 —, omejitve 136 ss.
 — volja 92 ss.
 —, izjava 97 ss.
 —, soglasje med voljo in izjavo 100 ss.
 possessio, vrste 164, gl. posest
 — bonorum, gl. bonorum possessio
 — iuris (quasi) 242, 245
 possessionem retinere 168
 possessor, gl. posestnik
 — iuris 401, 405
 possessorium ordinarium, summarissimum 175
 postavitev dediča 109, 341, 348 ss.
 — — ex re certa 353
 — — pod pogojem 327, 350 ss., 380
 — — z rokom, naročilom 352

- postavitev skrbnika 139, 315, 317
 — sodnika 444, 449, 477
 — varuha 308, 309, 314
 postavljeno pravo 11, 12 ss., 63
 postglosatorji 4, 6, 84 s.
 postklasična doba 3, 4, 22, 62 ss.
 postklasične zbirke 67 ss.
 postklasični pravniki 63
 postliminium 123
 postlopanje, civilno pravdno 434 s.
 —, —, apud iudicem 440, 441, 445
 449, 452, 458, 462 ss., 477
 —, —, extra ordinem 63, 282, 295,
 422, 442, 446, 472 ss., 477 ss.
 —, —, formularno 33, 63, 441 s.,
 452 ss., 457, 460, 461, 464,
 466, 467, 469 ss., 472, 477
 —, —, in iure 36, 440, 441, 445,
 452, 457, 458, 477
 —, —, interdiktno 169 ss., 473 ss.
 —, —, izvršilno 440, 441, 442, 450
 ss., 461, 468 ss., 482
 —, —, legisakcijsko 32, 440 s., 447
 ss., 457, 459, 462, 464, 468 s.,
 472
 —, —, ničnost 463
 —, —, per concepta verba, per
 formulas, gl. formularno
 —, —, per formulam arbitrariam
 474
 —, —, razsojevalno 440
 —, —, rekuperatorno 444, 453
 —, —, sponzijsko 474
 —, kazensko sodno 434
 —, upravno 434
 postulare iudicium 457
 postulare pro alio 143, 144
 postumi 39, 345 s., 366, 371, 422
 posvojitev, gl. posinovitev
 potestas, dominica, gl. dominica po-
 testas
 —, patria, gl. patria potestas
 potestativni pogoji 105, 351
 potioris nominatio 309
 potroški, gl. impensae
 pozakonitev 293, 302 s., 336, 371,
 prim. legitimatio
 praeceptum legis 1
 praedes litis et vindiciarum 448
 praedia Italica 152, 153, 160, 284
 — provincialia 153, 159, 160, 207 s.,
 209, 210, 241
 praedia rustica, suburbana, urbana
 153, 311
 — stipendiaria, tributaria 160, 210
 — vicina esse debent 233
 Praedigestum 74
 praedium dominans, serviens 230
 praefecti iure dicundo 443
 praefectus annonae 442, 478
 — praetorio 52, 55, 78, 446, 478, 481
 — urbi 446, 478
 — vigilum 442, 478
 praedictum 134, 295
 — de ingenuitate 135
 praelegatum 411, 415 s.
 praescriptio (legis) 28
 praescriptio (pro actore, pro reo)
 (v formulis) 454, 455 s.
 — acquisitiva, extinctiva 117 s.
 — ea res agatur 456
 — longae possessionis, longi tem-
 poris 207 s.
 — longissimi temporis 209
 — quod praedictum hereditati
 non fiat 401, 456
 — temporis 439
 praeses provinciae, gl. provincialni
 namestnik
 praesumptio 99 s.
 — Muciana 39, 281
 praeteritio 370 s., 408
 praetor 4, 22, 26, 30 ss., 93 ss., 112 s.,
 124 s., 134, 139, 143 s., 159 s., 162
 ss., 210, 212, 214, 219 s., 223 ss.,
 245, 246, 250 s., 255, 261, 275, 308,
 310, 312, 314, 315, 316, 317, 318,
 324 ss., 330 ss., 364, 367, 368, 372 s.,
 382, 384, 386, 387, 390 ss., 405 s.,
 435 ss., 443, 452 ss., 457 s., 464,
 469 ss., 472 ss. in passim.
 — fideicommissarius 422, 444, 446
 — peregrinus 31, 32 s., 443, 452
 — tutelaris 308, 444, 446
 — urbanus 31, 33, 452
 praetoriae stipulationes 34, 475 s.
 pragmatična sankcija 65, 79
 praktiki, nemški 85 s.
 pravdni obrazci, pismeni, gl. for-
 mula
 —, ustni 32, 38, 440, 448, 449, 450,
 452, 459
 pravdno namestovanje 143, 459 ss.
 pravica 2 s.
 —, absolutna 156

- pravica nad življenjem in smrtjo,
 gl. *ius vitae ac necis*
 —, obligacijska 156 s.
 —, relativna 156
 —, stvarna 156 s.
 pravna dejanja 89
 — dejstva 89, 115
 pravna knjiga, sirsko-rimska 68
 — norma 1
 — sposobnost 92, 119 s.
 — — pravnih oseb 145, 147 ss., 346
 pravne osebe 92, 119, 145 ss., 346 s.
 — šole 47, 69, 71, 72, 74
 pravni leki 442, 446, 465, 481
 pravni posel 89 ss.
 — —, abstraktni 93, 188, 191, 197
 — —, brezoblični 91, 98 s.
 — —, dvo-, enostranski 90
 — —, imovinskopravni 91
 — —, *inter vivos* 91, 107
 — —, izpodbojnost 114 s.
 — —, kavzalni 93
 — —, lukrativni, neodplatni 91
 — —, *mortis causa* 91, 107, 342
 — —, navidezni, prikriti 101 s.
 — —, neveljavnost, ničnost 114, 115
 — —, oblični 91, 97 s.
 — —, onerozni, odplatni 91
 — —, osebnopravni 91
 — —, razlike od delikta 89, 90
 — —, sestavine 91
 — —, splošni predpogoji 92 ss.
 — —, šepajoči 137
 — — v rimskem pravu 90
 — —, vrste 90 s.
 pravni pouk 40, 47
 — temelj, gl. *causa*
 pravniki, njihov pomen 15 s.
 —, rimski 15 s., 38 ss., 44 ss., 63 s.
 —, —, privilegirani 16, 44 s., 63 s. in *passim*.
 pravniški spisi, ohranjeni 57 ss.
 pravnomočnost sodbe 466 s., 481
 pravo 1 ss., prim. *ius*
 —, atensko, atiško 152, 370, 374
 —, bizantinsko 80 ss., 153
 —, cesarsko 41, 42 ss., 63, 64 ss.
 —, civilno 4, 22 ss.
 —, — pravdno, gl. postopanje, ci-
 vilno pravdno
 —, dedno 9, 319 ss.
 —, grško-egipčansko 61, 111
 pravo Hammurabijevega zakonika
 12, 152, 370
 —, honorarno 4, 31 ss., prim. *prae-*
 tor, provincijalni namestnik
 —, javno 8 s.
 —, običajno 11, 12, 13 s.
 —, obligacijsko 9
 —, osebno 9, 119 ss.
 —, popustljivo, prisilno 9 s.
 —, postavljeno 11, 12 ss.
 —, pretorsko 4, 31 ss., prim. *praetor*
 —, rimsko, pomen 3 ss., 7 s.
 —, rodbinsko 9, 267 ss.
 —, roditeljsko 293 ss.
 —, stvarno 9, 150 ss.
 — tujcev 127 s., 159, 343
 —, uzakonjeno, gl. postavljeno
 pravo
 —, varuštveno in skrbniško 307 ss.
 —, vrste po nastanku 11 ss.
 —, — vsebini 8 ss.
 — zakoncev 269 ss.
 —, zasebno 8 s.
 pravožnanstvo, rimsko 37 ss., 44 ss.,
 63 s.
 prazniki 447, 479
 precarium 163, 174, 205, 250
 — *rei suae non est* 174
 precedent 15
 precepcijski legat, gl. *legatum per*
 praeceptionem
 preces 45
 predelava 47, 176, 185
 predialne služnosti, gl. zemljiške
 predklasični pravniki 38 ss.
 predkupna pravica 248
 prekarist 162 s., 164, 174, prim. *pre-*
 carium
 prekinjenje priposestevovanja 203
 — zastaranja 439
 preklic oporoke 367 s.
 — volila 418 s.
 — zapravljevca 141, 316
 prelegat, gl. *praelegatum*
 premični mesec, premično leto 116
 prenehanje *confusione* 232, 242 s.,
 264, 395, 426
 — lastninske pravice 229
 — posesti 168 s.
 — služnosti 207, 208, 242 ss.
 — zastavne pravice 207, 208, 263 ss.
 prepoved odsvojitve 193

- prepoved ponovne omožitve 105,
 351, 352
 presežek 251, 260
 prestopni dan 116
 prešustvovanje 272, 277, 278, 286,
 302, 408
 pretor, gl. praetor
 —, mestni, peregrinski, gl. praetor
 urbanus, peregrinus
 —, sosvet, gl. consilium
 pretorjev edikt 31 ss., 35, 452 in
 passim
 pretorjeve reforme 33 s.
 — — in zakonodaja 26, 32 s.
 pretorska doba 3 s., 30 ss.
 pretorski interdikti 169 ss., 473 ss.,
 prim. interdicta
 pretorsko pravo 4, 31 ss., prim.
 praetor
 pretura, gl. praetor
 prevara, gl. dolus
 previšek, gl. presežek
 prezadolženec 470
 prezrtje, gl. praeteritio
 priče 187, 263, 270, 292, 342, 347, 359,
 360, 361, 362, 363, 364, 366, 368,
 381, 398, 424, 430, 462 s., 480
 —, dolžnost 142, 424
 —, oporočne 342, 347 s., 359, 360,
 361, 362, 363, 364, 366, 368
 — pri donatio mortis causa 430
 — pri kodicilu 424
 pridobitev (pravice) 118
 — bonorum possessionis 112, 310,
 323, 330, 384, 387
 — dediščine 310, 320, 321, 329, 330,
 380 ss., 384 s., 387
 — —, fingirana 386, 428
 — —, pravne posledice 392 ss.
 — —, prisilna 427
 — —, rok 381, 382 s., 384 in passim
 — državljanstva 129
 — fideikomisa 424
 — izvedena, izvirna 118
 — lastnine 176 ss.
 — —, načini, vrste 176
 — — oculis et affectu 195
 — legata 420 s.
 — plodov 176, 180 s.
 — posamična (singularna) 118
 — posesti 163 ss.
 — — animo 166 ss.
 — — corpore 163 s.
 pridobitev posesti corpore alieno,
 animo proprio; corpore et animo
 alieno 167 s.
 — —, namestovanje 113, 168, 194
 — — na pekuliarnih stvareh 167 s.
 — — na zemljiščih clam, vi 169,
 174
 — — vi, clam, precario 163, 170,
 171, 172, 173, 174
 —, univerzalna (vesoljna) 118, 319,
 320, 393
 — volila 420 s., 424
 — —, vindikacijskega 176, 200 s.,
 411, 420 s.
 — zaklada 176, 179
 pridobivanje za varovanja 113, 168,
 310
 pridržek 99
 prikriti pravni posel 101 s.
 priležnica 37, 274, 276, 299 op. 1, 339,
 347
 primščina 249
 princeps, gl. cesar
 — legibus solutus 74 s.
 principat 35, 41, 42, 48, 63
 prior tempore, potior iure 262
 pripad, dedni, gl. delatio
 priposestvalna doba 202, 206 s.,
 209, 210, 241, 242, 264 s., 325
 priposestvovanje 116, 159, 164, 176,
 177, 201 ss., 264 s., 322, 324, 325,
 340, 405, 458, prim. usucapio,
 longi temporis possessio, longi
 temporis praescriptio
 — dediščine 204, 322, 324
 —, iura in re aliena 207, 208
 — meje 199
 — po civilnem pravu 202 ss.
 — po Justinijanovem pravu 208 ss.
 — po klasičnem pravu 205 ss.
 — po provincialnem pravu 207 s.
 — prostosti lastnine 243
 — služnosti 241, 242
 prisilno pravo 9 s.
 prisoditev, gl. adiudicatio
 prisvojitev, gl. occupatio
 priteklina 153 s.
 privatum, ius, gl. pravo, zasebno
 privilegirani pravniki 16, 44 s., 63 s.
 in passim
 privilegium 11
 privolitev očetova v otrokov zakon
 275, 295

priziv 481
 pro herede gestio 382
 — — possidere 401
 Pro petitione Vigili 79
 pro possessore possidere 401
 — viribus hereditatis 398
 probatio diabolica 211
 Procheiros nomos 81 s.
 Proculus 47, 49
 procurator 143, 425, 436, 461
 — omnium bonorum 113, 168, 193 s.
 prodaja dediščine 384, 425 s.
 — konkurzne imovine 470
 — otrok 19, 126, 294, 301, 304
 — spornega predmeta 459
 — trans Tiberim 122, 451, 468
 — zastavljene stvari 251, 256, 258
 ss., 261, 262, 263, 265, 472
 — žene 278
 prodigium 119
 prodigus 141, 316 s., 343
 proglasitev polnoletnim, gl. venia
 aetatis
 prokuljanci 47, 51, 107, 136, 178,
 185, 201, 275, 383, 411, 413, 414
 promissio dotis 283
 pronuntiatio 214
 proprietas, gl. dominium, lastninska
 pravica
 proscriptio bonorum 260, 469, 470,
 482
 prostostne pravde 135 s., 448
 provincialna zemljišča, gl. praedia
 provincialia
 provincialni namestnik 34, 44, 194,
 207, 308, 312, 315, 364, 408, 422,
 444, 445, 446, 469, 478
 — —, zakonski zadržek 277, 408
 provocatio ad populum 27
 proxeneta 111
 proximus agnatus 18, 323, 328 s.,
 333, 334, 383
 Pseudoizidorjeva zbirka 175
 puberes 47, 120, 136, 137 ss., 205, 275,
 313
 — minores XXV annis, gl. minor
 Publiciana in rem actio 218 ss.
 — — — — in reivindikacija 220
 — — — — zoper civilnega lastni-
 ka 219
 Publicij, pretor 219
 Puchta 14, 86
 Pufendorf 86

pupilarna substitucija 14, 354 ss.
 pure sklenjeni pravni posel 106
 putativni naslov 205

Q

quadrans 349
 quadrupedes quae dorso collove
 domantur 132
 quaestio Domitiana 50
 — status 134 s., 444, 454
 Quaestiones 46, 47
 — Papinijanove 52, 60
 quaestor sacri palatii 71
 quanti ea res est 214, 455
 quarta divi Pii 300, 340
 — Falcidia 9, 353, 420, 424, 426 s.,
 429, 431
 — legitimae partis 375
 — uboge vdove 338 s.
 quasi traditio 242
 — ususfructus 237 s.
 quattuor doctores 84
 Quebec 7
 querela inofficiosae donationis 379
 — inofficiosi testamenti 115, 369,
 374 ss., 378, 408, 430, 438
 qui dolo desiit possidere, qui dolo
 fecit quo minus possideret 213,
 401
 qui liti se obtulit quasi possideret
 212, 401
 qui pretii participandi causa... 123
 qui tacet... 99
 quidquid non agnoscit glossa, nec
 agnoscit curia 5, 84
 quincunx 349
 Quinquaginta decisiones 76
 quot generationes, tot gradus 131

R

raba (služnost) 236, 238 s., 243
 ratihibitio 404
 ratio iuris, legis 18
 razdedinjenje 309, 370, 371, 372, 373,
 377 s.
 — v dobrem namenu 378
 razdobja rimske pravne zgodovine
 3, 21 s.
 razlaga 16 ss.
 — v rimskem pravu 19 s., 38, 40,
 44 s., 63

- razlaga, vrste 17 ss.
 razlastitveno pravo 221
 razporoka 271, 281, 285 s., 291 s.
 —, oblika 292
 —, razlogi 292
 razsojevalno postopanje 434
 razširjanje rimskega prava, teritorialno 42, 43, 128
 razveza zakona 290 ss.
 razvezni pogoji 105, 106, 198, 244, 264, 350
 realna delitev 199
 recepcija honorarnega prava v civilno 35, 285, 437
 — rimskega prava 4 ss.
 — — —, praktična, teoretična 5 s.
 receptum nautarum... 112
 rector 478
 recuperatores 444, 453, 463
 rečna struga 182
 redeiectio 434
 redempti 126
 Rédintegrante 175
 regula Catoniana 39, 417
 Regulae 46, 47
 regularna jurisprudenca 38 s.
 Regularum, liber singularis 54, 59
 rei vindicatio 160, 162, 189, 200, 202, 210 ss., 217, 218, 220, 238, 247, 288, 400, 401, 402, 411, 437, 459
 — — in publicijanska tožba 220
 — — solastnika 228
 Reichskammergericht 6
 rekuperatorni interdikti, gl. interdicta recuperatoria
 rekuperatorno postopanje sodišč, gl. recuperatores
 relatio 43, 481
 relativna pravica 156
 remancipatio 291
 remissio nuntiationis 226
 — pignoris 264
 remittere 107, 243
 remotio tutoris 312, 313
 renuntiatio 27, 118
 replicatio rei venditae et traditae 219
 reprezentacijska pravica 328, 329, 331, 336, 337
 reprezentativna fikcija 322
 repudiare hereditatem 382, 385 s.
 repudium 284, 291 s.
 res 150 ss.
 res amotae 286
 — communes 147
 — corporales 150
 — cum omni causa, cum sua causa 211, 215 s., 459
 — derelictae 178
 — divini iuris 151
 — extra commercium (patrimonium) 114, 151 s., 163, 210, 229
 — furtivae 203, 209, 210
 — habiles 203, 209
 — hostiles 179
 — humani iuris 151
 — immobiles 153, prim. nepremičnine
 — in commercio (patrimonio) 152, 159, 202
 — in iudicium deducta 458, 466
 — incorporales 150
 — infitiando crescit in duplum 413, 468, 469
 — iudicata 463 ss.
 — litigiosa 459
 — Mancipi, nec Mancipi 25, 152 s. 159 ss., 177, 186 s., 203, 214, 231, 234, 236, 259, 268 in passim
 — mobiles 153
 — nullius 123, 177 ss., 322
 — omnium communes 151
 — publicae 151 s.
 — quae pondere, numero, mensura constant 154
 — quae usu consumuntur 154
 — religiosae, sacrae, sanctae 151
 — universitatis 152
 — uxoria 284
 — vi possessae 203
 rescindere 113, prim. iudicium rescindens
 rescripta (principum) 43, 56, 65, 196, 207, 256, 300, 302 s., 303
 reservatio 99
 resolutivni pogoji, gl. razvezni pogoji
 respondere 47
 Responsa 46
 — Papinianova 52, 60, 69
 responsa prudentium 15, 16, 40, 44 s., 63
 responsio Celsina 50
 restitutio 218
 — in integrum 33, 94, 96, 138 s., 387, 396, 458, 464, 465, 476 s.

restitutio natalium 126
 restitutorna klavzula 95, 214, 225,
 402, 455
 restriktivna razlaga 18
 retencijska pravica 264
 retentiones ex dote 286, 287
 retroaktivna fikcija 322, 350
 — moč zakona 15
 — veljava pogodnega pravnega po-
 sla 106
 reveži, oporočna naklonitev 346
 ribe 177
 rimska država 146, 346
 rimsko pravo, njegov pomen 3 ss.,
 7 s.
 — —, običajno pravo 15 s.
 — —, postavljeno pravo 15 s.
 — —, razdobja 3 s., 21 s.
 — —, teritorij 42, 43, 128
 — —, viri 21 ss.
 — —, zgodovinski pregled 3 ss., 22
 ss.
 ročna zastava, gl. pignus
 rodbina, rimska 25, 129 ss., 267 s.
 rodbinsko pravo 9, 267 ss.
 — —, imovinsko, osebno 267, prim.
 pravo zakoncev, roditeljsko
 pravo in varuštveno pravo
 rogatio 26, 28
 rojstvo 119, 122, 152, 298 s.
 rok 108 s., 187, 191, 198, 244, 264,
 309, 310, 350
 — in pogoj 107, 108
 — pri postavitvi dediča 352
 — pri volilu 420
 — za preudarek 382 s., 398
 — za pridobitev dediščine, gl. pri-
 dobitev dediščine
 romanistika, moderna 87 s.
 rudna žila 221
 Rudorff A. F. 35, 87
 rustici 103
 Rutilius Rufus, P. 470, 471

S

sabinijanci 47, 51, 107, 136, 178, 185,
 200 s., 275, 383, 411, 413, 414, 459
 Sabinova masa 73
 Sabinus, Cn. Caelius 49
 Sabinus, Masurius 46, 47, 48, 396
 sacra familias 25, 323, 324

sacramentum 135, 440, 447 in op. 1,
 467
 — procreandae subolis gratia 352
 saltus aestivi, hiberni 168
 samoobramba 433 s.
 samopomoč 43, 169, 432 s.
 San Nicolò M. 88
 sanctio 2, 28 s.
 — pragmatica 65
 — — Pro petitione Vigili 79
 Sardinija 6
 satio 182
 satisfactio 224, 475, prim. cautio
 — iudicatum solvi 461, 462, 475
 — iudicio sisti 476, 479
 — ratam rem dominum habiturum
 461, 462
 — rem minoris salvam fore 317
 — — pupilli salvam fore 312, 475
 Saturninus, Venuleius 122
 Savigny K. Fr. 86, 110, 162, 166, 196
 Scaevola, P. Mucius 39
 —, Q. Cervidius 52
 —, Q. Mucius 39, 46, 281, 312, 351,
 356
 scholia 80, 82
 Scholia Sinaitica 66, 68 s.
 Schulting A. 85
 scriptura 183
 — exterior, interior 61, 359
 sedmograske voščene ploščice 60 s.
 sekvester 162 s., 164
 sel, gl. nuntius
 sella curulis 443, 445
 semel heres, semper heres 106, 350,
 423
 semis 349
 senat 22, 26, 27 s., 29, 41 s., 44, 63,
 65, 66
 —, volitev magistratov 35
 —, zakonodaja 22, 26, 27 s., 41 s., 44,
 334 s., prim. SC.
 senatorji, zakoni 144, 272, 277
 senatovi sklepi 41 s.
 — —, ohranjeni 56
 senatus consultum (= SC.) de Bac-
 chanalibus 147
 SC. Hosidianum 221
 — Iuventianum 42, 213, 324, 401,
 403 s.
 — Macedonianum 11, 42, 56, 142,
 296, 456

- SC. Neronianum 359, 413, 417
 — Orphitianum 333, 335
 — Pegasianum 422, 424, 426 s.
 — Silanianum 365, 408
 — Tertullianum 333, 334 s.
 — Trebellianum 426, 427
 — Vellaeianum 11, 41, 42, 56
 — Volusianum 221
 sententia, gl. sodba
 Sententiae 46
 —, Pavlove 53, 58, 64, 67, 69
 separacija plodov, gl. ločitev
 separatio bonorum 397
 Septimij Sever 42, 56, 62, 311
 — in Karakala 196, 207, 281
 septunx 349
 servi optio 109, 415
 — sine domino 122, 123
 servitus 157, 230 ss.
 — actus 152, 231, 234, 245
 — altius non tollendi 225, 226, 231, 233, 235, 237
 — — tollendi 235 s.
 — aquae 234, 245
 — aquaeductus 152, 231, 234
 — aquae educendae 234
 — — haustus 234, 245
 — arenae fodiendae 234
 — calcis coquendae 234
 — cloacae 235
 — fluminis 235
 — fumi immittendi 235
 — fundo utilis esse debet 233
 — in faciendo consistere nequit 232
 — itineris 152, 230, 231, 234, 245
 — lapidis eximendi 234
 — luminum 235
 — ne luminibus, ne prospectui officiat 235
 — officiendi luminibus vicini 236
 — oneris ferendi 232, 235
 — pecoris ad aquam appulsus 234, 245
 — — pascendi 234
 — prociendi 235
 — protegendi 235
 — servitutis esse nequit 232
 — sterculini 235
 — stillicidii 235
 — — non avertendi 235
 — tigni immittendi 234 s., 243
 servitutes personarum 231, 236 ss.
 servitutes praediorum perpetuas causas habere debent 233
 — — rusticorum 230 s., 233, 234
 — — urbanorum 231, 233, 234 ss.
 servitutibus civiliter utendum 232
 servitutis, deductio 188, 240, 241
 Servius Sulpicius Rufus 39, 307
 servus, gl. suženj
 — communis 228
 — poenae 123, 343, 344
 —, publicus 152, 300, 343
 — sine domino 122, 123
 — terrae 127
 sestavine formul 453 ss.
 — pravnih poslov 91
 sestavljena stvar 154 s.
 sextans 349
 Sextus Pedius 49
 shod, gl. contio
 si praedium stipendiarium, tributarium petatur 160, 207, 208, 210
 sigla 75
 sila, gl. vi, vis
 simbolična tradicija 196
 similia 72
 simplices donationes 288, 392
 simulacija 101 s.
 Sinajski sholiji 66, 68
 sine violentia 210
 singularna pridobitev, sukcesija, singularno nasledstvo 118, 410
 Sirmondske konstitucije 67, 446
 Sirmondus Iacobus 67
 Sirsko-rimska pravna knjiga 68
 sistem, Sabinov 46, 48
 —, Scevolov 39, 46
 sistematski vidik 18
 sklenitev zakona, oblika 269 ss., 273
 — —, splošni predpogoji 274 ss.
 — —, — —, consensus 269, 275 s.
 — —, — —, conubium 276
 — —, — —, starost 275
 — —, — —, zadržki 14, 276 ss.
 sklepčna dejanja 99
 skrbnik, gl. curator
 skrbništvo 315 ss., prim. cura
 — za nedoletne 138 s., 315, 317 s.
 — za umobolne 141, 315, 316
 — za zapravlјivce 14, 141, 315, 316 s.
 —, zakonski zadržek 277
 skupnost stvari 155
 slepec, oporoka 362
 slika 183

- slučajne sestavine 91
 službena pogodba 61
 služnosti 157, 230 ss., prim. servitus, servitutes
 —, gozdne 234
 —, hišne 231, 233, 234 ss., 240, 243
 —, načela 232
 —, negativne 231
 —, nepristne 239
 —, osebne 231, 236 ss., 240, 243 s.
 —, pašne 234
 —, poljske 230 s., 233, 234, 240, 243
 —, potne 234
 —, pozitivne 231
 —, prenehanje 207, 208, 232, 242 ss.
 —, priposesstvovanje 241, 242
 —, ustanovitev 240 ss., 247, 248
 —, — pendente condicione 106
 —, vodne 234
 —, vrste 231
 —, zaščita 244 s.
 —, zemljiške 109, 152, 200, 230 s., 232 ss., 240 s., 243, 394, 411
 —, —, načela 232 s.
 —, —, vrste 231, 233 s.
 smoter 92 s.
 smrt 120, 243, 290, 304
 — v skupni nevarnosti 100, 120
 smrtna kazen 27
 sobrini 132
 sobrino, sobrina natus 132, 333
 socialne razlike, zakonski zadržek 277
 societas 58, 59, 61, 109, 196
 — nasproti korporaciji 148
 —, nepodedljiva 320, 393
 — omnium bonorum 196
 — vitae 279
 Socinus, cautela 377 op. 1
 sodalicia, sodalitates 147
 sodba 213, 440, 441, 442, 445, 451, 453, 461, 462, 464 ss., 481
 —, proglasitev 464, 481
 —, zamudna 464, 481
 sodediči 349, 388, 394 s.
 sodišče, centumviralno 374, 400, 441 op. 2, 443
 —, decemviralno 133, 444
 —, škofovsko 446, 478 s.
 sodna praksa, gl. usus fori
 sodne osebe 443 ss., 446
 sodni čas 445, 447, 463, 479
 — kraj 445, 446 s., 479
 sodni prazniki 447, 479
 — ustroj 434, 442 ss.
 sodnik 32, 440, 441, 442, 444, 445, 446, 458, 462 s., 464 s.
 —, postavitev 449, 450
 sodstvo, fiskalno 478
 —, škofovsko 446, 478 s.
 —, vojaško 478
 soglasje med voljo in izjavo 100 ss.
 solarium 246, 247
 solastnina 183, 184, 227 ss., 394
 sollemnna negotia 91, 97 s.
 Solonovi zakoni 22, 50
 solutio per aes et libram 412, 421
 sopesest 229
 sorodstvo, agnatsko (civilno) 130
 —, kognatsko (krvno) 130
 — med sužnji 14, 268, 335
 —, stopnje 131 s.
 — v ravni, stranski črti 131
 —, zakonski zadržek 276
 sorores consanguineae 329, 333, 334
 sošvet, gl. consilium
 sovolilojemniki 421
 spaček 119
 spatium deliberandi 382 s., 398
 specialna izvršba 452, 472, 482
 species 157, 185
 specificatio 47, 176, 185
 spisi klasikov 16, 22, 46, 48 ss., 57 ss.
 spojitev (dveh stvari) 176, 181 ss.
 — dveh premičnin 183
 — premičnine z zemljiščem 182 s.
 spoliatus ante omnia restituendus 175
 spolijska ekscepcija, spolijska tožba 175 s.
 sponsalia 273
 sponsalicia largitas 288
 sponsio 74, 273, 320, 393 op. 1
 sporazum z zapuščinskimi upniki 399
 sporna stvar, dedikacija 459
 — —, odsvojitve
 sportulae 479
 sposobnost, deliktna 122, 136, 141, 142
 —, imovinska 121 s., 130, 163, 296 ss.
 —, oporočna, gl. testamenti factio
 —, poslovna 92, 106, 133, 136 ss.
 —, pravna 92, 119 s., 136
 — za dejanja 133
 Srbija, Gradanski zakonik 6

- stanovanje (služnost) 236, 239
 starost za sklenitev zakona 137, 275
 starostne meje 156 ss.
 starši, pravno razmerje med starši
 in otroki 293 ss.
 statio ius publicae docentium 47, 51
 — vicesimae hereditatum 364
 statuliber 126
 status 120 ss., 153 s., 154 s.
 — civitatis 120, 127 ss.
 — familiae 120, 129 ss.
 — libertatis 120, 121 ss.
 —, tožbe o 154 s., 444, 454
 statuta, personalia, realia, mixta 85
 —, teorija o koliziji statutov 84 s.
 stava, pravdna 447 s., 449, prim. sacramentum
 stečaj, gl. konkurz
 Stephanus 80
 stipulacija 25, 97 s., 110, 112, 191,
 283, 285, 300, 332, 449
 stipulatio Aquiliana 39
 stipulationes cautionales 475
 — communes 475 s.
 — emptae et venditae hereditatis
 384, 425, 426, 427
 — iudiciales 475
 — partis et pro parte 413, 427
 — praetoriae 34, 475 s.
 struga, rečna 182
 Stryk S. 86
 stuprum 272
 stvar[i] 150 ss., prim. res
 —, deljiva, nedeljiva 154
 —, enotna 154
 —, izgubljena 178
 — izven pravnega prometa 151 s.
 — izvzete od priposestevovanja 202
 s., 205
 —, nadomestna, nenadomestna 154
 —, ničija 123, 177 ss., 322
 —, pojem 150
 —, potrošna, nepotrošna 154, 237
 —, premična, nepremična 153 s.,
 284, 287
 —, sestavljena 154 s.
 —, skupnost 155
 — v pravnem prometu 151, 152 ss.
 — v prosti naravi 177
 —, vrste 151 ss.
 —, zavržena 178
 stvarne pravice 156 ss., 415
 — — na tuji stvari 157, 230 ss.
 stvarne pravice, predmet 157
 — —, vrste 157
 stvarno pravo 9, 25, 30, 34, 150 ss.
 suadere 27
 subpignus 261
 subscriptio 76, 359, 361
 subsidiarna tožba 97, 376
 — veljava običajnega prava 14
 — — rimskega prava 5, 6
 substanca stvari 236, 237, 247, 248
 substitucija 349, 354 ss., 411, 422,
 prim. substitutio
 —, fideikomisarna 423
 — gre pred akrescenco 388
 —, kvazipupilarna 356
 —, pupilarna 14, 354 ss.
 —, vulgarna 354
 —, —, pripad 354, 380, 396
 substitutio, gl. substitucija
 — in primum, in secundum casum
 355
 — reciproca 354
 substitutus substituto, substitutus
 instituto 354, 423
 suburbanalna zemljišča 153, 311
 successio 118, 320
 — graduum 350, 353, 355
 — in (universum) ius, in locum
 319, 320, 392
 — in usucapionem 204, 206, 209
 — ordinum 350
 — — et graduum 356
 sui heredes, gl. heres suus
 — — instituendi sunt vel exhere-
 dandi 370
 — iuris 150, 321
 Summa Perusina 77, 83
 — rei publicae 71
 superficies 157, 245 ss., 254, 259, 260
 — solo cedit 153, 182
 superficijar 162 s., 164, 245 ss.
 superfluum 251, 260, 261, 262
 superscriptio 359
 supplicatio 43, 305, 481
 suspenzivni pogoji, gl. pogoji
 suženj 92, 111, 119, 121 ss., 136, 142,
 148 s., 167 s., 188, 191, 193, 194,
 197, 268, 343, 345, 348, 365, 396,
 407, prim. servus
 —, conubium 276
 —, dedič cum libertate 321, 345,
 354, 396

suženj, deliktna sposobnost 122, 142
 —, državni 152, 300, 343
 —, grdo ravnanje s 122, 227
 —, poslovna sposobnost 92, 142
 —, pravna sposobnost 92, 121
 —, pridobiva za gospodarja 111,
 122, 136, 167 s., 322
 —, sorodstvo 14, 268, 335
 —, število 122
 suženjstvo, nastanek 122 s.
 —, prenehanje, gl. *manumissio*
 svaštvo 132, 276
 svetli trenutki 140, 316
 svetniki, oporočne naklonitve 346 s.
 svoboda, izguba 122
 svobodni 121
syndicus 147, 148
Synopsis Basilicorum 82

Š

šala, izjava v 101
 šepajoči pravni posel 137
 šikana 227
 škofovsko sodišče, sodstvo 446, 478 s.
 Škotska 4, 6
 šole, pravne 47, 69, 71, 72, 80
 —, pravniške v Rimu 47, 51, prim.
 prokulijanci, sabinijanci
 Španija 4, 6, 69

T

tabulae testamenti 325 op. 1, 360
tabularius 300, 362, 398
Tanta 72 ss.
 tat, posestna zaščita 162
Taurelliana 75
 tehtničar, gl. *libripens*
 tekstna kritika 16
tempus, gl. čas
 — *continuum* 117
 — *iudicati* 481
 — *utile* 117 in *passim*
tenere 164
Teodozij II. 10, 64, 65, 66, 115, 140,
 209, 292, 303, 361, 387
 —, kodeks, gl. *Codex Theodosianus*
 teorija izjave, volje, zaupanja 100
 terjatev, predmet volila 412, 415
 —, zapuščinska, gl. *zapuščinske*
 terjatve
 —, zastavna pravica na 254, 255, 260

terminologija, rimska 90, 109, 115,
 164, 228
tertio quoque die 223
Tertullianus 53
testamenti factio 342 ss., 410, 416,
 422, 430
 — — *activa* 342 ss., 363, 366, 368,
 416, 422, 430
 — — — *zapravljivca* 317
 — — *passiva* 342, 344 ss., 363, 369,
 380, 410, 430
 — — — *korporacij* 148 s., 346
testamentum 320, 323, 325, 341 s. in
passim, prim. *oporoka*
 — *apud acta conditum* 361
 — *comitiis calatis* 37, 357
 —, definicije, rimske 341
 — *destitutum* 366, 369
 — *imperfectum* 368
 — *in procinctu* 357, 363
 — *infirmatum* 366 ss., 418
 — *inofficiosum* 374, prim. *querela*
 — *irritum* 368 s., 404
 — *iure praetorio factum* 360
 — *mysticum* 349
 — *nullum* 10, 114, 366
 — *parentum inter liberos* 361, 362 s.
 — *per aes et libram* 358 ss.
 — — *nuncupationem* 361
 — *scripturam* 361
 — *principi oblatum* 361
 — *ruptum* 366 ss., 404
 — *ruri conditum* 362
 — *tempore pestis conditum* 362
 — *tripertitum* 361
testes, gl. *priče*
textura 183
Thalelaeus 81
Theophilus 71, 72, 77, 80, 81
Thomasius Kr. 86
Tiberij, cesar 29, 35, 42
tignum 18, 182, 206, prim. *actio de*
tigno iuncto
Tipucitus 82
Tit, cesar 363
Tituli ex corpore Ulpiani 59
titulus, iustus 205, 208, 210
 —, *putativus, verus* 205
toga virilis 136
Torelli L. 75
tot gradus quot generationes 131
tožba, gl. *actio*
tractare 47

- Tractatus de gradibus cognationum 60
 tradent 192 ss.
 —, nelastnik kot 195 s.
 traditio 25, 37, 98, 109, 112, 152, 159, 176, 186, 192 ss., 241, 242
 — ad incertas personas 178, 194
 — brevi manu 167, 195
 — ficta 196
 — longa manu 166, 195
 —, quasi 242
 — tacita 196
 Trajan, cesar 43, 149, 363
 trans Tiberim, prodaja 122, 451, 468
 translatio dominii 229
 — iudicii 458
 — legati 419
 — possessionis 212
 transmisija, gl. transmissio
 — gre pred substitucijo 388
 transmissio 386 ss.
 — ex capite infantiae 387
 — — — in integrum restitutionis 387
 — — iure deliberandi 387 s.
 — — — patrio 387
 — — — sanguinis 387
 — Iustinianea 387 s.
 — Theodosiana 387
 Trebatius Testa, C. 59, 422
 tres faciunt collegium 147
 Tribonijan 70, 71, 76, 77, 78
 tribuni plebis 26, 308
 triens 349
 trinoctium 270
 trinum nundinum 27, 451
 Tripertita 38
 tripertitum, testamentum 361
 triptih 60, 61
 Tryphoninus Claudius 52
 tržno sodstvo 34, 443
 Tubero, Q. Aelius 39
 tuji 127 ss.
 —, pravdanje 31, 32 s., 443, 444, 452
 —, pravo 129, 159, 161, 210
 turbatio sanguinis 278, 290
 turpis persona 144, 375
 turpitude 144
 tutela 136 s., 140, 307 ss., prim. tutor, varušvo, varuh
 — cessicia 308
 — dativa 308, 310
 — fiduciaria 308
 tutela impuberum 136 s., 307, 309 ss.
 — legitima 307 s., 309
 — mulierum 140, 203, 279, 307, 309, 313 ss.
 —, oprostitev 140, 272 s., 315
 tutor 136 s., 140, 307 ss., prim. tutela, varuh, varušvo
 —, administratio 310 s., 315
 — Atilianus 308
 —, auctoritatis interpositio 137, 140, 311, 314 s. in passim
 — cessicius 308
 — dativus 308
 —, gestio 310 s.
 — impuberis 112, 113, 136 s., 168, 307 s., 309 ss.
 — —, pridobitev posesti 113, 168
 — legitimus 307, 308, 313, 314
 — — žene 308, 314
 — mulieris 140, 203, 279, 307, 308, 313 ss., 343
 — testamentarius 308, 309, 314
 tutoris suspecti, accusatio, remotio 312

U

- ugotovitvene tožbe 134, 454
 ujetniki, odkup 346, 408
 —, oporoka, gl. fictio legis Corneliae
 ujetništvo, vojno 123, 133
 Ulpianus, Domitius 53 s., 59, 64, 68 s., 73, 74, 77, 197 s., 220, 295, 397
 —, Notae 54, 64
 —, ohranjeni spisi 59
 ultra vires 394
 umobolni 92, 110, 112, 140 s., 167, 192, 193, 197, 257, 315, 316, 343, 347, 408
 uncia 349
 unitas actus 361
 unus casus 211, 212
 upnik, zahtevajoči, gl. zahtevajoči
 UR (= uti rogas) 26
 usmrtev novorojenčka 293, 294
 — otroka 293, 294
 ustanove 145, 146, 149
 ustanovitev dote 283 s.
 usnost v postopanju 462, 464, 481, prim. pismenost
 usucapio 176, 201, 202, 204, 209, 241, prim. priposestvanje

usucapio hereditatis 204, 322, 324,
329, 384, 405
— libertatis 243
usureceptio ex fiducia 204 s.
— — praedictura 205
usurpatio 203, 270 s.
usus 236, 238 s., 270 s.
— auctoritas 202
— fori 11, 15
— longaevus 14
— modernus pandectarum 6, 86
ususfructus, gl. užitek
—, in iure cessio 243
— nominis 237
—, quasi 237 s.
—, verus 237
uterini 132, 338
uti legassit super pecunia tutelave
suae rei, ita ius esto 25
utile, tempus 117 in passim
uzualna avtentična razlaga 17
užitek 106, 109, 149, 200, 228, 236 ss.,
254, 260, 261, 301, 305, 339, 340,
411, 415, prim. ususfructus
— na čredi 237
— na deležu stvari 238
— na imovini 238
— na provincialnih zemljiščih 160
—, nepravi 237 s.
— po zakonu 242, 297, 301, 305, 339,
340
— predmet volila 200, 411, 415
— — zastavne pravice 254, 260, 261
užitkar 162, 164, 176, 236 ss.
—, pridobivanje plodov 180 s., 236

V

Vacarius 4, 84
vacatio legis 13, 27
vacuum possessionem tradere 166
Valentinijan III. 10, 64, 115, 292,
346, 361
varuh, gl. tutor
—, agnatski 203, 307 s., 309, 313, 314,
343
—, funkcije 310 s., 314 s.
—, oblastveno postavljeni 308 s., 310
—, odgovornost 312 s., 315
—, oporočni 308, 309 s., 313, 314
—, varščina 312
— za nedorasle 112, 113, 136 s., 168,
307 s., 309 ss.

varuh za nedorasle, odsvajanje 193
s., 310 s.
— — —, pravdno namestovanje 459
— — —, pridobivanje za varovanca
113, 136, 168, 310
— — ženske 140, 203, 279, 307, 308,
313 ss., 345
—, ženska kot 309
varuški spori 442
varuštvo, gl. tutela
—, konec 313, 315
—, odklonitev prevzema 141, 308
—, zakonski zadržek 277
—, zastavna pravica 257, 313
—, zgodovina 307 ss., 313 s.
vdova 10, 272, 278, 288
—, dedna pravica 338 s.
—, drugi zakon 10, 272, 290, 352
vdovec 272, 339
vectigal 246, 247
veje čez mejo 223
veljavnost ex nunc, ex tunc, gl. ex
nunc
— postavljenega prava 15
venditio bonorum 396, 407, 442, 469
ss., 482, prim. konkurz
Wenger L. 88, 439 op. 1
venia aetatis 140, 317
vera, zakonski zadržek 277
verbis coniuncti 389
veronski palimpsest 51, 57 s.
vesoljni fideikomis 425 ss.
vesoljno nasledstvo 319 s., 392
Vesontinus 58
vestalke 304, 343, 345
veterani 276, 299 op. 1
veteranske diplome 57, 276 op. 1
vezenina 183
vi 163 s., 167, 169, 170, 173, 174, 175
vi, clam, precario 163 s., 170, 171,
172, 173, 174, 246
via 152, 231, 234
vicarii 446, 478
viciozna posest 163 s., 170, 171, 172,
173, 174, 245, 246
vidua inops 338 s., prim. vdova
vim fieri veto 171, 172
vim vi repellere licet 169
vindex 450 s.
vindicatio 437
— bonorum 407 s.
— caducorum 390, 407
—, contra, gl. contravindicatio

vindicatio filii 295
 — in patriam potestatem 301
 — pro parte 184, 228
 —, rei, gl. rei vindicatio
 — servitutis 244, 411, 437
 — usus 244
 — usufructus 244, 411, 437
 vindicta 123 s., 440, 448
 vindikacijski legat 176, 200 s., 240, 255, 411, 415, 420 s.
 —, pridobitev 200 s., 240, 411, 415, 420 s.
 Windscheid B. 87
 Vinnius A. 85
 viri, pravni 21
 —, —, formalni, materialni, notranji, zunanji 21
 — rimskega prava 21 ss.
 vis 349, 408
 — absoluta 96
 — ac metus 36, 95 ss., 115, 476
 — armata, cottidiana 173
 višina mestnih stavb 221
 vitium aedium, operis 223 ss.
 viventis non datur hereditas 320
 Wlassak M. 439, 457
 Voconiana ratio 329, 335, 339
 voda, tekoča 151
 Voët J. 85
 vojak, odgovornost za zapustnikove dolgove 394
 —, oporoka 11, 44, 357, 363
 —, pravna nevednost 105
 —, prepoved ženitve 277
 vojaška oporoka 11, 44, 357, 363
 vojni plen 179
 volilo 410 in passim, prim. legatum, fideicommissum, legatar
 —, iz početka neveljavno 417 s.
 —, naknadno neučinkovito 418 s.
 —, odreditev 410 ss., 421 s., 424
 —, omejitev 417 ss., 422 s., 424
 —, pogojno 351
 —, predmet 200, 240, 255, 414 s., 423 s.
 —, preklic 418
 —, pridobitev 200 s., 240, 411, 412, 415, 414, 420 s., 424 s.
 —, vrste 410
 volilobjemnik, gl. legatar
 volitev magistratov 27, 35
 voluntarii heredes 321, 329, 380
 voluntas testatoris ambulatoria est usque ad mortem 341

vplivi na rimsko pravo, etruščanski 24
 — — —, grški 22, 24
 — — —, krščanski 79, 124 s., 267, 273, 274, 291, 292, 336, 381
 — — —, vzhodni 79, 248, 274, 288 s.
 vrhovna sodišča 5 s., 15
 vrnitev dote 285 ss.
 —, moževa odgovornost 286 s.
 —, obljubljena s stipulacijo 285, 286, 287
 —, roki 286, 287
 vstopna pravica, gl. reprezentacijska pravica
 vulgarna substitucija 354
 vulgarno pravo 83
 vulgatni tekst 75
 vzpostavitev v prejšnji stan, gl. restitutio in integrum
 vzvratna moč pogoja 106
 — — zakona 13

Z

zahod, sončni 445
 zahtevajoči upnik 122, 126, 133, 450
 zaklad, pridobitev 179
 zakon (lex) 1, 13, 27 in passim
 —, delacijski razlog 320, 323, 327 ss. in passim
 —, kasacijski 64, 71
 —, naravni 1
 —, navajalni 16, 51, 64, 71, 76
 —, objavljanje 27
 —, poimenovanje 27
 —, predlog za 26, 27, 41
 —, rimsko pojmovanje 27
 —, sestavine 1 s., 28
 —, ustanavlja užitek 242, 297, 301, 305, 339, 340
 — — zastavno pravico 256 s., 288, 313, 425
 zakon (matrimonium) 269 ss., prim. matrimonium, iustae nuptiae
 —, bistvo: consensus facit nuptias 269, 275
 —, definicije 268
 —, imovinskopravne posledice 279 ss.
 —, monogamni značaj 269
 —, osebnopravne posledice 278 s.

- zakon, razporka 291 s.
 —, razveza 290 ss.
 —, sklenitev, gl. sklenitev zakona
 —, zadržki 132, 268, 276 ss.
 zakon XII plošč 3, 12, 19, 22 ss., 32, 35, 122, 135, 142, 147, 182, 189, 191, 202, 203, 221, 222, 234, 270 ss., 277, 294, 312, 316, 323, 327 ss., 434, 439, 445, 450 s., 463, 465
 zakonca, daritve med 281
 zakonec, preživeči 331, 334, 338, 339
 zakoni, prepovedani 272, 276 ss., 408
 —, —, med kristjani in židi 277
 —, —, — patriciji in plebejci 24, 277
 —, —, s provincialkami 44, 277
 —, —, vojakov 44, 277
 zakoniti dedič, gl. intestatni
 zakonito dedovanje, gl. intestatno
 zakonodaja, rimska cesarska 41, 42, 63, 319, 393 ss. in passim, prim. Avgustova reformna zak.
 —, —, in pretor 32
 —, —, Justinijanova 70
 —, —, komicialna 26 ss., 40
 —, —, senatova, gl. senatova zakonodaja
 —, —, v vzhodnem in v zapadnem cesarstvu 65, 66
 zakonodajna iniciativa 27
 — tehnika 24
 zakonska zvestoba 278, 279
 zakonski otrok, domneva 99 s., 298 s.
 — zadržki 132, 268, 276 ss.
 zakupna pogodba 247 s., 252 s., 256
 — —, dedna 248 s.
 — — in zastavna pravica 256
 zakupnik 162, 164, 176, 181
 —, pridobivanje plodov 181
 zakupnina 248
 zamudna sodba 464, 481
 zamudne obresti 425
 zapor, zasebni 126, 451, 482
 zapravljevec, gl. cura(tor) prodigi
 zapustnik 319
 zapustnikove terjatve 383, 393, 394 s.
 zapustnikovi dolgovi 324, 325, 383, 393, 394 s.
 zapuščina 319
 zaročnik 99, 273 s.
 —, ara 274
 —, darila med zaročencema 274, 288
 Zasius U. 85
 zastaranje 116, 117 s., 176, 209, 265
 zastaranje tožb 209, 376, 378, 438 s.
 zastava, hipotečna 252 ss., 253, 256 s., 258, 259, 262, 263
 —, ročna 250 ss., 255, 257, 258, 259
 zastavitev pendente condicione 106
 zastavljive pravice 247, 248, 254
 zastavna pogodba 252, 253, 257
 — —, upnikova odgovornost 257, 259
 zastavna pravica 249 ss.
 — —, akcesorni značaj 249, 264
 — — moža radi dote 288
 — — na deležu stvari 254
 — — — imovini 254
 — — — plodovih 256, 257
 — — — pravicah 254, 259, 260 s.
 — — — terjatvi 254, 260 s.
 — — — užitku 254, 261
 — — — zastavni pravici 261
 — —, plodovi 252, 257
 — — po zakonu 256 s.
 — —, predmet 254, 260
 — —, prenehanje 207, 263 ss.
 — —, terjatev 249, 254
 — —, ustanovitev po oblasti 253 s.
 — —, — — zakonu 256 s. in passim
 — —, — — zastavitelju 255
 — —, — v oporoki 255
 — —, — z listino 263
 — —, vsebina, posest 250 s., 252 s., 257 s., 262
 — —, —, prodaja 251, 256, 258 ss., 262, 265
 — —, zgodovina 249 ss.
 — —, ženina radi donatio propter nuptias 289
 — — — za vrnitev dote 257, 288
 zastavne pravice na isti stvari 262 s.
 — — — —, istočasno ustanovljene 263
 — — — —, vrstni red 262 s.
 — —, privilegirane 263, 288, 289
 zastavni upnik 162 s., 164, 194, 250 s., 257 ss., 262 s., 264, 265
 zaščita posesti, gl. posest, zaščita
 zaupanje, gl. fides
 zavezanec 122, 126, 450
 zavržene stvari 178
 zavrženje novorojenčka 293, 305
 zbirke predjustinijanskih pravnih virov 62
 združevanje, pravica 25, 147
 zemlja, odtrgana, gl. avulsio

zemljišče, italško 152, 155, 160, 284
 —, kmečko 155, 311
 —, pridobitev posesti na 169
 —, provincialno 153, 159, 160, 207 s.,
 209, 210, 241
 —, stavbno 153
 —, suburbanalno 153, 311
 zemljiške služnosti 109, 152, 200,
 230 s., 232 ss., 240 s., 245 s., 394, 411
 — —, načela 232, 233
 — —, prenehanje 243
 — —, vrste 231, 233 ss.
 zgodovina pretorjevega edikta 55
 — rimskega prava, razdobja 21 s.
 zgodovinska šola 86 ss.
 Zivilgesetzbuch, švicarski 6
 zločin, gl. delikt
 —, odgovornost za, gl. deliktna od-
 govornost
 zglasne ženske 144, 272, 274, 277
 zloverni posestnik 162, 215 ss., 403 s.
 zmešanje 176, 183, 184
 zmeta 102 ss., 197 s., 105, prim. error
 —, vrste 103 s.
 znanost kot pravni vir 11, 15 s.
 zrak 151
 zvičajnost, gl. dolus

Ž

žalno leto 10, 290, 347
 žena, dedna pravica 328, 334, 338 s.,
 345
 —, dedovanje po ženi 334, 338
 — in manu 202, 267, 270 s., 278 s.,
 279 s., 321, 327, 328
 —, zastavna pravica za vrnitev do-
 te 257, 263
 ženska, arogacija 500
 —, dedna pravica 328, 329, 334, 335,
 336, 337, 338
 —, dedovanje po 329, 331
 —, oporočna priča 347
 —, pravna nevednost 103
 —, razdedinjenje 371, 372, 373
 — sui iuris 140, 203, 315 s., 372
 —, testamenti factio activa 343, 360
 —, — — passiva 344 s.
 —, varuhinja 309
 —, varuštvo nad, gl. tutela, tutor
 mulieris
 živali, divje, domače, udomačene,
 ujete 177 s.
 —, okupacija 177 s.
 živalski mladiči, pridobitev last-
 nine na 181, 236

Popravki.

Naslednja mesta naj se pravilno glasé tako-le (napačno je navedeno v oklepajih):

- Str. 28, 25. vrsta: rogatio (ragatio).
- Str. 29, 26. vrsta: coloniae (colonia).
- Str. 41, 7. vrsta: politike (litike).
- Str. 43, 10. vrsta: Avrelij (Avrel).
- Str. 54, 19. vrsta: Licinnius (Licinius).
- Str. 84, predzadnja vrsta: postglosatorji (postglosarji).
- Str. 88, 18. vrsta: pravo).³ (pravo³).
- Str. 113, 1. vrsta: a^o (ao).
- Str. 114, 29. vrsta: po napravi oporoke utrpel capitis deminucijo
(po napravi oporoke postal umobolen).
- Str. 117, 17. vrsta: potueritque (poteritque).
- Str. 143, 27. vrsta: za katero (za katerega).
- Str. 152, 28. vrsta: mule (ne pa ..., namesto: mule, ne pa ...).
- Str. 153, 2. vrsta: ena stvar (enotna stvar).
- Str. 155, 14. vrsta: Accessio (Accesio).
- Str. 168, 31. vrsta: ki so samo (ki samo).
- Str. 179, 10. vrsta: Kot (Kod).
- Str. 184, 8. vrsta: condictio (conditio).
- Str. 184, 40. vrsta: ampak (ampah).
- Str. 189, 4. in naslednja vrsta: pridobitelju zoper odsvojitelja
(odsvojitelju zoper pridobitelja).
- Str. 196, op. 1, 5. vrsta se glasi pravilno: ... listin (čl. 302 ss., 417 trgov.
zak., §§ 424, 450, 647 nemškega trgov. zak.; ...).
- Str. 200, 26. vrsta: stvari, (stvari).
- Str. 233, 15. vrsta: da je imel (da imel).
- Str. 237, 13. vrsta: graditi (graditi).
- Str. 257, 5. vrsta: pupili, (pupili).
- Str. 261, zadnja vrsta: varščini. (varščini).
- Str. 282, 30. vrsta: Karakale (Karakala).
- Str. 287, 17. vrsta: vnaprej (v naprej).
- Str. 298, 8. vrsta: otroki (otroci).
- Str. 299, 1. opomba, zadnja vrsta: otroki (otroci).
- Str. 312, 24. in naslednja vrsta: diligentia (diligentio).
- Str. 336, 36. vrsta: otroki (otroci).
- Str. 356, 36. vrsta: pupillaris (pupilaris).
- Str. 395, 10. vrsta: individualizma (individualizma).
- Str. 462, 13. vrsta: ratam rem dominum (domino) habiturum.
- Str. 472, 14. vrsta: skrbnika. (,).

4219

L56'25

caliv

Skladišče

PH

KOROŠEC V.

Zgodovina /1/2

347 (37) (091)

0047333

COBISS

INSTRUKCIJE
KUPNOLNOST
KUPNOLNOST
KUPNOLNOST
KUPNOLNOST